

FOGOM A KEZÉT, ÉS EGYÜTT EMELKEDÜNK

TANULMÁNYOK ÉS INTERJÚK
A ROMA INTEGRÁCIÓRÓL

MC
222.504

AGÓRA

JEZSUITA
KÖNYVEK

FOGOM A KENÉ,
JEZSUITA

ÉS GYÜJT
MELKEDÜNK

FOGOM A KEZÉT, ÉS EGYÜTT EMELKEDÜNK!

Tanulmányok és interjúk a romaintegrációról

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Agóra 16.

Sorozatszerkesztők:

HORVÁTH ÁRPÁD SJ

SZABÓ FERENC SJ

VÍZI ELEMÉR SJ

BARTÓK TIBOR SJ

**FOGOM A KEZÉT,
ÉS EGYÜTT EMELKEDÜNK!**

Tanulmányok és interjúk a romaintegrációról

Szerkesztette
GEREBEN FERENC – LUKÁCS ÁGNES

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jezsuita Kiadó
Budapest, 2017

nka A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

MC 222.504

2017

Országos Széchényi Könyvtár

© Szerzők, 2013

© Gereben Ferenc, 2013

© Lukács Ágnes, 2013

© JTMR Faludi Ferenc Akadémia, 2013

© Jezsuita Kiadó, 2017

ISBN 978-963-8014-49-8

ISSN 1589-4584

Felelős kiadó

Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya

Tartalom

Előjáróban: hogyan állt össze e kötet? (Gereben Ferenc).....	9
--	---

I. INTERJÚ A ROMAÜGY KÉT JELES SZEMÉLYISÉGÉVEL

Interjú Hofher József jezsuita szerzetessel (Lukács Ágnes).....	25
Interjú Landauer Attilával (Lukács Ágnes)	45

II. KIEMELKEDÉS: HONNAN, HOGYAN, HOVÁ?

LUKÁCS-NÉMETH ALEXANDRA

Tények és módszertani megfontolások a cigánykutatásban	65
--	----

LUKÁCS ÁGNES

Roma diplomások kiemelkedésének útjai	77
---	----

PÉCELI MELINDA

A vallási közösség mint a cigányintegráció egyik lehetséges terepe	105
---	-----

LUKÁCS ÁGNES

A tuzséri Kegyelem cigány baptista gyülekezet példája	155
---	-----

III. HELYZETKÉP A CIGÁNY FIATALOK KÜLÖNBÖZŐ RÉTEGEIRŐL

MORAUSZKI ANDRÁS

Roma tanulók az általános iskolákban
(Területi elkülönülés és teljesítménybeli lemaradás) 169

LUKÁCS-NÉMETH ALEXANDRA

Roma fiatalok életminősége az Ifjúság 2008 kutatás tükrében 199

TAKÁCS VERONIKA

A Romaversitas szerepvállalása a roma értelmiség kialakulásában 225

LUKÁCS ÁGNES

„Most rajtunk a világ szeme, mi most mindent jobbra tehetünk”
(Szemelvények a Jezsuita Roma Szakkollégium
hallgatóival folytatott beszélgetésekből) 257

IV. KIEMELKEDŐK – INTERJÚK TÜKRÉBEN

„Én az életemet arra tettem föl, hogy a gyermekeimnek
megadjam azt, amit én nem kaphattam!”
Interjú egy cigány édesanyával (Téklovics Boglárka) 279

„Tulajdonképpen két csoport közé szorulva élünk...”
Interjú egy roma egyetemi hallgatóval (Gulyás Attila) 293

„De azt mégse várhatja senki, hogy majd egyszer
felemel minket valami varázslat!”
Interjú egy egyetemi hallgatóval (Sütő Dániel) 311

„Nagyon tetszik az embereknek, hogy közvetítjük a család erejét” <i>Interjú egy rendhagyó cigány zenésszel (Bede-Fazekas Kinga).....</i>	319
---	-----

V. FÜGGELÉK

Hídszerepek (Könyvismertetés) (<i>Péceli Melinda</i>).....	343
A kötet szerzői	349

Elöljáróban: hogyan állt össze e kötet?

Az olvasó olyan könyvet tart a kezében, amelynek – a két meginterjúvolt szakértőt és a jelen sorok íróját leszámítva – minden szerzője fiatal. Szerzőtársaim olyan felelős fiatalok, akiknek frissen szerzett szociológusi szaktudása kellő társadalmi érzékenységgel párosul, és akik már egyetemi tanulmányaik során kutató kíváncsisággal és morális elkötelezettséggel fogtak hozzá a magyarországi cigányság helyzetének tanulmányozásához. (Ezt közülük többen diplomájuk megszerzése után hivatásszerűen is folytatják.) Tisztában voltak vele, hogy a magyarországi romakutatás irodalma rendkívül gazdag, és hogy először ebben kell elmélyedniük. Erre tanulmányaik színhelyén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karának Szociológiai Intézetében kellő buzdítást is kaptak. Mint ahogy arra is, hogy ezek után a roma-problematikát lehetőleg olyan oldalról próbálják megközelíteni, amely a korábbi kutatásokban kisebb hangsúlyt kapott.

Meglehetősen sokat tudunk a cigányság hátrányos társadalmi helyzetének különböző megjelenési formáiról, a többségi társadalom előítéleteiről és diszkriminatív magatartásáról. Ennél jóval kevesebbet (bár évről évre többet!) a halmozottan hátrányos helyzetből való kiemelkedés sikeres útjairól, és még kevesebbet a társadalmi beilleszkedés, a kisebbségi és többségi társadalom „összezsizsolódásának” olyan terepeiről, amelyeket például a vallási-egyházi közösségek teremtenek meg. Ez utóbbi témakört akár a romakutatás „pázmánikumának” is tekinthetnénk, annak hangsúlyozásával, hogy ez az elnevezés semmiképpen sem akarja kisajátítani a témát. Szociológia szakos hallgatóinkban e téma – és tágabb vonatkozásban a *problémák orvoslásának módjai* – iránt spontán fogékonyságot tapasztaltunk, és ennek eredménye az egyetemi szemináriumokra készített terepmunkákban, interjúkban, illetve a diplomamunkákban is megjelent. E kötet anyagát e produktumok legjavából válogattuk össze.

A szerzők nemcsak annyiban hasonlítanak egymásra, hogy szinte mindannyian a PPKE BTK szociológia szakos hallgatói (voltak), hanem abban is, hogy túlnyomó többségük (többéves életkori eltéréseik ellenére) egy olyan szakmai műhely tagja (volt), amelyben a fiatalok – a Széchenyi-féle „eszmésúrlódás” jegyében – előadhatták és megvitatathatták készülő és elkészült munkáik eredményeit, valamint ütköztethették és összezsírozhatták ismereteiket, társadalomszemléletüket. A Fiatal Vallás- és Értékszociológusok körének (FIVÉSZ) műhelye a magyar jezsuiták Faludi Ferenc Akadémiájának keretében, a józsefvárosi Párbeszéd Házában működik immár 1999 óta. A nevében szereplő témakörök mellett, illetve azokkal összekapcsolva a kisebbségekkel és azon belül a cigánysággal kapcsolatos kérdések preferenciát élveztek a FIVÉSZ programjaiban. Az itt közölt írások jó részét is megvitatták az elmúlt években, és több közülük – az egyetemi kurzusok és államvizsgák szakmai „zsűrije” után – már szakfolyóiratok lektori szűrőjén is átesett. (Ezekről a körülményekről az egyes írások csillaggal jelölt lábjegyzetében adunk részletes információt.) Mindazonáltal a kötetben való közlésüket újabb lektori és szerkesztői korrekciók előzték meg, figyelembe véve a kötet felépítését is.

Összegyűjtött megjelentetésüket azért tartjuk szükségesnek, mert bár külön-külön is fontos, újszerű kutatási eredményeket közvetítenek, együttes hatásukkal talán még nyomatékosabban segítenek kiegészíteni a hazai romakutatás gazdag, de nem hiánytalan spektrumát: főleg *a roma vallásosság megjelenési formáinak, a megtérések életvitel-módosító hatásának, a cigányság felzárkózási motivációinak bemutatásával*, de a cigány-nem cigány viszony árnyaltabb megjelenítésével is. Némi leegyszerűsítéssel talán úgy lehetne érzékeltetni ennek a hiánypótló szándéknak a szemléleti alapját, hogy a romakérdést nemcsak emberjogi, hanem emberbaráti, úgy is mondhatjuk: *felebaráti* kérdésnek is tekintjük; ugyanakkor olyan *kölcsönös viszonyinak*, amelyben mindkét félnek megvan a lehetőségeihez mért felelőssége és kötelezettsége. Az alábbi írások – objektivitásra törekvő tudományos elkötelezettségük mellett – ennek a szemléletnek és felelősségérzetnek a jegyében születtek.

Összegyűjtésüknek még egy célja volt: a FIVÉSZ-műhely nyilvánossá tett szellemi profiljának kiegészítése. Konkrétabban: a korábbi három, teljesen vagy részben a tevékenységén alapuló s a Faludi Ferenc Akadémia gondozásában megjelent tanulmánykötet¹ után a műhely – mint társadalmi felelősségérzettel rendelkező ifjú szociológusok csoportja – szeretné jobbító szándékú hangját hallatni a romaügyben is, amely Magyarország (és az egész közép-európai térség) egyik legfelzárkózottabb társadalmi problémája.

A kötet első fejezetében – interjú formájában – két olyan személyiség kapott lehetőséget a cigánysággal kapcsolatos gondolatainak kifejtésére, akiknek a neve jól (de talán mégsem elegendő mértékben) ismert a romaüggyel foglalkozók körében. Először Hofher József jezsuita szerzetes mondja el megnyerő egyszerűséggel a cigánysághoz kötődő emberi és lelkipásztori élményeit.² Talán az ő beszámolójában és karizmatikus odaadásában ölt testet a legmarkánsabban az a bizonyos „felebaráti” megközelítés: ahogyan együtt főz és „együtt misézik” az ország legkülönbözőbb vidékeinek cigányaival; ahogy közösséget és fürdőszobát épít velük és nekik; ahogy a romákat az általános iskola befejezésére, a többségi társadalmat (és annak egyházi közösségeit) pedig nagyobb nyitottságra buzdítja. Véleménye szerint minden papi szemináriumban be kellene vezetni a romológia oktatását.

Hofher atya egyik létrehozója volt a különböző történelmi felekezetekhez tartozó egyetemi roma szakkollégiumi hálózatnak. Jelenleg a Jezsuita Roma Szakkollégium lelki vezetője. A kollégiumban, ahogy mondja, nem „polgárjogi harcosokat” akarnak nevelni, hanem olyan kettős identitású cigány értelmiségieket, akik „hidakat tudnak építeni a gátak felett”. Nyitottság, megértés, türelem, együttműködés, szeretet

¹ ROSTA GERGELY (szerk.): *Ifjúság – Értéktrend – Vállás*. Faludi Akadémia, Budapest, 2003; GEREKEN FERENC (szerk.): *Vállásosság és kultúra*. Faludi Akadémia, Budapest, 2009; ROSTA GERGELY – TÖMKÁ MIKLÓS (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értéktrend Vizsgálata 2008. évi magyar eredményei*. OCIFE Magyarország – Faludi Akadémia, Budapest, 2010.

² Az interjút szerkesztőtársam, Lukács Ágnes készítette.

– ezekkel a szavakkal lehetne összefoglalni Hofher József „romapolitikájának” lényegét. Tőle kölcsönöztük a kötet címét is: *„Fogom a kezét, és együtt emelkedünk!”*

Másik neves interjúalanyunk Landauer Attila, aki közel két évtizede végez kutatásokat a hazai cigányság körében, és ez idő szerint a Magyarországi Református Egyház cigánymissziós referense.³ Behatóan foglalkozott a cigányság magyarországi kutatástörténetével, valamint a különböző felekezetek cigánymissziós tevékenységének historikumával is. E kutatások legfontosabb eredményeit interjújában is elmondja. Így például megtudjuk, hogy a cigányok iránti egyházi felelősség első magyarországi megfogalmazása 1567-ből való, és a református egyházhoz kötődik. Továbbá: az első cigány származású értelmiségi 1687-ben lett a nagyenyedi református kollégium diákja.

Landauer is részletesen foglalkozik a felekezeti fenntartású roma szakkollégiumi hálózattal, amelynek létrehozásában ő is közreműködött. Ismerteti a kezdetek körüli koncepcionális szakmai vitákat is. E 2011 őszén alakult egyházi szakkollégiumok a különböző szakirányú egyetemekre járó cigány fiatalok számára szállást, ösztöndíjat, különórát, spirituális programokat biztosítanak, vagyis komoly esélyt jelentenek az értelmiségivé váláshoz. Landauer Attila szól saját oktatási gyakorlatáról is, amelyet a debreceni Wáli István Református Cigány Szakkollégium tanáráként folytat. Olyan „ciganológiai” ismereteket próbál összeállítani diákjai számára, amelyeket szerinte egy öntudatos, származását vállaló cigány értelmiséginek tudnia kell. Ugyanakkor arra buzdítja őket, hogy a cigányság európai történetét ne pusztán „szenvedéstörténetként”, hanem „kökemény társadalmi folyamatok” eredőjeként éljék meg, és hogy az önsajnálát helyett az ön- (és a másokon való) segítség lelki „technikáit” gyakorolják.

A *Kiemelkedés: honnan, hogyan, hová?* címet viselő második fejezet négy tanulmányt foglal magában. Lukács-Németh Alexandra (*Tények és módszertani megfontolások a cigánykutatásban*) összefoglalja azokat a legfontosabb ismereteket és adatokat (a magyarországi cigányság lét-

³ Az interjúkészítő ugyancsak Lukács Ágnes volt.

számáról, szociodemográfiai jellemzőiről stb.), valamint módszertani problémákat (kit tekintünk cigánynak?), amelyek kellőképpen megvilágítják azt az alaphelyzetet, amely változtatásért kiált. A többi tanulmány a „hogyan” kérdésre mutat be változtatási lehetőségeket, és a „hová” kérdésre adott válaszul próbál integrációs célállomásokat körvonalazni. Alapvető célként nem a diploma, hanem a belső harmóniára épülő, nyomorúságtól és devianciától mentes életvitel jelenik meg, amely sok tényező szerencsés együtt járása esetén a diplomához is elvezethet.

Lukács Ágnes (*Roma diplomások kiemelkedésének útjai*) a változtatás lehetőségeit kutatja kvalitatív (interjú) módszerrel. Először a cigány sikeresség eseteit feldolgozó szakirodalmat veszi górcső alá. Mintegy húsz cigány diplomással készített interjú segítségével a felfelé irányuló mobilitást elősegítő szocializációs tényezők (család, iskola, barátok, vallási közösség stb.) után nyomoz; majd egy speciális módszerrel azt vizsgálja, hogy diplomássá vált interjúalanyaiban milyen identitásbeli orientációk mutathatók ki; és hogy a megszólalók milyen mértékben hajlandók felelősséget és feladatot vállalni a cigányság társadalmi beilleszkedésének előmozdításáért. A megkérdezett cigány értelmiségiek általában (leginkább a vallásosak!) hajlandók voltak felelősséget érezni egykori sorstársaikért, de a nagy erőfeszítéssel megszerzett diplomától „visszanézve” – a segítő szándék mellett – kritikák is elhangzanak olyan cigány rétegeknek címezve, amelyek a tanulást még nem tekintik értéknek. Az egyik interjúból az is kiderül, hogy az afféle mozdíthatatlan falnak tekintett előítéletek is megváltoztathatók: a vidéki általános iskolai tanár, aki egykor leszólta tovább tanulni akaró roma diákját, őszinte megbánást tanúsít, amikor szembesül azzal a ténnyel, hogy tanítványa időközben három diplomát is szerzett.

Az interjúalanyok általában a kisebbségi és többségi társadalom együttes felelősségét hangsúlyozzák: „Mindkét oldalról bontani kell a falakat!” Vannak olyanok is, akik kifejezetten a „cigányos életvitel” megváltoztatását érzik kulcskérdésnek: „Az előítéletek elleni egyetlen hatásos eszköz, hogy nem engedjük őket beigazolódni!” A vallási elkötelezettség, a megtérés, egy vallási gyülekezethez való odaadó csatlakozás a kutatás során jelentős mobilitási és integrációs faktornak bizonyult.

Péceli Melinda tanulmánya (*A vallási közösség mint a cigányintegráció egyik lehetséges terepe*) már kifejezetten ez utóbbi kérdés vizsgálatát állítja a középpontba. A szerző először a cigány vallásosság sajátosságait mutatja be, majd az egyes (nagyobb és kisebb) vallási felekezetek cigánymissziós tevékenységét ismerteti. Ezek után következnek azok az esettanulmányok, amelyek saját – részt vevő megfigyelőként szerzett – tereptapasztalatai alapján készültek. Így más-más felekezetek különböző helyszíneken működő közösségeivel ismerkedhetünk meg közelebbről: egy budapesti, VIII. kerületi katolikus karizmatikus csoporttal; egy ugyancsak fővárosi (cigány származású) református lelkészről gyülekezetével; egy ózdi kisegyház, valamint az Ózd környéki ferences apácák közösségi tevékenységével. A drámai részletekben bővelkedő esettanulmányok tanulságait a szerző a következőképpen összegzi: „A hit olyan döntéseket eredményezett az általam megismert cigány sorsokban, amelyek során normakövető, rendezett életet élő, felelős személyekké váltak az azelőtt depressziós, szenvedélybeteg, esetleg normaszegő, kisebbségben szenvedő cigány férfiak és nők. Azokban a közösségekben, ahol a vallási szocializációban a magyar és a cigány tagok nagyjából egy időben részesültek, a cigányság és a magyarság egymásra találását figyelhettük meg.” Ez utóbbi jelenség főleg a fővárosi és a karizmatikus jellegű közösségekben fordult elő, ugyanis az elszegényedett és előregedett vidéki településeken a történelmi egyházak hívei másfajta vallásgyakorlási szokásokra szocializálódtak, mint amilyenek közt a cigány közösségek jól érzik magukat.

Lukács Ágnes esettanulmánya (*A tuzséri Kegyelem cigány baptista gyülekezet példája*) szervesen egészíti ki az előző átfogó tanulmányt, és egy peremvidéken működő cigány baptista gyülekezet életét mutatja be. Egy ünnepi – bemerítkezési – alkalomra időzítette látogatását, és dokumentálja az őszi Tiszában végrehajtott szertartást. A közösség énekeiből hármas kötődés olvasható ki: a *cigány*, a *magyar* és a *hívő* identitás. A szerző – Péceli Melindához hasonlóan – az intenzív vallási elköteleződés markáns életmód-változtató hatását és ennek részeként még a női emancipáció erősödését is tapasztalja.

A harmadik fejezet a *Helyzetkép a cigány fiatalok különböző rétegeiről* címet viseli. Itt a vallásosság témája háttérbe vonul (hogy a fejezet utolsó írásában bukkanjon fel ismét). A fiatalokról, a jövő képviselőiről olvashatunk: a szerzők korosztályról korosztályra haladva elemzik társadalmi helyzetüket, konkrétan a cigány és nem cigány populáció különbözőségeit. Az egymástól eltérő módszerekkel végzett vizsgálatok eredményeiben nem az az újszerű, hogy kimutatják a roma csoportok hátrányát, hanem az, hogy a hátránynak a – vizsgálat tárgyától függő – mértékéről és az okairól is tudósítanak.

Morauszki András kvantitatív módszert alkalmazó tanulmánya (*Roma tanulók az általános iskolákban*) az érintett intézmények kompetenciavizsgálatai (és a kísérő kérdőívek) által nyert országos adatbázis elemzésével egyrészt a cigány általános iskolai tanulók arányának időbeli alakulását és területi megoszlását, másrészt a magas romaarányú iskolák matematikai és szövegértési kompetenciaeredményeit tanulmányozza. Megállapítása szerint egyre erőteljesebben rajzolódnak ki azok a földrajzi térségek (elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében), ahol folyamatosan növekszik a roma tanulók eleve is magas aránya. Országos tendenciaként megfigyelhető, hogy a cigány tanulók iskolán belüli arányának növekedésével visszaesnek az iskola matematikai, de még inkább szövegértési kompetenciaeredményei; de vannak olyan „gettóiskolák”⁴ is, amelyek kiváló eredményeket produkálnak. (Ezek térbeli azonosítása, helyi körülményeik tüzetesebb vizsgálata a közeljövő fontos feladata!) A kutatás kitért a továbbtanulás esélyeire is. A szerző tapasztalatai szerint ebben – a motiváltságon kívül – a *szövegértési kompetenciák mutatói játszották a legnagyobb szerepet*. „Ahhoz tehát, hogy a roma tanulók tanulmányaik révén kiemelkedhessenek, és magasabb társadalmi státusra tehessenek szert, elengedhetetlen kompetenciáik – mégpedig elsősorban szövegértésük – fejlesztése...” – vonja le a végkövetkeztetést Morauszki András.

Lukács-Németh Alexandra második írása (*Roma fiatalok életminősége az Ifjúság 2008 kutatás tükrében*) a 15–29 éves korosztályt állítja a

⁴ Ahol a roma tanulók aránya meghaladja az 50 százalékot.

középpontba. Az *Iffjúság 2008* projekt adatbázisának másodelemzésével (az önmagukat romának/cigánynak mondó fiatalok adatainak elkülönítésével, és ezek összevetésével a nem romák adataival) képet ad a cigány fiatalok életkörülményeiről, illetve az országos átlagtól való eltéréseik mértékéről. Az adatok azt mutatják, hogy a 15–29 éves cigány fiatalok nagyobb családban, de kisebb és rosszabb minőségű lakásokban élnek; alacsonyabbak a jövedelmi, iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatók, és hátrányos helyzetüknek maguk is tudatában vannak: lényegesen kevesebben sorolják magukat a középosztályhoz, mint nem roma kortársaik. Ezek az eredmények talán nem hatnak a meglepetés erejével, de a grafikonok és táblázatok a hátrányok mértékét is pontosan feltűntetik. Az említett hátrányok – halmozódási hajlandóságuk (a „Máté-effektus”) alapján – sajnálatos módon átgyűrűznek a kulturális szférába is, és a számítógép- és internethasználat, a sajtó- és könyvolvasás, a művelődési intézmények látogatása stb. terén is hiányként jelentkeznek. (A cigány fiatalok csak a televíziózás mértékében előzik meg a – közben már jórészt az internetre áthangolódott – nem roma fiatalokat.)

A kötet ezután rátér az egyetemista korosztályra, és újból felveszi azt a szálát – a roma egyetemi hallgatók támogatásának kérdését –, amelyet az összeállításunk elején kérdezett két szakember is oly fontosnak tart. Kétféle támogatási műhely mutatkozik be, amelyeknek az ideológiai és értékrendi alapja eltér ugyan, de céljuk megegyezik abban, hogy növelni akarják a „kiművelt emberfők” számát a cigányságon belül. Takács Veronika a Romaversitas-programot (*A Romaversitas szerepvállalása a roma értelmiség kialakulásában*), Lukács Ágnes pedig – egy újabb írásában – a Jezsuita Roma Szakkollégiumot mutatja be („*Most rajtunk a világ szeme, mi most mindent jobbra tehetünk!*” – *Szemelvények a Jezsuita Roma Szakkollégium hallgatóival folytatott beszélgetésekből*). Mindketten az adott programokban részt vevő cigány fiatalok véleményei alapján adnak képet a támogató intézményről: Takács Veronika egy kisebb létszámú kérdőíves vizsgálatra és életútinterjúkra támaszkodott, Lukács Ágnes viszont a hallgatói interjúk szövegrészleteiből készített beszédes tematikus össze-

állítást.⁵ Fontos különbség, hogy a vizsgálatok idején a Romaversitas már csaknem másfél évtizedes múltra tekinthetett vissza, és bőven akadtak végzett hallgatói is, a Jezsuita Roma Szakkollégium viszont az interjúzás előtti hónapokban – 2011 szeptemberében – alakult. A Romaversitasnak már régóta kiforrott elképzelései vannak nevelési céljairól; Takács Veronika szerint: „A Romaversitas alapelve, hogy olyan roma szakembereket képezzenek, akik a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos feladatokat megfelelő színvonalon, a romák ügye iránti elkötelezettséggel tudják ellátni.” A programban részt vevők egybehangzó véleménye szerint számukra „a roma közösségi tudat megerősítése” volt a Romaversitas legnagyobb eredménye. A keresztény/keresztény cigány szakkollégiumok esetében – többek között a hétköznapiak kontrollja alatt – a koncepciók mostanában csiszolódnak össze egymással és a gyakorlattal, és a kollégium tagjai az interjúk idején ismerkedtek életük új, ugyancsak küzdelmes szakaszával. Kiderült: több diáknak nem tetszett, hogy ők itt afféle „kísérleti nyulak”, s ez az interjúadási hajlandóság mérsékelt voltában is megmutatkozott. A dolgozat címéül választott megnyilatkozás – ha megnézzük a szöveggörnyezetét – nemcsak patetikus programként, hanem enyhén ironikus „örkényizmusként” is értelmezhető. De ha a cigányság „megváltása”, a „mindent jobbra tevés” programja kissé túlzó elvárás lenne is velük szemben, a korábbi erőfeszítésekre alapozó erős kiemelkedési motiváció, a „hídverés” (nemcsak lelki vezetőjük, Hofner József által, hanem általuk is hangoztatott) szándéka, valamint a rendelkezésükre álló, igényeik szerint „lehívható” spirituális támogatás együttes hatása joggal ébreszthet bennünk reményeket e támogatási forma társadalmi hasznosságát illetően.

Érdemes figyelmesen elolvasni ezeket az elitképző intézményekhez köthető interjúkat: a nyilatkozók – ha úgy tetszik – a sors kegyeltjei, mégis nagyon sok keserűség, megbántottság, rossz emlék tolul fel bennük.

⁵ Ezek az interjúk a FIVÉSZ interjúk vizsgálatának keretében készültek. Ez a vizsgálat része volt egy szélesebb körű és hosszabb futamidejű kutatásnak, amelyet a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete végez; ennek keretében az interjúk részletesebb elemzésére később kerül sor.

Büszkék a teljesítményeikre, de nagyon sok akadályról, ellendrukkerről is szólnak ezek a beszámolók. És persze olyan személyekről (elsősorban a szülőkről, de pedagógusokról, barátokról, vallási közösségek tagjairól stb. is), akik – mindannyiunk érdekében – segítették, buzdították őket.

Mindez a kötet már korábban megszólaltatott interjúrészeleire is vonatkozik, és még inkább azokra az önállóan közzétett mélyinterjúkra, amelyeket a negyedik fejezet gyűjt csokorba, *Kiemelkedők – interjúk tükrében* címmel. A négy interjúalany közül három – a hátrányos társadalmi helyzetből való kiemelkedés afféle emblematisztikus státusában – egyetemi hallgató. De hogy a kiemelkedés fogalmának viszonylagosságát érzékeltesük, felhívjuk a figyelmet Teklovics Boglárka interjújára, amelynek alanya egy nyolc általánost végzett édesanya, aki takarítónőként dolgozik, és gyermekeinek sem szán fényes karriert, „csak” becsületes szakmát, dolgos életet. És akinek családi élete is meglehetősen szerencsétlenül alakult, de öt gyermeke boldogulásáért mindent megtesz. Ahhoz képest, hogy három évtizeddel korábban alkoholista, kolduló szüleivel egy erdőszei putriban élt, és télen rongyba csavart lábbal járt cipő helyett, hatalmas előrelépésnek számít, hogy ma egy ragyogóan tiszta, virággal teli vidéki házban lakik, amely körül művelt konyhakert és baromfiudvar van.

Ami pedig az egyetemistákat illeti, a legfrappánsabban talán Gulyás Attila interjúalanya – egy fővárosi jogász – fogalmazza meg, hogy a társadalmi hierarchiában hová helyezi magát és a hozzá hasonló „igyekező” cigányokat: „Tulajdonképpen a két csoport közé szorulva élnek, és élünk mi is, én meg a szüleim.” Egyfelől ott vannak a borsodi nagyszülők és a népes rokonság, akik segélyből élnek, bolondnak nézik őt és dolgozó szüleit, és nem hisznek a kilábalásban: „Mindig azt mondják, hogy úgysem leszünk se királyok, se miniszterek, a cigány az cigány marad diplomával, szép ruhában is!” Másfelől pedig ott van a többségi társadalom, amelynek részéről sok gáncsoskodást, előítéletet tapasztaltak szülei és ő is.

Sütő Dániel egy vidéki egyetemista fiút szólaltatott meg, akinek a szülei gyári munkások, nagyszülei pedig dolgos falusi emberek voltak. Hangsúlyosan említi, hogy felmenői soha nem folyamodtak segélyért,

és nagyon zavarja az a sok negatív általánosítás, amely a cigányságról él a társadalomban. Életfilozófiája azonban nem önsajnáló, hanem nagyon is konstruktív: „A cigányság hányattatott sorsú kisebbsége Magyarországnak. De azt mégse várhatja senki, hogy majd egyszer felemel minket valami varázslat! Magad uram, ha szolgád nincs! Ki kell törni, és megpróbálni tisztességes életet élni, mert csak így élhetünk együtt a többséggel.”

Bede-Fazekas Kinga budapesti bölcsészhallgató (fiú) interjúalánya egyúttal zenész is, de nem hagyományos zenekarban muzsikál, hanem egy családi (két szülő és két felnőtt gyermek) cigány hagyományörző együttesben. Családi sajátosságuk, hogy édesapja magyar, aki személyes indíttatásból ásta bele magát a cigány kultúrába és választott magának cigány feleséget. A megszólaltatott fiatalember talán az egyetlen kötetünk interjúalanyainak népes táborában, aki diplomaszerezése után majd másodgenerációs értelmiséginek lesz mondható. Együttesük „ars poeticájába” – a nemzetközi cigány hagyományok ápolásán túl – beletartozik a *család összetartó erejének*, valamint a *cigány-magyar békés együttélésnek* a „propagálása” is. A fiú identitása kettős, amelyben bevallottan a többségi elem a hangsúlyosabb (elmondása szerint ezért választotta a magyar szakot), ugyanakkor fél életét a családjával együtt a cigány hagyományok ápolásával tölti. Ez a *magyar elem felé elhajló, de a cigányságot is vállaló kettős identitás* volt jellemző a többi egyetemista interjúalany esetében is, jobbra a jezsuita szakkollégium diákjaira. (A Romaversitas-program résztvevőinél ez mintha kevésbé jelentkezett volna.)

A kötet függelékében szeretnénk kinyilvánítani köszönetünket az Országos Széchényi Könyvtár és a könyvtáros-társadalom egykori – Nagy Attila vezette – romakutató műhelyének, amely két tanulmánykötetben is vizsgálta a kulturális (részben egyházi fogantatású) intézményrendszer lehetséges szerepét a cigányság integrációjában. E kötetek több írása a mi kutatómunkánkat is jelentősen inspirálta; eredményeikre, tapasztalataikra a mi kötetünkben lévő írások is többször hivatkoznak. Péceli Melinda a könyvtáros romaműhely *Hidszerepek* című tanulmánygyűjteményének legfőbb tanulságait foglalja össze. A kötet írásait jegyző könyvtárosok és pedagógusok azokat az eseteket és módszereket

ismertetik, amelyek során és segítségével sikerült elérniük a cigány gyerekek kulturális szocializációjának, olvasási hajlandóságának erősítését. És hogy ez (például a szövegértés!) mennyire fontos szerepet játszik az előrejutásban, azt a mi kötetünk új adatokkal erősíti meg.

Befejezésül ismét utalnunk kell arra, hogy interjúalanyaink megnyilatkozásaiban rendre felbukkant valami csendes, kisebbségi helyzetükből fakadó aggodalom, szorongás, sőt esetleg félelem, még akkor is, ha személyesen nem érte őket számottevő incidens. Úgy véljük, a többségi társadalomnak ezt tudatosítania kell, és el kell gondolkodnia azon, hogy a cigánysággal szemben tanúsított türelmetlen és általánosító magatartás – amellet, hogy nem „felebaráti” – hány becsületes és jóra törekvő cigány embert akadályoz (mindannyiunk kárára!) a társadalmi felzárkózásban. Viszont azt is látnunk kell, hogy ezek az előrejutásukért, szociokulturális hátrányaik ledolgozásáért oly sokat küzdő cigány fiatalok nagyon kemény (sokszor a „politikailag korrekt” beszédmódba nehezen beilleszthető) mondatokkal ítélik el egyes dologkerülő, kriminalitásba hajló roma csoportok életvitelét: szerintük ezek miatt olyan rossz a cigányság társadalmi megítélése.

A helyzet súlyosabb és bonyolultabb annál, hogy itt művi beszédmódok szükségességén, valóságtartalmán vagy esetleg – az Illyés Gyula-i mondat: „növeli, ki elfödi a bajt” jegyében – épp a valóságot álcázó jellegén vitatkozzunk.⁶ Inkább azon kellene elgondolkodnunk: hogyan lehetne mobilizálni, jelenlegi halmozottan hátrányos élethelyzetéből kimozdítani azokat a cigány (és nem cigány) családokat, amelyeknek gyermekei nem hogy egyetemre nem járnak, de általános iskolába is csak hiányosan. Magyarország EU-elnökségének hozadékaként most már Európának is intézményesen törnie kell a fejét ezen a kérdésen, és nálunk is már több program, stratégia született az összetett helyzet

⁶ *Krzysztof Zanussi* lengyel filmrendező egy közelmúltban adott interjújában úgy vélekedett, hogy „a politikai korrektség nagyon felszínes érték, aminél sokkal mélyebbre kell mennünk”. Szerinte „a politikai korrektség olyan, mint a borogatás: elfeded vele a sebet, de nem gyógyítasz”. *Heti Válasz*, 2013. január 31., p. 55.

hatékonyabb kezelésére.⁷ A nagy kérdés az, sikerül-e a programokat közel vinni az élethez, konkrétabban: mennyit sikerül belőlük megvalósítani? A siker mindannyiunk közös érdeke, mert az idő sürget.

Ennek a kötetnek az összeállítása során az a remény ösztönzött minket, hogy valós élethelyzetek és új kutatási eredmények feltárásával, pozitív példák felmutatásával valamelyest hozzájárulhatunk a cigányintegráció ügyének előmozdításához.

Gereben Ferenc

⁷ Íme a legutóbbi, amely alaposnak és körültekintőnek tűnik: *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia. Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák.* 2011–2020. KIM Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2011. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

**I. INTERJÚ A ROMAÜGY
KÉT JELES SZEMÉLYISÉGÉVEL**

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Interjú Hofher József jezsuita szerzetessel*

„Ott vagyok a másik mellett,
fogom a kezét, és együtt emelkedünk...”

Hofher József SŰ az ezredfordulón kezdett cigányokkal foglalkozni. A Sajó menti kistérségtől kezdődően, Csobánkán, Tápiószecsőn keresztül Budapestig változatos cigánypasztorációs kezdeményezésekben vett részt. Hivatásáról, cigány közösségekben végzett szolgálatáról kérdeztem.

Hogyan került kapcsolatba a cigánysággal?

Véletlenszerűen. A jezsuita képzés folyamán, a noviciátusban van egy időszak, amikor a jelentkezők szociális segítőmunkát végeznek. Ezzel próbálják egy kicsit szociálisan érzékenyvé tenni a jövőbeli jezsuitákat. Ez a próbaidő olyan jellegű kihívásokat jelent, amilyen területen később a jezsuita valószínűleg nem fog tevékenykedni, mégis szembeesik olyan társadalmi problémákkal, mint a hajléktalanság, a fogyatékos, a menekültkérdés és minden egyéb. Sok terület volt, amely kínálatként ott volt előttem. Engem a hajléktalanszolgálat érdekelt, és közben cigány közösségekben is előfordultam, így kezdett érdekelni ez a munka. Hosszú ideig dolgoztam klerikusokkal. Papnevelő intézetben lelki vezető, a noviciátusban pedig magiszter voltam. Amikor ez a munka befejeződött, felajánlották számomra, hogy választhatok magamnak egy új működési területet. Jeleztem, hogy szociális irányba mozdulnék el. Így kerültem Miskolcra, de akkor még nem volt egyértelmű, hogy én cigányokkal fogok foglalkozni.

* Az interjú e kötet számára készült 2012-ben.

Ekkor találkoztam Kuklay Antallal, aki akkor indított egy projektet: hátrányos helyzetű családokkal, gyerekekkel foglalkozott Köröm községben. Csatlakoztam ehhez a munkához. Kuklay említette: „Ez gondviselészerű, hogy itt vagy. Gyere, mert nagy szükség van rád, és meglátod, hogy jól érzed majd magad.” Valóban, három és fél évet ott is ragadtam a Sajó mentén, Köröm, Girincs, Kiscsécs falvakban, és őt segítettem ebben a tevékenységben. Így kezdődött el a történet.

Miből állt ez a szolgálat?

Engem a cigány családok helyzete érdekelt. Gyerekekkel foglalkoztunk, így gyakorlatilag az asszonytársadalommal kerültem kapcsolatba. Ők nagyjából egész nap otthon voltak a gyerekekkel. A férfiak jöttek-mentek, próbáltak munkát keresni maguknak. Egyre inkább láttam, hogy a gyerekek mellett a felnőttekkel is törődni kell, mert hiába foglalkozom a gyerekekkel, mikor hazamennek, ugyanaz az állapot, környezet várja őket, amiben korábban is éltek. Ha a szülőket nem tudom motiválni, hogy ők is próbáljanak változni, akkor a gyerekeket hiába igyekszünk segíteni a tanulmányokban és sok egyéb területen, nem lesz hatásos. Legalábbis én azt látom, hogy a legtöbb esetben a fiatalokra, gyerekekre fordított energia – ha nem foglalkozunk párhuzamosan a családdal – nem hoz eredményt. Nincs meg az a határfoka, amit az ember elvárna, amikor energiákat fektet a gyermekek nevelésébe, oktatásába. Kimondottan a családok életminőségét próbáltuk javítani, növelni. Ez volt az én vízióm (ösztönösen), de úgy érzem, ez jó irány volt, s később hatásosnak bizonyult. Ha a szülőket sikerült egy picit motiválni, akkor ők is motiválták a gyereket, hogy rendesebben járjon iskolába.

Hogyan motiválták a szülőket?

Először szociális segítőtevékenységen keresztül. Amikor láttam, hogy anyagi gondjaik vannak, a hónap második felére már kimerülnek a forrásaik, meghívtam őket a közösségi házba, és ott együtt főztünk. Szerveztünk nekik egy főző-varró lehetőséget. Én voltam velük. Volt egy hölgy, aki patchworkvarrással foglalkozott, megtanította őket a kézi varrás alapfogásaira, elemeire. A ház be volt rendezve. Volt mosógép, lehetett

sütni-főzni, tehát amit egy normál háztartásban egy ember végezhet, azt tettük mi is együtt az asszonyokkal. Próbáltam egy igényt felépíteni bennük, hogy ők is törekedjenek arra, hogy rendezettebb legyen a lakásuk. Függönyöket varrtunk az ablakokra, a férfiakkal körbevettük a telket, kerítést építettünk. Mindeközben rengeteg beszélgetés, emberi kapcsolat alakult ki.

És ekkor lassan-lassan rájöttek arra, hogy én lelkész is vagyok, és kérdezték, hogy „maga szokott misézni is?”. „Hát persze, szoktam.” „Hát mi azt nem hisszük el.” „Hát jöjjenek el – mondtam –, tartsunk együtt egy misét!” Na, akkor kicsípték magukat. Volt egy mise, utána énekeltünk, táncoltunk. Ezután ebből rendszer lett. Néha hoztam filmeket, azokat megnéztük, beszélgettünk. Ettől kezdve a szombat délután mindig egy közösségi találkozás lett, ahová nagyon szépen felöltöztek. Tudták, hogy ez amolyan ünnep. Ezeken az alkalmakon megtapasztalták a személyi méltóságukat. Egész héten az anyagi problémák voltak előtérben, de ez a szombat valahogy felhőtlen együtt-létté lett, ahol megélhették a maguk méltóságát. Egyenrangú félként, barátokként voltunk együtt. Velünk voltak a gyerekek, kamaszok is. A férfiak elfogadták, hogy az asszonyok meg a gyerekek „mennek oda a kisházba”, és József atyával együtt vannak. Néha egy-egy férfi megjelent, a misére még be-bejövögettek, az utána következő programokon már annyira nem vettek részt. De figyelték, miről beszélgetünk: mindig vittem valami témát. Szerintem nagyon jól felépült ez az együttlét, és hiszem, hogy mentálisan, lelkileg is sikerült őket megszólítanom.

Akadtt egy-két asszony, akik jobban odafigyeltek a család helyzetére. Már ahogy elindították a gyerekeket iskolába, óvodába – azt azért lehet látni, hogy egy asszony mennyire van a helyén. Voltak úgynevezett keresztény kisközösségek által szervezett hétvégék, például a Cursillo-hétvége. Ennek során közösségépítéssel az egyházközség tagjait próbálják aktiválni, hogy a jelöltek jobban részt vegyenek a közösség életében. Megesett, hogy egy-két asszonyt elvittem erre a hétvégére. Kétágyas szobákban laktak a résztvevők, és volt, hogy az egyik cigány asszony egy orvosnővel lakott egy szobában. A családtagok „elájultak”, mikor otthon mesélte: „Képzeljétek

el, a szobatársam egy orvosnő volt, és tegezett, és mennyire kedves volt velem...” Nekik ez hatalmas élményt jelentett!

Hasonlóan a kirándulások, a nyári tábor: a sárospataki vár, Gyöngyösoroszi, Gyöngyös, Veszprém – ezeket a helyeket látogattuk meg. Gyerekekkel, egy-két segítővel a Balatonra is eljutottunk. Nagyon szerettek kirándulni. Itt néha-néha be lehetett csenni valami olyan jellegű programot, ahol megnéztünk egy várromot. A múzeumlátogatások már nem voltak annyira sikeresek.

Szép időszak volt ez. Azt mondanám, hogy szociális oldalról indultam, látva, érezve az ő mindennapos gondjaikat, problémáikat, és ebbe belépve aztán arra koncentráltam, hogy miként tudok itt valamit segíteni. Közben felfedeztem, hogy lelki-szellemi értelemben is együtt, közösségben lehetünk: beszélgethetünk, „kulturálódhatunk”, átbeszélhetünk különböző témákat, filmeket nézhetünk. Így formálódott ez a pasztoráció. Jó iskola volt...

Mennyi időbe telt, amíg elfogadták?

Ez gyakorlatilag pillanatok alatt megtörtént. Ők ráéreznek, ha valaki őszintén közeledik feléjük, vagy ha éppen ki akarja őket oktatni, nevelni akar, megjátssza a pedagógust, és mindig számon kéri őket. Nagy nyitottsággal közeledtem feléjük. A gyerekeken keresztül pillanatok alatt elfogadtak a felnőttek is, és sikerült jó kapcsolatot kialakítani.

A Sajó mente után melyik helyszín következett?

A következő helyszín... Jómagam soha nem foglalkoztam kimondottan cigánypasztorációval abban az értelemben, hogy kizárólag közöttük lettem volna. Ez az első három és fél év volt az, ami közvetlenül ebben a közösségben, közegeben telt. Azt láttam, hogy a rendünkben hosszabb ideig nem lesznek társaim, akik velem tartanának ebben a szolgálatban. Mind a mai napig azt kell mondanom, hogy egyedül csinálom ezt a munkát.

Ekkor felmerült, hogy a Horánszky utcai házunk Budapesten – amely korábban a Rajk kollégium használatában volt – legyen többek között szociális központ is. Ekkor mondták, hogy „gyere vissza, itt van a nyolcadik kerület, itt is rengeteg cigány van, mit küszködsz ott egyedül,

meg hogyha itt leszel, akkor biztos, hogy előbb-utóbb a társak közül is lesz valaki, aki csatlakozik hozzád”. Így visszajöttem. Megérkezésemkor kiderült, hogy egy évet csúszik az épület átadása.

Megkerestem az egyházmegyét, hogy van-e esetleg valami olyan jellegű munka, amihez csatlakozhatnék. Kaptam egy jelzést, hogy Csobánkán a plébános olyan súlyos beteg lett, hogy nyugdíjazták. Csobánkán létezik egy jelentősebb cigány közösség. A község egyharmada – 2500–3000 lakosból – cigány származású. Ide kaptam hároméves kiküldetést. Mivel pici a község, elvállaltam az ottani lelkészi feladatokat is, a szentmisét és egyéb szentségi szolgálatokat is én végeztem. Ez nagyszerű időszak volt! Nagy szerencsém volt, hogy ott korábban egy bencés szerzetes egy szociális testvérrel, egy nővérrel kijárt a cigányok közé. Tehát volt már egy hagyománya, hogy a lelkész és a cigányok között van kapcsolat. Amikor odakerültem, egy tízéves vákuum után már sokan átkerültek a baptista egyházba, illetve különböző karizmatikus szabadegyházakba, de velük is jó kapcsolatom volt. Mindenesetre fellevenedtek a régi szálak családokkal, amelyekben a cigány nagyszülők közül páran még eljártak templomba. Óriási szerencsém volt, mert rögtön az első nap, amikor odakerültem, egy cigány emberért mutattam be gyázmisét, aki új halott volt, és rögtön meghívtak a halotti torra. Nagy meglepetésükre én ezt el is fogadtam – gondolom, az elődöm ezt nem tette meg. Ez óriási szenzáció volt! Egy kocsmában volt a halotti tor, és gyakorlatilag rögtön az első napon, ahogy megérkeztem, délután az összes cigánnyal találkoztam Csobánkán. Ott volt az egész falu. Pillanatok alatt elterjedt, hogy „eljött közénk”, mindenkivel „jattoltam”. Ők ezt nagy megtiszteltetésnek vették. Kiderült, hogy ez tényleg Isten ajándéka volt, mert ettől kezdve mindenki előre köszönt nekem az üzletben, itt-ott-amott, tehát nagyon jól indultak a dolgok. Jó kapcsolataim voltak. Hála Istennek a csobánkaiak nem voltak olyan előítéletesek, mint más helyeken tapasztalja az ember. A községben már több évszázada éltek cigányok, ezért az itt élőknek sok jó tapasztalatuk is volt velük kapcsolatban. Nagyon nagy békében éldegéltek együtt. A világháború után kicsit felhígult a közösség, de volt sok jó cigány család, amelyek nagyon jól ismerték a magyarokat. Sikeres volt ez az időszak...

Ott is elkezdtem egy varrótanfolyamot az asszonyoknak, és szintén a családokat látogattam, őket próbáltam erősíteni. Akkor kezdtem egyre inkább abba az irányba menni, hogy miként tudnánk őket egy oktatásba bevonva erősíteni. Bár ott a gyerekek és felnőttek nagy része már elvégezte a nyolc osztályt – tehát inkább egy általános iskola melletti tehetséggondozásra volt szükség –, szerettem volna elindítani egy tanodát. A plébániát erre a célra használtam. Berendeztem egy számítógépes termet, ahol megismerhették a technikát, szóval sok jó kezdeményezés indult a plébánia épületén belül is. A faluban a férfiak autodidakta módon kiválóan megtanultak kőműveskedni, ezért arra gondoltam, hogy indíthatnánk egy szakiskolát a piaristákkal összefogva. Próbáltam lobbizni az ügy érdekében. A gyakorlati képzés kint lett volna Csobánkán, az elméleti tudást pedig a hétvégeken adták volna át a tanárok. Ezeknek a cigány férfiaknak a kisujjukban volt már a szakma, mégis, így lett volna egy szakmunkáslevelük, tudtak volna vállalkozóként dolgozni.

Csak közbejött a rendi küldetés... Volt egy kis zűr, egy vákuum a szegedi közösségünkben. Mivel én a szerzetesi éveim elején majdnem tíz évet töltöttem Szegeden, kérték, hogy menjek oda, és erősítsem meg a közösséget. Így két és fél éves csobánkai szolgálat után elkerültem Szegedre. Megszakadt ez a nagy „szerelem” az ottani emberekkel. Utólag nagyon sajnálom, mert ott azért óriási lehetőségek lettek volna az „építkezésre”...

Ebben az időszakban találkoztam egy hölgygel, akivel együtt beindítottunk egy modellt azok számára, akik nem fejezték be a nyolc általánost. Nagyon sokan vannak a cigányok közt, akik funkcionális analfabéták. Lehet, hogy van öt-hat osztályuk, de nem tudnak rendesen írni-olvasni. Elfelejtették. Vagy vannak fiatal asszonyok, akik jól, szépen tanultak, de hatodikos, hetedikos korukban megszületett az első gyermekük, nem tudták befejezni az iskolát. Tehát őket szerettük volna segíteni otthoni környezetben, hogy elvégezzék a nyolc osztályt, és megadni a lehetőséget, hogy esetleg később egy OKJ-s képzéssel vagy valahogyan szakmához jussanak. Ezt dolgoztuk ki már a csobánkai éveim alatt. Ezek alapján végül Tápiószecsőn indult el ez a „Szeretet Iskola”. Kolléganőm ott lakott a közelben, ezért került ide a kezdeményezés, no meg a fogadókészség a

község részéről itt volt a legnagyobb. Amikor átkerültem Szegedre, onnan jártam Tápiószecsőre. Ez a modell két évig működött ott.

Utána jöttünk át Budapestre, ahol ugyanezt folytatjuk mind a mai napig. Most átültettük Miskolcra is „Lehetőségek Iskolája” néven, és úgy néz ki, hogy a IX. kerületben is elkezdődik egy hasonló program. Még van két hely, ahol érdeklődnek ez ügyben, ők is szeretnék erősíteni a helyi cigányokat, hogy fejezzék be az általános iskolát, vagy ha elfelejtettek írni-olvasni, akkor pótolják ezt a tudást. Az iskolával az a célunk, hogy felépítsük ezeket az embereket annyira, hogy mielőbb be tudjanak lépni egy másik képzésbe, és tanuljanak egy szakmát, ami megélhetést biztosít számukra. Olvasás, írás nélkül viszont erre semmi esélyük sincs. Ebből a programból teljesen kiléptem, a kollégák folytatják a munkát. Közben felkerültem Pestre, Kispesten lettem plébános.

Kik dolgoznak ezekben az iskolákban?

Gyakorlatilag két kolléganő, akik ezt főállásban irányítják, Miskolcon és Pesten. Rengeteg segítővel, önkéntessel dolgozunk, és meglepő módon nagyon sok nyugdíjas pedagógus és sokszor egyetemisták is jönnek, és belépnek a képzésbe oly módon, hogy minden felnőtt mellett ott vannak önkéntes segítőként. Személyre lebontott program szerint haladunk, mivel nem mindenki azonos ponton akadt el a tanulmányaiban. A szaktanár ad egy-két szempontot, hogy mi az, amivel foglalkoznia kell az illetőnek, és a tananyag begyakorlása már a segítők feladata. Tehát ahány diák van, annyi segítő is, sőt néha több a tanár, mint a diák. Közben kiderült, hogy ez hihetetlenül erősíti a cigány–magyar kapcsolatokat is. Rájönnek a magyarok, hogy a cigányok ugyanolyan emberek, mint mi, ugyanolyan problémákkal. Közben emberi kapcsolatok, barátságok alakulnak. Ez nagyon nagy ajándék a társadalom szempontjából...

Hány növendékük van?

Ez nem egy látványos tömegmozgalom, de úgy félvétenként tíz-tizenöt ember vizsgázik. A nyolc osztály után pedig pályázhatnak olyan projektekre, ahol szakmunkásképzés folyik.

Mi a feltétele a programban való részvételnek?

A feltétel gyakorlatilag csak annyi, hogy aki jelentkezik, rendszeren, becsületesen próbál részt venni ezeken az oktatásokon. Van egy szintfelmérés – elfogadunk olyanokat is, akik teljesen analfabéták. Egyáltalán, ha van benne ambíció, hogy szeretne megtanulni írni-olvasni, elvállaljuk.

Kik jelentkeznek?

Főként asszonyok, akik otthon vannak a gyerekeikkel, illetve olyan férfiak, akik beléphettek volna egy szakképzésbe, de közben kiderült, hogy a matematikában vagy a magyar nyelvben vannak olyan hiányosságok, amelyeket be kell pótolni. Ez a pótlás fél éven, egy éven belül megtörténik, és utána újból csatlakozhatnak a szakképzéshez. Tehát az a kényszer hozza el őket, hogy látják, hogy addig nem fognak tudni szakmát tanulni, amíg a hiányukat nem pótolják valamilyen szinten. A diákok java részét viszont egyértelműen asszonyok teszik ki gyerekekkel. Ez magával hozta azt is, hogy az iskola mellett, ahol a felnőtteket oktatgatjuk, egy napközit is működtetni kell, mert sokszor a gyerekeket nem tudják hova tenni, ezért aztán hozzák magukkal őket. A tanítás alatt egy pedagógus játszik a gyerekekkel, korrepetálja őket, vagy míg anyu tanul, addig ők is elkészítik a házi feladatot. Az élet hozta magával, hogy ezeket a lépcsőket kiépítsük.

Mennyire kitartóak a „diákok”?

Ez eléggé változó. Mi utánamentünk a növendékeknek, főleg Tápíószecsn. Biztos, hogy több mint a fele nem jött volna azoknak, akikkel indultunk, ha az első hónapban rendszeresen nem megyünk utánuk. Szinte napról napra bevittük őket az iskolába. Ha az illető nem jelent meg, kimentem, leültünk beszélgetni, készítettünk egy élettervet, hogy hogyan képzelel az életét, mi szeretne lenni. És akkor kérdeztem, hogy mi van az álmaiddal, picim, itt fekszel az ágyban déli tizenkettőkor, így az álomból nem lesz semmi. Az idősebb asszonyok kirángatták őket. Volt úgy, hogy hetekig naponta be kellett vinni a hallgatót, de aztán rászokott, a végén jött, sőt egy barátnője vagy egy nagynénje is. Sokszor a saját anyjukkal jöttek az asszonyok, hogy együtt csinálják az iskolát.

Érdekes módon voltak asszonyok, akik analfabéták voltak, de annyira meg akartak tanulni írni-olvasni, hogy bár volt munkájuk a kertészetnél vagy az erdészetnél, és reggel hat körül már kimentek, az árterületen fákat ültettek, de hazamentek délután kettőkor, lezuhanyoztak, megfőztek, és délután négyre bejöttek hozzánk, és este nyolcig ott ültek az iskolában. Olyan akaraterő volt egy-kettőben, hogy lenyűgöző volt látni! Volt olyan nagymama, aki csak azért tanult meg olvasni, hogy az unokájának olvashasson mesét, és a nulláról indulva elvégzett három elemi. Nem is az volt a cél itt feltétlenül, hogy meglegyen a nyolc osztálya.

Számomra sokkal nagyobb eredmény, amikor valaki a tudásért, a presztízsért, az emberi méltóságáért tanul meg írni-olvasni! El tud olvasni egy újságot, nem tudják olyan könnyen becsapni – én ezt sokkal többre értékelem, mint hogy albizonyítványokat összeszednek emberek. Volt, aki azt mondta, hogy „jattol nekem”, hogy jövő héten adjam oda neki a bizonyítványt. Mondtam neki: „Öreg, ez nálunk nem így működik.”

A 2011 szeptemberében indult Jezsuita Roma Szakkollégium lelki vezetője lett. Meséljen erről a szolgálatról!

A cigányság nyilvánvalóan csak úgy fog tudni előrelépni, ha az iskolázottság, képzettség terén sikerül jobban motiválni, és valós eredményeket ér el. Azt látom, hogy mindenki számára szükséges, hogy legyenek a közösségében olyan tekintélyszemélyek, akikre fel tud nézni. Hála Istennek a cigány társadalomban vannak olyan értelmiségi fiatalok, akik hihetetlen nagy küzdelem és szorgalom által a putriból felküzdötték magukat egy olyan szintre, hogy diplomát szereztek. De sajnos még kevesen vannak. Az ambiciózus fiatalokat próbáljuk segíteni azáltal, hogy létrehoztunk egy bentlakásos kollégiumot. A legtöbb cigány fiatal ma még levelezős képzésben és főleg szociális ágazatokban tanul tovább, kevés még a jogász, az orvos, a műszaki területen dolgozó értelmiségi. A cigányság viszont csak akkor fog tudni lábra állni, ha a tudás minden területén lesznek olyan szakembereik, akik képesek lesznek maguk után húzni a népüket.

A szakkollégiumban lakó fiatalok érvényes felvételi papírokkal rendelkeznek, kapnak ösztöndíjat, próbáljuk őket támogatni, hogy a

tanulmányaikat valahogy be tudják fejezni. Vannak, akik óriási deficittel indulnak, de hatalmas akaraterő van bennük, és a hiányokat pótolni tudják. Vannak, akik könnyelműen eljátsszák ezt a lehetőséget. Mindenesetre ha valakiben van ambíció meg akarat, akkor igyekszünk segíteni, a kapcsolatrendszerünket megmozgatni, úgy alakítani, hogy legyenek olyan támogatóik, akik segítenek eljutni a diploma megszerzéséig. A diákok egész nap ott élnek a többségi egyetemista fiatalok között, de azért ha bejönnek a kollégiumba, azonos temperamentum, vérmérséklet fogadja őket. A kollégiumban már nem kell a magyarok közt viselkedni, itt otthon lehetnek. Picit az lenne a cél, hogy ha hazajönnek este, pihenjenek. Az ember hazamegy a munkából, leveszi a cipőt, és papucsra váltja. Lazábban viselkedik. Fontos, hogy ne kelljen állandóan és mindenhol megfelelni. Tehát a bentlakónak a kollégiumi társai is cigányok, akikkel hasonló kultúrában nőttek fel, nem kell magyarázkodni, hogy most miért csinálom ezt, vagy szorongani, hogy most mit gondol rólam a másik, szóval ilyen apróságok, amik viszont sokat jelentenek a mindennapokban. Másnap pedig megy tovább, és csinálja a maga dolgát. Vannak nehézségek, ez kétségtelen. Együtt élünk, nyilvánvalóan mindenki hozza az otthoni szokásait. Maga a cigány társadalom nagyon heterogén, többféle csoportjuk van, ezek egymást is nehezen fogadják el. Kívülről nézve homogén közegnek tűnik, de sokszor jobban megosztott, mint a magyarok. Egy oláh cigány, egy magyar vagy muzsik cigány, egy beás sokszor nem is beszél egymással. Nem is gondolnánk, mennyire erősek ezek a „törzsi szokások”!

Ez a megkülönböztetés a szakkollégiumban is jelen van?

Sokkal kevésbé. Erre is jó ez a kollégium, mert hidakat tudunk építeni gátak fölött. Ez egy kiváló műhely ahhoz, hogy egységesebben kezdjenek gondolkodni a saját sorsukról. Egyik célunk, hogy magukévá tegyenek egy kettős identitást. Van egyébként egy-két magyar növendék is, és államilag is támogatott, hogy cigányok és magyarok körülbelül 70-30 százalékos arányban legyenek a kollégiumban. Ez valahol egészséges is. Vannak olyan magyar hallgatók, akik tudatosan jöttek ide, mert kíváncsiak a cigányok hagyományaira, szeretnék őket jobban megismerni,

a jövőben hátha tudnak tenni valamit a békés egymás mellett élésért. Ahogy már említettem, kimondott célunk, hogy akik itt felnőnek, a társadalomban tudatosan képviseljék a kettős identitás szemléletét, és ne egy polgárjogi harcos látásmóddal azonosuljanak. Vannak olyan cigány szakkollégiumok is, ahol rendkívül erőteljes, inkább liberális megközelítésben próbálják tudatosítani a fiatalokban, hogy „ti cigányok vagytok, és gyakorlatilag azért nem tudtok előrelépni, mert itt vannak a magyarok, és ők gátolnak meg benneteket abban, hogy kibontakozzatok”. Ezzel a mentalitással csak mélyítjük az árkokat egymás között, semmi értelme nincs, viszont kiváló út a „polgárháború” felé...

Körülbelül négy éve kezdtük el szervezni a kollégiumot egy-két cigány fiatallal. Don Quijote módjára, szélmalomharcot víva küzdöttem érte, és nem is gondoltam, hogy megvalósulhat. Szerencsére a jelenlegi rendfőnökünk, Forrai Tamás ugyanazt a „filozófiát” vallja, amit én, vagyis hogy muszáj foglalkoznunk ezekkel a kérdésekkel. Nekünk, jezsuitáknak nincsenek olyan hatalmas erőtartalékaink, de az egyetemi felnőttképzésben azért már van tapasztalatunk a Szent Ignác szakkollégium révén, amely már húsz éve működik. Szóval a kezdeményezést jó ötletnek tartotta a rendfőnökünk. Beállt a fiatalok mögé, akikkel akkor már több éve együtt dolgoztam, és így létrehoztuk ezt a bentlakásos rendszert. Most úgy néz ki, hogy kezd népszerűvé válni. Négy helyen is fut most ilyen kollégium, hálózatként működünk. Debrecen, Nyíregyháza, Miskolc, Budapest, és nagy valószínűséggel csatlakozik hozzánk Szeged, és talán Pécs is elindul egy kollégium. Tehát a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatban most már hat intézmény működik együtt, ami egyébként lazább kapcsolatot jelent a kollégiumok között. Tapasztalatainkat megosztjuk egymással.

Mi a tényleges feladata a szakkollégiumban?

Van egy rektorunk, egy tanulmányi vezetőnk, egy titkár, valamint egy spirituális. A rektor – aki egyébként cigány származású – egyrészt a szakmaiságért, a működtetésért felelős, másrészt az egész kollégium költségvetéséért. A tanulmányi felelős a pedagógiai programot kíséri figyelemmel, plusz kísérő, tutorális feladatot is ellát a diákok felé,

valamint kapcsolatot teremt a vezetés és a hallgatók között. Van egy titkárnőnk is, aki szintén cigány származású, ráadásul bent is lakik a kollégiumban, és ezzel még inkább részt vesz a diákok életében, érzi a napi problémákat, kérdéseket. Nekem gyakorlatilag ezt a „teamet” kell összetartanom lelkileg, hogy zökkenőmentes baráti kapcsolat és együttműködés legyen közöttünk.

Emellett természetesen a fiatalok közt is szolgálók. Fontos, hogy a tudás, a szakma elsajátítása mellett lelki, spirituális dimenziói is vannak az embernek. Minden embernek van lelki, szellemi küldetése, lesz egyszer családja, vannak kapcsolatai, barátai, és tanuljuk, hogy miként lehet ezt olyan szintre vinni, ami élhető. Nem feltétlen kötelező a vallásgyakorlat, de a kollégium szellemiségét mindenesetre el kell fogadniuk. Van a szakmai programban egy spirituális modul is, amelyben lassan-lassan megismerik a kereszténység alapjait. Nem kimondottan hittanóra ez. Az első félévben *Keresztény önismeret* címmel indítottam egy kurzust sok szentírási szöveggel, de valóban önismereti jellegük volt ezeknek a gyakorlatoknak, ahol próbáltuk magunkat, az identitásunkat erősíteni. Az értékességtudatukat, az önképüket javítottuk, ami elég gyenge néha – ugye a cigányságnál eleve van egy belső szorongás a kisebbségi létből fakadóan, érzik, hogy lenézettek. Azt az evangéliumi szellemet próbálom erősíteni bennük, hogy mindenki Isten gyermeke, és Isten előtt egyformán állunk, nemcsak a retorika szintjén, hanem valóságosan is. Próbáljuk ezt egymás között megélni, és igyekszem őket olyan szövegekkel, élethelyzetekkel erősíteni, hogy ez a habitus, önmaguk vállalása egyre inkább kialakuljon bennük. Elmegyünk valahova, bemutatkoznak, mesélnek az életükről. Fontosnak tartom, hogy egyre inkább megéljék önmagukat, azt, hogy értékesek, és egyenértékű részei a társadalomnak. Ezt fontosabbnak érzem, mint hogy rájuk erőltessenek egy liturgiát, ami teljesen idegen számukra. Minden héten egyszer van szentmise, amire meghívom őket, s mindig vannak egy páran, néha kevesebben, néha többen. A team résztvevőiben érzek nagyobb nyitottságot, látják, hogy mekkora ajándék ez az életükben, így csalogatják/csalogatjuk a hallgatóságot is.

Látom a körömi tapasztalatom alapján: ott is szociális területen indultunk, és fél év után kezdtem csak felajánlani, hogy tudok én mi-sézni is, és akkor egyre inkább kialakult ez az igény. Érdekes dolog, egy cigány lelkész mondta nekem, hogy a cigány ember mindig azt a kérdést teszi fel magának, hogy „nekem ebből mi a hasznom?”. Akkor teljesen meglepődtem, de azóta igaznak tartom. Tehát a cigányokra jellemző az ilyen praktikus gondolkodás. Spirituális tekintetben is meg kell érez-tetni velük, hogy van haszna annak, hogy a lelkünkkel foglalkozunk, hogy miként válik gazdagabbá a házasságuk, az emberi kapcsolataik. Az embernek szüksége van az ünnepi hangulatra, egy szentmisére, egy vásárnapra, amikor másképp öltözik fel, és megéli a személyiségének a gazdagabb oldalát, hogy ajándékok vagyunk egymás számára. Ez na-gyon mélyről jövő emberi igény.

Miben látja a cigánypasztoráció legfontosabb feladatait?

Egyrészt a cigányságot gőzerővel kell segíteni, hogy valamiféle szakkép-zéshez jussanak, és el tudjuk őket helyezni a munkaerőpiacon; nem mel-lesleg tartani kell bennük a lelket, hogy sikerülni fog. Másrészt nagyon fontos, hogy a többséget megnyerjük ennek a munkának. Azt mondom, hogy a cigánypasztoráció akkor lesz igazán sikeres, ha a többség pozi-tív módon kezd közeledni a cigányság felé. A tevékenységem fajsúlyo-sabb része kellene, hogy legyen: meggyőzni a többségi társadalmat, a magyarokat, hogy lépjenek be ebbe a tevékenységbe, és hogy minden ellenállásukat próbálják leépíteni. Az egyházközségekben is el kellene kezdeni kiépíteni ezeket a kapcsolatokat. Sokszor a papságban is nagy az ellenállás a cigánysággal szemben. Hihetetlen nagy előrelépés lenne bevezetni a papi szemináriumokban a romológia oktatását, hogy meg-ismerjék a cigány mentalitást, kultúrát, gondolkodásmódot, hogy nyi-tottabbak legyenek e közösségek felé, és vállalják ezt a missziós kihívást. Minden lelkésznek szembesülnie kell ezekkel a kérdésekkel!

Ha még fogok tenni valami új dolgot a jövőben a cigánymisszió terén, akkor ez a többségre irányuló missziót fogja jelenteni. Vagy ki-nyitjuk a szívünket, és elindulunk egy párbeszéd felé, vagy beláthatatlan következményei lehetnek annak a feszültségnek, amit a politika gerjeszt a

cigányság és a magyarság között. Itt az egyháznak nagyon erőteljes misz-sziós tevékenységre lesz szüksége, hogy szembe merjen menni a politikai közhangulattal. Mi tényleg a békének az útját próbáljuk követni. Ahova meghívunk, mindenhová elmegyek. A legtöbbször csak a sajtóban feljött témákról beszélgetnek. Azt, hogy miként alakult ki az a helyzet, amiben most vagyunk, nagyon kevesen gondolják át. Sokszor az ember levezeti számukra, hogy a háború után vagy a rendszerváltáskor miként indult el a cigányság szocializációja, és ha a folyamatokat végiggondolják, sokkal jobban látják, hogy a cigányság egy kiszolgáltatott népcsoport, és fontos, hogy próbáljunk egy kicsit pozitívabban gondolkodva melléjük állni. Álságosnak tartom azt az „őszinteségi hullámot”, ami most van: hogy a cigányok is durván viselkednek, hogy változniuk kell, és hogy egészen eddig csak a cigány sérelmekről beszéltünk, a magyarokéről meg nem. Ez mind igaz, de azt látom, hogy a gazdasági körülmények nem hogy javultak volna, de egyre rosszabbak. Az, hogy a cigányokat rosszul szocializáltuk a segélyekkel, nem az ő bűnük, ez a mi esztelenségünk volt. Ez a többség ostobaságaként értelmezhető, vagy egy sanda politikai szándék volt mögötte, mert ugye a segély mindig kevesebbe kerül, mint a munkahelyteremtés. Ők ebben nőttek fel évtizedeken keresztül, és most egyik pillanatról a másikra nem fognak megváltozni. Nagy felelőssége van a többségnek. És igen, lopnak... De ha megnézem, hogy mennyit loptak a fehér gallérosok az elmúlt húsz évben... Történtek olyan dolgok ezekben az évtizedekben, amelyek ezt termelték ki gyümölcsként, és gyümölcseiről ismerni meg a fát. Mi az evangélium? Jézus nem azt mondta, hogy ha szépen engedelmeskedsz, megtartod a tízparancsolatot, akkor szóba állok veled, ha pedig nem, akkor elutasítalak. Ő elment az elveszett bárányért, az egyetlenegyért. Nem várta meg, hogy az emberiség megjavuljon, és „akkor jövök, és megváltalak benneteket”. Azok az emberek, akik ezt az új hangvételt képviselik a cigánypolitikában, azt mondják: ha tisztességesen viselkedsz, nem lopsz, akkor majd segítünk téged, ha nem, akkor „bedarálunk a levesbe”... Hogyha harminc évig semmit nem segítettünk, akkor ne kezdjük el a diktátumokat. Jézus nem ezt mondta. Nem kellett előre teljesíteni ahhoz, hogy megváltson. Odaállt a szegény mellé, és az vele nőtt fel egy olyan szintre, amit már emberinek

lehet nevezni. Ez a keresztény út, és én ezt érzem magaménak. Nem akarom letagadni a problémákat, a cigánybűnözést, a gyengeségeket, de nem lehet empátia nélkül kezelni ezt a kérdést. Itt tömegekről van szó. Csak keresztény szellemiségű hozzáállással fog meggyógyulni ez a társadalom. Ezért tartom a legfontosabb feladatommak azt a missziót, hogy megtanítsuk keresztény módon gondolkozni a többséget: odaállni a bűnös mellé, akkor is, ha nem érdemli meg! Zakeus sem érdemelte meg, Jézus mégis odaállt. Máté a vámnál üzletelt, Jézus mégis odament hozzá. A parázna asszonyon ugyanígy megkönyörült, de nem azért, mert már megváltozott, hanem a bajában, a nyomorúságában felajánlotta a jelenlétét. Mindig az ember dönt. Sokszor lesz rossz döntés, és elvesznek ezek az emberek, csalódunk. A keresztény út viszont nem az, hogy diktálunk, hanem a szolidaritás. Az, hogy ott vagyok a másik mellett, fogom a kezét, és együtt emelkedünk...

Tehát egyrészt fontos hangsúlyt fektetni a képzésekre, a munkaerő-piaci lehetőségekre. Másrészt kell egy csoport, amelynek a tagjaira fel tudnak nézni a fiatalok, kell egy új értelmiség. Harmadszor szolidaritásra, empátiára biztató missziót kell végezni a többségi társadalom körében.

Korábban említette, hogy az első szolgálati helyén külön tartottak misét szombatonként. Mit gondol, a cigány közösséget külön kell pasztorálni, vagy együtt a magyar közösséggel?

Az lenne az igazi, ha együtt lenne mindenki, de azért mondjuk meg őszintén, hogy más a cigányok vérmérséklete. Közelebb áll hozzájuk a dél-amerikai mentalitás, a sok ének és tánc. Egy ilyenfajta liturgiában ők jobban érzik magukat. Nekik nem sokat mond az a nagyon szabályozott liturgia, amiben mi nevelkedtünk. Biztos, hogy képesek lennének arra, hogy ebbe szocializálódjanak, de azért a kiségyházakra, szabadegyházakra jellemző, több zenei elemet tartalmazó liturgia, a tanúságtételek, a szabadabb együttlét sokkal közelebb áll hozzájuk. Azt mondom, hogy hosszú távon kell tartani olyan istentiszteleteket, ahol jól érzik magukat, és ahová magyarok ugyanúgy eljöhetnek. Csobánkán tartottam ilyen istentiszteleteket, ahol kimondottan a cigányok közül hívtam

zenészeket, és táncoltunk a húsvéti gyertya körül, meg minden; és volt olyan magyar, aki azt mondta: ha lesz még cigány mise, biztosan eljön rá. Számomra ma úgy tűnik, mintha visszafelé haladnánk az időben, és nem a zsinati szellem vezet bennünket, hanem a zsinat előtti, egyfajta konzerváló attitűd jellemző ránk a liturgia területén is. Viszont ennél fontosabbnak látom azt, hogy a cigányok otthon érezzék magukat az istentiszteleten, felszabadultak legyenek, és nem gondolom, hogy ezzel istenkáromlást követnék el. Józanság kell a lelkész részéről, hogy ezt miként oldja meg.

Mik a tapasztalatai a cigány vallásosságról?

Sok babonás elemet tartalmaz a vallásosságuk. Az élet nagyon nagy misztérium, titok, amit ők szerintem nagyon mélyen átélnek. A születés, a keresztelezés, az új élet: ezek hallatlan nagy események a közösségeikben! Hasonlóan az, amikor valaki kilép a földi életből. Hangsúlyos a körükben az élet tisztelete, szeretete. A cigányok többségében van egy mélységes istenhit, még akkor is, ha ez a felszínen néha alig látható. Szeretik a különböző zárandoklatokat, a Mária-tisztelet nagyon erős náluk, és a család értéke, szeretete is igen fontos számukra. Bizonyos fokig úgy érzem, hogy a katolikus vallásgyakorlat elemei közelebb állnak a cigány lelkülethez, bár épp a kisegyházak és egyéb protestáns egyházak sokkal familiárisabban szervezik meg az istentiszteleteket. Például az igeolvasásokból, amikor összejönnek, hogy tanulmányozzák a Szentírást, mi, katolikusok nagyon sokat tanulhatnánk: akár egy lakásban összejönni, és ott rögtön lehetne prezentálni egy kis istentiszteletet, ez családi körben nagyon jól működne. Közvetlenek, jó hangulatúak ezek a találkozások, és ezt talán jobban érzik, értékelik a protestáns közösségek.

Van-e olyan történet, amelyre szívesen emlékszik vissza, és amelyet megosztana velünk?

Nagy dolog, amikor már nem tekintenek gádzsónak, magyarnak. Mert van bennük egy félelem, hogy „ő magyar ember, tőle azért csak félni kell”. Volt egy alkalom, amikor a gyerekek bejöttek a közösségi házba, és gyakorlatilag elvittek mindent, az ételmet; szanaszét szórtak mindent, az

evőeszközöket, a tányért stb. Pillanatok alatt rájöttem, hogy kik voltak a háttérben. Kimentem az egyik anyukához, és kérdeztem, hogy vannak, mint vannak. „Jól, hát maga, József atya?” Hát, mondom, jól vagyok, csak nem tudok enni. „Nem tud enni? Elrontotta a gyomrát?” „Nem rontottam el a gyomromat, csak nincs se kés, se tányér.” „Nincs kés meg tányér?” „Semmi, semmi.” „Mi történt?”. Hát, mondom, elvitték a gyerekek. De nem is ez a baj, csak holnap reggel nem tudok nekik mit adni. „Igen? Elvitték? Ki volt?” És akkor mondtam, hogy a Sanyika is benne volt. Erre ő: „A Sanyika? A rohadt kölkök! Mondtam már neki, hogy ne vigyen el magától semmit!” Ekkor segített ez az asszony, és összeszedtük az elvitt dolgok hatvan százalékát. De nem is ez volt a lényeg, hanem az, hogy megértette, hogy ezzel önmagát lopta meg a közösség. Azt mondta a kollégám, hogy annak beismerése, hogy meglopták a közösségi házat, frenetikus siker! „Fel sem tudod fogni, ez mekkora dolog!” Az ő esetében ilyen még nem fordult elő, hogy odamegy, hogy „figyelj, elvitted, biztos rászorultál, de ez így nem megy, beszéljük meg” – hiszen tagadnak a végtelenségig. Az, hogy az anyuka ezt beismerte, az olyan nagy bizalmat jelent, amit elképzelni sem tudtam. Mondtam nekik, hogy száradjon le a lábam, ha feljeleneném őket, de... „Jaj, hát tudjuk, József atya, tudjuk! Szétverem azt a bűdös kölköt.” Számomra ez fontos, megerősítő tapasztalat volt.

Szívesen emlékszem vissza egy cigány festő barátomra, akit el tudtam kísérni egészen az utolsó pillanatig, amikor szentségekkel is elláttam. Sokkal mélyebb volt ez a barátság, nem is annyira papként és hívő emberként álltunk egymás mellett, hanem tényleg szellemi társként tudtunk beszélgetni, és nagy veszteség volt számomra, amikor Jimmy – mert így hívtuk – meghalt Csobánkán. Amikor eltemettük, a polgármestertől kezdve mindenki eljött a községből. Nagyon mélyről jövő és formálódó ember volt Jimmy. A vele való barátság hihetetlen módon gazdagító volt. Rajta keresztül nagyon sok mindent megértettem a cigányságról. Életem egyik legszebb barátsága volt ez, és ha csak ez az egy barátság lenne, amire vissza tudnék emlékezni, már akkor is megérte az egész. Ő soha az életben nem kért tőlem semmit. Ő volt az egyetlen, aki soha nem jött oda, hogy „nincs valami kis pénz?”, vagy ez vagy amaz. Már az első pillanattól

szellemi dolgokról tudtunk beszélgetni. Néha kérdeztem, hogy mikor festett utoljára képet, és akkor elmondta, mit szeretne megfesteni, de látszott, hogy nincs mire festenie. Akkor elvittem Szentendrére, vettünk vásznat és festéket. Soha az életben nem kért. Ritka ajándék az ilyen őszinte barátság...

Mindkét példa a tiszta, emberi bizalomról szól, hogy meg tudunk bízni egymásban, és hogy te is nyomorult vagy, én is nyomorult vagyok, de tudunk hinni egymásban. Ezek a „testvértől testvérig” momentumok a legszebbek, ezért érdemes élni, ezért érdemes ezt a munkát végezni.

Mi volt a legnagyobb kihívás a cigányokkal való munkában?

Önmagam. Azért az ember átél holtponthoz, amikor úgy érzi, hogy legszívesebben feladná az egészet, menekülne... A hűség ott maraszt, hogy csinálni kell tovább. Mindig volt bennem egy kíváncsiság, egy akarat, hogy menni kell tovább. Egy ilyen munkában mindig ott van a kiegész veszélye, ezt elkerülni – szerintem – a legnagyobb kihívás. Egyrészt megteremteni egy egészséges lelki szintet, hogy köztem és a Jóisten között legyen egy egészséges kapcsolat. Ne csupán egyszerű emberi tevékenység legyen az, amit csinálok, hanem hitből, meggyőződésből végezzem. Nem csupán e világi szinten teszek jót, hanem ennek van egy természetfeletti vetülete is. Tulajdonképpen önmagam miatt is teszek jót, mert ha jót teszek valakivel, magammal teszem a legtöbb jót. De ezt úgy tenni, hogy ne égjek ki, ne forduljon valami torz motivációba az egész, szerintem ez a legnagyobb kihívás ebben a munkában.

Idén március 15-én megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét...

Önmagamban nem tudok jót tenni. Deformálja az ember tudatát, ha azt hiszem, hogy jót tudok tenni. Csak az Isten tud jót tenni. Én csak ember tudok maradni, és az emberségemen keresztül hat valami, ami az Isten... Ezt megérezni és csinálni, ez százszor több. Persze a tevékenységem nagy részében jót akarok tenni, ez mindig ott van... Az mérgezi az igazi tevékenységünket, amikor azt hisszük, hogy mi vagyunk azok, akik csináltunk valamit... A kitüntetés ennek a munkának, ennek a küz-

delemnek szól. A kitüntetésben nyilvánvalóan tapasztalok egy ügy iránti tiszteletet is. Nem szeretném túldimenzionálni ezt az eseményt. Szent Ignác mondja, hogy mindent Isten nagyobb dicsőségére tegyünk. Volt egy atya, aki már rengeteg díjat kapott, és valaki egyszer megkérdezte tőle, hogy van ezekkel a kitüntetésekkel. Azt válaszolta: „Hát lehet, hogy néha dolgoztam egy kicsit a magam dicsőségére is.” Ilyenek vagyunk mi, emberek. De fontos, hogy idővel többek legyünk...

Lukács Ágnes

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Interjú Landauer Attilával*

„Grausser Dávid volt – jelen ismereteink alapján világviszonylatban is – az első név szerint ismert cigány értelmiségi. Grausser 1687. október 3-án subscriált¹ a Nagyenyedi Református Kollégiumban...”

Landauer Attila kisebbségkutató. A kilencvenes évek közepétől foglalkozik a cigánysággal. 2010 augusztusa óta a Magyarországi Református Egyház országos cigánymissziós referense.

Mikortól vannak nyomai az egyházak cigánymissziós törekvéseinek?

Nem feltétlenül a cigánymisszió szót használnám itt, hiszen mind maga a kifejezés, mind pedig a vele jelzett célirányos tevékenység lényegesen későbbi, mint a keresztyén egyházak és a cigányság kapcsolatának korai nyomai... Ha az a kérdés, hogy mi és mikori a cigányság iránti egyházi felelősség általam e pillanatban² ismert legkorábbi bizonyítéka, akkor az a válaszom, hogy az egy protestáns forrás: a *La Discipline des Églises réformées de France* címen ismert, 1559-es hugenotta egyházi rendtartás. Ennek egyik pontja kiter a cigány gyermekek megkeresztelésének kérdésére, illetve arra, hogy ilyen esetben mire szükséges különösen odafigyelnie a lelkésznek. Egyrészt tisztáznia kellett, hogy korábban nem keresztelték-e már meg a gyermeket, másrészt pedig a keresztszülő figyelmét kellett nyomatékkal felhívnia annak mérlegelésére, hogy képes

* Az interjú e kötet számára készült 2012-ben.

¹ Aláírással elfogadja a kollégium törvényeit, vagyis „beiratkozik”. – *A szerk.*

² Azaz 2012 tavaszán. – *A szerk.*

lesz-e valóban hosszú távon vállalni a keresztszülői kötelezettséggel járó feladatokat. Az, hogy maga e kérdés felmerült, egyértelművé teszi, hogy a francia protestánsoknál már ekkor, azaz Kálvin életében is lehetett példa cigányok keresztelésére. Konkrétabb forrásaink a Kárpát-medencéből vannak – alig valamivel későbből. Egészen pontosan 1567-től, a Magyarországi Református Egyház hivatalos létrejöttét jelentő debreceni zsinattól. Már e zsinat határozatai – amelyeket egyébként minden valószínűség szerint maga Méliusz Juhász Péter fogalmazott meg – kitérnek a cigányokra, a cigányok iránti egyházi felelősség kérdésére. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy itt – a magyar történelemből egyébként máig jól ismert módon – inkább szociális értelemben jelenik meg a „cigány” kifejezés. A Magyarországi Református Egyház legkorábbi zsinatait gyakorlatilag végigkíséri a cigányság témája, erre nézve számos forrás van.

Mit tudunk a többi egyházzól?

Ha történetileg nézzük, hogy más egyházaknál mikor merül fel először e kérdés, akkor időrendben a következő a Magyarországi Evangélikus Egyház, s ennek is az 1603. évi murányi zsinata, amelynek a cigányok megkeresztelésére, ennek módjára, feltételeire vonatkozó rendelkezése nagyon hasonló megszövegezésű, mint az említett 1559-es hugenotta egyházi rendtartásé. Az általam ismert katolikus források közül pedig az 1629-ben tartott nagyszombati zsinat dokumentumai térnek ki elsőként a cigányokkal való bánásmódra, a hozzájuk való viszonyulásra.

Ha át akarjuk tekinteni a Kárpát-medencei egyházak és a cigányság kapcsolatának konkrét nyomait, akkor elsőként megint csak a református egyházzal kell beszélni. Cigányok által kötött egyházi esküvőről ugyanis református vonatkozásban tudunk először: erre 1613 nyarán, Nagybanynán került sor. A dolog érdekessége, hogy katolikus forrás említi, és jelzésértékű, hogy a latin nyelvű feljegyzés névtelen katolikus szerzője mélyen felháborodik az eseményen. Ugyancsak az 1600-as évek első feléből való a keresztelésre vonatkozó első utalás is, egészen pontosan 1626. február 25-éről. (Ezt egyébként a hazánkban legkorábbiként fennmaradt református anyakönyv, a híres kiskomáromi – ez a mai

Zalakomár település – őrzí.) 1635-ből evangélikus kereszteleésről tudunk, erre Rozsnyón került sor; majd 1650-ből egy győri forrás katolikus szertartás szerinti cigány esküvőről tudósít...

Kaptak-e valamilyen szerepet e téren az egyházi iskolák?

Arra vonatkozó nyomok, hogy a protestáns iskolarendszerbe beke-
rültek cigányok – nyilván nem függetlenül az 1624-es gyulafehérvári
országgyűlés Bethlen Gábor fejedelem nyomására hozott, a tehetsé-
ges jobbágyfiak tanulásának támogatását célzó döntésétől – ugyancsak
az 1600-as évekből valók. Tudomásom szerint a leginkább latinosan,
Laurentinus Toppeltinusként ismert Töppelt Lőrinc erdélyi szász írás-
tudó ad először hírt ilyesmiről az 1660-as években megjelent egyik
művében.

Valószínűleg az 1600-as évek második felében jegyezhettk le az
első cigány nyelven fennmaradt miatyánkot is, amelyet majd az 1770-es
években mint „régi fordítást” adott közre Augustini ab Hortis Sámue-
el. Sőt konkrét 17. századi egyházi személyről is tudunk, aki arra tett
kísérletet, hogy „cigánymissziós” erőfeszítései közepette elérje, hogy
cigányok elmondják anyanyelvükön a miatyánkot. Ez pedig a nagy te-
hetségű, de zaklatott lelkű – gályarab prédikátorból időskorára katoli-
kussá lett – Otrókoci Főris Ferenc volt.

Otrókoci Főris valamivel fiatalabb kortársa, Grausser Dávid volt
– jelen ismereteink alapján világviszonylatban is – az első név szerint
ismert cigány értelmiségi. Grausser 1687. október 3-án subscribált a
Nagyenyedi Református Kollégiumban, s beiratkozásának időpontjából
sejtjük csupán, hogy valamikor 1670 körül születhetett. A nagyenyedi
matricula egyetlen latin szót őriz a származására utalóan, a ciganust,
ami önmagában egyértelművé teszi, hogy cigány származású volt. Az
ugyanitt olvasható, „rector in Gy.Sz.Király” bejegyzés pedig azt teszi
egyértelművé, hogy elvégezte a főiskolát, és iskolamesterként dolgozott a
későbbiekben – vélhetően Gyéresszentkirályon. Hallatlan szerencsénkre
róla egyéb források is vannak. Ifjúságáról például Hermányi Dienes
József közöl egy történetet, töredékesen fennmaradt önéletírásában.
E történet Kolosvári István professzor személyéhez kapcsolódik, aki

egyszer Nagyenyeden egy matematikai kérdéssel szólított fel egy cigány diákot. Ez a cigány hallgató – bár e visszaemlékezésben a vezetékneve Grausa alakban szerepel – egészen egyértelműen maga Grausser Dávid volt. Hermányi Dienes József nyilván áttételesen, azaz hallomásból – hiszen nem akkor tanult a Nagyenyedi Református Kollégiumban, amikor Grausser –, de egészen korrekt módon közli a történetet. Leírja egyrészt azt, hogy cigány volt a Kolosvári István által felszólított diák, illetve konkretizálja, hogy egy cigány jobbágy fia. Az apa I. Apafi Mihály jószágkormányzójának, Belényesi Ferencnek a jobbágya volt. Ugyanin-
 nen derül ki az is, hogy Grausser tanulmányait a Belényesi család, vagy lehet, hogy személyesen épp a jószágkormányzó egy alapítványa tette lehetővé. Majd Hermányi Dienes azt is elárulja, hogy később Grausser Dávid maga is használta a Belényesi nevet.

Lehet-e tudni valamit Grausser Dávid további sorsáról?

Igen, hiszen 1700-ban már brádi, kristyori és zarándi lelkészként tűnik fel Belényesi Grausser Dávid – aki egészen egyértelműen ugyanez az egykori cigány hallgató. Ekkor alkoholproblémákkal küzdött, nem látta el megfelelően lelkészi feladatait, ami miatt több alkalommal a parciális zsinat elé állították, ugyanakkor soha nem merült föl, hogy cigány származású lett volna. Egy érdekes, apró, erre való utalásként értelmezhető momentum ugyan van, hiszen amikor egyszer azzal fenyegették, hogy életmódjának, mindennapi viselt dolgainak az egyházi tisztségét illető következménye lesz, ő azzal vágott vissza, hogy mindez nem érdekli, mert elég jó hegedűs ahhoz, hogy abból is megéljen. Ezzel együtt a lelkészi éveiből származó dokumentumokban soha sincs leírva, hogy cigány származású lett volna. 1702-ben viselt dolgai miatt el is vált, majd némileg rejtélyes módon, 1715-ben újra lelkészkedett, mint a Kendeffy család malomvízi udvari papja. Halálának időpontját nem ismerjük, s azt sem tudjuk, maradtak-e utána gyermekek. Ha igen, ők egészen biztosan nem számíthattak már cigánynak.

Grausser élettörténete nem pusztán azért izgalmas, mert cigányként, azaz meglehetősen mélyről jöve vált értelmiségivé a 17. században, hanem azért is, mert csak az ifjúkorára vonatkozó források tartalmaznak

a származására utaló információkat. Azaz értelmiségivé válva megszűnt cigánynak számítani, ugyanúgy, ahogy az őt követő évszázadok számos más, ugyancsak cigány származású értelmiségije.

Ismerünk-e más cigány származású diákokat ebből a korszakból?

Tudunk a protestáns felsőoktatásba bekerült más cigány származású emberről is. Őt Császlai Mihálynak hívták, s a Szatmári Református Kollégium diákjaként tűnt fel 1719-ben. Érdekes – bár Grausser Dávid életét is ismerve könnyen magyarázható –, hogy miközben Császlai évekig szerepel az anyakönyvben, csak egyetlenegyszer, subscribálásakor közlik a származását, konkrétan azt, hogy „szegény cigány”. Ezt magyarul jegyezték le, azt pedig latinul, hogy „magister factus”, tehát hogy magister lett.

Graussernél és Császlainál valamivel ismertebb az 1700-as évek második felében Kolozsváron tanult Vistai Farkas Mihály személye, pontosabban itteni ténykedése, hiszen ő készítette a 18. század talán legjelentősebb, már-már szótár méretű cigány szójegyzékét. Elég nagy hiányossága nemcsak a magyar, de az európai cigánykutatásnak is, hogy ez a kézirat a mai napig kiadatlan. Vistaival körülbelül egy időben tudunk más cigány hallgatóról is, hiszen a *Magyar Hirmondó* egy 1780-as cikke említ – bár néven nem nevez – egy olyan cigány diákokat, aki ekkoriban a Nagyenyedi Református Kollégiumban tanult. E közlés egyértelmű megerősítése azon feltevésünknek, hogy az esetleges korabeli cigány hallgatókról, pontosabban cigány voltukról nem szükségképpen árulkodnak a fennmaradt matricula studiosorumok. A nagyenyedi diáknév sorok például fennmaradtak, de Grausser Dávidon kívül soha egyetlen hallgatónál sem emlitenek cigány eredetet. Így az 1780-as évben sem. Csak annyit tudunk, hogy valaki a korabeli névsorból cigány volt. Pusztán vezetéknev alapján egyébként többen „gyanúba keverhetők”.

Egyébként az 1700-as évek második felének forrásai – elsősorban Erdély és a Partium területén – egyértelművé teszik, hogy a nagyobb protestáns, illetve dominánsan protestáns területek református cigánysága részese volt nemcsak a mindennapi, de az egyházi életnek is. Önmagában izgalmas, amikor egy-egy településen az okoz botrányt, hogy

egy cigány ember jó ideje nem vett úrvacsorát. Ez ugyanis egy nagyon fontos dolgot árul el a település cigányairól, és pedig azt, hogy a többiek viszont igen.

Tudunk-e más felekezethez tartozó cigány értelmiségiekről ebből az időből?

A 17–18. századból én nem tudok. Ami persze nem jelenti azt, hogy nem lehettek. A 19. századból viszont már katolikusokról is tudunk. Nevezetesen például Pozsár Endre, aki valószínűleg az első cigány katolikus pap lehetett. 1856-ban született, egy váci magyar cigány család sarjaként, és 1930-ban halt meg. Pozsár kortársa volt Kolompár István, aki az 1870-es években tanult Kalocsán, a tanítóképzőben. Ő nagy valószínűséggel azonos azzal a tanítóval, aki 1886-ban már a Gyomárhoz tartozó Póhalmon dolgozva változtatta meg a nevét Kolompárról Bácskaira.

2011 szeptemberében nyitotta meg kapuit felsőfokú tanulmányokat végző, cigány származású fiatalok előtt a Wáli István Református Cigány Szakkollégium. Hogyan merült fel a szakkollégium megalapításának gondolata?

Nem tudom – lévén, hogy nem vettem benne részt. Magam is több, erősen különböző változatát hallottam e „történet” kezdeteinek. Számomra már teljesen kész helyzet volt, hogy az egyházak között – ez ekkor még csak a Magyarországi Református Egyházat és a Magyar Katolikus Egyházat jelentette – folyik egy előzetes munka cigány szakkollégiumok indítására. Református részről Kodácsy Tamás, katolikus részről pedig elsősorban a jezsuita rend néhány munkatársa volt benne ebben az ügyben. Az első olyan egyeztetéseken, amelyeken én részt vettem – 2010 őszén –, emlékeim szerint Hofher József atya volt ott, előfordult Kiss Ulrich, Forrai Tamás, a jelenlegi jezsuita tartományfőnök, és akkor még Báthory János kisebbségkutató is. A későbbiekben kapcsolódott be a Magyar Görögkatolikus Egyház és a Magyarországi Evangélikus Egyház. 2011 márciusában került sor egy szándéknyilatkozat aláírására Balog Zoltán államtitkár és az egyházi vezetők részé-

ról, majd pedig a tavalyi évben³ meg is alakultak a szakkollégiumok. A jezsuita szakkollégium Budapesten, a görögkatolikus Miskolcon, az evangélikus Nyíregyházán, a református pedig Debrecenben. Értelemszerűen e négy egyház képviselői alkotják a cigány szakkollégiumok érdekegyeztető, érdekérvényesítő fórumát, a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot, melyen belül egyébként komoly szakmai és koncepcionális különbségek vannak. A másik három felekezet szakkollégiumainak fenntartói például – még Báthory János elképzeléseit követve – úgy gondolják, hogy intézményeik a cigány–magyar együttélés kialakításának, begyakorlásának a helyszínei kell, hogy legyenek, s ilyen megfontolások mentén igyekeznek nem cigány hallgatókat is felvenni – ha jól tudom, huszonöt százalék körüli arányt megcélozva. Nálunk, a református szakkollégiumban ez nem szempont. Egyedül a cigányság, a cigány származás számít. Úgy gondoljuk, hogy azokkal, akik túl vannak az érettségin, és bent vannak a felsőoktatásban, nincs, nem lehet gond az együttélés tekintetében. Adott esetben az, hogy tizenöt cigány hallgatóra fölvegyünk öt nem cigányt, épp arra jó, hogy öttel kevesebb cigányt vegyünk föl. Meggyőződésünk, hogy ezeknek a fiataloknak napi szintű tapasztalataik vannak az együttélés terén, hiszen nem cigányok között érettségiztek, nem cigányok között élnek a mindennapi életüket. Nekünk pedig egész egyértelműen az a feladatunk, hogy végigkísérjük őket azon az úton, amelyen haladva jól képzett, komolyan vehető, a helyüket minden körülmények között megállni képes s nem utolsósorban ép lelkű értelmiségiekké válhatnak. Ki-ki a személyiségének, érdeklődésének, képességeinek megfelelő területen.

Egyértelmű volt, hogy Debrecenben alapítják meg a Református Cigány Szakkollégiumot?

Igen, ez nem volt kérdéses. Sok segítséget kaptunk Debrecenben az egyházi és kollégiumi vezetéstől. Tekintve, hogy legfőbb szándékunk – s ez a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat egyik közös elve

³ 2011 szeptemberében. – *A szerk.*

is – a történelmi egyházak iránt egészséges lelkülettel viseltető cigány értelmiség kialakulásának segítése, úgy gondoltuk, hogy számunkra e városban a legjobbak a feltételek. Minden szempontból jogos volt a döntés, amit egyébként az is bizonyít, hogy a 2011-es évben fölvelt tizenhat hallgatónkból – miközben a magyarországi cigányságnak viszonylag csekély része protestáns és még csekélyebb része református – heten reformátusok voltak.

Ki volt Wáli István, a Református Cigány Szakkollégium névadója?
Cigányügyben ahhoz, hogy előreléphessünk – nagyon szélesen értelmezve mindazt, ami a cigányságról való tudományos gondolkodást jelenti –, bizonyos, több évszázados tévedéseket is le kellene rombolni. Ha a szakirodalomban nézünk utána, hogy ki volt Wáli (gyakorta Váli, esetenként pedig Vályi) István, akkor nagyjából annyit tudhatunk meg, hogy egy dunaalmási lelkész, aki németalföldi tanulmányai alatt, valamikor a 18. században fölfigyelt a cigány nyelv és valamelyik újind nyelv rokonságára.

Nagyjából tisztázódott ez a történet, részben – a kinti vonatkozások tekintetében – egy holland kutató, Wim Willems révén, részben pedig a mi itthoni kutatásaink nyomán. A helyzet az, hogy a cigány nyelv újind voltát felismerő Wáli István nem a dunaalmási lelkész volt. (Kétségtelen, hogy Dunaalmás – akkoriban még Almás – településnek 1756 és 1780 között volt egy Wáli István nevű református lelkésze, de ez a Wáli István 1753–54-ben, amikor a „mi” Wáli Istvánunk Utrechtben beiratkozott, már lényegesen idősebb ember volt.) Tisztázódott, hogy két Wáli István volt: apa és fia. A dunaalmási lelkész az édesapa, és az a Wáli István, aki Utrechtben tanult és a cigány nyelvre vonatkozó, alapvető jelentőségű felismerésre jutott, az ifjabb Wáli István volt. Az ő élete viszont számos szempontból rejtély. Annyi bizonyos vele kapcsolatban, hogy miközben határozottan magas végzettséggel rendelkezett, egyelőre megmagyarázhatatlan módon a hazai életében semmilyen egyházi hivatalt nem vállalt. Nincs nyoma sem annak, hogy iskolamester, sem pedig annak, hogy lelkész lett volna. Annyit tudunk róla, hogy a Dunaalmás melletti Neszmély településen

élt. Ismerjük a felesége nevét: Barki Erzsébetnek hívták. Valamint azt tudjuk még Wáli Istvánról, hogy 1779. május 29-én, a halotti anyakönyvi bejegyzés szerint „sínlődés” következtében, ötvenéves korában halt meg. Tehát akkor, amikor édesapja még Almáson lelkészkedett. A neszmélyi halotti anyakönyvi bejegyzésből tudjuk csupán, hogy valamikor 1729–30 táján születhetett, s ennek fényében teljesen reálisnak tűnik, hogy 1753–54-ben tanult Utrechtben. (Érdemes megemlíteni, hogy Utrechtben olyanokkal tanult együtt, mint Weszprémi István, orvostörténet-írásunk atyja; Szathmáry Paksi Ábrahám, későbbi tiszáninneni püspök; vagy éppen Kolmár Ferenc, a későbbi nagynevű dunamelléki esperes.) Tekintve, hogy milyen karriereket futottak be egyes iskolatársai, még inkább izgalmas kérdés, hogy ő vajon miért nem. Legvalószínűbbnek az látszik, hogy hosszú távon betegeskedhetett. Egy biztos, az ifjabb Wáli István élettörténetében az apjához képest erős lecsúszás tapasztalható, majd még erősebb a lecsúszás az ő leszármazottainál: fia, Wáli Sámuel 1830–31-ben már mint házas zsellér halt meg.

Honnan ismerjük a cigány nyelvet az újind nyelvekkel rokonító felfedezését?

A rövid nevén *Wiener Anzeigen*ként ismert, 1770-es évekbeli bécsi lapban 1775–76-ban jelent meg egy cikksorozat, amely úgy határozza meg a mai napig a nyugati ciganisztikai gondolkodást, hogy a közelmúltig nem is ismerték azt, aki ennek a sorozatnak az írója volt. Ez a cikksorozat név nélkül, pontosabban az utolsó cikk végén egy „ab H” monogrammal jelent meg. A magyar történeti irodalomban egyébként jó ideje nem volt kérdéses, hogy ennek a szerzője Augustini ab Hortis Sámuel Szepes vármegyei evangélikus lelkész volt.

Augustini Sámuel cikksorozatának egyik részében merül fel – egyébként nagyon áttételesen – Wáli István felismerése. Augustini néven is nevezi forrását: Dobai Székely Sámuel korábbi katonatisztet, oklevél- és éremgyűjtőt, aki arról számolt be, hogy az 1760-as évek elején meglátogatta Szathmárnémethi Papp István nagykarolyi nyomdász, s ő mesélte el – mármint Dobai Székelynek –, hogy Dunaalmáson

találkozott egy lelkésszel, bizonyos Wáli Istvánnal, aki egy érdekes történetet osztott meg vele. E történet szerint Wáli – a Wiener Anzeigenben egyébként Vali – István arról beszélt, hogy amikor Németalföldön időzött tanulmányai okán, „malabári” fiatalokkal találkozott, és arra figyelt fel, hogy ezeknek a nyelve hasonlít a magyarországi cigányok nyelvéhez. Wáli körülbelül ezer szóból álló szójegyzéket állított össze, és – e többszörös áttétellel fennmaradt történet szerint – azt győri cigányoknál ellenőrizte is, akik minden nehézség nélkül felismerték saját cigány nyelvük szavait az akkor még nem lehetett tudni, hogy milyen nyelv szavaiban. A forrás egyébként malabárinak nevezi a nyelvet (nyomatékkal mondom, hogy latin nyelvű forrás, amely egy német nyelvű cikksorozat lábjegyzeteként jelent meg), ami a legtöbb esetben a dravida nyelvcsaládhoz tartozó malajálam nyelvet jelenti, de e korban, azaz a 18. században számos egyéb dél-indiai nyelvet jelenthetett. Ily módon pedig az is kérdéses volt, hogy valójában mi lehetett a Wálit a cigány nyelv újind eredetének felismerésében segítő „malabár” nyelv. Szerencsénk volt ez ügyben: az előbb már említett Wim Willems holland kutató utánanézett, hogy Wálival egy időben Utrechtben vagy Leidenben voltak-e indiai vagy indiai kötődésű diákok, és sikerült is három ceyloni születésű fiataalt – név szerint – azonosítania. Ők egyébként az ekkor még holland uralom alatt lévő Ceylonon élő gyarmati tisztviselők gyermekei voltak. Minden bizonnyal velük találkozott Wáli István, s innentől az is valószínűsíthető, hogy a rejtélyes malabár nyelv Ceylon, azaz a mai Sri Lanka újind nyelve, a szingaléz lehetett.

A névadóról most térjünk át az intézmény munkájára. Mi az Ön feladata a szakkollégiumban?

Elvieken a Magyarországi Református Egyház országos cigánymiszsiós referenseként a cigánysággal, cigányüggyel kapcsolatos szakmai kérdések, az ezekben való döntés, illetve a cigány tárgyú, ha úgy tetszik, ciganisztikai – de nem romológiai – tanegységek kialakítása, ezek szakmai színvonalának biztosítása és részvétel az oktatásban.

S a gyakorlatban?

A gyakorlatban ennél több, merthogy mindannyiunknál, akik a szakkollégiummal kapcsolatban vagyunk, az ott főállásban dolgozókról nem is beszélve (én heti szinten megyek csak), a munkaszerződéseinkben rögzítetteknel szerteágazóbb feladatok merülnek fel. Legyen szó az intézmény külkapcsolatainak alakításáról, a minisztériummal való kapcsolattartásról vagy épp a hallgatók mindennapi problémáinak megoldásáról. Világosan kell látni, hogy rendkívül nehéz helyzetből jövő hallgatók vannak a kollégium lakói között, sérelmekkel, fájdalmakkal, adott esetben indulatokkal terhelt, s e helyzet kezelése nemritkán már-már lelkipozíciós feladatokat is ró mindannyiunkra.

Tehát heti egyszer jár Debrecenbe. Akkor tanít?

Tanítok is, illetve egyéb tevékenységekben is részt veszek.

Mit tanít?

Az elmúlt félévben *Cigány nyelvek és közösségek* munkacímrel tartottam egy kurzust, amely gyakorlatilag megalapozója volt annak az ismeretanyagnak, amit a mi víziónk szerint egy komolyan vehető cigány értelmiséginek a cigánysággal kapcsolatban tudnia kell.

Mi ez a vízió? Mi a célja a szakkollégiumnak ezekkel a kurzusokkal?

A szakkollégium legfőbb célja, hogy a különböző szakokra járó hallgatóink ezeket a szakokat a lehető legjobb eredménnyel végezzék el, és komolyan vehető, ha úgy tetszik, elit cigány értelmiségiekké váljanak. Ebben a körben ezek a fiatalok ideális esetben alapvetően magukért küzdenek. Tényleges célunk az, hogy a legjobb képességeik szerint végezzék el az adott szakot, lehetőség szerint azt, amely a képességeiknek megfelel, illetve mire befejezik a tanulmányaikat, egy idegen nyelven előadásképpessé váljanak. Azt szeretnénk, hogy cigány értelmiségiként vállalják származásukat, és jó érzéssel, élménnyel tekintsenek vissza a református szakkollégiumban eltöltött időszakra. Ezzel példát és reményt állítanánk azoknak a cigány fiataloknak, akik továbbtanuláson gondolkodnak.

Milyen kurzusokon vehetnek részt a szakkollégium lakói?

A szakkollégiumok oktatási programjai elvileg közös elvek alapján formálódnak. Három modulban folyik az oktatás. A kulturális modulban történeti tényeket, néprajzi ismereteket, gazdasági és társadalomtörténeti folyamatokat felvázolva igyekszünk megértetni hallgatóinkkal a cigányság, a különböző cigány csoportok, kisközösségek sorsát, helyzetét, hajdani és mai sajátosságait. Szerintünk ez az alap, és nem a durván történelemhamisító, „szenvédestörténeti” megközelítés.

Mivel a hálózat intézményei egyházi szakkollégiumok, mindegyiknek az oktatási programjában van egy spirituálisnak nevezett modul, amely a mi esetünkben az áhitaton, illetve az egyháztörténet és bibliaismeret oktatásán túlmenően azt is jelenti, hogy szeretnénk – persze igény szerint – bevonni Debrecen fiatal református értelmiségének életébe ezeket a cigány hallgatókat. Aki erre nagyon nem tart igényt, azt nyilván nem, de törekszünk például a debreceni egyetemi gyülekezettel való kapcsolatok kialakítására.

Van egy közismereti modul is, ami megint csak a mi esetünkben elsődlegesen a nyelvoktatást jelenti, illetve egy olyan számítástechnikai képzést, amely egyelőre még nem tudott elindulni. Elképzeléseink szerint ebben a modulban olyan ismereteket szeretnénk biztosítani a hallgatóknak, amelyek adott esetben a kritikus, munkanélküli élethelyzeteken is átsegítik őket. Fontosnak tartjuk, hogy ezek a fiatalok önállóan képesek legyenek nyílt forráskódú operációs rendszerek, szoftverek használatára. Meggyőződésem, hogy egy értelmiséginek nemcsak egy folyóiratcikk megírása nem lehet rangon aluli, de annak tipográfiaiilag elfogadható elkészítése sem. Ilyenekre is törekszünk majd... Azért mondom, hogy majd, mert hihetetlen erőfeszítések között működnek és hihetetlenül nehéz helyzetben vannak ezek a szakkollégiumok, ami azért jelenleg kínált programjainkra, tanegységeinkre is hat.

A cigánisztikához kapcsolódó kurzusok alapján fontosnak látszik az is, hogy cigány identitásukat erősítsék...

Nem tudom, hogy lehet az identitást így, néven nevezve gyömöszölni, a témát alakítani. Azt gondolom, nem az a terület az ember identitása,

amely célzatosan, célirányosan alakítható. Úgy gondolom, hogy értelmiségiekként ezek az emberek akkor válnak ép identitásúvá – bármilyen lesz is az az identitás –, ha a kor, a mi korunk legmagasabb szintű társadalomtudományos ismereteit képesek magukévá tenni a cigányság történetére, mindenkori szociális, gazdasági, társadalmi eseményeire vonatkoztatva, és világosan látják, hogy a cigányság története sem Európa ezen részén, sem másutt nem egy szenvedéstörténet volt. Nem etnikai szempontok alapján gyűlölték a cigányokat, hanem kőkemény társadalmi folyamatok határozták meg, hogy mi történt a történelem során azokkal az emberekkel, akiket mások cigányoknak neveztek, illetve azokkal az emberekkel, embercsoportokkal, akik és amelyek jobbra magukat is cigányoknak nevezték.

Ön ezeken az órákon eszerint főként történeti szempontból közelíti meg ezt a kérdést?

Történeti, néprajzi, nyelvészeti szempontból.

A szavaiból kitűnik, hogy hangsúlyt helyez arra, hogy e fiatalok megismerkedjenek a cigány társadalmi problematika és kultúra különböző szeleteivel. Végző soron ezt is lehet valamilyenfajta cigány identitás kialakításának nevezni, és most nem is az identitás szó a lényeg. De Ön nem úgy foglalkozik velük, hogy közben átlépnek egy másik világba, és a régi, cigány világot, amelynek előnyét, hátrányát, ízét, zamatát addig érezték, steril módon lefejtve magukról egy meglehetősen új értelmiségi létet alakítanak ki. Magyarán szólva Ön is fontosnak tartja megismertetni velük a cigány társadalmi és kulturális tudástanyagot...

Abszolúte fontosnak tartom!

Ha azt vesszük, ez kettős identitásban való gondolkodás, aztán hogy az kialakul-e vagy sem, már nyilván az adott fiatal dolga. Egyértelműen az. Úgy gondolom, nem mondhatjuk a hallgatóknak, hogy „nektek, azért, mert részben tipikus cigány vezetéknévűek vannak, és a csapat jelentős része barnább bőrű, mint a hazai társadalom

zöme, szükségképpen egy kettős sávval, zöld és kék alapon piros kereket ábrázoló zászló a zászlótok”. Ha nekem – miként ez meg is esett – egy oláh cigány fiatal azt mondja, hogy ő úgy érzi, hogy neki Magyarországon élő cigányként, aki ráadásul cigány ajkú is, a piros-fehér-zöld zászló a zászlaja, nincs jogom azt mondani, hogy nem – de nem is szándékom.

Milyen kulturális tudással érkeznek a hallgatók?

Nagyon különbözőkkel, de ez természetes. A magyarok között is így van, hiszen nem kell szükségképpen otthonról hozni annak ismeretét, hogy milyen néprajzi csoportjai vannak a magyarságnak. Sok esetben egészen elképesztő ismerethiánnyal jönnek a hallgatók – persze ez az ismerethiány leginkább csak az én szempontomból tekinthető ismerethiánynak.

Azt tudják általában, hogy melyik cigány csoportból származnak?

Jellemzően igen, de már találkoztam Magyarországon olyan cigány csoportokkal, amelyek tagjai nem tudták. Például Tisza-vidéki romungróknak fogalmuk nem volt, hogy ők milyen cigányok, csak cigányok. De igen, hallgatóink jellemzően tudják...

Melyik cigány csoportokból kerültek be a szakkollégiumba a legtöbben?

Főként romungrók. Kisebb részben oláh cigányok, de beás hallgatónk is van.

Az Ön által tartott órákon milyen kérdések merülnek fel a leggyakrabban a hallgatók részéről?

Erre csak egy újabb, igen hosszú beszélgetésben lehetne válaszolni. Sarlítva: történeti, néprajzi, szociális és nyelvészeti vonatkozású kérdések, illetve kérdések sora. Tekintve, hogy a variabilitást szeretném érzékeltetni, és azt elérni, hogy ne klisékben gondolkodjanak, még a saját kis közösségükről sem... Ezek az órák inkább beszélgetések, olykor egé-

szen kötetlenül, bár erősen az előzetes személyes ismeretekre alapozva. A konkrét, eseti kiindulópont olykor egy-egy tudományos probléma, olykor zenehallgatás, vagy éppen teljesen szabad ötletelés, fotók alapján.

Nyitottak erre?

Úgy tűnik, hogy igen. Határozott érdeklődés van bennük. Ez személyiségfüggő, de tekintve, hogy elég jól meg tudtuk szűrni a felvételiző „gyerekanyagot”, illetve mivel a cigány származású egyetemistáknál inkább tendencia, hogy valóban főként a kimagasló tehetségűek mennek tovább a felsőoktatásba, nem is nagyon kellett megszűrni. Huszonhárom felvételi jelentkezés érkezett be, tizenhat emberrel indultunk el.

Alakult-e már ki vita valamivel kapcsolatban ezeken az órákon?

Elég nehéz olyan közösséget elképzelni, ahol nem alakul ki vita, vagy legalábbis nincsenek komoly nézeteltérések. Igen, voltak viták, és ez így természetes.

A hallgatók a mostani szerepüket – azaz hogy cigány egyetemistaként a szakkollégium révén reflektorfénybe kerültek – mennyire élik meg konfliktusosnak vagy konfliktus nélkülinek?

Ezzel nincs gond, hiszen – és ez fenntartói szándék is – nem kerültek reflektorfénybe. Ha hallgatóink eljutnak oda, hogy adott esetben egy interjú és vele egy fotó erejéig vállalják a nevüket, az arcukat, megtehetik, de ez kinek-kinek a saját döntése, illetve saját döntése lesz. Nem mondhatom azt, hogy X., Y. és Z. a Wáli István Református Cigány Szakkollégium hallgatói, sőt nekik sem mondhatok dolgokat egymásról. Azt a közeget viszont megteremthetem – és ez is része az órának –, ahol őszintén beszélhetnek, általam irányítva a beszélgetést. Kezdetben fölmerültek például egészen kemény vélemények közöttük azokról az emberekről, akik cigánytelepen élnek. Ekkor sem mondhattam, hogy „nono! X. Y. is cigánytelepről való!”, de már adott volt az a közeg, ahol az egyik, egyébként kiváló képességű kislány feltette a kezét, és azt mondta, hogy „bocsánat, én cigánytelepen lakom”. És döbbenet volt.

Ezeket a „származási” különbségeket fel tudják oldani a kollégium lakói?

Nem ilyenek mentén éleződtek ki eleinte a konfliktusok, de érezhető volt például oláh cigány–romungró szembenállás. Ráadásul volt, aki nevesítette is ezt, és megmondta, hogy „anyámtól azt tanultam, hogy utálni kell az oláh cigányokat, és én utálom is őket”. Ilyenek okán is gondolom egyébként, hogy ezeket a konfliktusokat feloldani, kezelni éppen elég, s nem kell ebbe a közegbe minden tizenöt cigánynak számító hallgatóra még öt nem cigány is, pusztán azért, hogy bizonyos illúzióknak, az együttélés kialakításának megfeleljünk.

Jellemzően milyen pályák felé tájékozódnak a diákok?

Van négy mérnökünk, két-három szociális munkásunk, de van fuvola-művészünk, teológusunk, vannak nyelvi szakokon tanuló hallgatók, van fizikus, közgazdász, andragógus és tanító – szóval nagyon változatos.

Szóba került-e a beszélgetések során a mobilitás útja? Rendelkeznek a hallgatók pártoló családi háttérrel, vagy más úton kerültek a kollégiumba?

Bizonyos értelemben minden hallgatónk életútja különleges. Nagyon a szülők ellenére nem megy. Van, akit erőn felül támogatnak vagy szeretnének támogatni, és természetesen van, akit annyira nem, sőt olyan is, aki az egyetem mellett két helyen is dolgozva gyakorlatilag maga tartja el a családját... De tekintve, hogy nagyon nehezen nyílnak meg a hallgatók, ebbe igen nehéz belelátni. Annak ellenére is nehéz, hogy egyébként törekszünk hallgatóink családjainak a megismerésére, mert meggyőződésünk szerint ez is feltétele annak, hogy végigkísérhessük őket a diplomaszerezésig.

Szerepet tudnak-e vállalni abban a felekezeti középiskolák, általános iskolák, hogy segítsék a felfelé irányuló mobilitásban a cigány gyerekeket? Mennyire tudatosult ez az iskolákban?

Bár nem kutattam célirányosan e kérdést, számos közvetlen tapasztalat birtokában azt kell mondanom, hogy nem kellően. Ismerek például egy

iskolát, amelynek vannak hallatlan szép eredményei cigány gyerekekkel, ugyanakkor – ha jobban megnézzük – az derül ki, hogy „csupán” egy konkrét cigány közösség gyermekeivel vannak kimagasló eredményei. Ez nem független attól a tényről, hogy a cigány kisközösségek értékrendje, belső viszonyai, a „külső” társadalomhoz való viszonyulásuk nagymértékben eleve meghatározza, hogy milyen lehet, milyen lesz a gyermekek iskolai karrierje, tanulmányi előmenetele. Ez megint csak egy olyan problémakör, amelyre nem nagyon óhajtának kutatói szinten reflektálni...

Talán az általános, illetve a középiskolák hozzáállásának formálásában is hangsúlyos szerep juthat a keresztény/keresztyén szak-kollégiumoknak, nemkülönben a cigány társadalom felé – azaz hogy lássák, hogy van hova törekedni...

Bizunk benne.

Milyen problémákat, akadályokat lát a mai cigányügyben?

Attól függ, milyen szinten. Meglátásom szerint vannak bizonyos irracionális rögeszmék, amelyek nagyon rossz irányba viszik a mai cigányügyet. Ezek közül az egyik legvéresebb az „etnikai kompetencia” illúziója. Ezt a jelenséget Réger Zita és Kovalcsik Katalin nevezték így, és azt jelenti, hogy cigányügyben valamilyen furcsa oknál fogva sokan azt gondolják, hogy egy dolog fontos: cigánynak lenni! Egy Wilhelm Radloff nevű, német származású orosz nyelvésznek tulajdonítják azt a mondatot, hogy attól, hogy valaki madár, még nem lesz ornitológus. Nem tudom, hogy ő mondta-e vagy sem, de rendkívül tanulságos és megszívlelendő ebben az ügyben is. Sajnos a mai hazai politikai élet képviselői, illetve a magyar értelmiség is hajlamos úgy gondolkodni, hogy ha cigányokról kell beszélni, akkor hívjunk cigányt. Szerintem ha a cigányok történelméről kell beszélni, akkor történész kell, ha a néprajzról, akkor néprajzos, ha a nyelvéről, nyelvi helyzetéről, akkor nyelvész, és folytathatjuk. Az másodlagos, hogy cigány-e vagy sem.

A cigány történelem és kultúra – ha úgy tetszik, kultúrák – sajátos értelmezése, újraértelmezése szintén rendkívüli veszélyekkel jár.

Önmagában érződik egy törekvés, hogy – amint már említettem is – úgy akarják ábrázolni a cigányság történetét, mintha pusztán egyértelmű szenvedés-, illetve üldöztetéstörténet lenne, és nem szólna másról, csak arról, hogy a gázsók, illetve gádsók – függően az oláhci-gány vagy romungró szóhasználatától – mindenféle irracionális okokból bántják a cigányokat, ráadásul évszázadok óta. Közben nem erről szólt a történelem. Furcsán hangozhat, de a mindennapi munkánkat ez is meghatározza...

Mit gondol az egyházak jelenkori szerepéről a cigányügyben? Hogyan tudnának másképp, jobban szolgálni?

A szakmaiságot hiányolom. Fontos lenne felismerni, hogy a cigány-misszió, cigánypasztoráció szerves része, illetve alapja egyfajta szakmai ismeret – túl a spirituális ismereteken. Nem elég jó lelkesznek, jó papnak, jó szerzetesnek lenni, nem elég adott esetben a lelkigondozást magas szinten művelni ahhoz, hogy egy cigány közegben valóban jó és maradandó eredményeket érhessünk el. Annak fel- és elismeréséről nem is beszélve, hogy a stabil, komoly eredményeket felmutató kiemelkedés nem „instant” megoldási minták alapján kivitelezhető, egyetlen generációs feladat. Túl nagy mindehhez a hazai cigányság variabilitása – minden tekintetben. Minden közösség és minden országrész más. Sőt azt kell mondanom, hogy minden település, minden család, de önmagában minden ember is...

Lukács Ágnes

II. KIEMELKEDÉS:
HONNAN, HOGYAN, HOVÁ?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tények és módszertani megfontolások a cigánykutatásban*

LUKÁCS-NÉMETH ALEXANDRA

Amikor a cigánysággal foglalkozunk, számos módszertani kihívással találjuk szemben magunkat, elsőként mindjárt azzal, hogy kit tekintünk cigány származásúnak. A válasz – ahogy a következőkben látni fogjuk – rendkívül összetett, éppen ezért fontosnak tartottuk a különböző elméleti és gyakorlati megközelítésmódok ismertetését.

Továbbá szükségesnek tartjuk a cigányság társadalmi helyzetét jellemző néhány alapvető tény és tendencia bemutatását, hogy ezáltal érzékletessé váljék, hogy átlagos esetben milyen alapról „rugaszkodtak el” a sikeres integráció útját járó „kiemelkedők”.

Alapfogalmak tisztázása

Először is célszerű tisztázni a kutatások során használt fogalmak értelmét és törvényi háttérét. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény szerint „Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán” kisebbségek.¹ Ezek a cigányság kivételével mind nemzeti kisebbségnek minősülnek, az pedig etnikumnak. Miért is ez a fogalmi megkülönböztetés?

Andorka Rudolf szerint akkor beszélhetünk *nemzeti kisebbségről*, ha egy adott társadalom azon tagjainak csoportjáról van szó, akik nem a

* A tanulmány a szerző – még Németh Alexandra néven írt – Roma fiatalok életminősége az ifjúságkutatások tükrében című, a PPKE BTK Szociológiai Intézetében megvédett szakdolgozatának (Piliscsaba, 2010) bevezető fejezeteit foglalja össze.

¹ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 61. §.

többségi nemzettel identifikálódnak, hanem vagy egy olyan másik nemzettel, amelynek van állama („anyaország”), vagy egy olyan nemzettel, amelynek nincs ugyan saját állama, de annak létrehozására törekszik. Ezzel szemben *etnikai kisebbségen* – egy adott társadalmon belül – azoknak a csoportját értjük, akiknek ugyan nincs anyaországuk, de rendelkeznek olyan közös identitással, mely a többségtől jól elkülöníthetővé teszi őket.² Szarka László tovább differenciálja a két fogalmat: ő azokat nevezi nemzeti kisebbségekhez tartozóknak, akik közösségi identitásukban meghatározó elemként őrzik a határokon túlterjedő „nemzeti közösségtudatot”; etnikai kisebbségeknek pedig „az eredeti vagy anyanemzeti közösségtől tartósan külön fejlődő, s ahhoz elsősorban a származás [...] alapján kötődő” csoportokat tartja.³

Az előbb már említett törvény értelmében Magyarországon kisebbségek által használt nyelvnek számít az összes fentebb felsorolt nemzeti kisebbség nyelve, illetve a cigány etnikum által használt „romani” és „beás” nyelv is. „A cigány kisebbségi oktatás folyhat kizárólag magyar nyelven, de a szülők igényei alapján az oktatási intézmény biztosítja a cigány nyelv (romani, illetve beás) oktatását is.”⁴

Kit tekintünk cigánynak?

A kutatások első lépéseként szükséges meghatározni azt, hogy kit is tekintünk cigánynak.⁵ A szociológiai szakirodalom ebben a kérdésben

² ANDORKA RUDOLF: *Bevezetés a szociológiába* című kötetének Faj, nemzet, etnikai csoport, kisebbségek című fejezete alapján. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, pp. 334–350.

³ SZARKA LÁSZLÓ: *Kisebbségi léhelyzetek, közösségi alternatívák*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004, p. 123.

⁴ 1993. évi LXXVII. törvény. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 42. §.

⁵ Az utóbbi években politikai és tudományos területen egyaránt vita alakult ki azt illetően, hogy a *cigány* elnevezés helyett alkalmasabb és kevésbé diszkriminatív-e a *roma* kifejezés. Mivel ezt sok cigány szervezet is elutasítja, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló hatályos törvény is a cigány elnevezést alkalmazza, dolgozatomban mindkét kifejezést használni fogom.

korántsem egységes. A témáról heves viták alakultak ki a társadalomkutatók között az 1990-es években. A meghatározás azért sem elhanyagolható feladat, mert „a társadalom más és más csoportjaihoz jutunk, ha a köznapi megítélés előítéleteken alapuló differenciálatlan cigányképe, a közigazgatás beilleszkedettség alapján minősítő osztályozása vagy a különböző cigánynak nevezett csoportok saját felosztása alapján próbáljuk meghatározni a cigánynak nevezett csoportokat”.⁶ Mivel jelen esetben területi okokból nincs lehetőség arra, hogy akár csak részleges képet adjunk a romákat kutatási területként megcélzó vizsgálatok módszereiről, az irányadónak tekinthető megközelítéseket mutatjuk be röviden. Az 1893-as cigányösszeírás a környezet minősítését tekintette mérvadónak a cigánysághoz tartozás szempontjából. A korabeli fogalmazás szerint: „a cigány származás és eredet megállapítása rendszerint nem ütközik túlságos nehézségekbe. A közvélemény, a nép tudata rendesen igen biztosan evidenciában tartja a cigány eredetűeket, s ezeknek elég határozott ismérve az antropológiai jelleg.”⁷

A nyolc évtizeddel később, 1971-ben készült, Kemény István nevével fémjelvezhető országos reprezentatív cigányvizsgálat során szintén a külső környezet minősítését alkalmazták. Kemény azzal indokolta álláspontját, hogy mivel a cigányok lakhelyéről és címéről nincs nyilvántartás, bármilyen minta összeállítása csak az említett alapon lehetséges. Fölmerül azonban a kérdés, hogy ki az, akit a környezete cigánynak tekint, annál is inkább, mivel az etnikai kategória ebben a speciális esetben szorosan együtt jár a szociális meghatározottsággal, az alacsony szocioökonómiai státusszal. Kemény tapasztalatai szerint a környezet

⁶ MTA Politikai Tudományok Intézete: *Magyar Nemzeti Ifjúságpolitikai Riport*. Letölthető: <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21259>; az idézet SZUHAY PÉTER: A kikelet cigányoknak neveznek: A kik magukat romának, muzsikusknak vagy beásnak mondják című tanulmányából való. In ANDOR MIHÁLY – REISZ TERÉZIA (szerk.): *A cigányság társadalomismerete*. Iskolakultúra, Pécs, 2002. Letölthető: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/A%20cig%El%20nys%El%20t%Elrsadalomismerete.pdf>.

⁷ „A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei.” In FARKAS ZSOMBOR: *Az etnikai adatgyűjtés kérdései*, p. 5. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/090407_fzs_etnikai_adatgy_kerd.pdf

alapvetően a „barna” bőűeket tartja cigányoknak, ezenkívül a cigány származásúakat, vagyis azokat, akiknek a szűlei cigányok. Általában még a „félcigányokat” is cigánynak számítják, tehát származás szerint határozzák meg a csoportkategóriát.⁸ Kemény szerint az önbevalláson alapuló identitászallalás azért sem elégséges, mert így az asszimilálódottabb csoportok nem biztos, hogy vállalják cigány származásukat, míg a környezet minősítése még ezekben az esetekben is fennáll. Kertesi Gábor és Kézdi Gábor 1993 őszén készített reprezentatív adatfelvételük során Kemény István 1971. évi vizsgálatához hasonlóan azt tekintették cigánynak, akit a környezete annak tartott.⁹ A roma társadalmat felmérő legfrissebb reprezentatív kutatások Letenyi László,¹⁰ valamint a Marketing Centrum OPK Kft.¹¹ nevéhez fűződnek. Az előbbi vizsgálatban azok a romák kerültek be a mintába, akiket nem roma környezetük romának tartott, míg az utóbbi felmérés a saját roma környezet által romának ítélt egyéneket tekintette kutatási alannak.

A Ladányi–Szelényi kutatópáros az ilyenfajta megközelítést több publikációjában is bírálta. Ők az etnikai önminősítést tekintették az egyik legmegbízhatóbb módszernek, elismerve, hogy ez is változik a társadalomban jelen lévő előítéletek intenzitásától függően. „A »ki a cigány« kérdésre adandó válasz hasonló kell, hogy legyen a »ki a magyar« kérdésre adott válaszhoz. Ha ez utóbbi esetében azt tartjuk, hogy magyar az, aki annak tartja magát – s ki mást tekinthetnénk magyarnak? –, nehéz

⁸ KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA: *A cigány nemzetiségi adatokról*. Letölthető: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutataskk_2003_02/cikk.php?id=747

⁹ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: A cigány népesség lélekszáma Magyarországon a kilencvenes évek elején. In GLATZ FERENC (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004.

¹⁰ LETENYI LÁSZLÓ (szerk.): *Roma társadalom 2010*. TÁMOP 5.4.1.-8/1, NCsSzI, Letölthető: <http://www.modernizacio.hu/index.php?page=dokumentum&piller=5&dokid=478>

¹¹ Marketing Centrum OPK Kft.: *Roma társadalom 2010*. TÁMOP 5.4.1.-8/1, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Letölthető: <http://www.modernizacio.hu/index.php?page=dokumentum&piller=5&dokid=477>

kétségbe vonnunk a cigány önminősítés »objektív« értékét.”¹² Neményi Mária álláspontja szintén ez utóbbihoz közelít. Állítása szerint „a romákról szóló tudományos kutatás, amíg önkényesen és a többségi nézőpontból határozza meg a kutatatandók körét, fogalmazza meg a kutatások problémáit, ugyanúgy viselkedik, mint azok az intézmények, amelyeknek kirekesztést erősítő mechanizmusait máskor feltárni igyekszik. Kisajátítja, divatos szóval kolonizálja mások tapasztalatait, de nem képes arra, hogy autentikusan szólaltassa meg azokat a problémákat, amelyeket a kisebbségi csoport tagjai átélnek, és valójában nem a romákról szól, hanem – jó esetben – csupán a többségi társadalom működési zavarait képes feltárni.”¹³

A Központi Statisztikai Hivatal kérdezőbiztosai a háztartásokat több kutatás során is életvitel alapján sorolták be, azaz „cigány életvitelű”, „nem cigány életvitelű” és e szempontból „átmeneti” háztartásokat különböztettek meg egymástól. A népszámlálás önbevallás alapján nyújt adatokat, de mint ismeretes, nagyon (körülbelül egyharmadára) alábecsüli a magyarországi cigányság létszámát. (A konkrét adatokra még visszatérünk.)

Az etnikai önidentifikáció más okból is problémás lehet. Megfigyelések szerint az etnikai önbesorolás alapján romának tekinthetők száma egy adott országban évtizedről évtizedre drámaian megnőhet vagy lecsökkenhet. Természetes szaporulat, elvándorlás stb. aligha magyarázhatja ezeket a rendkívüli ingadozásokat, sokkal inkább meghatározók viszont az aktuális politikai viszonyok és a társadalmi közhangulat. Ez azonban nemcsak a romák, hanem a határon túli magyar kisebbségek esetében is megfigyelhető. Ha valamely kisebbség az előítéletesség

¹² LADÁNYI JÁNOS – SZELENYI IVÁN: Ki a cigány? In HORVÁTH ÁGOTA – LANDAU EDIT – SZALAI JÚLIA (szerk.): *Cigánynak születni. Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2000, p. 180.*

¹³ NEMÉNYI MÁRIA: Többség – kisebbség – intézmények. In SISÁK GÁBOR (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén. A Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal által rendezett országos kisebbségkutató konferencia előadásaiból.* Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 2001, p. 283.

növekedésétől tart, érthető módon kevésbé vallja magát e kisebbség tagjának.¹⁴ Ugyanakkor a szakértők, illetve a kérdezőbiztosok által végzett besorolásban szintén adódhatnak hibák.

A cigányság létszáma és demográfiai sajátosságai

A roma népesség definiálási különbözőségei természetesen a létszám-adatok jelentős eltéréseivel is járnak. A 2001. évi népszámlálási adatok szerint Magyarország 10 198 315 fős népességéből 205 720 fő (a népesség mintegy 2 százaléka) volt roma származású. (Itt figyelembe kell venni, hogy a népszámlálás adatai csak az önmagukat romának, illetve cigánynak valló személyeket veszik számba.) A roma gyermekek aránya a 0–14 éves korosztályon belül – ugyancsak a 2001-es népszámlálás szerint – 4,2 százalék volt (71 005 fő roma származású az 1 694 396 gyermekből). Hiteles tudományos becslések szerint azonban a roma népesség *tényleges létszáma* 2003-ban elérte az 570–600 ezer főt (a teljes népesség mintegy 5,5 százalékát), a roma származású gyermekek aránya pedig – a teljes magyarországi gyermeknépességen belül – a 13 százalékot.¹⁵ Hozzátehetjük mindehhez, hogy a Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia 2011-ben már 650–750 ezer romával számolt.¹⁶

Kocsis Károlynak a kilencvenes évek adatai alapján tett következő megállapítása már csak a tendencia irányában s nem számszerűségében helytálló: „A mai államterület cigány lakosainak száma az elmúlt száz év

¹⁴ A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. In LADÁNYI JÁNOS: *A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig*. MTA, Budapest, 2009, p. 40.

¹⁵ KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, p. 132.

¹⁶ *Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia. Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák*. 2011–2020. A roma népesség helyzete. KIM Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2011, p. 24. Letölthető: <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

alatt több mint hétszeresére nőtt, s ez egyértelműen a háborút követő négy évtized rendkívül magas születési arányával és egyre csökkenő csecsemőhalandóságával magyarázható. Ez a gyors népességszorulat, amellet, hogy jelentősen megnövelte a cigányság országon belüli súlyát, egy rendkívül fiatal korösszetételt is eredményezett.”¹⁷

Hablicsek László a „demográfiai átmenettel” magyarázza e jelenséget. (Arról a folyamatról van szó, melynek során a magas születési és halálozási szám csökkenni kezd.) A magyar társadalomban a demográfiai átmenet már hosszú évtizedekkel ezelőtt végbement, de a cigányság esetében fáziskéséssel következett be. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy „a hazai roma népesség a demográfiai átmenetnek a második vagy a harmadik fázisában tartózkodik. Ez az átmenet elmélete alapján az úgynevezett népességrobbanás időszaka, illetve az azt követő átmeneti szakasz [...] Az egyensúly csak ez után áll helyre, amikor a termékenység csökkenése felzárkózik a halandósághoz, illetve felülmúlja azt.”¹⁸

Hablicsek korösszetételre vonatkozó becslései szerint a roma össznépesség létszáma *2050-re közel 900 ezer főre emelkedik*. Ha ehhez hozzávesszük a teljes népesség előrejelzéseit is – 8 millió fő – a feltételezések szerint a roma népesség össznépességen belüli aránya 5 százalékról 11 százalékra emelkedne.¹⁹

Az egyenlőtlen kormegoszlás azt is jelenti, hogy a jóval magasabb halálozási arányok miatt a cigány népességen belül sokkal kisebb az *idősebb korcsoportok aránya* a teljes társadalomban mérthez képest (például az 50 év felettiek aránya mindössze 4,5 százalék az osztársadalmi 19,4 százalékkal szemben).²⁰

¹⁷ KOCIS KÁROLY – KOVÁCS ZOLTÁN: A cigány népesség társadalomföldrajza. In GLATZ FERENC (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, p. 15.

¹⁸ HABLICSEK LÁSZLÓ: Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In HORVÁTH ÁGOTA – LANDAU EDIT – SZALAI JÚLIA (szerk.): *Cigánynak születni*. Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2000, p. 248.

¹⁹ Uo.

²⁰ SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: A roma/cigány népesség helyzete. In KOPP MÁRIA (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008, p. 417.

Egészségügyi állapotukat tekintve a romák egyik fő jellemzője az ellátásokhoz való nehéz hozzáférés. Ez a gazdaságilag elmaradott, aprófalvas területeken őket érinti elsősorban. Romák nagy arányban élnek olyan településeken, ahol többnyire helyben nem érhető el az egészségügyi ellátás. A Delphoi Consulting 2003-as felmérése szerint Budapestet leszámítva az ország népességének 5,9 százaléka élt olyan településen, ahol nem volt háziorvos. A romákra vonatkozóan azonban ez az arány – Budapestet leszámítva – 18,6 százalék.²¹ Átlagos élettartamuk jóval alacsonyabb az országos átlaghoz képest, amiben szerepe van az egészségtelen életmódnak, a rossz lakáskörülményeknek, a túlsúlyfolságnak és sok esetben a nem megfelelő étrendnek. Bizonyos betegségek vagy egészségügyi problémák gyakrabban kimutathatók a cigány népesség körében. Ilyen a kötőhártya-gyulladás, a trachoma, a középfülgyulladás, az influenza, a gégegyulladás, a légcsőhurut-gyulladás, a tüdőasztma, a tüdőgyulladás, a fekélybetegség, a belférgesség, a heveny vesemedencegyulladás, a húgyhólyaggyulladás, az epilepszia, az ekcéma, a rühesség, az ótvarosság, a sclerosis multiplex stb.²²

A cigány népesség létszáma az ország *területi bontását tekintve* is igen eltérő képet mutat. Az átlagosnál nagyobb arányban vannak jelen Észak- és Kelet-Magyarország területén. Cserti Csapó Tibor szerint 20 százalékuk a Dél-Dunántúl megyéiben (Zala, Somogy, Baranya és kevésbé Tolna megye területén), 51 százalékuk az északkeleti országrészben (Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Hajdú-Bihar megyében), közel 10 százalékuk pedig a fővárosban koncentrálódik.²³ Probléma, hogy ezek a területek jobbra az ország gazdaságilag elmaradottabb térségei. Az itt tapasztalható magas

²¹ *A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon – szociális-gazdasági helyzet, egészségi állapot, szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés.* Delphoi Consulting, Budapest, 2004, p. 62.

²² PRÓNAI CSABA: A magyarországi cigányok egészségi állapota a XX. század utolsó évtizedében. *Kisebbségkutatás*, 2004/4. Letölthető: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasi/kk_2000_04/cikk.php?id=350

²³ CSERTI CSAPÓ TIBOR: *A cigány népesség a társadalmi-gazdasági térszerkezetben.* Virágmandula Kft. – PTE BTK Oktatáskutató Központ, Pécs, 2012, p. 77.

munkanélküliség, társadalmi-gazdasági elmaradottság következményei azonban nem kizárólag a roma népességet érintik.

A területi egyenlőtlenségek azonban nemcsak régiók között, hanem az annál kisebb területi egységek esetén is kimutathatók. A cigányság erős jelenléte tapasztalható az aprófalvakban. A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia helyzetelemzésében olvashatjuk: „A romák több mint 60%-a vidéken, falusias környezetben, többnyire szegregátumokban, igen rossz lakáskörülmények között él. Mintegy száz olyan település van az országban, amely végérvényesen szegény-cigány gettóvá vált, további kétezer településen, látszólag megállíthatatlan folyamatok nyomán, minden valószínűséggel a közeljövőben fog kialakulni ez a helyzet.”²⁴

Az *alacsony iskolai végzettség* – a cigánysággal foglalkozó szakirodalom rendre visszatérő tapasztalata – szintén konzerválja a cigányság társadalmi problémáit. E hátrányt a rendszeres óvodáztatás csökkenthetné, de épp a fejlődésben elmaradó, mélyszegénységben élő, rendezetlen életviszonyokkal rendelkező családoknál fordul elő a leggyakrabban, hogy nem vagy nem rendszeresen járatják gyermekeiket óvodába, „...ennél fogva eleve nem részesülhetnek a szocializációs deficitet ellensúlyozó kisgyerekkori fejlesztésben...”²⁵

A 2003-ban készült országos reprezentatív cigányvizsgálat néhány adatával szeretném érzékeltetni a cigányság és a teljes társadalom iskolázottsága közötti drámai különbségeket. (A számszerű adatok azóta változhattak, a különbségek jelentős mértéke azonban megmaradt.) Az óvodába járó 3–5 éves roma gyermekek aránya 42 százalék volt az országos 88 százalékkal szemben. A 20–24 éves cigány fiatalok 82 százaléka rendelkezik általános iskolai végzettséggel, de nagy részük csak késve szerezte meg. Középiskolába a cigány gyerekeknek körülbelül az egyötöde jutott be, a 2001-es országos adat 73 százalék volt. A felsőoktatásban

²⁴ *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia. Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák. 2011–2020. A roma népesség helyzete.* KIM Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2011, p. 24. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

²⁵ HERCZOG MÁRIA – NEMÉNYI MÁRIA: Roma gyermekek a gyermekvédelemben. *Család, gyermek, ifjúság*, 2007/6. Letölthető: <http://www.romapage.hu/article93>

tanuló cigány fiatalok arányát nézve még rosszabb képet kapunk: míg országosan a 18–24 évesek 40 százaléka, addig a cigány 20–24 évesek egy százaléka tanult valamilyen felsőoktatási intézményben.²⁶

Összegzés

A cigányság vizsgálatához számos megközelítésmód és módszertani megfontolás szükségeltetik. Az eredmények megfelelő értelmezéséhez és összevetéséhez különösen fontos a fogalmak, illetve a vizsgált csoport pontos definiálása. A felvetett megközelítési formák bármelyike haszonnal alkalmazható – az adott kutatás körülményeihez és céljaihoz igazodva –, elméleti meggyőződés (és gyakorlati megfontolás) kérdése, hogy ki melyik módszert választja. Egy kutatás mintavételi technikájának meghatározásakor vagy egy elemzés (másodelemzés) cigány csoportjának körülhatárolásakor figyelembe kell vennünk, hogy mit kívánunk vizsgálni, hiszen attól függően, hogy mintánkban a cigányságot (a kutatás alanyait) etnikai minősítés vagy önminősítés alapján határozzuk meg, más és más, különböző mértékben identifikálódott (és integrálódott) cigány csoportokat kapunk. Ismeretes továbbá, hogy a magyarországi cigányok nem képeznek homogén csoportot: a romungró, az oláh- és a beás cigányok kulturális és nem egy esetben szociális tekintetben is eltérő módon és körülmények között élnek. Ahogyan Kemény István még kutatásai első szakaszában összegezte: „A magyarországi cigányság egymástól elkülönülő életformacsoportokra bomlik.”²⁷

Az integrációnak a különböző életformacsoportok esetében eltérő esélyei vannak. A kutatásoknak ezeket a különféle élethelyzeteket és esélyeket kell minél hitelesebben és felelősebben feltárniuk, hogy

²⁶ KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, p. 134.

²⁷ KEMÉNY ISTVÁN: A magyarországi cigány lakosság. *Válóság*, 1974/17., pp. 63–72. Letölthető: www.cipp.hu/files/hu/53/17/192/269/7291648218.rtf

társadalmi önismeretünk objektívabb, a romafelzárkóztatás gyakorlati munkája pedig az eddigieknél sikeresebb és hatékonyabb lehessen. Mert a „romakérdésnek” az érdemi válaszok útjára terelése nemcsak morális megfontolásokból, hanem biztonsági és gazdasági szempontból is fontos a társadalom számára.

Roma diplomások kiemelkedésének útjai*

LUKÁCS ÁGNES

*„...vannak ezek a bizonyos falak,
mert vannak sajnos vagy nem sajnos,
és ezeket mindkét oldalról kell bontani...”
(Háromdiplomás női interjúalany)*

A témaválasztás indoklása

Az úgynevezett romakérdés¹ az utóbbi évtizedekben társadalmunk egyik legaktuálisabb témájává nőtte ki magát. A különböző álláspontokat és a jelenség komplexitását e dolgozatnak nem célja részletesen tárgyalni, ismereteseek viszont azok a tényezők, amelyek leginkább akadályát képezik a romák társadalmi beilleszkedésének: a szegregáció, az alacsony iskolázottság, a munkanélküliség, a rossz lakásviszonyok és a rossz egészségi állapot gyakorlatilag egybeivódott a cigányságról alkotott sztereotípiákkal. Számuk és arányuk emelkedő tendenciát mutat, ami azt is jelenti, hogy befolyásuk, valamint a velük kapcsolatos jelenségek is növekedni fognak országos viszonylatban.

A médiumokban legtöbbször – a fenti tényezők árnyékában – a romaintegráció nehézségeiről, sikertelenségeiről hallunk, azonban napjaink cigánysággal kapcsolatos társadalmi feszültségei között egyre több olyan cigány életúttal találkozunk, amely arra példa, hogy az egyén valamiképpen ki tud emelkedni halmozottan hátrányos helyzetéből.

* A szerző *Roma értelmiségiek identitása* című, a PPKE BTK Szociológiai Intézetében megvédett szakdolgozata (Piliscsaba, 2011) rövidítve megjelent a *Válóság* című folyóiratban (2011/10. szám, pp. 79–95.). Jelen tanulmány e közlés címében és tartalmában némileg módosított változata.

¹ A *cigány*, illetve *roma* kifejezéseket egymás szinonimájaként használom írásomban.

A már beilleszkedett romák története számos diskurzusban előkerül, azzal a céllal, hogy próbálják megfejtetni sikerességük „receptjét”.

Tanulmányom a sikeres romákhoz kapcsolódó szociológiai kutatásokat szeretné gazdagítani, azon belül is egy speciális alcsoport, a diplomás romák vizsgálatával. Úgy gondolom, a jelen társadalmi berendezkedésben a beilleszkedni vágyó romák számára az oktatási rendszer a legintézményesebb és legelérhetőbb csatorna, az adatgyűjtés éppen ezért olyan cigányokra terjedt ki, akik főiskolára/egyetemre járnak, vagy már rendelkeznek diplomával. A Kemény–Janki–Lengyel² szerzőhármас adatai szerint 2003-ban a 20–24 éves roma fiatalok 1,2 százaléka tanult valamilyen felsőoktatási intézményben, ami azt jelenti, hogy minden századik cigány fiatal jut el a felsőoktatásig, miközben a többségi társadalom hasonló korú fiataljai közül majdnem minden második. Bár a diplomát szerző cigány fiatalok aránya egyelőre alacsony, rendkívül lényeges szerepet játszhatnak – és egyre lényegesebbet – a cigánykérdéssel kapcsolatos társadalmi dialógusban.

A kutatás főbb kérdései és előzményei

Vizsgálódásom három fő kérdést érintett. Egyrészt szerettem volna feltárni azokat a főbb szocializációs momentumokat, amelyek interjúalanyaimat a felfelé irányuló mobilitás pályájára állították, másrészt kíváncsi voltam, milyen identitást alakítanak ki maguk számára, harmadrészt pedig arra kerestem választ, hogy a kutatásba került cigány értelmiségiek vajon szeretnék-e aktív segítő szerepet vállalni a cigányok társadalmi beilleszkedésében. Kutatásom újszerűségét az adta, hogy azt is vizsgáltam, a vallásos motívumok miként játszhatnak szerepet a felfelé irányuló mobilitásban, jelen esetben az értelmiségivé válásban.

² KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, p.100.

Sikeres cigányokról már a kilencvenes évek végén is készültek szociológiai kutatások, de ezek az egyre több pozitív példával párhuzamosan napjainkban kezdenek igazán népszerűek lenni, és a társadalmi párbeszéd középpontjába kerülni. Elsőként Diósi Ágnestől olvashattunk értelmiségi roma nőkkel készített életútinterjúkat az *Esély* 1998-as és 1999-es számaiban,³ majd az ezredfordulón Székelyi Mária, Csepeli György és Örkény Antal készítettek országos kérdőíves vizsgálatot sikeres cigányokkal.⁴ Ismeretes Kende Anna pszichológus mélyinterjú vizsgálatát a Romaversitas Alapítvány hallgatóival 2003-ból,⁵ és a Havas Gábor által összefogott 2007-es kutatás, amely a diplomás romák mobilitási pályáit, valamint az őket támogató intézményeket vette górcső alá.⁶ Tóth Kinga Dórának 2008-ban jelent meg a doktori disszertációja, melyben angliai és magyarországi sikeres romák identitását vetette össze.⁷ Bartl Ágnes az Esztergomi kistérség három településén vizsgálta 2010-ben a sikeres romák kiemelkedésében szerepet játszó külső, illetve belső tényezőket.⁸ A szociológiai tanulmányokon kívül több olyan riportkötet⁹ is napvilágot látott, amely sikeres cigányok élettörténeteit dolgozta fel.

³ DIÓSI ÁGNES: Értelmiségi roma nők, I–V. *Esély*, 1998/5., pp. 53–59.; 1998/6., pp. 98–102.; 1999/1., pp. 109–113.; 1999/4., pp. 82–87.; 1999/5., pp. 93–98.

⁴ SZÉKELYI MÁRIA – CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL: Ambíciók iskolája. A család, az iskola és a barátok szerepe a sikeres roma életpályák alakulásában. In PÁL ESZTER (szerk.): *Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára*. Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2001.

⁵ KENDE ANNA: „Értelmiségiként leszek roma és romaként leszek értelmiségi” – Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról. Kézirat, 2004 Letölthető: http://www.romaweb.hu/doc/konyvtar/egyeb/kendeanna_vizsgalat_romaegyetemistak_eleutjarol.pdf

⁶ HAVAS GÁBOR (szerk.): *Utak a felsőoktatásba. Roma mobilitási pályák és támogató intézmények*. Erasmus Kollégiumi Egyesület, Budapest, 2007.

⁷ TÓTH KINGA DÓRA: *Sikeres cigányok identitása Angliában és Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.

⁸ BARTL ÁGNES: Sikeres cigányok Esztergomban és térségében. In BARDI NÁNDOR – TÓTH ÁGNES (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, pp. 95–114.

⁹ JUHÁSZ JÚLIA: *Találkoztam boldoguló cigányokkal is*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999; SZÁLE LÁSZLÓ: *Kitörők. Interjú tízenöt cigány értelmiségivel*. Kornétás Kiadó, Budapest, 2009.

Az identitásvizsgálatnak számos megközelítésmódja létezik. A sikeres romákkal kapcsolatos felmérések az identitás elemzési lehetőségeinek más-más aspektusait domborították ki. Saját kutatásomban az identitást Krappmann,¹⁰ Pataki Ferenc¹¹ és Castells¹² nyomán mint komplex, több elemből összeálló fogalmat értelmeztem, melynek az etnikai identitás is részét képezi. Szintén Pataki Ferenc elképzelésével azonosulok abban, hogy az identitásnak különböző szituációkban, életszakaszokban más-más elemei hangsúlyosak, ebből kifolyólag lehetségesek „lappangó” és „aktív” identitáselemek is. Mint ahogy arra több elmélet is utal, a kisebbségi léttel való azonosulás az egyén és a környezet dialógusából születik meg, és nagyon fontos eleme a többségi társadalom által közvetített stigmák kezelésének mikéntje. Már Erikson¹³ is rávilágít arra, hogy ha a különböző szocializációs közegek eltérő mintákat közvetítenek az egyén felé, identitásának kialakítása nem lesz konfliktusmentes – ugyan-ezt elővételezhetjük a diplomás romák esetében, ahol az értelmiségi lét adott esetben még inkább kiélezi az ellentéteket. Az egyén ugyanakkor mindenképpen törekszik pozitív identitás kialakítására, ami a többségi társadalom felől érkező negatív megítélés esetében különböző megküzdési stratégiákat hív elő az érintettből: szembenézhet az előítéletekkel, és reagálhat rájuk, vagy el is zárkozhat előlük.

Mint már említettem, a kutatás egyik célja annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy milyen szerepet játszhatnak a vallásos motívumok a felfelé irányuló mobilitásban, vagyis az értelmiségivé válásban. Péceli Melinda¹⁴ és e tanulmány szerzőjének katolikus és baptista cigány

¹⁰ LOTHAR KRAPPMANN: *Az identitás szociológiai dimenziói*. Szociológiai Füzetek, Budapest, 1980.

¹¹ PATAKI FERENC (szerk.): *Megismerés, identitás, előtűnés*. Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1998.

¹² MANUEL CASTELLS: *Az identitás hatalma. Gazdaság, társadalom és kultúra II*. Gondolat Kiadó – Infonia, Budapest, 2006.

¹³ ERIK H. ERIKSON: *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁴ PÉCELI MELINDA – LUKÁCS ÁGNES: A vallásosság szerepe a cigányság társadalmi integrációjában. *Embertárs*, 2009/3., pp. 262–284.

allási közösségekben végzett esettanulmányai szerint a vallási konverzió úgynevezett cselekvő attitűdöt eredményez az egyén életében. A vallási közösségekben elköteleződött romák mind változtatni szerettek volna életkörülményeiken, ami az álláskeresésben és a továbbtanulási hajlandóság emelkedésében egyaránt megmutatkozott.

A „tenni akarás” nemcsak a saját életükig, családjukig ért el, de emelkedett a közösségük iránti felelősségérzetük is. Ez nem csupán a hit átadására való törekvést jelentette, de egyfajta küldetesként, transzcendens elhivatottségként éltek meg egymás segítségét, lelki és szociális értelemben egyaránt. Az egymásért való felelősségvállalás, a közösségi programok szervezése a mindennapi életük részévé vált. Az előbbieket értelmében azt feltételeztem, hogy a vallásos értelmiségi romák erős küldetéstudattal fognak rendelkezni etnikai csoportjuk iránt, s ehhez transzcendens dimenziót is társítanak.

Az is igazolódott, hogy a vallási élmény az identitás felépítését is segítette, önfogadást eredményezett a cigány vallási közösségek tagjaiban. A legtöbb esetben erősödött cigány identitásuk, melyet felfedeztek és elfogadtak, azonban az is előfordult, hogy cigány mivoltuk másodrangúvá vált keresztény identitásuk mellett. Egyes esetekben tisztult, másokban elhalványult a cigány identitás fontossága. A cigány–nem cigány viszonyban szintén a kereszténység vált meghatározóvá: szimpátiájuk szempontjából már nem az volt a lényeges, hogy az illető cigány vagy nem cigány, hanem hogy keresztény vagy nem keresztény. E jelenségre Bögre Zsuzsanna¹⁵ a Hit Gyülekezetének tagjai körében végzett vizsgálata során is rávilágított: a megtérés azzal, hogy alapjaiban megváltoztatja az egyén gondolkodásmódját, identitását is átszervezi, melynek rendező ereje onnantól kezdve Istenhez kötődik. Tovább gazdagította a megtérés identitásalakulásra gyakorolt hatásáról való tudásunkat Bodacz-Nagy Zsuzsa,¹⁶ aki erdélyi magyar Jehova tanúi körében vizsgálódott.

¹⁵ BÖGRE ZSUZSANNA: Szempontok a megtérés és az identitás viszonyának tanulmányozásához. In HEGEDŰS RITA – RÉVAY EDIT (szerk.): *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, Szeged, 2007, pp. 221–234.

¹⁶ BODACZ-NAGY ZSUZSA: Identitásváltozás és megtérés a Jehova tanúinál Erdélyben. *Válóság*, 2009/9., pp. 88–101.

Eredményei hasonlóak a fentebb említettekhez: a magyar identitás a vallási konverzió hatására teljes mértékben alárendelődött a vallási identitásnak. Ezek jegyében azt elővetelezem, hogy a vallásos cigány értelmiség egy részének identitására a „marginális identitás”¹⁷ lesz jellemző, vagyis az egyén nem a kisebbségi vagy többségi dimenziók szerint azonosítja magát, hanem egy harmadik, számára releváns kategóriához képest – jelen esetben a vallásossághoz viszonyítva.

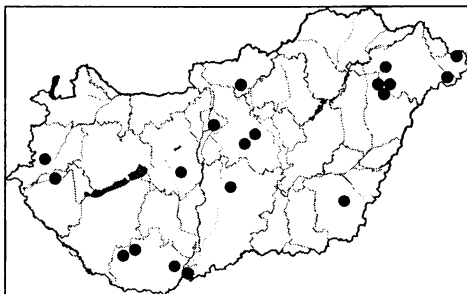
A vizsgálat módszertani jellemzői

A kutatás során tizenkilenc élettörténet-interjú készült, melyekre 2011. januárban, illetve februárban került sor.

Az adatgyűjtés olyan cigányokra terjedt ki, akik ebben az időben már rendelkeztek felsőfokú végzettséggel, vagy folyamatban volt annak megszerzése.

Romának a többi kutatóhoz hasonlóan azokat tekintetem, akik elismerték roma gyökereiket, tehát csak olyan interjúalanyokkal beszélgettem, akik valamilyen mértékben cigánynak vallották magukat.

Interjúalanyaim legtöbbször a 25 és 35 év közötti korosztályból került ki, de akadt körükben 48 és 52 éves is.

Az interjúalanyok származási hely szerint

¹⁷ TÓTH KINGA DÓRA: *Sikeres cigányok identitása Angliában és Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.

Az élettörténetüket elmesélő romák – ahogy azt a mellékelt térkép is ábrázolja – az ország különböző területeiről származnak, a legtöbben Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Baranya megyéből, habár sokuk ma már Budapesten vagy annak környékén él. Egy budapesti, egy nyíregyházi és egy zalaegerszegi interjúalanyomon kívül a többiek jellemzően kisebb városokból, de inkább kisebb községekből származnak.

Interjúalanyaim között romungró, oláh- és beás cigányok egyaránt voltak (8 romungró, 5 oláhcigány, 2 beás, illetve egy oláhcigány apától, beás anyától származó ember). Hárman nem tudták megmondani, hogy a cigányság melyik csoportjába tartoznak.

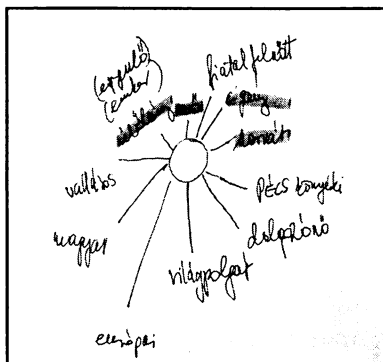
Az interjúalanyok kijelölése során a hólabdamódszert alkalmaztam, melynek során „minden megkérdezett személytől javaslatot kértünk további megkérdezendő személyekre”.¹⁸ A témával előttem foglalkozó kutatók is ezzel a módszerrel találták meg vizsgálatuk alanyait.

A korábban íródott kapcsolódó tanulmányok között kvantitatív és kvalitatív módszerek használatára egyaránt találunk példát. Vizsgálatom jellegéből adódóan magam a kvalitatív technikák alkalmazását tekintettem célravezetőbbnek, hiszen ezek segítik az identitás mélyebb megismerését, és árnyaltabbá teszik az eredményeket. Ennek megfelelően – mint már említettem – élettörténet-interjúkat készítettem, valamint identitástérképet rajzoltattam interjúalanyaimmal.

Az identitástérkép¹⁹ nem tartozik a klasszikus társadalomtudományi módszerek közé, saját kutatásomban is részben kísérleti jelleggel alkalmaztam. A módszer lényege, hogy az egyénnel olyan rajzot készítettünk, amelyen identitásának különböző elemeit tünteti fel saját megfogalmazásában – így kapjuk meg identitástérképét, és ezzel együtt azt is, hogy milyen csoportok/fogalmak szerint határozza meg önmagát.

¹⁸ EARL BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003, p. 5.

¹⁹ „Get me involved!” tréning. Az Európai Unió Fiatalok Lendületben programja a MTÜ TDM 2000 szervezettal együttműködésben. Észtország, Tartu, 2010. október 17–23.

Egy szociálpolitikus nő identitástérképe

Ahogy a mellékelt ábra mutatja, a rajz centrális elrendezésű. Hogy a térkép még hasznosíthatóbb legyen, megkértem interjúalanyaimat, hogy a sugarak hosszúságával egyúttal azt is jelezzék, hogy identitásuk adott eleme mekkora szerepet játszik életükben, vagy mennyire tartják hangsúlyosnak. Ennek megfelelően minél rövidebb a vonal, annál inkább azonosulnak a feltüntetett kategóriákkal, és fordítva: a kevésbé meghatározó, de még szá-

motteví szerepet játszó elemek a középponttól távolabbra kerülnek. A módszer előnye, hogy az alanyok maguk fogalmazzák meg az önmeghatározásukban fontos szerepet játszó csoporttagságokat, elemeket.

A vizsgálat eredményeit a kutatás céljaiban megfogalmazott három fő kérdés mentén fogom ismertetni. Ennek értelmében először azokat a szocializációs tényezőket emelem ki, amelyek interjúalanyaim továbbtanulásában meghatározó szerepet játszottak. Másodsorra az interjúalanyaimra jellemző identitásokat fogom megszerezni, végül pedig a társadalmi felelősségvállalásról és a roma integrációról való vélekedésüket, illetve az ezekben való szerepvállalásra vonatkozó szándékukat mutatom be.

Mik voltak azok a szocializációs tényezők, amelyek interjúalanyaim életútját a felfelé irányuló mobilitás, a továbbtanulás felé mozdították?

Tizenkilenc életút nem ad lehetőséget messzemenő makroszociológiai következtetések levonására, ám interjúim megerősítették a korábbi kutatások eredményeit, miszerint a nem szegregált környezetben való nevelkedés, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, illetve stabilabb munkaerő-piaci helyzetben lévő szülők, a családi nevelésben a tanulás

értékként való megfogalmazása, s az a tény, hogy a gyermek birtokában van a magyar nyelvnek, mind-mind meghatározó tényezők voltak interjúalanyaim későbbi iskolai pályafutását illetően. Az élettörténetek a roma fiatalok továbbtanulását támogató intézmények, illetve a pedagógusok lényeges szerepe mellett is tanúskodnak.

A pedagógusok befolyása ugyanolyan erősnek mutatkozott a gyerekek érdeklődésének felkeltésében és táplálásában, mint lelkesedésük letörésében. Ezeknek az eseteknek a jelentőségét kiemeli, hogy az élettörténetek mesélői akár sok év távlatából is belefűzték őket mondanójukba. Az alább olvasható esetet például egy negyvennyolc éves, háromdiplomás nő mondta el:

„Volt egy nevezetes történet, amit mindig, mindenhol elmesélek, mert valahogy a mai napig viszem magammal tovább. Volt egy bizonyos osztályfőnökünk, mikor nyolcadikos voltam, és az volt a téma, ki mit szeretne majd, ha befejeztük a nyolcadikat. Mivel az utolsó padban ültem, volt időm gyűjteni infót, meg a hallottakat feldolgozni. Mire rám került a sor, azt mondtam – mivel a többi osztálytársam is azt mondta túlnyomórészt –, hogy majd le fogok érettségizni. Akkor a tanár úr csak legyintett, hogy »Ó, az O. család!«. Kvázi teljesen elkaszált – amit ott annyira nem is fogtam fel –, mert én azt mertem mondani, hogy majd szeretnék leérettségizni, bár akkor még fogalmam sem volt arról, hogy mi az, hogy érettségi, csak én sem szerettem volna kevesebbet mondani, mint a többiek. Tulajdonképpen ez a történet a mai napig végigkíséri az életemet. Olyannyira, hogy mindig, mikor megláttam a faluban, gondoltam, hogy kéne valamit mondani, de nem tudtam megfogalmazni, és rakódott bennem évről évre. Volt egy farsangi bál, ahol a testvérem kislánya beöltözött, és az én népes családom elment a művelődési házba, hogy megnézzük. Vettem egy nagy-nagy lélegzetet, és elindultam a terem másik végébe, ahol tanár úr éppen gyerekekkel foglalatoskodott. Nagyon érdekes, mert számomra több kilométernek tűnő út volt, mire átsétáltam a termen, leizzadtam, és mindenféle tüneteket produkáltam. Szóval odaértem, köszöntem, és kérdeztem, hogy »Tanár úr, emlékszik-e arra a bizonyos osztályfőnöki órára?« Elmeséltem az órát, mert azt mondta, hogy nem. És akkor elmondtam, hogy »Tudja, tanár úr, akiben

nem bízott, és akit egy legyintéssel elintézett, hát most éppen itt tartok, hogy átvettem a harmadik diplomámat, és még nem biztos, hogy befejeztem a tanulást!«. De nem is ez a lényeg, hanem hogy nekem ez mennyire rosszulest, és hosszú-hosszú évek teltek el, mire vettem a bátorságot, és oda tudtam menni ezt tisztázni vele. És nagyon-nagyon megható volt a tanár úr, mert könnybe szaladt a szeme, és azt mondta, hogy köszöni szépen, hogy ezt elmondtam, mert figyelni fog arra, hogy mit fog a következőkben tenni vagy nem tenni gyerekekkel... Akkor döbbsent rá, hogy mennyire fontos a pedagógus személyisége, és mennyire meghatározhatja egy ember életét. Most is róla beszélek, mert nem tudok másról mesélni.”

(Gyógypedagógus-szociálpolitikus-szociális munkás nő)

A negatív példák mellett azonban szép számmal voltak olyan pedagógusok, akik biztatása és támogatása alapvető szerepet játszott az interjúalanyok továbbtanulásában.

„Ráadásul olyan tanítónk volt, hogy én komolyan mondom, tudom, hogy neki köszönhetek mindent. Ő volt az, aki megtanított tanulni, aki megtanított arra, hogy szeretni kell tanulni. Megtanította azt, hogy előttem a világ, ha elkezdesz komolyan gondolkodni, ha nyitott vagy, ha érdeklődsz!” *(Szociálpolitikus nő)*

Az általam beszélgetésre invitált diplomás romák élettörténetei elsősorban kétféle továbbtanulási forгатókönyv szerint rendeződtek. Akadtak olyanok, akiknek már a családi szocializációjában előtérbe került a minél magasabb iskolai végzettség elérése. Ezek az interjúalanyok olyan családból származtak, ahol a szülők mindent megtettek gyermekük mobilitása érdekében, ami nemcsak anyagi, de lelki támogatásban is megmutatkozott. Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok tanulmányaikat általában – legalábbis az érettségiig – megszakítások nélkül végezték.

Az interjúalanyok némelyike felnőtt fejjel is könnyek között emlékezett vissza szülei odaadására, melyet annak érdekében tanúsítottak, hogy gyermekeik minél jobb esélyekkel indulhassanak akár az életben, akár a munkaerőpiacon.

„És bocsáss meg, de amikor erről beszélek, mindig elérezékenyülök, mert reggeltől estig dolgozott azért, hogy én tanulhassak... Mindennap négykor kelt, és tízkor még dolgozott!” *(Élelmiszerszármazékos nő)*

„Anyukám nagyon sok mindenre megtanított. Már oviban le tudtam írni a nevemet, meg tudtam kötni a cipőmet, el tudtam mondani legalább 10-15 verset, mert mikor anya hazajött a munkából, mindig az volt, hogy megtanított énekelni, megtanított versre, megtanította leírni a betűket, számolni stb. Tehát igazából úgy indultam, hogy már az óvodában azt mondták, hogy nagyon okos gyerek vagyok, pedig hát csak velem akkor már ilyen szinten foglalkoztak, míg mással még nem. Úgyhogy anya, ameddig tudott, mindenképpen foglalkozott velem is, meg a tesómmal is, meg mindenkivel. Aztán később, amikor ő már nem tudta azokat a dolgokat, amiket mi tanultunk, akkor természetesen már nem... Akkor napköziben voltam, és akkor úgy próbálta szabályozni a tanulást, hogy szorultunk, ha nem úgy tanultunk.” (*Környezetvédelmet hallgató férfi*)

A szülők motivációi mögött több szempont is rejlett: leginkább gyermekeik boldogulása, későbbi munkaerő-piaci sikeressége volt meghatározó, de nemegyszer saját továbbtanulási sikertelenségüket próbálták kompenzálni gyermekeik taníttatásával.

„Anyukámnak az a felfogása, hogy ha őt nem engedték tanulni, pedig gyermekként nagyon szeretett volna tanulni, jó tanuló is volt, akkor ő a gyerekéért mindent megtesz, hogy tanulhasson.” (*Élelmiszer-mérnök nő*)

Akadtt néhány olyan életút is, amelynek során a család nem állt a gyermeke mögött az iskolai előmenetelt illetően, és ennek megfelelően a felsőoktatásba vezető útja nem volt egyértelmű, vargabetűk tarkították. Legtöbbször a család anyagi helyzete volt a leginkább mérvadó abban, hogy a fiatalok mielőbb elkezdtek dolgozni. Az egyik interjúalany esetében egyszerűen hiányoztak azok az alapvető feltételek, amelyek az iskolába járáshoz szükségeltettek volna: ebben a kilencgyermekes családban a füzetek, a ceruza, a toll szinte luxuscikknek számítottak, nem beszélve arról, hogy az iskola is messze esett a cigányteleptől. Az ilyen romák többsége már munka mellett vagy jó néhány évi munkatapasztalat után, felnőtt fejjel kezdte el vagy folytatta a középiskolát, egyetemet/főiskolát. Az utóbbi életutakban inkább meghatározó azoknak a személyeknek a szerepe, akik ösztönzően, bátorítóan hatottak az érintettek

előmenetelére. Két interjúalanyom is egykori kollégáinak köszönheti, hogy továbbtanulásra adta a fejét.

„Visszamentem dolgozni a Gázművekbe, és tulajdonképpen az én iskolai pályafutásom onnan datálható. Kezdtem ott takarítónőként, aztán valahogy rábeszélte ott engem egy-két kollegina, hogy kéne tanulni. Akkor nagyon megijedtem, hogy »Jaj, az borzalmas lehet, és itt a gyerekek, hogy fogom ezt megszervezni«. De mivel annyit mondták, és mindig azt is mondták, hogy »Látunk benned fantáziát!«, meg »Többre vagy képes!«, kvázi motiváltak. Megpróbálták velem elhitetni azt, ami- ben én akkor még nem hittem, hogy képes vagyok rá. Nagyon nehezen rávettem magam, és elvégeztem a gyors- és gépiróiskolát. És ami nagy eredmény volt, a takarítónői státuszból felkerültem az irodába dolgozni, ilyen adminisztratív munkára. Ez egy óriási változás volt az életemben. És hála a Jóistennek, és tényleg, örökké hálával tartozom azoknak a kolléganőknek, akik között lehettem, és akik persze nagyon örültek, hogy én ezt elvégeztem, de folyamatosan noszogattak, hogy már talán akkor az érettségivel is lehetne próbálkozni. Én ettől újra megijedtem, közben a kislányom már általános iskolás volt. Miután elkezdtem az érettségit, miután az ember belekerül ebbe a mókuserékbe, már meg tudja oldani a problémákat. Rájön, hogy egy csomó lemondás, de lehet ezt csinálni. Hát sikeresen vettem az akadályokat, amin én döbbsentem meg a legjobban. Tulajdonképpen engem mentoráltak ezek a nagyon kedves kolléganőim. Leültek velem, értelmeztük a szöveget, leültek velem számolni... Mikor már leérettségiztem, akkor már megszületett bennem egy belső igény, hogy igenis, tágul a világ, nagyon jó tanulni, rengeteget lehet olvasni, tulajdonképpen rákaptam ennek az ízére.”
(*Gyógytárgy- és szociálpolitikus-szociális munkás nő*)

Egy interjúalanyomat, aki tizennégy évesen kezdett el a MÁV-nál kazánfűtőként dolgozni, szintén kollégái biztatása indította el – jelenleg történelemszociológus doktorandusz.

„És többen is mondták nekem, hogy »Pisti, menjél középiskolába, mert jó fejed van, meg látjuk, hogy sokat olvasol!«, meg mit tudom én, »Neked biztos menni fog!«. [...] Sok nagyon rendes magyar embert láttam, sőt ha nem lettek volna rendes emberek, akkor én nem ülnék itt veled

szemben, mint cigány értelmiségi. Nekem ebben igazából magyar emberek segítettek.” (*Történet-sz-politológus, jelenleg történet-sz doktorandusz férfi*)

A pedagógusok szerepe már szóba került, de további példák is felhívják rá a figyelmet:

„Ha a tanárookra hallgattam volna, most sehol nem lennék. Egyedül egy tanár, az egyik osztályfőnököm... Ő viszont olyan szinten szeretett engem, és szerintem ő volt a legfontosabb az én továbbtanulásomban, hogy mikor odakerültem hatodikosan, akkor, mikor beállított a sorba az évnnyitón egy kislány mellé, akkor azt mondta neki, hogy »Nézd, itt van ez az aranyos kislány, négyes volt történelemből!«. De nem azt mondta, hogy kettes volt matekból – a pozitív dolgokat emelte ki!” (*Szociológiát hallgató nő*)

A kisiskolák meghatározó szerepét hangsúlyozza az alábbi idézet, amely egy szabolcsi faluban felnevelkedett nőtől való:

„Az én osztályomban mindösszesen hatan voltunk, és itt kezdődik végül is az én pályafutásom, az általános iskola hat főjével, mert nagyon meghatározó volt az, hogy csak hatan voltunk, és jobban odafigyeltek ránk ezért a tanárok.” (*Élelmiszer-mérnök nő*)

Tehát a visszaemlékezések is megerősítik, hogy a pedagógusok jelentősége és ezzel együtt felelőssége megkérdőjelezhetetlen. A családi támogatás mellett leginkább az iskola képes hatni a fiatalok továbbtanulási terveire.

A kilencvenes évek közepétől jelentek meg a kifejezetten roma fiatalokat támogató intézmények. Az interjúalanyok közül csak a fiatalabb generáció kerülhetett és került kapcsolatba ezekkel, aminek az volt az előfeltétele, hogy vállalták roma identitásukat, melynek erősítése nem titkolt szándéka a felsorolt szervezeteknek. Bár ezek az intézmények a továbbtanulási vágy megfogalmazódása után tudnak segítséget nyújtani, szerepük rendkívül fontos a felsőfokú intézményben tanuló diákok mindennapjaiban. Az anyagi támogatáson túl – amelynek hiányában a legtöbb fiatal a szülők rossz pénzügyi helyzete miatt nem vághatna bele felsőfokú tanulmányaiba – ugyanolyan lényeges, hogy a hasonló helyzetben levő fiataloknak olyan fórumot nyújtanak, ahol megbeszélhetik, feldolgozhatják élményeiket, problémáikat. Úgy tűnik, vannak olyan

diákok, akik igyekeznek megragadni minél több lehetőséget, és vannak olyanok, akik vagy tudatosan (roma identitásukat elrejtve), vagy kellő információk hiányában nem lépnek kapcsolatba a felnövekvő cigány értelmiséget támogató intézményekkel.

A kutatás során olyan interjúalanyok is megszólaltak, akiknek a továbbtanulását nem a család, nem pedagógusok és nem is kollégáik indították el. Az iskolai előmenetel vágya egy transzcendens élmény, a megtérés hatásaként fogalmazódott meg bennük. Az alább idézett történetet egy olyan Békés megyei férfi mesélte el, aki egy kilencgyermekes család legidősebb sarjaként cigánytelepen, ahogy ő fogalmazott: „putriban” nőtt fel. Tizennégy éves korában édesapja folyamatos bántalmazásai okán testvéreivel együtt intézetbe került. Felnőttkorában két évet börtönben töltött – édesapjához hasonlóan ő is bántalmazta a családját. Megtérésekor általános iskolai végzettsége volt.

„Sokszor úgy éreztem, hiába iszok, már nem is részeg voltam, hanem beteg. Úgy éreztem, ha ezt folytatom, tovább így élek, akkor meghalok. Egy alkalommal jöttek hívó emberek, és hirdették az igét. Ezek az emberek nagyon jó erkölcsűek és a társadalomnak megbecsült tagjai voltak, és én ismertem őket. És ők hirdették nekem az igét. A megtérésem tulajdonképpen nagyon tudatos volt, mert amikor azt tanították nekem, hogy Jézus Krisztus meghalt azért, hogy az én életem jobb legyen, és ne ebben a nyomorult, szánnalmas, szegény életemben éljem tovább az életemet, akkor azt is elmondták, hogy ha elhiszem mindezt, akkor nekem azt kell cselekednem, amit ő mond. Aztán rájöttem magam is, hogy tulajdonképpen tényleg azt kell csinálnom, amit Jézus mond. És ennek az lett az eredménye, hogy ötvenkét évesen főiskolára járok. Ennek ez lett az eredménye. Nem is beszélve arról, hogy az életem olyan kiegyensúlyozottá vált a feleségemmel, a gyerekeimmel... Megtanultam tisztelni a feleségemet, az embereket, gyereket nevelni, értékelni a gyerek gondolatait, a vágyait, indulatait, rettentő nagy változás történt. És ez egy egyszerű cigány ember életében történt meg, amit én magam éltem át!” *(Teológiát hallgató férfi)*

Interjúalanyaim közül hatan kimondottan a megtérésük nyomán kezdtek el tovább tanulni. Péceli Melindával cigány vallási közösségekben

folytatott kutatásaink²⁰ már korábban rávilágítottak arra, hogy a megtérés cselekvő attitűdöt eredményez a megtért személyeknél. Ez részben hitük továbbadásában, részben az életkörülményeiken való javításban, a társadalmi beilleszkedés vágyában nyilvánult meg. A jelen kutatásban felvett interjúk során szintén megmutatkozott ez a jelenség.

„Én azt gondolom, hogy én és a feleségem, a testvéreim és a család beilleszkedtünk, és ez egy nagyon fontos pont volt az én számomra is és a magyar emberek számára is, mert többé nem úgy néztek rám, mint akitől félni kell éjszaka, hogy ezt fogja csinálni vagy azt fogja csinálni, betörések... Korábban mi is verekedtünk az utcán, megvertünk bárkit, ha arról volt szó, verekedtünk, garázdálkodtunk, beugráltunk az udvarra, elloptunk tőlük ezt-azt – nem nagy dolgokat akarok mondani –, ez a valóság... Én például így illeszkedtem be a társadalomba. Ma már nem félnek tőlem az emberek. Ez nekem nagy öröm!” (*Teológiát hallgató férfi*)

A már idézett hat interjúalanyom megtérése után egyrészt a jobb elhelyezkedési esélyek reményében, másrészt a hit továbbadása terén megfogalmazódott küldetéstudata miatt döntött úgy, hogy tökéletesíti teológiai tudását és továbbképzzi magát. Részben a pütkösi egyház romamissziójának támogatásával végezték el a középiskolát, majd mindannyian a Pütkösi Teológiai Főiskolára jelentkeztek, a legtöbb beszélgetőpartnerem teológia szakra, más szociális munkára.

„Mások a kőműves szakmát tanulják ki, mert ott szeretnének munkálkodni, én pedig a Bibliát szeretném tanulmányozni, hogy jobban megismerjem Istent.” (*Teológiát hallgató férfi*)

Elszántságukról és elhivatottságukról tesz tanúbizonyságot az alábbi idézet, amely egy Baranya megyei kistelepülésen élő kétgyermekes édesanya interjújából való:

„Történt olyan, hogy elsős voltam, fel kellett jönnöm a főiskolára, vizsgám volt, és sajnos arra sem volt pénzem, hogy feljöjjek. Így arra gondoltam, hogy eladom a konyhaszekrényünket, amit nemrég vettem, és hát találtunk is rá vevőt, eladtam, és így azért tudtam otthon hagyni

²⁰ PÉCELI MELINDA – LUKÁCS ÁGNES: A vallásosság szerepe a cigányság társadalmi integrációjában. *Embertárs*, 2009/3., pp. 262–284.

pénzt is, meg jutott arra is, hogy feljöjsek ide a vizsgára. Aztán másodikon történt egy hasonló, akkor a kislányom szobaszekrényét adtam el az iskoláért, és nagyon sokat imádkoztunk közben, mert hárman járunk ide a falumból, hogy az Úr adjon nekünk segítséget, mert sokszor volt az, hogy az utolsó pénzünket is elhoztuk, hogy fel tudjunk jönni... És leültem, ettem, és sírtam azon, hogy én eszek, de a kislányaim, Istenem, most mit esznek otthon! És érdekes, mert tényleg gondoskodott rólunk az Úr, ahogy rólam itt, őrólok ott: utólag mindig mondták, hogy kaptak ételt, valaki mindig vitt át. És most ebben az évben, hogy harmadikosok lettünk, kaptunk egy segítséget a romamissziótól, így tízezer forinttal vagyunk támogatva, és fel tudunk járni minden hónapban egyszer.”
(*Teológiát hallgató nő*)

Úgy tűnik tehát, hogy a megtérés olyan ösztönzés lehet a továbbtanulásra, amely képes felülmúlni a családi vagy iskolai szocializációt. A megtérés nyomán átalakul az értékrend, az integráció a prioritások közé kerül. Továbbképzésük a társadalomba való beilleszkedés, illetve az életkörülményeiken való javítás egyik eszközeként fogalmazódik meg számukra, s ebben a folyamatban nagy segítséget jelentenek a különböző egyházak cigánymissziói által biztosított tanulási lehetőségek.

Összefoglaló

Milyen identitásstratégiát választ a maga számára a felemelkedett roma értelmiség?

Az identitást alapvetően kétféle módszertani eszközzel igyekeztem feltárni. Megfigyeltem, hogy az élettörténeteket mi szerint strukturálják elbeszélőik, illetve hogy mindez milyen viszonyban áll cigány mivoltukkal. Az interjúk második felében célzottan visszakérdeztem magyar és cigány, adott esetben pedig magyar, cigány és hívő létük viszonyára. Az identitástérképeken szintén ezek kapcsolatát, valamint a térképre rajzolt alkotóelemeket, azok hangsúlyosságát vizsgáltam. Fontosnak tartottam annak kiderítését is, hogy az interjúalanyok számára a párválasztásnál szempont-e, hogy társuk cigány vagy magyar legyen (esetleg hívő),

illetve hogy gyermekeiknek milyen identitást szeretnének továbbadni a nevelés során.

Bár az elemzés folyamán elkerülhetetlen a különböző identitás-stratégiák tipizálása, hangsúlyozandó, hogy minden élettörténet teljesen egyéni meghatározottságú. Azok a körülmények és hatások, amelyek nyomán az egyén megfogalmazta önmagát és jelen esetben a cigánysághoz való viszonyát, nem kiszűrhetők vagy függetleníthetők, így csak korlátozott mértékben van lehetőség összehasonlításokra.

Nem szerettem volna egyetlenegy választani a korábbi kutatások tipizálásai közül, ezért igyekeztem példákat találni bizonyos típusokra. Feltételeztem, hogy a diplomás cigány fiatalok identitásának kialakulása nem lesz konfliktusmentes az eltérő szocializációs közegek, valamint az intergenerációs mobilitás konfliktusaiból adódóan. Az interjúk tapasztalatai azt mutatták, hogy az egyes személyiségjegyek, az egyén adaptációs képességei egyaránt meghatározó elemei a stabil identitás kialakításának. Gulyás Attilának egy cigány származású jogászhallgatóval készített interjújában szerepel egy találó mondat a roma értelmiségiek (illetve általában a hagyományos életformából kiemelkedő romák) által megélt szituációról: „Tulajdonképpen a két csoport közé szorulva élünk...”²¹ Ahogy az idézetek is mutatják, az interjúalanyok mindegyikének meg kellett küzdenie cigányságával, egyiküknek sem volt magától értetődő, készen kapott identitása, annál is inkább, mivel mindannyian első generációs értelmiségiek. Egy negyvennégy éves, háromdiplomás nő, aki hatéves koráig hét testvérével együtt egy kisebb falu szélén lévő cigánytelepen nevelkedett, és később „kerülő úton”, felnőtt fejjel tanult tovább, a következőképpen fogalmazott:

„Tudod, ezzel úgy vagyok, hogy időnként felébredek, és akkor elgondolkozom, hogy hány éves vagyok, kétszeres nagymama vagyok, van három diplomám, elindultam egy cigánytelepről, és most itt vagyok, ezen a fantasztikus helyen, veled beszélgetek. És nem tudom magam elhelyezni, még önmagam számára is hihetetlen, hogy ezt megéltem,

²¹ GULYÁS ATTILA: „Tulajdonképpen két csoport közé szorulva élünk...” *Valóság*, 2010/5., p. 73. (Az interjú szerepel ebben a kötetben is, ugyanezzel a címmel. – *A szerk.*)

eljutottam idáig, és igazából ott tartok, és lehet, hogy furcsa lesz a válaszem, hogy még mindig csak feldolgozom, hogy »Most mi is van?«.”
(*Gyógypedagógus-szociálpolitikus-szociális munkás nő*)

Ez az idézet jól példázza, hogy egy cigánytelepről a három diplomáig elérő mobilitás feldolgozása adott esetben életre szóló feladatot jelent.

Interjúalanyaim narratíváiban és identitástérképein a korábbi elméletek és tipizálások nyomán számos identitásfajtát sikerült azonosítani. Található példa marginális és kettős identitásra, dezidentifikációra, ki-rajzolódtak „Lucien de Rubempré”-, „Twist Olivér”- és „Julien Sorel”-féle attitűdök,²² és voltak olyan interjúalanyok is, akiknek a cigány identitása lényegesen meghatározóbb volt magyarságuknál. A legérdekesebb azonban kétségkívül a megtért romák identitásának alakulása volt.

Péceli Melinda és a magam tapasztalatai alapján²³ feltételeztem, hogy a vallásos cigány diplomások egy részének identitására a fentebb már említett marginális identitás²⁴ lesz jellemző. Ez a fajta stratégia szociálpszichológiai megközelítésben az úgynevezett újrakategorizáció, amelynek során az egyén egy szélesebb horizontú csoport mentén hatá-

²² SZÉKELYI MÁRIA – CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL: Ambíciók iskolája. A család, az iskola és a barátok szerepe a sikeres roma életpályák alakulásában. In PÁL ESZTER (szerk.): Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára. Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2001. Balzac regényhősné, Lucien de Rubemprénak a történetéhez hasonlóan jellemző egy olyan csoport, melynek tagjai hiszik, hogy erős akaratallal elérhető a társadalmi kiemelkedés. A felemelkedésben olyan eszközt látnak, amely pozitívan hat a roma közösség általános megítélésére, és fontos szerepet tulajdonítanak a társadalom által biztosított „integrációs potenciálnak”. Dickens Twist Olivérjének sorsa az „esélytelenség forogatókönyve”. Az e típusba tartozók szerint a hátrányok, amelyekkel egy átlagos roma rendelkezik, leküzdhetetlenek, ledolgozhatatlanok a többségi társadalom előítéletei miatt. A Stendhal regényhősről, Julien Sorelről elnevezett csoport a siker mellé súlyos lelki árat társít, azaz szerintük a felemelkedés csak az identitás kényszerű megtagadásával és személyes boldogtalansággal lehetséges.

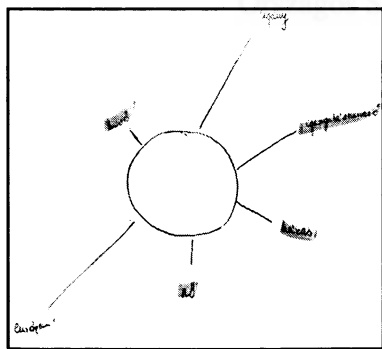
²³ PÉCELI MELINDA – LUKÁCS ÁGNES: A vallásosság szerepe a cigányság társadalmi integrációjában. *Embertárs*, 2009/3., pp. 262–284.

²⁴ TÓTH KINGA DÓRA: *Sikeres cigányok identitása Angliában és Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008, p. 21. TARIQ MODOOD et al: *Ethnic Minorities in Britain*. Policy Studies Institute, London, 1997.

rozza meg magát; másképpen fogalmazva egy általánosabb vonatkozási csoportban oldja fel az etnikai identitásával kapcsolatos feszültségeket.

A tizenkilenc interjúalanyból tizenötön vallásosnak tartották magukat, ám többségükre az úgynevezett *cigány vallásosság* jellemző, amelyben hangsúlyosabbak a különböző cigány hagyományok, babonák. „Hinni Istenben” gyakorlatilag a cigány kultúra és identitás részét képezi, megtérten vallásos és valamely vallási közösséghez szorosan kötődő azonban csak hét volt közülük: egyikük a Hit Gyülekezetében, ketten a Jézus Minden Nemzetért Közösségben (újpünkösdi mozgalom), négyen pedig a pünkösdi egyházban tagok.

A cigány identitáselemek egyes esetekben gyengültek, más esetekben pedig erősödtek azzal, hogy ezek az emberek cigányságukat más területen, a vallásosságban élik meg. A hétből három esetben gyenge volt a cigánysággal való azonosulás. Egyik interjúalanyom nem cigány környezetben nőtt fel, és elmondása szerint sosem élt meg diszkriminációt, továbbá magyar származású párja van. Amikor nekiszegeztem a kérdést, hogy cigány vagy magyar-e, a következőt válaszolta: „Annak születtem, és azt mondják rám, hogy cigány vagyok. De én egy olyan ember vagyok, akinek nincs ilyen... Akkor beszélek róla, ha beszélni kell, de én jobban

Egy igazgatásszervező nő
identitástérképe

szeretem azt, hogy ember vagyok, és nem cigány. Én nem ismerem ezeket a szokásokat, nem aszerint élünk, nem is élünk aszerint soha” (*Igazgatásszervező nő*). Amikor azt kérdeztem, hogy cigány, magyar vagy hívő-e, egyértelműen a hívőt választotta. Még inkább tetten érhető jellemzően marginális identitása abban, ahogyan gyermeke identitással kapcsolatos neveléséről vélekedik:

„Biztosan fogom mondani, hogy anyu az cigány, apu az nem, mert biztos, hogy fog ezzel szembesülni élete

során, akár már az óvodában, akár az iskolában. Lehet, hogy akkor lesz itt az ideje, hogy elmondjam a gyerekeknek, de nem fogom ezt neki

egynapos korától magyarázni. Én szeretném úgy nevelni, hogy ilyen nincs, hogy cigány vagy nem cigány.” Etnikai identitásának marginalizáltsága identitástérképén is jól megfigyelhető: nemisége után a „hívó” kifejezés áll hozzá a legközelebb, a cigány, illetve az európai csoportazonosságok pedig a legtávolabb. Érdekes módon a magyar kategória egyáltalán nem szerepel a rajzon.

Arra a kérdésre, hogy szeretne-e tevékenyen részt venni a romák társadalmi integrációjában, közömbös választ adott, arra hivatkozva, hogy nem igazán tudja, milyen szerepet vállalhatna benne.

Egy hajdúhadházi interjúalanyom így gondolkodott roma mivoltáról:

„A viselkedésem sem olyan, mint ahogy például egy roma ember viselkedik a hétköznapiakban, már a gondolkodásom sem olyan, meg minden mással kapcsolatosan sem úgy gondolkozom. Persze nem azt mondom, hogy én magyar vagyok, mert persze roma vagyok, és ha valaki azt mondaná nekem, hogy cigány vagyok, nem sértődnék meg, mert tényleg az vagyok, de nem azok jellemzőek rám.” (*Teológiát hallgató férfi*)

Ő nagyon kifejezően megfogalmazta cigányságának és kereszténységének a viszonyát: „Isten gyermeke vagyok, romaként is. Ez a legjobb megfogalmazás.”

A megtérés tehát átrendezte interjúalanyaim önmagukról való gondolkodását, identitásukban a vallás vált a legfőbb szervezőerővé, ahogy azt Bögre Zsuzsanna²⁵ és Bodacz-Nagy Zsuzsa²⁶ tapasztalatai is előrevetítették. Ezzel együtt a többségi társadalom által megfogalmazott, rájuk vonatkozó negatív csoportkategóriát is fel tudták dolgozni. Negatív identitásuk pozitívba fordult az önelfogadással, és azzal, hogy Isten gyermekeként identifikálták magukat. A vallási konverzió és vele

²⁵ BÖGRE ZSUSZANNA: Szempontok a megtérés és az identitás viszonyának tanulmányozásához. In HEGEDŰS RITA – RÉVAY EDIT (szerk.): *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem – BTK Vallástudományi Tanszék, Szeged, 2007, pp. 221–234.

²⁶ BODACZ-NAGY ZSUSZA: Identitásváltozás és megtérés a Jehova tanúinál Erdélyben. *Valóság*, 2009/9., pp. 88–101.

az identitás újraszerveződése működő stratégiának bizonyult a negatív identitásképp kezelésében.

Az interjúk során szinte mindenkitől megkérdeztem, hogyan gondol gyermeke későbbi párválasztására, fontosnak tartaná-e, hogy cigány vagy magyar, esetleg keresztény párja legyen gyermekének. Mindegyik hívő interjúalanyom fontosabbnak tartotta a magyar–cigány szempontnál, hogy gyermekének keresztény párja legyen. A keresztény–nem keresztény viszonyulás dominanciája tehát a párválasztási szempontokban is megmutatkozott. Az egyik interjúalany így nyilatkozott:

„Nem, nem volt szempont [hogy cigány legyen a feleségem]. Nekem egy szempont volt, hogy Istentől legyen. [...] Ahhoz, hogy megértsen engem, hogy én hétfévente vasárnap istentiszteletre, nem bálba járok meg diszkóba, ehhez szükség volt arra, hogy a feleségem is hívő legyen. Hogy ne a bálba járjon meg a diszkóba, én meg otthon imádkozzak érte, hogy ne történjen semmi vele. Engem ez motivált, ez volt az első szempont, amit néztem.” (*Teológushallgató férfi*)

Ezek az interjúalanyok – bár szakítottak a cigány hagyományokkal, és ez mindenképpen távolodásként értelmezhető – cigányságukat egy más dimenzióban, a vallásosságban fedezték fel újra, és cigány hívő közösségekben élik meg.

Kíván-e a roma értelmiség a saját etnikai csoportjáért tenni, társadalmi integrálásában szerepet vállalni?

A kutatás harmadik kérdése arra a társadalmi szempontból igen lényeges momentumra vonatkozott, hogy az értelmiségi cigányok szeretnék-e felelősséget vállalni a romákért, s aktív szerepet játszani társadalmi beilleszkedésük elősegítésében. Szociálpszichológiai vizsgáladásokból tudjuk, hogy a negatív identitással való megküzdés egyik módja az úgynevezett *társas versengés*,²⁷ amelynek során az egyének a saját

²⁷ ELIOT R. SMITH – DIANE M. MACKIE: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, pp. 321–373.

csoportjukkal való összefogással hatalmukat és jogi lehetőségeiket próbálják növelni.

Az értelmiségi cigányok társadalmi felelősségvállalását illetően felteleleztem, hogy leginkább azok a diplomás cigányok fognak felelősséget érezni a romaintegráció iránt, akik erősen azonosulnak a cigánysággal. Interjúalanyaim közül viszont szinte mindenki fontosnak tartotta a cigányok társadalmi beilleszkedését és az ennek elősegítésében való aktív részvételt, ezért interjúim inkább úgy igazolják a hipotézist, hogy azok a diplomás romák, akik elhatárolódnak cigány mivoltuktól, kevésbé vagy egyáltalán nem fognak felelősséget érezni a romaintegrációval kapcsolatosan. Az úgynevezett cigánykérdés megoldására az interjúk tanúsága szerint számos elképzelés létezik, de a legjellemzőbb „ars poeticának” a mikroszintű beavatkozás tűnik, azaz interjúalanyaim körében általános az a felfogás, miszerint igazi hatásokat csak mikroszinten lehet elérni, amiért mindenki maga tehet és maga felelős.

„Régebben szerettem volna, ma már nem. Szívemen viselem, persze, mert vannak események, amiket romaként nehezen visel az ember, és úgy érzi, jó lenne, ha ez másként lenne, és a romák közül többen próbálnák a jobb stílust képviselni. Én nagyon őszinte leszek, én azt érzem, hogy ez leginkább rajtunk múlik, nem a nem romákon. Nem ők taszítanak minket, mondjuk ez is szerepet játszik, de ha többen tudnánk felvállalni, hogy igen, cigányok vagyunk, tanulunk, tanulnak a gyerekeink, próbálkozunk, dolgozunk, tisztességesen élünk, lehet, hogy többet tudnánk elérni. Bonyolult. Nem lehet ezt a dolgot megfogni, sem az egyik végéről, sem a másiktól. [...] Azt tudom, hogy már két-három embernek példát mutattam, és ha a mi kis családunkat nézzük, ez teljesen tökéletes.” (*Közgazdász nő*)

„Vannak hatások, hatást lehet gyakorolni. [...] Kicsi hatásokat tudsz tenni, tudsz lépni, és egyre jobban látom, hogy ha a pici környezetben te tudod alakítani az emberek gondolkodását, az már nagyon nagy siker.” (*Szociálpolitikus nő*)

„Mindenkinek helyben tehet azért, hogy a velük kapcsolatos előítéletek csökkenjenek. Az előítéletek elleni egyetlen hatásos eszköz, hogy nem engedjük őket beigazolódni! Sehogyan máshogyan nem lehet az előíté-

letek ellen küzdeni. [...] Én annak örülnék, ha végre valahol valaki azt mozdítaná elő, hogy a cigány közösségek felelősségét elő lehetne venni. Amikor ez megjelent, utána megyek, és azután fogom számon kérni az előítéletes magatartást. Amíg lesz hivatkozási alap a többségi társadalom részéről az előítéletekre, addig csak széttárom a kezem.” (*Igazgatásszervező férfi*)

Vannak olyanok is, akik úgy gondolják, hogy a romaintegráció felelőssége azonos mértékben oszlik meg a cigány és a nem cigány társadalom között. Egy kettős identitású, háromdiplomás nő így fogalmazta meg a cigányok társadalmi beilleszkedésével kapcsolatos nézeteit:

„Nagyon sokszor kellene figyelmeztetnünk egymást, hogy nálad ez az érték, nálunk meg ez az érték, és nem hagyni azt, hogy ezek az előítéletes megnyilvánulások hangot kapjanak, és ezek terjedjenek el a többségi társadalomban. Mert azt gondolom, hogy nagyon fontos, hogy vannak ezek a bizonyos falak, mert vannak sajnos vagy nem sajnos, és ezeket mindkét oldalról kell bontani, tehát nekünk is. Mert itt inkább arról beszéltem, hogy mi az, amit mi elvárunk tőletek, de legalább ennyire fontos, és azt gondolom, hangsúlyozottabban, hogy nekünk kell hozzátok alkalmazkodni. Ezeket csak együtt tudjuk megoldani, és ha nem állunk egymással szóba, akkor itt nagyon elcsúszhatnak a történetek.” (*Gyógyepedagógus-szociálpolitikus-szociális munkás nő*)

A „tenni akarás” mögött kétféle motiváció rajzolódott ki a beszélgetésekből. Egyesek úgy gondolják, hogy diplomás romaként kötelességük is tenni a cigányügyért.

„Mert én nem azt feltételezem, hogy az az értelmiségi, akinek diplomája van, hanem az az értelmiségi, és nem muszáj neki diplomásnak lenni, aki aktívan részt vesz a közösség ügyeiben, aktívan közreműködik ebben, és próbál tenni érte, ezt gondolom értelmiséginek. [...] Viszont a változásba a politika árán lehet beleszólni. [...] Az értelmiségiek próbálnak a szakmaiság elve alapján gondolkodni a romákról, visszatartva az érzelmeinket, mert bár ugye mi is látjuk a helyzetet, próbálunk felelősen gondolkodni, egy »jobbik«-reakcióra nem rögtön egy »ballikot« csinálni, hanem intelligens emberként gondolkodni...” (*Szociálpolitikus férfi*)

A motivációk között felbukkant a mobilitás során kapott segítség „visszafizetése” hasonló helyzetű fiatalok támogatásával.

„Azóta elindultam a cigány közélet irányába. Középiskolában még nem volt bennem ilyen öntudat, hogy énnekem cigányokkal kellene foglalkozni. [...] De mikor az ELTE-re bejutottam, akkor éreztem azt, hogy valószínűleg nem semmiért történnek ezek a dolgok, és akkor lett egy küldetéstudatom. Mikor elvégeztem az ELTE-t, akkor már nagyon szerettem volna cigányokkal foglalkozni. Azt a pici tudást, amit én kaptam az Istentől, azt azoknak az embereknek visszaadni, akik elbocsátottak. Azoknak a rászorulóknak segíteni... én is nagyon örültem, mikor segítettek, és szerettem volna visszaadni.” (*Történész-politológus, jelenleg történéssz doktorandusz férfi*)

Akad a cigány értelmiségnek egy olyan szűk rétege is, amelynek a motivációit és a cigányság integrációjával kapcsolatos nézeteit egészen más tényezők határozzák meg. Feltételeztem, hogy a megtérten vallásos diplomás cigányok saját csoportjukért érzett felelőssége össze fog kapcsolódni egy transzcendens küldetéstudattal.²⁸ Ahogy azt a korábbiakban már kifejtettem, a vallás melletti elköteleződés cselekvő attitűdöt eredményezett interjúalanyaim életében, ami nem csupán életkörülményeik javításában, de a hit átadására való törekvésben is megmutatkozott.²⁹ Nem véletlen, hogy a vallási konverzióon keresztülmenő interjúalanyok szociális, illetve missziós hivatásokat választottak a maguk számára.

„Kell, hogy legyenek olyan szakképzett roma pásztorok, akik igenis tudják a romákat irányítani és jól vezetni. Akik meg tudják nekik mondani, hogy erre megyünk, ez a jó irány. És ha rajtunk, vezetőikön látják, hogy változunk, akkor ők is követnek bennünket, és ez jó példa lehet számukra.” (*Teológushallgató férfi*)

A példaadás – mint a romaintegráció fontos eleme – többször is megjelent az interjúkban:

²⁸ PÉCELI MELINDA – LUKÁCS ÁGNES: A vallásosság szerepe a cigányság társadalmi integrációjában. *Embertárs*, 2009/3., pp. 262–284.

²⁹ Uo.

„A romáknak kell, hogy legyen előttük egy példa, hogy ne azt mondják, hogy az az ember nem tudott megváltozni, én minek változzak meg. Hanem hogy legyen előttük olyan példa, amire felfigyelnek. Ha én meg tudtam úgy változni, és a feleségem és a családom is, akkor ez más életében is végbemehet.” *(Teológushallgató férfi)*

A példaadás nem csupán a cigányság, de a többségi társadalom felé való példamutatást, „bizonyítást” is magában foglalja – építve a békés együttélést, illetve erősítve az elfogadó attitűdöt a magyar társadalomban:

„Az én személyes, de tapasztalati véleményem, hogy be lehet illeszkedni, van megoldás a cigány embereknek. Nehezebb, ezt látom, hogy nehezebb, de ha bizonyítani fogunk, márpedig kell bizonyítani sok mindent a múlt miatt, ami kísért bennünket – és ez nem megy egyik pillanatról a másikra –, az emberek ezt észreveszik, barátok vagy utcabeliek, hogy igen, ő megváltozott, normális ember.” *(Teológushallgató férfi)*

A megtérten vallásos cigány értelmiség – a saját életükben tapasztaltak szerinti – félreérthetetlen véleménye, hogy a cigányügyet a „megtérésen”, az értékek és preferenciák teljes kicserélődésén kívül másképpen nem lehet megoldani:

„Én azt veszem észre, hogy embernek tekintenek, az egy olyan bátorítást ad nekem, hogy arra fog ösztönözni engem, hogy én is próbáljak javítani a körülményeimen! Jézus egyedül az, aki tud segíteni a cigányoknak. Semmilyen politikai szervezet... Jézuson kívül senki nem fogja tudni megváltoztatni a cigányokat! Mert onnan kapunk igazi szeretetet, és a cigányoknak igazi szeretetre van szükségük! [...] A Jézussal való találkozás úgy helyre teszi a gondolkodásunkat meg az érzelmeinket is. Ő igazán szeret minket. Mert a cigány embereknek, ha szükségük van valamire, nem pénzre, nem erre vagy arra, hanem arra a szeretetre, amely igazi, önzetlen. És ha ezt megtapasztalják a cigány emberek, a csillagot hozzák az égről, és ez a valóság. Hallaniuk kell a cigány embereknek az evangéliumot.” *(Teológushallgató férfi)*

A megtérésen túl többször elhangzik a közösség fontossága, amely mintegy reprezentálja azt, mit is jelent cigánynak lenni. Az erős

keresztény közösség, a valahová tartozás élménye, a szeretetéhség és a békesség mind visszatérő motívumok ezekben az interjúkban:

„Jelenleg Békés megye három településén cigány emberekkel foglalkozom, nagyon nehéz a munka velük. Először is meg kellene változtatni a gondolkodásukat, hogy Isten szerint gondolkodjanak. [...] Először is az kellene, hogy Isten békét teremtsen bennük. Tehát én ezért vagyok, megyék és munkálkodok, próbálok a lelkükre beszélni, békíteni őket, ami nagyon nehéz munka. Nekem nagyon fontos a cigány emberek megtérése, mert amit én látok magamban, hogy bennem el tudott végezni az Isten, hiszem azt, hogy bennük is.” *(Teológushallgató férfi)*

A lelki segítségen túl a szociális támogatás is megjelenik a cigánymisszióval kapcsolatban:

„De én inkább a szolgálatomon belül, ha meglesz a diplomám, én inkább a szegényebb romákkal, gyerekekkel, felnőttekkel szeretnék foglalkozni. Nemcsak lelkileg szeretném őket támogatni, persze az lesz majd a feladatom, ami most is az, és amit most is folyamatosan gyakorlok otthon és teszem, hanem anyagilag! Szeretnék nekik olyan forrásokat, lehetőségeket keresni, és olyan megtért, megszentelt, őszinte embereket, akik megszánják őket és tényleg segítenek nekik.” *(Teológushallgató nő)*

A megtérten vallásos interjúalanyoknál tehát szinte kivétel nélkül megjelent a cigányság iránti társadalmi felelősségvállalás, amely elsősorban a hit átadásában jelentkezett, s transzcendens küldetéstudattal párosult.

Egyetlen olyan marginális etnikai identitású, megtérten vallásos nő volt interjúalanyaim között, aki annak következtében, hogy a vallásos motívumok gyengítették cigány identitáselemeit, egyúttal el is zárkózott a cigányok társadalmi integrációjában való szerepvállalástól. Egy másik interjúalanyom, akinél szintén a roma identitás háttérbe szorulása volt megfigyelhető a keresztény azonosulás javára, a hit továbbadását nemcsak a cigányságra, de etnikai hovatartozás nélkül az egész emberiségre vonatkoztatva értelmezte.

„Isten elhívott engem egy nagyon fontos dologra, hogy az evangéliumot hirdessem. [...] A cigány társadalom felé, de nemcsak a cigányság felé, hanem minden ember felé itt, Magyarországon. Elhívott minket az

Isten, hogy azokat, akik sötétségben vannak és keresik az életük értelmét, rávezzessük arra, hogy Isten az, aki kiválasztotta őket a világ kezdete óta.”
(Teológushallgató férfi)

Összegzés

Kutatásom során a sikeres romákkal kapcsolatos felmérések tapasztalatanyagát szerettem volna gazdagítani. Bár a tanulás csak az egyik csatornája a lehetséges integrációs módzatoknak, talán ez a legelterjedtebb intézményesült út, amelyen keresztül a cigány kisebbség lehetőséget kap a beilleszkedésre.

Vizsgálódásom három fő kérdést érintett. Szerettem volna feltárni azokat a főbb szocializációs tényezőket, amelyek interjúalanyaimat elindították a továbbtanulásban, továbbá érdekelt, hogy milyen identitást alakítanak ki a maguk számára. A harmadik kérdés a vizsgálatba került roma értelmiségiek aktivitását elemezte a cigányok társadalmi beilleszkedésében. A kutatás egy új szempontot is beemelt az elemzésbe: arra is kíváncsi voltam, hogy a vallásos motívumok hogyan játszhatnak szerepet a felfelé irányuló mobilitásban, jelen esetben az értelmiségivé válásban.

Hipotéziseim megfogalmazásában Diósi Ágnes, Székelyi Mária, Örkény Antal, Csepeli György, Kende Anna, Havas Gábor, Tóth Kinga Dóra, Bögre Zsuzsanna és Bodacz-Nagy Zsuzsa kutatási eredményei, valamint Péceli Melindával katolikus és baptista cigány vallási közösségek megfigyeléséből merített közös tapasztalataink segítettek.

A kutatás eredményei egyrészt kiemelték azokat a szocializációs tényezőket, amelyek a tanulás komolyan vételét indukálják, és amelyeknek köszönhetően egy-egy életút a felfelé való mobilitás irányába mozdul. Bebizonyosodott, hogy a tanulás értéként való megfogalmazódása a családi szocializáció során, a pedagógusok, munkatársak, valamint a többségi társadalom segítő szándékú tagjainak biztatása, a romaintegrációt támogató civilszervezetek munkája, illetve a különböző egyházak cigánypasztorációs tevékenysége egyaránt fontos szerepet játszanak

a továbbtanulásban. Ezek a momentumok pillérei lehetnek egy-egy romákkal kapcsolatos oktatási programnak, ahogy a vizsgálódás során feltárt lehetséges mobilitási forgatókönyvek is.

Az identitásvizsgálat megmutatta, hogy az értelmiségi cigányok a mobilizáció során többféleképpen is megélhetik roma mivoltukat, melyet a többségi társadalom diszkriminatív attitűdje, a megtérés és a saját közösséghez fűződő viszony egyaránt alakít.

Figyelemre méltó, hogy az általam beszélgetésre invitált értelmiségi cigányok szinte kivétel nélkül erős felelősségérzettel viseltettek cigány közösségükért, bár a romaintegrációban való aktív részvétel szándéka eltérő fokozatokban jelent meg, ahogy a kivitelezésről alkotott vélemények is megoszlottak.

Mivel kutatásom eredményei felhívják a figyelmet egy alternatív mobilitási csatornára is, jelesül, hogy a vallás melletti elköteleződés képes felülmúlni a szocializációs hatásokat, és az egyént elindítani a mobilitás, jelen esetben a továbbtanulás útján, ezért fontosnak tartom kiemelni a különböző egyházak által végzett romamissziók szerepét a cigányok társadalmi beilleszkedésében.

Országos Széchényi Könyvtár

A vallási közösség mint a cigányintegráció egyik lehetséges terepe*

PÉCELI MELINDA

*„Nos, ez a legfőbb jó, amit
közölni szeretnék a származási
közösségemmel. Hogy az
egyházban hazatalálhat a
cigány is!” (Orsós Zoltán)¹*

Amikor a cigánysággal foglalkozunk, Magyarország legveszélyeztetettebb társadalmi csoportjával nézünk szembe. Számukat hazánkban 2003-ban 570–600 ezerre becsülték,² és körülbelül 10–13 ezer fővel gyarapodnak évente.³ A 2002-ben Magyarországon született gyermekek 15 százaléka cigány volt. Számukkal együtt a magyar társadalom egészére gyakorolt hatásuk is növekedni fog a jövőben, ezért a cigányság problémáira megoldást keresni és azokat a lehető leghatékonyabban orvosolni egyike a magyarság legsürgetőbb feladatainak.

* A tanulmány a szerző *A vallás mint a cigányság integrációjának egyik lehetséges útja* című, a PPKE BTK Szociológiai Intézetében megvédett szakdolgozatának (Piliscsaba, 2009) rövidített, átszerkesztett változata.

¹ JOÓ ISTVÁN: Cigány pap, aki „vállalta”. *Magyar Nemzet*, 2009. február 17.

² KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.

³ Kutatói becslések szerint a 2010-es évek elején a magyarországi cigányság létszáma körülbelül 700 ezer fő volt. Lásd: *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia. Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák. 2011–2020. A roma népesség helyzete*. KIM Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2011, p. 21. Letölthető: <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

2004-ben Péterfi Rita és Szűcs Hajnalka tollából megjelent egy tanulmány,⁴ amely egy roma közösség társadalmi beilleszkedésének történetét mutatja be. Ez a történet egy olyan – integrációhoz vezető – utat tár elénk, amely kevésbé ismert a köztudatban és a szakirodalomban, holott igen sikeres. E tanulmány nyomán elindulva dolgozatomnak az a célja, hogy hasonló utakat és történeteket fellelve rávilágítson olyan tevékenységekre és folyamatokra, melyek a növekvő feszültségek ellenére a sikeres együttműködésre, a kölcsönös erőfeszítésekre és a békés cigány–magyar viszonyra jelentenek példákat.

A cigányság és a vallás kapcsolata

A romák hiedelemvilágát vizsgálva több kutató figyelmét megragadta a cigányok vonzódása a transzcendenshez, az a kapaszkodó, melyet a cigányság nem kívülről kap, hanem önmagában fedez fel, amely erőt ad a mindennapokhoz, és kielégít egy olyan belső igényt, mely velük született, és bennük él kezdettől fogva.

Náday Gyula így fogalmaz: „A cigányok ősi és jelen életükben mindig istenfélők voltak.”⁵ Hiedelemvilágukban felfedezhetők indiai, egyiptomi, balkáni tartózkodásuk lenyomatai. Vándorlásaik erős összetartást és kifelé mutatott zártságot alakítottak ki bennük. Európába érkezve általában kényszerből vették fel az itt élő népek katolikus vallását, mert az egyfajta biztonságot, védettséget jelentett számukra az új területen.

Rostás-Farkas György⁶ leírja azt a mítoszt, mely a cigányságot összekapcsolja a kereszténységgel: „Az Isten ad életet minden lénynak,

⁴ PÉTERFI RITA – SZÜCS HAJNALKA: A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszkai cigányság találkozása a kereszténységgel. In NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA (szerk.): *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár*. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

⁵ NÁDAY GYULA: *A cigányok hiedelemvilága*. Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége, Budapest, 2000, p. 53.

⁶ ROSTÁS-FARKAS GYÖRGY: *A cigányság hagyomány- és hiedelemvilága*. Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest, 2000.

az égben lakozik, és onnan irányítja a földi életet. Az Isten mindent lát és hall, mindent tud. Az Isten segíti a cigányt, mert amikor Jézust keresztre akarták feszíteni, a cigány ellopta a szegeket. A negyedik szeget a végbe-lebe dugta, ott nem találták meg, s ezért a cigányt is Jézus mellé kötözték. Jézust így csak három szeggel szegezték fel. Amikor még mindketten éltek, azt mondta Jézus (Isten) a cigányoknak: amiért segíteni akartál rajtam, légy áldott és egész néped, hogy amíg a világ világ, te könnyebben keresd meg a kenyeredet.”⁷ Rostás-Farkas György megemlíti, hogy Isten földi vándorlása nagy hatással van a vallásos cigány életére, és sok történetet mesélnek ezzel kapcsolatban.

Egyik jelentős cigánykutatónk, Diósi Ágnes⁸ megtalálja a misztikus-mitikus képek, a démoni és áldó erőiben való hit és a vallási szertartások kapcsolatát a hagyományörző romák életében. Már a kisgyermek születése után is – aki a hiedelem szerint az ördögé, amíg nincs megkeresztelve – a szülők félelmét a keresztelező űzi el. Ez tehát a magyarázat arra, hogy miért van akkora jelentősége a romáknál a gyerekek mielőbbi megkeresztelésének. A katolikus vallásban meglévő áldások (házszen-telés, búzaszentelés, Balázs-áldás) szerepe szintén egy mélyen rejtőző népi vallásossággal, hiedelmekkel van kapcsolatban.

A felekezet a hitük szempontjából közömbös, egyedül a keresztele-s – valamilyen, bármilyen jellegű – szertartása központi jelentőségű számukra. Ebből is következik, hogy „a keresztségtől nem lesznek egy-háztagok”.⁹

Döntő fontosságú eleme a cigány világképnek a lélekben való hit, mely a halott tisztelésében jelentkezik a legerősebben.¹⁰ A lélek a halál után elkezd külön életét. Az élő hozzátartozó virrasztással kíséri a

⁷ Uo. p. 105.

⁸ DIÓSI ÁGNES: *Cigányút*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988; Uő: *Szemtől szemben a magyarországi cigánysággal*. Pont Kiadó, Budapest, 2002.

⁹ Vő. DIÓSI ÁGNES: *Szemtől szemben a magyarországi cigánysággal*. Pont Kiadó, Budapest, 2002, p. 52.

¹⁰ Vő. NÁDAY GYULA: *A cigányok hiedelemvilága*. Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége, Budapest, 2000, p. 2.

temetésig, és szigorúan betartja a gyászévet. A halott visszajárásától való félelem is része a roma gyász lélektani folyamatainak.

A cigányok sokszor dalban mondják el imádságaikat, gyakran énekelnek Istenhez. Ahogy Jean-Pierre Liégeois megfogalmazza a romák és a zene kapcsolatát: „A romák számára a zene az élet [...] történetükről csak a zenével együtt beszélhetünk, mert a cigányt két dolog határozza meg: a zene és az elutasítás. Ők képviselik a zenét. Az elutasítást pedig a többiek.”¹¹ Ez a hagyomány már ki is jelöli, hogy milyen jellegű vallási közösségben érzik jól magukat, ahogy ezt a későbbiekben látni is fogjuk.

A cigányság vallási képzeit megfigyelve hamar feltűnik, hogy azok központjában sokkal inkább az Istenanya áll, mint az Atya vagy a Fiú.¹² Mária betlehemi szegénységében, kitaszítottságában saját sorsukra ismernek. Mindemellett a különlegesen erős Mária-tiszteletet a cigány nők hagyományos és jellegzetes társadalmi helyzetéből is eredeztethetjük. Elmondhatjuk tehát, hogy egy szabad vallásgyakorlású, népi hiedelmekkel átszőtt kereszténység jellemző leginkább a roma vallásosságra.

A 20. század közepén új dimenzió nyílt a cigányság vallásosságában is: ugyanis ekkor jelent meg először egy olyan egyház, amely nagy létszámban vonzott roma hívőket, pünkösdi szellemben. Itt figyelhetünk fel először a cigányság és a karizmatikus jellegű keresztény mozgalmak találkozására. Sir Angus Fraser¹³ számol be arról a mozgalomról, amely 1952-ben indult útjára a franciaországi Bretagne-ból. A vallási közösség a Cigányok Evangéliumi Egyháza nevet viseli; hetvenezer romát keresztelt meg történetének első három évtizedében Franciaországban. Mára a franciaországi cigányság egyharmadát magában foglalja, ötven templom és egy bibliaintézet, több folyóirat és rádióállomás van a tulajdonában,

¹¹ JEAN-PIERRE LIÉGEIS: *Romák, cigányok, utazók*. Pont Kiadó, Budapest, 1998 ; ROSTÁS-FARKAS GYÖRGY: *A cigányság hagyomány- és hiedelemvilága*. Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest, 2000, pp. 7–8.

¹² JUHÁSZ ÉVA: *Moro raj jertyiszár: egy görög katolikus cigányközösség vallási élete*. Szekszárd–Debrecen, 2000, p. 17.

¹³ SIR ANGUS FRASER: *A cigányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

ezenkívül táborhelyeken mozgóiskolát és osztályokat szervez. Fraser szerint az a legnagyobb erénye ennek az egyháznak, hogy összefogja a cigányságot: „Nyugat-Európában a Cigányok Evangéliumi Egyháza az első olyan igazi össz cigány tömegszervezet, amely képes felülemelkedni a törzsi megosztottságon.”¹⁴ A mozgalom sikerének titka, hogy összhangot talált a cigány vallásosság legbensőbb vonásaival: „Mintha a bemerítkezés általi keresztesítés, a vallási önkifejezés megannyi érzelmekre ható formája, a spontán hitvallás, a vallásgyakorlás közösségi jellege, a krisztusi megváltásban és az ennek alternatívájaként létező pokolban való hit, valamint a Szentlélek karizmáján (isteni ajándékán) alapuló karizmatikus gyakorlat (kézrátétel, nyelveken beszélés) megteremtette volna egy olyan »szívbeli vallás« lehetőségét, amely kielégíti a cigányok érzelmi és lelki igényeit... A 19. századi hittérítő akciókkal ellentétben ez a mozgalom nem törekszik a cigányok asszimilálására, de követelményrendszere nem kevésbé gyökeres változást idéz elő a lelkes újhítek életmódjában.”¹⁵ A Cigányok Evangéliumi Egyháza mellett azóta számos új, hasonló alapvonásokat hordozó pünkösdi mozgalom, kisegyház jelent meg Európában.

Minden jel arra mutat, hogy a kisegyházak találkozása a cigánysággal Magyarországon is gyümölcsöző volt. Temperamentumuk miatt sokkal közelebb állnak a cigányokhoz, akik a karizmatikus (jellegű) közösségekben fizikailag is át tudják élni Isten közelségét. Cigány és vegyes gyülekezetek alakulnak kisegyházakon belül, és cigány prédikátorok képzése indult meg a kilencvenes években. A hívő cigányoknál Szűz Mária központi helyét egyre inkább a Szent Szellem veszi át. Kialakult egy új zenei stílus, dicsőítési forma is, a cigány spirituálé.¹⁶

A cigányság körében már gyermekkorban fellelhető a transzcendenssel való kapcsolatra mutató igény. Jól mutatja ezt a jeles nyelvész, Réger Zita cigány gyermekvilágról szóló kötete, melyben a cigány gyerekek

¹⁴ Uo. p. 292.

¹⁵ Uo. p. 290.

¹⁶ DIÓSI ÁGNES: *Szemtől szemben a magyarországi cigánysággal*. Pont Kiadó, Budapest, 2002.

istenképéről szerzett ismereteiről számol be. Ő is hangsúlyozza Szűz Mária alakjának központi jelentőségét a cigány hitben, de a gyerekhitben keveredik a mese és a valóság, valamint a cigány családmódel jelenik meg benne: Szűz Mária a Jóisten felesége, előfordulnak köztük parázs viták, esetleg válás, újracházasodás is.¹⁷

A cigányságban rejtőző belső igény a transzcendens megtapasztalására a kisegyházak térítő tevékenysége folytán kielégül, s találkozások változásokat hordozhat magában. Ugyanakkor a kisegyházak mellett a történelmi egyházak is komoly és felkészült cigánypasztorációs programokat kezdtek el. Ezek közül tekintsünk meg néhány példát.

Cigánypasztoráció a gyakorlatban: egyházak tevékenysége

1. A magyarországi cigánymisszió úttörői: görögkatolikus példák

A magyarországi cigánymisszió első és egyik leghíresebb helyszíne Hodász.¹⁸ Az itteni első cigány gyülekezet a görögkatolikus felekezethez kötődik, ma már viszont ebben a nyírségi faluban felekezetiileg külön utakon járó romák békés „egymás mellett üdvözüléséről” beszélnek.¹⁹ A görögkatolikus cigánymisszió 1942-ben kezdődött a településen. A Hit Gyülekezete 16-17 éve jelent meg itt. Hodászon a hit és a szociális tevékenység párhuzamosan fejlődik. 1995-ben szentelték fel a hodászi cigány görögkatolikus templomot.

A településen 1770 körül jelentek meg a romák. Sója Miklós görögkatolikus pap 1941-ben kezdődött cigánypasztorációs tevékenysége előtt vallásosságuk általában a keresztség szentségének felvételére, a temetés igénylésére és a húsvéti pászkaszentelés szertartásán való

¹⁷ RÉGER ZITA: *Cigány gyermekvilág*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁸ DIÓSI ÁGNES: *Cigányút*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹⁹ TÓDOR JÁNOS: *Hodász: felekezetiileg megosztott romák – békés egymás mellett üdvözülés*. Letölthető: <http://www.amarodrom.hu/archivum/2006/07/15.html>

részvételre terjedt ki. Putrikban éltek, a falu szélén. Sója Miklós először a cigány gyerekekkel került kapcsolatba, majd rajtuk keresztül a szüleikkel is. A nagy szegénység miatt a hitoktatás kezdetben az árokparton folyt, mígnem helyet találtak egy parasztházban, amelyet először béreltek, majd sok-sok munka és gyűjtés árán meg is vettek, és kápolnává alakították. Sója Miklós írni-olvasni, erkölcsre és higiénára, késsel-villával való étkezésre tanította a gyerekeket, de szervezett nekik bábjátékokat, táncoktatást és színjátszó csoportot is.

Amikor az átalakítástól számított egy év elteltével felszentelték a kápolnát, cigány nyelven kezdték tartani a liturgiát. Egy harmóniummal rövidesen elindult a zongoraoktatás. Sója Miklós nemsokára egy ötszáz kötetes könyvtárat is berendezett. 1974-től már elektromos gitárokkal, erősítővel és mikrofonokkal is tudták színesíteni a liturgiát.

1981-ben Sója Miklós nyugdíjba vonult, utódja, Mosolygó Béla folytatta munkáját. Jelenleg Gelsei Gábor az egyházközség vezetője. A görögkatolikus cigány templom bel- és külföldi adakozók segítségével épült fel. Községi házat is építettek mellé, ahol idős emberek szociális gondozása zajlik, illetve napi háromszori étkeztetésük. Ide járnak tanulni az iskolás gyerekek is, a felnőtt lányok és asszonyok pedig szociális gondozói tanfolyamot végezhetnek itt. 1997-ben adták át a családok átmeneti otthonát, ezenkívül üzemel itt idősek napközi otthona, figyelőszolgálat betörés ellen, dajka- és nővérképzéseket indítanak, a közmunkaprogramban pedig százöt embert foglalkoztatnak.²⁰

A hodászi romák körében csökkent a bűnözés (főleg ami az erőszakos bűneseteket illeti), a cigány–magyar viszony pedig viszonylag békésnek és kiegyensúlyozottnak mondható.

Kántorjánosiban 1986-ban alakult meg a görögkatolikus cigány egyházközség, Zolcsák István görögkatolikus pap missziója folytán.²¹ Előtte azonban már bekövetkezett egy lényeges változás a kántorjánosi romák életében: az 1970-es években megkezdett lakásprogram következtében

²⁰ Uo.

²¹ JUHÁSZ ÉVA: *Moro raj jertyiszár: egy görög katolikus cigányközösség vallási élete*. Szekszárd–Debrecen, 2000.

ki tudtak szabadulni elszigetelt, nyomorúságos környezetükből, és beljebb kerültek a faluba. A beköltözés előtti életet „telepi életnek” nevezik. Valószínűleg a beköltözés hozta magával azt is, hogy az átlagos gyerekszám 5–8-ról 2–4-re csökkent a cigány családoknál. A falu 2230 fős lakosságának 36 százaléka roma, közülük 700–730 fő oláh-, 50–80 fő pedig magyar cigány volt 1997 őszén, Juhász Éva kutatása idején, akit elgondolkodtattak a telepi élet elhagyásának következményei: „A telepi élet felszámolásával, az új lakások építésével távolabb kerültek egymástól a családok, megindult az elszigetelődés folyamata, ami még napjainkban is tart, és tovább növeli a családok közti távolságot. Kevesebb idő és alkalom adódik a közös együttlétre, a [...] mesélésre, táncolásra. Ezáltal kultúrájuk nem gyarapszik, de még a meglévő kulturális értékeik is veszélyben vannak. Ha ezt a folyamatot rövid időn belül nem tudják megállítani, akkor a vizsgált cigány közösség kultúrája elenyészik, eltűnik.”²² Mióta eljöttek a telepről, nem varázsolnak, s elmaradt a népviselet. Gyermkeiket tanulásra ösztönzik, ők pedig földművelésből és más alkalmi munkákból próbálnak megélni. Nagyfokú munkatisztlelet jellemzi őket.

Az 1986 óta bővülő görögkatolikus roma közösség 1993-ra építette fel templomát és mellé közösségi házát. Nagyobb események alkalmával a magyar görögkatolikus templomba is elmennek.

A kilencvenes években pümkösdiek kezdtek ígét hirdetni a faluban, és sikerrel is jártak a görögkatolikus közösséghez gyenge szálakkal kötődő romáknál.

1998 pümkösdjén a római katolikus plébános és Gégény Béla karitászevezető szervezésében karizmatikus szeretetvendégséget rendeztek itt azzal a céllal, hogy a cigányok vallásosságában Mária helyett a Szentlélekre helyezték a hangsúlyt.

A magyar lakosság a helyi cigányokkal való kapcsolatát jónak tartja, főleg azóta, hogy a romák megtértek: elmaradtak a múltban olykor-olykor előforduló bűncselekmények. „Régebben nem ilyenek voltunk. Loptunk, csaltunk. Krumplink, ha nem volt, mentem lopni. Én voltam

²² Uo. p. 13.

a fővezér. Rá voltunk szorulva a lopásra, de most már nem engedi a szívünk, mert benne van Jézus.”²³

A kántorjánosi görögkatolikus cigányság vallásában Juhász Éva a cigány kultúra megőrzésére is megoldást lát: „A cigányság számára a templom az egyik hely, ahol nyelvüket gyakorolhatják, kultúrájukat ápolhatják, őrizhetik, közösségi tudatukat fenntarthatják. Tehát nemcsak vallási életükben játszik fontos szerepet, hanem identitásuk megőrzésében is.”²⁴

2. Római katolikus cigánypasztorációs kezdeményezések²⁵

A II. vatikáni zsinattal kezdődött a katolikus egyház fokozottabb odafigyelése a cigányok sorsára. 1965-ben VI. Pál pápa és a zsinati atyák meglátogattak egy cigánytábort Pomeziában. Az 1983-ban megjelent Egyházi Törvénykönyvbe beiktatták, hogy a plébánosok gondoskodását ki kell terjeszteni mindazokra, akik életkörülményeik miatt nem részesülhetnek rendes, átlagos lelkipásztori gondozásban. 1988-ban II. János Pál pápa a Vándorlók és Úton lévők Lelkigondozásának Pápai Tanácsára bízta a cigányság evangelizálását. E vatikáni hivatal 2005-ben megjelentetett, *Irányelvek a cigánypasztorációban* című dokumentuma cigányok és nem cigányok teljes közösségét jelöli ki a cigánypasztoráció céljaként, melynek keretében az egyház feladata befogadó közösségek, a kis csoportos igehirdetés és a dialógus megteremtése, a zene felhasználása az evangelizációban, a cigánypasztoráció oktatása a szemináriumokban stb.²⁶

²³ Uo. pp. 67–68.

²⁴ Uo. p. 24.

²⁵ DÜL GÉZA: *A cigányság evangelizálása*. Letölthető: http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9:a-ciganysag-evangelizacioja&catid=19:pasztoracio&Itemid=32

Uó: Krisztus „Cigányország útjain”. *Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002*. Letölthető: <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2002/9/dul.html>

²⁶ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia referensének cigánypasztorációs körlevele. *Embertárs*, 2009/3., pp. 292–293.

Magyarországon a katolikus cigánypasztoráció alulról jövő kezdeményezésekből indult ki. Néhány a legjelentősebb romamissziós központok közül: Baktalórántháza (görögkatolikus is), Sajópetri (görögkatolikus is), Csobánka, Szendrőlád, Esztergom, Gyömrő, Köröm, Arló, Alsószentmárton, Budapest-Józsefváros. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a cigánypasztorációs központok könnyebb (püspökkari szintű) koordinálása érdekében 2001-ben létrehozta a Migrációs Irodát, amely most már körülbelül félszáz olyan kezdeményezést tart számon, melynek célja a cigányság felkarolása. Ezenkívül minden évben megrendezik a Máriabesnyői Cigánypasztorációs Konferenciát.

A cigánypasztoráció jelentőségét abban látják, hogy mindig az adott környezethez alkalmazkodik, helyreállítja az emberi méltóságot és tisztítja az istenképet. A szolgálat azonban számos nehézséggel néz szembe: sok esetben hiányoznak a kellő mélységű ismeretek a cigány kultúra sajátosságairól, a romák hitvilágáról, történetéről.

Mivel a cigányság súlyosan deprivált réteg, evangelizálásuk nem lehet pusztán igehirdetés: „A pasztoráció nem kezdődhet csak lelki szinten, ha a szükség már sokkal alacsonyabb szinten is jelentkezik.”²⁷ Az evangelizációnak tehát szorosan együtt kell járnia a szociális gondoskodással. A romák anyagi és egészségügyi körülményeinek javítása nélkül a katolikus egyház elképzelhetetlennek tartja a cigánymisszió sikerét.

További probléma, hogy a magyar hívők sok esetben nem nyitottak új, cigány tagokra a közösségeikben, a saját népük pedig lenézi a cigányokat, ha a megszokott közegükből egy teljesen más kultúrába lépnek át. Mivel családi kötelékeik nagyon erősek, ritkán fordul elő, hogy valaki a családja ellenére tér meg. Ha egy cigány ember megtér, általában rövidesen követi az egész családját.²⁸

Baranya megyében, Alsószentmártonban (Pécsi egyházmegye) cigány óvodát hozott létre az egyház, Mánfán pedig az egyházi és nem

²⁷ DÜL GÉZA: *Krisztus „Cigányország útjain”*. Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002. Letölthető: <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2002/9/dul.html>

²⁸ Uo.

egyházi illetőségű személyekből és szervezetekből alakult Collegium Martineum Alapítvány életre hívta a Collegium Martineum nevű tehetséggondozó intézetet középiskolások számára.²⁹

Szendrőládon (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Egri főegyházmege) a Cursillo nevű lelkeségi mozgalom keretén belül tanfolyamokat hirdetnek magyaroknak és cigányoknak vegyesen, elfogadó, szeretetteljes légkört teremtve a tanuláshoz. Ez a tapasztalatok szerint segíti a romákat abban, hogy rádöbbenjenek értékeikre. A Cursillo a katolikus egyház olyan lelkeségi közössége, amelynek célja, hogy minél több laikus hívőt kapcsoljanak be az egyes egyházközségek működésébe, s így erősödjenek a személyes kapcsolatok. Ez valójában karizmatikus jellegű megújulási folyamatot és egyben tudatos közösségépítést jelent, mely gyümölcsöző lehet a cigány–magyar kapcsolatok esetében is, ahogy a szendrőládi példa is mutatja.

Esztergomban a Mária Iskolatestvérek – a halmozottan hátrányos helyzetű cigány fiatalok esélyeinek növelésére – közösségi házat üzemeltetnek a Töltés utcában. Wetzl Márta a következőképpen foglalja össze vállalkozásuk lényegét:

„Ez a városrész Esztergom legszegényebb, leglepusztultabb része. [...] Az itt élő cigányok szegregáltan, standard alatti életszínvonalon élnek. Életstratégiájuk leginkább a túlélésre, életben maradásra korlátozódik. [...] E helyzetből az önerőből való »kitörés« szinte lehetetlen, s külső segítség beiktatásával is nagyon nehéz. [...] Az itt élő felnőttek túlnyomó része reményvesztett munkanélküli. Sokan közülük analfabéták. [...] A gyermekek, fiatalok halmozottan hátrányos helyzetűek, testi, lelki, szellemi fejlődésük gátolva, akadályozva van. [...] A Mária Iskolatestvérek szerzetesrend tagjai [...] 2002-ben létrehozták a Mi Házunk közösségi centrumot azzal a céllal, hogy a környéken lakó hatvan cigány fiatal nevelését, oktatását, képességfejlesztését végezzék. E nemes célért együtt küzdenek a szerzetesrend tagjai (az alapítást követő

²⁹ Szomorú tény, hogy tízéves fennállás után, sikerei ellenére – százhetven fiatal útját egyengette az intézmény középiskolai tanulmányaik során – anyagi támogatás híján be kellett zárnia kapuit.

időszakban hárman vettek részt a munkában) [...], pedagógusok (5-6 fő), szociális munkások, valamint gyakorlati idejüket itt töltő egyetemi, illetve főiskolai hallgatók. [...] Biztosítják a gyermekek napközi ellátását; szabadidős foglalkozásokat, sportversenyeket szerveznek. A szülők bevonásával próbálnak javítani a szülő-gyermek kapcsolaton. A programot folyamatosan, a tanév végéig a hét hat napján, a nyári szünetben tábor formájában végzik.”³⁰

Gyöngyösorosziban (Heves megye, Egri főegyházmegye) a Jó Pásztor Nővérek dolgoznak a fiatal cigány lányok nevelésének segítésén, és asszonyoknak is szerveznek különféle programokat.

Arlón (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Egri főegyházmegye) Szent Ferenc Kisnővérei szerveznek beszélgetéseket, programokat, hitoktatást, kórust, előadásokat romák számára. Büszkék rá, hogy egyik cigány felkaroltjukat pappá szentelték.

Budapesten, a Józsefvárosban a hitoktatás kapcsán indult el egy szociális szükségletekre vonatkozó felmérés, Bajzáth Ferenc plébános szervezésében. Az ennek nyomán alakult Szent József a Gyermekekért Alapítvány – az élelmiszer- és egyéb anyagi segítség mellett – hittanos és baba-mama tábort, valamint zarándoklatokat szervez roma családok számára.

Köröm, Girincs és Kiscsécs (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Egri főegyházmegye) azok a falvak, ahol a több évtizedig tartó cigánypasztorációs tevékenysége kapcsán országszerte ismertté vált Kuklay Antal atya mellett Hofher József jezsuita szerzetes is megkezdte a cigánysággal foglalkozást. Meggyőződésük, hogy a roma gyerekek nem szellemi képességeik, hanem körülményeik miatt járnak speciális osztályokba. Céljuk az iskoláztatás segítése, a roma asszonyok támogatása, közös beszélgetések, felolvasások, főzések szervezése volt. Jelenleg Modestus Lando verbita atya látja el e települések lelkipásztori szolgálatát.

³⁰ WETZL MÁRTA MAGDALÉNA: *Hátrányos helyzetű cigány gyermekek felzárkóztató oktatása az esztergomi „Határtalan Szív” Alapítványnál*. Piliscsaba, 2007. Kézirat. (PPKE BTK Szociológiai Intézet, szakdolgozat), pp. 42–43.

A szervezett katolikus cigánymisszió múltja ugyan még nem nagy, de fontos tanulságokat már megfogalmaznak a benne szolgálók. Hofher József hangsúlyozza,³¹ hogy a feladat valójában nem a cigányok, hanem a *faluközösség pasztorációja*, másként nem valósítható meg az integráció. Ugyanis az egész falu nem cigány, és a hasonlóan nehéz társadalmi helyzetű nem roma lakók féltékenységet éreznek a támogatott cigányság iránt, és ez semmiképpen sem segíti az együttélést.

Az egyik legszakszerűbb katolikus cigánypasztorációs kezdeményezés a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának cigánypasztorációs és alapkészség-fejlesztési programja Tápiószecsőn.³² E projekt egyéni személyiségfejlesztésre épülő, komplex oktatást nyújt mindazoknak az alapképzettségi hiányosságokkal küszködő romáknak és nem romáknak, akik halmozottan hátrányos helyzetűek és alacsony végzettségük miatt nem tudnak boldogulni a munkaerőpiacon. A program később átkerült Budapestre, és a VIII. kerületben talált otthonra.

Csobánka (Pest megye, Esztergom–budapesti főegyházmegye) szintén fontos cigánypasztorációs helyszín. Különlegessége, hogy itt a baptista és a katolikus közösség gyümölcsöző módon egymásra tudott találni, így magyarok és cigányok, katolikusok és baptisták egyaránt elfogadták-elfogadják egymást. Hofher József szerint: „Az mindegy, hogy katolikus, református, baptista, ő érzi, hogy én szeretem és a javát akarom. De azért kell egy kis karizmatikus stílus. Például húsvétkor volt, amikor ott voltam velük, és körbetáncoltuk a húsvéti gyertyát. Mondtam is, hogy ez főleg a cigányság miséje lesz. És mondta is ott egy cigány ember, hogy József atya, most érzem először, hogy ez a templom a miénk is.”³³

³¹ <http://www.jezsuita.hu/main.php?folderID=1889&articleID=4405&ctag=article&ist&iid=1>

³² <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=1585&articleID=5656&ctag=article&ist&iid=1>

³³ Minderről részletesebben lásd még Hofher József SJ kötetünk számára adott külön interjúját a 39–40. oldalon. – *A szerk.*

3. A református egyház romamissziója

A református romamisszió Isten Krisztusban megjelenő szeretetének közvetítését tartja központi elemének. Képviselői szeretnék aktivizálni az egyháztagokat annak érdekében, hogy minél elfogadóbb és befogadóbb lelkületet tanúsítsanak cigány hittestvéreik iránt.

2004-ben a Magyarországi Református Egyház zsinata úgy döntött, hogy a cigánymissziót egyházkerületekre lebontva, önálló missziói lelkészekkel folytatja. A négy egyházkerületből kettőben valósult meg ez az elképzelés, a tiszáninneniben és a tizántúliban.

A Tiszáninneneni egyházkerületen belül Miskolcon működik a cigánypasztorációs területi referens, aki negyvenkét missziót látogatott végig. Mozgósított lelkészeket, és európai uniós pályázatok bevonásával gyermek- és tanulóprogramot, illetve helyi hitoktatást indítottak el, valamint táborokat szerveznek.

A Tizántúlon, Hosszúpályiban (Hajdú-Bihar megye) missziós központ is épült, és ebben az egyházkerületben szintén működik cigánymissziós koordinátor. Itt nem teljesedett ki kerületi szintre a munka, de Debrecenben aktívan működik egy csoport, és Hosszúpályiban is alakul a misszió.

2006-ban hozta létre a zsinat az országos munka koordinálása érdekében a Református Missziói Központot, amely tizenegy missziót működtet, és harminchárom főállású munkatársat alkalmaz. A missziók egyike a romamisszió. Három szinten kezdtek el tájékozódni a cigányság helyzetéről:

- Összehívták azokat a lelkészeket, akik a református egyházon belül cigánypasztorációval foglalkoznak.

- Szerveztek egy találkozót, amelyre meghívták a történelmi egyházak cigánypasztorációs referenseit. Itt nagyjából körvonalazódott, hogy melyik egyház mire összpontosít.

- Kisegyházakat, roma szervezeteket, szociológus, romológus szakembereket, EP-képviselőket is bevontak az egyeztetésbe, amelynek végén létrehozták az Egyházi Egyeztető Tanácsot. Ez ma is működik, s a

reformátusok mellett tagja a római katolikus, az evangélikus, a baptista és a pünkösdi egyház, valamint szabadkeresztény gyülekezetek is.

2007-ben egy uniós pályázat lehetőséget adott arra, hogy a misszió két helyen iskolai felzárkóztató programot indítson. Az egyik választott helyszín Hosszúpályi volt, a másik pedig a baranyai Dencsháza. Ezeken a helyeken együttműködnek az iskolával, az önkormányzattal, az egyházközséggel, aminek nyomán lassan családgondozó munka is kialakult.

A 2008-as év egyik legnagyobb eseménye az a misszió volt, melynek során a Bethesda Kórház orvosaiból szerveződött önkéntesek tizenegy települést jártak végig, nyolcszáz szűrővizsgálatot végezve a cigány lakosok körében.

Négy-öt éve szervez a református egyház családós táborokat, amelyekbe roma családokat is igyekeznek bevonni. A 120–150 résztvevőből általában legalább harmincan cigányok. Pályázati úton elindítottak egy olyan programot, amelynek keretében öt év alatti gyerekekkel és szülőkkel foglalkoznak. Baba-mama kör jelleggel szerveznének előadásokat, alkalmakat, kiterjesztve ezzel a misszióba bekapcsolhatók körét egészen az újszülöttekig. Rendkívül érdekes, hogy az autentikus istendicsőítő forma a református családós táborban is megjelenik, ráadásul itt is úgy, mint a cigányok imádkozási módja.

A gazdasági segítségnyújtás is része a missziónak. A tragikusan korán elhunyt Orián Géza református szociális munkás a Dzsumbujban végzett szolgálata által vált híressé a közéletben is.

A református romamisszióról sokaknak – nem ok nélkül – Hadházy Antal lelkész, szociológus neve jut először az eszébe, aki református berkeken belül lerakta a cigányok közti misszió alapjait. A tiszteletes által szervezett nyíradonyi (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Tiszántúli egyházkerület) cigány gyülekezet híre messzire eljutott. A lelkész kórust és kamarazenekart alapított, amelynek gyermekeivel együtt ő maga is aktív tagja volt. Szerinte éppen ez a cigánymisszió lényege: a cigányokkal való együttélés és együtt munkálkodás.

4. Az evangélikus és a baptista egyház romamissziója

A Magyarországi Evangélikus Egyház is fontos feladatának tartja a cigányok lelkigondozását. Karl Jánosné Csepregi Erzsébet és Szeverényi János irányítanak romamissziót. Sárszentlőrincen 1994-ben létrehoztak egy alapítványt, amely ma már – Bakay Péter evangélikus lelkész aktív közreműködésével – teleházat, idősek napközijét is működtet, segít az állskeresésben, és gyermekvigyázást is szervez igény esetén. Elindítottak egy szövőműhelyt is azzal a kikötéssel, hogy a benne dolgozóknak legalább a fele roma legyen.³⁴ Az evangélikus egyház Magyarország öt helyén végez kifejezetten cigánymissziós tevékenységet. Szerveznek bibliaórát, bibliaiskolát, főzőversenyt, táborokat stb. Hangsúlyozzák, hogy a cigánymisszió kulcsa a gyülekezetek missziója: roma egyháztagok végeznek missziót nem roma gyülekezetekben, hogy befogadóvá tegyék a tagokat a cigánysággal szemben.³⁵

A baptista egyház esetében már a 19–20. század fordulóján nyomát leljük a cigánymisszióknak: ekkoriban Balogh Lajos, édesanyja révén cigány származású baptista lelkész végzett szolgálatot romák körében.³⁶ A baptisták az 1990-es évek elején kezdték meg szélesebb körben a cigányok közötti missziót. Néhány roma megtérővel kezdődött, akik fontosnak tartották, hogy saját közösségüknek továbbadják a hitüket. Mindegyik roma gyülekezetplántálás mögött egy magyar gyülekezet állt. Idővel kialakult az a lelkipásztori kör, amelynek tagjai csak a romák missziójával foglalkoztak: felváltva jártak a cigánytelepekre istentiszteletet tartani. A közösségek gyorsan duzzadtak, mára több önálló cigány baptista gyülekezet is létezik, így Csobánkán, Tuzséron, Rétközberencsen, Kékcén, Újlétán, Vásárosnamény-Gergelyugornyan.

³⁴ http://www.evangelikus.hu/lapszemle_2009-2011/evangelikus-ciganymisszio-a-romak-lelkevel-toerodnek

³⁵ BAKAY PÉTER: *Lehetséges válaszok – Az egyház új szolgálati ágai. Cigánymisszió.* Letölthető: <http://del.lutheran.hu/portletek/letoltheto-segedanyagok/sved-magyar-lelkeszkonferencia-2009/bakay-peter-lehetsleges-valaszok-2013-az-egyhazi-uj-szolgalati-agai.-ciganymisszio/view>

³⁶ Landauer Attila szíves közlése.

A baptista egyház, melynek részéről Csuha József koordinálja a missziót, rendszeresen szervez gyűjtéseket a cigánymisszió részére, mind anyagi, mind tárgyi téren. A romamisszió belül fontos szerepet tölt be a börtönmisszió, a gyermekmisszió, illetve a Budafoki Menedék Alapítvány.

5. Kisegyházak missziói

Az Autonóm Gyülekezet a Hit Gyülekezetéből vált ki 1998-ban, amikor szakadás támadt utóbbi vezetőségében. A távozók leginkább a szociális tevékenységek iránti hajlandóságot hiányolták a Hit Gyülekezetéből. Az új közösség egyik legjelentősebb fóruma *A Mi Újságunk* című, havonta megjelenő hírmondó, Erdőkertesen pedig létrehoztak egy szakiskolát. Fő tevékenységeik közé tartozik lelkigyakorlatok és közösségi programok szervezése, a dicsőítés és a tanítás. Évente rendeznek nyári táborokat gyülekezeti tagok számára, ahová az egész országból érkezhetnek a közösséghez tartozó hívők. Hangsúlyozzák, hogy ők nem egy egyházat alkotnak, hanem független, karizmatikus/pünkösdi jellegű gyülekezetek találkozási pontjaként definiálják magukat, és nem akarnak magukba olvasztani más gyülekezeteket.

Az Autonóm Gyülekezet cigánypasztorációs tevékenységéről a Lakatos Béla romapasztorációs felelőssel készített interjú segítségével szereztem ismereteket. Lakatos Béla, az ismert „Lakatos Projekt” frontembere, a gyülekezet egyik pásztora maga is cigány származású. Több éve viszi a vállán a cigánymisszió ügyét, végzett missziós tevékenységet többek között Jászládányban és Rudabányán. Általában hívásra érkezik és kezd közösséget szervezni. Immár több mint két éve Ózdon végez cigánymissziót három segítőjével együtt. Az Autonóm Gyülekezet cigánypasztorációs tevékenysége közösségszervezést, evangelizációt és anyagi segítségnyújtást foglal magában, cigány lelkipásztor vezetésével.

A metodista egyházban³⁷ többek között Kurdi Zoltán, Hecker Róbert, Khaled A. László, Szuhánszky István vagy a roma származású Erdei-Nagy László foglalkozik cigánymisszióval.

Ehhez hasonlóan a pümkösi egyházak is végeznek cigánypasztorációs tevékenységet (például a fent említett Hodász és Kántorjánosi községekben).

Az elmondottakból láthatjuk, mennyire fontosnak érzik a különböző egyházak a szerepüket a romák beilleszkedésének segítésében. Misszióik kulcspontjai: az evangelizáció, az anyagi segítségnyújtás, a közösségszervezés és az oktatás.

Empirikus vizsgálatom módszerei és közege

Kutatásom 2006-ban, egy budapesti katolikus karizmatikus cigány közösség felfedezésével és tagjai meginterjúvolásával kezdődött. 2008-ban újból felkerestem a közösséget, és egy kibővített terv alapján ismét interjúkat készítettem a tagokkal, ezt kiegészítve a közösségi alkalmakon folytatott részt vevő megfigyeléssel. Ezek után különböző szempontok szerint további cigány közösségeket és gyülekezeteket kerestem, amelyeknél a hit, a vallás és az integráció kapcsolatát vizsgálhatom. Az alábbiakban négy vallásos roma csoportot szeretnék bemutatni ezek közül. Az első a fent említett *budapesti katolikus karizmatikus cigány közösség*. Másodikként a *református egyház egyik budapesti cigánymisszióját* mutatom be. Ezzel a csoporttal megismerünk egy budapesti, ám nem karizmatikus missziót. A budapesti katolikus gyülekezet vidéki párhajként a *Szent Ferenc Kisnővérei arlói közösségének* szociális tevékenységében érintett katolikus cigány hívők közt végeztem vizsgálatot. A vidék és a főváros, a karizmatikus és a szociális jelleg hatásait és különbségeit figyelem majd az összehasonlítás során. A negyedik közösség az *Autonóm Gyülekezet ózdi cigánymissziója*.

³⁷ A metodista egyház cigánymisszióját Diósi Ágnes is említi egyik könyvében: Diósi Ágnes: *Cigányút*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988, pp. 72–75. Letölthető: <http://metodista.hu/metodist.php?page=4&subpage=15>

Ez ismét egy vidéki gyülekezet, de a katolikus csoporttal ellentétben ez erősen karizmatikus jellegű.

Kutatásom során a következő hipotézisek beigazolódását vártam:

- A vallás segíti a beilleszkedést a többségi társadalomba.
- A cigányság számára a karizmatikus jelleg a döntő, nem a felekezet.
- A vallás segít a cigányságnak identitása elmélyítésében, ami könnyebbé teszi az alkalmazkodást.
- A vallás erősíti (vagy kialakítja) a társadalmi felelősségérzetet a cigányságban.
- A vallás közelíti egymáshoz a cigány és nem cigány normarendszert, így könnyebbé válik a cigányság részvétele az oktatásban, s ezáltal javulnak a beilleszkedés esélyei.

A vizsgált közösségek bemutatása

1. Egy katolikus karizmatikus közösség Budapest VIII. kerületében

A közösség létrejötte – az Alpha-kurzus

2004 telén az Új Jeruzsálem, a Magyar Katolikus Egyház egyik legnagyobb karizmatikus közössége hirdetni kezdte evangelizációs alkalmait a VIII. kerületben.³⁸ Szórólapokkal, plakátokkal népszerűsítették az alkalmakat, így kerültek kapcsolatba a B. házaspárral. Elindítottak egy „Alpha” közösség-szervező kurzust, amelyre ellátogatott a házaspár. Néhány hónap elteltével ők és velük együtt mind a hat gyermekük, valamint azok családjai már elkötelezett keresztyénként az Új Jeruzsálem legújabb kisközösségét hozták létre.

³⁸ Katolikus karizmatikus közösség: igehirdetésben teljes mértékben a katolikus egyház tanítását követi, de a hit megélési módjában hasonlít a pünkösdi gyülekezetekhez. Itt is a megtérés az első, a Szentlélek-kereszttség a második lépés, melyek után megkapják a Lélek adományait: „nyelveken imádkoznak”, egyesek prófétálnak, gyógyítanak vagy ördögöt űznek. Általában áthatja őket az erős vágy a tanúságtételre, hitük továbbadására.

Az Alpha-kurzus gondolata Londonban született meg, onnan kezdte világhíró útját, és jutott el Európán kívül egészen Kínáig és Afrikáig. A fentebb már említett Cursillo katolikus megújulási programtól abban különbözik, hogy nem tartozik hozzá állandó közösség. Az Alpha-kurzus sokkal inkább egy nagyon részletesen kidolgozott és rögzített módszer. A lényege az, hogy egy közösség vagy plébániai csoport maga szervezzen hitmélyítő, hittisztázó, tizenegy alkalomból álló kurzust a saját környezetében élő útkereső, Istenre, a hitre nyitott embertársai számára. Az Alpha-kurzus híre általában a plébániáktól jut el a hitoktatókig, majd a hitoktatóktól a szülőkhig, de terjedhet utcai evangelizáció útján is. Az Alpha-kurzus a katolikus karizmatikus megújulásból nőtt ki, de nem kifejezetten karizmatikus jellegű. Fontos vonása, hogy egyszerre tanítson és éreztessen a keresztény szeretetet vendégeivel. A kurzust más néven „evős hittannak” nevezte az egyik szervező. Az alkalmak három részből állnak. Az első egy közös vacsora, ahol tilos bármilyen vallásos témát felhozni, hogy így a nem az egyházban szocializálódott vendégek is jól érezhessék magukat. A vacsorát rövid éneklés követi, melynek időtartama alkalomról alkalomra nő, ahogy a résztvevők egyre több dicsőítő éneket tanulnak meg. Végül egy negyvenöt perces tanítás és beszélgetés zárja az alkalmat. A beszélgetésnél fontos tényező, hogy egyenrangú felek párbeszéde legyen, és ne javítsák ki azonnal a hit útján első lépéseit próbáló embert, ha esetleg az egyházzal vagy a kereszténységgel ellentétes gondolatai támadnak. Fontos szempont továbbá, hogy a kurzus során mindig kell hagyni „menekülési utat”, senkire nem szeretnék rákényszeríteni a keresztény tanítást, és senkire nem szeretnének nyomást gyakorolni. A tizenegy hét közepén tartanak egy „Szentlélek-napot” vagy „Szentlélek-hétvégét”, amikor nemcsak egy estét, hanem egy-két napot is együtt töltenek.

Mint említettem, az Alpha-kurzus katolikus gyökerű, de ökumenikus szemléletet hordoz. Központi irodájában két katolikus, egy református és egy püünkösdi vezető tag dolgozik. A kurzus célja a keresztény hit alapjainak átadása, amelyek a különböző keresztény egyházak esetében megegyeznek. A tizenegy hét leteltével az az egyház, amelynek egyik

közössége szervezte a kurzust, továbbvezetheti az érdeklődő híveket saját tanításaiban és életében.

Az általam vizsgált közösség esetében is így történt. A tizenegy hét eltelte után a közösségi összejövetelek hitoktatásba fordultak át, melynek végén, 2006 júniusában egy felnőttkeresztség, öt gyermekkeresztség, négy esküvő és tíz elsőáldozás által a B. család megtért tagjai rendezték az életüket a katolikus egyház tanítása szerint. 2006 októberében már ők tartottak Alpha-kurzust istenkereső érdeklődőknek.

Kunszabó Zoltán, a közösség elindítója kiemeli, hogy nem volt semmi a kurzus folyamán, ami kifejezetten cigányoknak szólt volna. Sőt, szerinte kifejezetten hiba lett volna „ráhúzni” a roma kultúrát egy olyan családra, amely már rég elvesztette cigány kulturális identitását, és nem is tud azonosulni vele.

A hit átadása mellett a szoros baráti segítségnyújtás, a testvéri szeretet, amellyel az új családot igyekeztek körülvenni és az egyházba vezetni, mind hozzájárult ahhoz, hogy a B. család története a magyarországi Alpha-kurzusok legnagyobb sikertörténetévé válhasson. (Példa erre az összefogásra, hogy a B. család tanulni vágyó tagjai eljuthattak Hofher József VIII. kerületi iskolaprogramjába.) Az Új Jeruzsálem a dicsőítésben végzett szolgálat érdekében zeneórákat fizet a kisközösség több tagjának, ami féléves ingyen gitároktatást jelent. Az érintettek nagy örömmel és lelkesedéssel vetették bele magukat a tanulásba.

A közösségi alkalmak

A minden szerdán megtartott összejövetelen általában körülbelül húsz felnőttel találkozhatunk, közülük nagyjából tizennégyen cigány származásúak. 2008-ban a két és fél évvel korábbi tagsággal összehasonlítva a résztvevőket (vagyis amikor megismertem őket) már ránézésre is megállapítható volt, hogy a nem cigány származásúak érkeztek többen, a cigányok között összesen egy új arccal találkoztam.

Belépéskor a résztvevők száma sokkal magasabbnak tűnik a népes gyereksereg miatt. A kicsik csak az alkalom kezdetén és végén vannak jelen a közösségi teremben. Az együttlét két fő részre osztható: az egyórás dicsőítést egy óra tanítás követi. A gyerekek a dicsőítés első

felében vannak jelen. Nagy lelkesedéssel vesznek benne részt, sokszor az ő kívánságaik szerint választják ki az énekeket. Utána összegyűjtik, megáldják és az aktuális gyerekszolgálatos gondjaira bízák őket, akivel nyáron a szabadba, télen a szomszédos nagyobb terembe mennek, hogy a felnőttektől valamelyest elkülönülve játszhassanak, szaladgálhassanak.

Miután a gyerekek kimentek, a felnőttek még folytatják a dicsőítést, mely a legtöbbször gitárkísérettel zajlik, dalok és imák váltják egymást. A zenei aláfestés az imák alatt is szól. A dalok a katolikus karizmatikus megújulás szokásos gitáros énekei. A résztvevők általában „nyelveken imádkoznak”,³⁹ gyakran mondanak próféciákat, könyörögnek Istenhez egymás problémáinak megoldásáért, egyben hálát is adva neki kegyelméért.

A dicsőítési óra után következik a tanítás, melynek témája legtöbbször a Biblia valamely része. A megbeszélendő ige kiválasztása és a tanítás általában a helyi közösségvezető feladata, de többször előfordul, hogy Kunszabó Zoltánt, az Új Jeruzsálem egyik vezetőjét hallgatják meg a jelenlévők. Néha felváltva ketten is beszélnek a Bibliáról, illetve üzenetének hétköznapi megtartásáról. A tanítás után mindig hagynak időt kérdésekre, az ezek által elindított beszélgetésre.

Az alkalom végén visszatérnek a gyerekek, egy közös körben egymás kezét fogva elmondják a miatyánkot, és legvégül az egyik férfi megáldja a gyülekezetet.

A közösség vezetője B. Géza, a fiatal felnőtt generáció legidősebb tagja (29 éves). Nyitottan fordulnak az új tagok felé, örömmel befogadnak bárkit, cigányt, nem cigányt egyaránt. A közösség kialakulásakor elvi megbeszéléseket folytattak, és megegyeztek abban, hogy a közösségnek mindenki iránt nyitottnak kell lennie, nem kívánnak tisztán cigány

³⁹ Glosszológia (gör.), nyelveken szólás: az elragadtatás nyelve. Korintusban (1Kor 12,10; 14,2–9), Cézáréában és Efézusban (ApCsel 10,46; 19,6) egyaránt ismerték. Nem idegen nyelven beszélést jelent, hanem semmilyen nyelvből ki nem mutatható hangsorok elragadtatott állapotban való hallatását; csak azok számára érthető, akiknek erre külön adományuk van (1Kor 14,10). A 19. század végén a püünkösi közösségekben s valószínűleg az ő hatásukra a 20. század végén a karizmatikus mozgalmakban újra megjelent. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu>

gyülekezetet létrehozni. A gyülekezet magját a B. család képezi. Rajtuk kívül még két-három cigány tagja van a közösségnek, de ők a családjuk nélkül jelennek meg az alkalmakon.

Gyermekkor, megtérés

A B. testvérek szegény, de örömteli gyermekkorról számoltak be. A családi idill kulcspontja a szüleik iránt érzett erős szeretet, tisztelet és hála volt. Mindnyájukat katolikusnak keresztelték kisgyermekként, de vallásukat nem gyakorolták, annak ellenére, hogy folyamatosan foglalkoztatták őket a természetfölöttire irányuló kérdések, legfőképpen a halál problémája. Kérdéseikre először az ózdi pünkösdi gyülekezetben kaptak választ. Géza beszélt erről: „Elmentünk, és legelőször akkor hallottam Jézusról. Meg akkor hallottam az igazságot. Meg a valóságot, hogy igazából az élet nem ennyi, nem is csak úgy vagyunk a világon, hanem hogy Isten teremtett meg minket, meg hogy Jézus mit tett értünk, és hogy az ő kereszthalála által a mennybe kerülünk be. Annyira felszabadított és olyan nagy örömet adott az igazságnak a hallása, hogy tizennégy éves koromban nagyon-nagyon, nagyon megtértem. De nemcsak én, hanem az egész család.”

Az ózdi pünkösdi gyülekezetbe az egyik nagybácsi vezette be őket. Rövidesen azonban feszültség alakult ki a szülők és a közösség vezetősége között, és megszakították a kapcsolatot. A csalódás után nem sokkal felköltöztek Pestre, és elindultak azon a lejtőn, amelynek majdnem a családok felbomlása lett a következménye. Szórakozóhelyekre jártak, rászoktak a könnyű drogokra, bűnözőkkel, drogfüggőkkel barátkoztak. Géza: „Tényleg abból állt az egész napom, hogy a füves barátokkal jöttem-mentem, meg velük voltam, a családdal meg nem foglalkoztam, de senkivel.” Ebben az időszakban már mind a jelenlegi házastársukkal éltek élettársi viszonyban, de rendkívül kaotikus viszonyok között, hol együtt, hol külön, a lakáshelyzet vagy a kapcsolat élıhetősége/élıhetetlensége függvényében. Legelső gyermekeik is megszülettek már ebben az időszakban.

A feleségek számára is különösen nehéz korszak volt ez. Párjaik inkább vitték, mint hozták a pénzt, magukra hagyták az asszonyokat

és gyermekeiket a reménytelenségben. Ancsa: „Tomi füvezett, nőtt. Mondta, hogy elfüvezte a pénzt. Fontosabb volt, mint én, mint a saját gyereke, hát ki akar ilyen férfival együtt élni?” Volt olyan pár, amelynek a szakítása véglegesnek tűnt, és akadt olyan asszony, aki mély és súlyosbodó depresszióval küzdött a kialakult helyzet hatására.

Megtérésük 2001-ben történt, amikor az Új Jeruzsálem közösséget toborzott a VIII. kerületben. Először a szülők kerültek kapcsolatba Kunzabó Zoltánnal, és kezdtek eljárni a közösségi alkalmakra. Az első után már hívták a gyerekeiket is. Káros szenvedélyeiket egyik napról a másikra hagyták el. O. István a megtérése előtt már felhagyott a kábítószerrel, viszont alkoholistá lett. Abban az időszakban, amikor párja már járt a közösségi alkalmakra, egy éjszaka, amikor felriadt – alkoholizmusa miatt sokszor voltak nyugtalan éjszakái –, kezébe vette a Bibliát. Elmondása szerint csak tizenkét órával később tette le, és akkor határozta el, hogy elmegy a közösségbe, amiről aztán így nyilatkozott: „Ahogy beléptem abba a kis helyiségbe, én úgy megnyugodtam, mintha hazaértem volna.” Rendezték családi kapcsolataikat. A véglegesen szétszakadtnak hitt család újra összeköltözött.

A megtérés nagyon közel hozta egymáshoz a nagycsaládot. Ekoriban küszködtek a legkilátástalanabb lakhatási problémákkal, mégis boldog időszakként emlékeznek rá. Ancsa: „Volt egy három méterszer háromméteres szivacs, azon feküdt az anyósom, az apósom, a Marika, a Noémi meg a Zsanett. Na, itt az ablak előtt volt megint egy hosszú szivacs, azon feküdt a Cuki a három gyerekkel, Pityukával, a Dzsenivel meg a Vivivel, meg ugye a Pisti meg a Cuki. Mi meg ott a falnál, volt egy ilyen kihúzó ágynak, egy kicsi, ahol mi aludtunk a Tomival ketten, meg a Tomika. Utána meg itt a szekrény előtt volt egy szivacs – gondold el az alvást este –, ahol a Jankó aludt. Tehát így egymás hegyén-hátán. Mikor lefeküdtünk aludni, nem bírtunk fölkelni. De várjál, a konyhán még a Sanyi is ott aludt, mert a Sanyi nem tudott hova menni, tudod, azt a barna gyereket... Aztán azt mondja: »Ancsa, hadd maradjak itt.« Aztán mondom: »Maradjál.« Már a konyhán se volt hely. Mikor reggel fölkeltem, kávé nem tudtam főzni. De olyan békességben éltünk,

hogy egyszerűen nem hiszem el. Úgy keltünk, úgy feküdtünk, hogy a dicsőítés ment.”

A megtérést követő egy év során rendeződtek a lakásproblémák, amit közvetlenül Isten ajándékának tartanak. Margit: „Nem volt emberi méltóságunk. Ezt kell mondanom. Én olyan körülmények között éltem. És most már van lakás, vannak bútorok.”

Megtérésük első lángolásában tehát elhagyták káros szenvedélyeiket, rendezték családi viszonyaikat és lakáshelyzetüket. Azt, hogy mindez sikerült, egyedül Isten kegyelmének tulajdonítják. Egy hosszú felkészülési időszak után életgyónást végeztek, elsőáldozáshoz járultak, egyházi házasságot kötöttek, és megkeresztelték a legifjabb generáció tagjait. Mindez egyetlen napon történt. A család legfiatalabb tagjait már hitben nevelik a szüleik, önmagukra is jobban figyelve, hogy jó példát lássanak tőlük a gyerekek a keresztény életéről és értékekről. A közös ima és az erkölcsös életre nevelés mindegyik családban gyakorlat.

Szentségekhez azóta is rendszeresen járulnak, szentmisére járnak minden vasárnap, de ha tehetik, többször is egy héten.

Élet a megtérés után

Géza: „Ha újjászületik az ember, akkor még csecsemő, és az Úr csecsemőként kezeli, úgy is bánik vele. Ilyen a mi Istenünk. Ő a legjobb apa, ő tudja legjobban, hogy mire van szükséged, meg hogy hogy kell nevelni. Utána pedig elkezdődik az a folyamat, amikor kicsit már nagyobb vagy, és nem annyira tejen kell, hogy éljél, akkor jönnek a keményebb dolgok, ugye. Utána Isten azt akarja, hogy te ne annyira az érzelmeidre építsd fel az életedet, amikor tényleg mindig érzed Istennek a jelenlétét, érzed, hogy körülvesz, érzed, hogy hordoz téged, meg minden... Hanem azt akarja, hogy életedet a hiten építsd fel, és a hit legyen az alapja, ne az érzelemvilágod.”

Az interjú során próbáltunk választ kapni arra a kérdésre, hogy a hirtelen, drasztikus, mélyen átélt megtérést követően mennyire képesek megőrizni a hitüket az érzelmeikkel fűtött cigány emberek. A válaszok egybehangzók: mindannyian beszéltek nehezebb időszakokról is, amelyek egymást erősítve, imával igyekeztek átlendülni. A mindennapos,

folyamatos megtérés jelentőségét hangsúlyozták. A válságokon az ima, a Biblia és egymás segítségével tudnak újból és újból túllépni.

A közösség

Amikor közösségi alkalmairól kérdeztem őket, nagyon hasonló válaszokat kaptam tőlük. Jól érzik magukat a nagy közösségben is, de a „kisközi” a „szívük csücske”.

Érdeklődtünk afelől, hogy az elején nem zavarta-e őket, hogy ez a gyülekezet katolikus, és így eltér a pünkösditől, amelynek Ózdon voltak a tagjai. A válasz egyértelmű „de igen” volt. Eleinte nem is tudatosult bennük, hogy milyen felekezetű a közösség. Amikor megtudták, lázadozni kezdtek ellene, mert olyan ismereteik voltak a katolikusokról, hogy bálványimádók, szobrokhoz imádkoznak. A pünkösdi gyülekezetben ez az általános kép róluk. (A pünkösdi közösségben újra meg is keresztelkedtek, bemerítkezéssel.) A tanítások és annak hatására, hogy Isten jelenlétét átélték a közösségben, elkezdtek megbarátkozni annak katolikus voltával, és ma már „teljes mértékben az egyházat képviseljük, a katolikus egyházat. Amikor megyünk evangelizálni, akkor már büszkén mondjuk, hogy katolikusok vagyunk” – vallja meg Géza.

Rendkívül érdekes volt a reakciójuk a következő kérdésre: „Érzel-e késztetést arra, hogy kifejezetten a cigányságnak add át hitedet?” Géza egyáltalán nem érez késztetést erre, sőt azt tapasztalja, hogy a cigányok kevésbé hallgatják meg, mint a magyarok. István ellene van mindennek megkülönböztetésnek, beleértve az olyan szervezeteket is, mint a cigány parlament. Nem tartja fontosnak a hit kifejezetten cigányoknak való átadását. Margit a közvetlen környezetre szeretne hatni: „Azt szeretném, hogy belobbanjon a tűz a VIII. kerületben. Tettünk itt tanúságot a Kálvária téren, és itt a nyolcban ugye mindenki ismer minket. De mostanában érzem, hogy ez nem elég... Itt a nyolcban a magyar ember úgy él, mint a cigány ember. Itt a nyolcban nincs különbség.” Tamás kiemeli a romák evangelizálásának fontosságát, de későbbi missziós tevékenységét nem szeretné a romák szolgálatára korlátozni.

Cigányság, magyarság

Strukturált interjú keretében a magyarsággal való konfliktusaikról, a cigányságról és a magyarságról alkotott képükről, a cigányság jövőjével kapcsolatos elképzeléseikről kérdeztem őket.

A magyarsággal való viszonyt különbözőképpen élik meg. Egyikük a megtérése után kezdett el konfliktusba kerülni magyarokkal, hívő körökön belül. Van, aki inkább gyerekkorában élte meg nehezebben a cigányságát a konfliktusok miatt, de amióta hívő, nyugodtabban reagál a nehéz helyzetekre. Ketten beszéltek sorozatos negatív élményekről. Tamás: „Figyeld, ezt a rasszizmust folyton átéljük. Nekem még nem volt olyan munkahelyem, ahol át ne éltem volna.” Náluk viszont élesen elkülönült ezen élmények feldolgozásának a megtérésük előtti és utáni módja. A megtérésük előtt önmagukkal vagy másokkal szemben megnyilvánuló agresszióban élték ki frusztráltságukat, most már, úgy fogalmaznak, képesek megbocsátani, elfelejteni a dolgot, és könnyebben továbblépni. Többen is említették közülük, hogy a magyarok utálják a cigányokat. A saját népükhöz való viszonyuk kettős. István: „Ők [a magyarok] az ilyen cigányokat szeretik, mint én vagyok, aki dolgozik a családjáért. Arról beszélnek, hogy sokan otthon ülnek, a családi pótlékot várják és elisszák... Én is megvetem őket [ezeket a cigány társait]. Vagy most már, a mai eszemmel imádkozom értük.” Néhány perccel később maga fejt ki együttérzést: „Segíteni kellene őket először is. Ők a legtöbben azért isznak, mert nincs kilátásuk, nincs munka a diszkrimináció miatt.”

A hagyományok megőrzésének fontosságát csak egyikük emelte ki. Általában nem tartották fontosnak. Van, aki azért, mert nem különösebben szereti a cigány kultúrát, értve ezen a zenét és a táncot, de van, aki kifejezetten összeegyeztethetetlennek tartja a kereszténységgel. Géza: „Így, keresztény fejjel azt mondom, hogy nem fontos, mert a Szentírás meg mást mond a virrasztásról is meg a gyászról is.”

A cigányság és a magyarság együttélésének könnyebbé tételére elsőként a közösséget említik. Tamás: „Az a helyzet, hogy itt összefolyik minden. Mikor az ember lent van a közösségben, meg közösségen kívül is természetesen, a keresztény körökben megszűnik a rasszizmus. Teljes mértékben megszűnik. Azonos értékű minden ember. És ez jó,

hogy többfélék vagyunk. Van, aki roma, van, aki nem roma, van, aki családos, van, aki nem családos, van, aki hajadon. És ezek, mindegyik, különböző értékekkel rendelkező emberek. Amikor ez összecsoportosul egy közösségbe, és mindenki hozza az ő értékét, és ezt az értéket átadja a másinak, akkor ez nagyon pozitív.”

2. A református egyház egyik budapesti cigánymissziója

A közösség vezetőjének története, a közösség létrejötte

Lakatos Gabriella, a szóban forgó közösség vezetője nem egy ember figyelmét magára vonta történetével és munkájával. Például a 40. Magyar Filmszemlén is találkozhattunk vele 2009 februárjában. Moharos Attila filmrendezőt megragadta a lelkésznő története, és *Kapocs* címmel dokumentumfilmet készített róla.

Lakatos Gabriella egy hevesi telepen élő cigányzenész családban jött a világra. Tizenhárman voltak testvérek. Gyermekkorá nagy szegénységben telt. Katolikus szülei nem tudtak írni-olvasni, de igen jól ismerték a Bibliát, melynek tanítását élő hittel adtak át gyermekeiknek és unokáiknak.

Gabriella később gyors- és gépirótanfolyamot, illetve közgazdasági technikumot végzett Budapesten. Dolgozott, egzisztenciát teremtett. Ahogy felkerült a fővárosba, a hitélet elvesztette számára a jelentőségét. Huszonkét évesen férjhez ment egy nem cigány református férfihoz, majd megszületett a kisfiuk, András. Néhány éven belül elváltak, és öt-hat évvel később kiderült, hogy a kisfiának csontrákja van. Hosszú szenvedés után meghalt a gyermek. Ez az esemény jelentette a fordulópontot Gabriella életében.

Hat hónapig keserves gyász, mély depresszió kínozta, s közben folyamatosan kérte Isten szabadítását. Úgy fogalmaz, hogy fia halála után napra pontosan hat hónappal arra ébredt, hogy elmúlt a gyásza, és újra van életereje. Rövid kételkedés után hitte, hogy a hirtelen változás oka nem az ő szívtelensége, hanem Isten kegyelme. Elkezdte járni a budapesti református gyülekezeteket, és ez idő alatt rengeteg baráttra lelt, érezte, hogy elfogadják. Egyszer csak hívást érzett Istentől: „És azt

mondta, a pogányokat néked adom, és a sötétségnek kulcsait.” Éveken keresztül harcolt a pogánymisszió gondolata és a feladat vállalása ellen, majd találkozott egy református misszionáriussal, aki megfoghatóvá tette számára ezt a kérést, és irányt adott: „Annyit mondott: Menj és tanulj!” Így iratkozott be a teológiára 1994-ben, és habár egyáltalán nem számított rá, sikeresen befejezte tanulmányait, és lelkésszé szentelték.

Először kisegítő segédlelkésznek került Kőbányára, majd elkezdte a cigánymissziót, amely mellett börtönpasztorációt is végez.

Kőbányai missziója családlátogatásokkal kezdődött. 1997-ben sikerült megvennie az egykori pártház kétharmad részét, amelyet „missziói háznak” nevezett el. Ez az épület, melyhez nagy kert, szuterén és egy nagyobb lakrész tartozik, otthont ad a heti egyszeri bibliaóráknak. Ki kell érdemelni Gabriella bizalmát, hogy valaki látogathassa ezeket az alkalmakat: „Persze ide csak olyanokat hívok, akik nem viszik el a házamat.” Gabriella napközben a misszió szervezése mellett korrepetálja a patronált családok gyermekeit. Karácsonykor száz ajándécsomagot oszt ki a gyerekeknek a közös ünneplés alkalmával. Többször rendezett már csendes napot is, amely egész napos imaalkalmat jelent.

Legújabb törekvése, hogy létrehozzanak egy alapítványt a misszió számára, amely a Magyarországi Felekezeti Közi Belmisszió címet viselné. „Egy dolog érdekel, hogy a misszió álljon, egyházzal vagy egyház nélkül.”

A közösségi alkalom

A családlátogatások után Gabriella mindazokat, akiket már megismert annyira, hogy megbízik bennük, meghívja magához a szombat délutáni bibliaórára. Az alkalmakra felekezeti hovatartozástól függetlenül mindenki elmehet, és Gabriella senkitől sem kéri, hogy térjen át a református vallásra, ha máshol már megkeresztelték.

Istentiszteletre nem mehetnek, mert a környező templomokba nem fogadják be őket. Ahol befogadnák őket, az a gyülekezet messze van, és nem telik a családoknak buszjegyre. A Kőrös utcai gyülekezet vezetője, Kovács Dávid és a református börtönmiszió vezetője, L. Molnár István lelkészek támogatják Gabriellát a misszióban. Amikor életrendezés történik,

s kereszttelésre, esküvőre, temetésre kerülne sor, az ő segítségükkel nyílik lehetőség templomi szertartásra.

A rendszeres közösségi alkalom, a szombati bibliaóra délután négykor kezdődik. A körülbelül másfél órás kötött rész előtti és utáni beszélgetés miatt az alkalom többórásra duzzad. Nem csak, de zömmel cigányok vesznek részt az órán, és főként nők járnak, tinédzsertől a nyugdíjasokig. Körben ülnek le fotelokra, kanapéakra, székekre a lelkész nő otthonában, vízzel, kávéval, süteménnyel kínálják egymást, amelyet a házigazda készített. Többször családotul érkeznek, ilyenkor gyerekzsivaj tölti meg a lakást.

A bibliaóra énekléssel kezdődik. A dalokat az *Énekeskönyv a magyarországi romungrók, romák, beások és más cigány népek használatára* című gyűjteményből veszik. Nem azért, hogy gyakorolják a cigány nyelvet, hanem mert nincs pénz más énekeskönyv beszerzésére. Minden dalnak van magyar szövege is, és csak magyarul énekelnek. Hangszeres kíséret nincs, négy-öt dalt vesznek végig, köztük a cigány himnusznak nevezett éneket is:

Zöld az erdő, zöld a hegy is,
A szerencse jön is, megy is.
Gondok kése húsunkba vág,
Képmutató lett a világ.

Egész világ ellenségünk,
Űzött tolvajokként élünk.
Nem loptunk mi, csak egy szöget,
Jézus vérző tenyeréből.

Isten, könyörülj meg nekünk,
Ne szenvedjen tovább népünk.
Megátkoztál, meg is vertél,
Örök csavargóvá tettél.

Rövid bevezető ima után a lelkész nő olvas fel egy szakaszt a Szentírásból, majd elkezd a bibliamagyarázatot. Nem hagyatkozik kizárólag az olvasott szövegre. Megjelenik a kárhozat mint reális jövő azok számára, akik pótszerekkel, alkohollal, droggal, egyéb szenvedélyekkel élik az életüket, de megjelenik a cigány nép kiválasztottságtudata is: „A legalacsonyabb sorsú ember sokszor bölcsebb, mint egy nagy tudós.” A beszédet követően aki akar, egyénileg és hangosan imádkozhat. Ebben nem mindenki vesz részt, de aki igen, az a közösségért, a családjáért, a többiek családtagjaiért és azokért is imádkozik, akik nem lehetnek ott az alkalmon. Egyeseket azok közül, akik nem jelentek meg, az alkalom kezdete előtt felhívott a lelkész nő, lelkesítette vagy éppen határozottan kérte őket, hogy induljanak el. Azt mondja, többször süllyednek depresszióba, és küzd az ellen, hogy bezárkózzanak.

Az imákat a miatyánk zárja, majd egy végső áldás következik. Néhány dalt énekelnek zárásképpen, majd újra elindul a beszélgetés, akár az olvasott szövegről, akár a hallottakról, akár saját problémákról.

Megtérés előtt és után

A megtérés hatásának példaként L. Mária történetét szeretném bemutatni. Mária ötvenhat éves, rokkantnyugdíjas. Erken nőtt fel (Heves megye), hétgyermekes katolikus családban, de a nyolc osztály elvégzése után Budapestre költözött (1968), és kemény fizikai munkával tartotta el magát. Magyar párját 1977-ben ismerte meg, aki a kilencvenes évek elején elvesztette munkáját, alkoholista lett, és fizikailag bántalmazta Máriát. Az asszony rokkantnyugdíja mellett fehérneműt, pizsamát árusított az utcán. Helyzete fizikailag-lelkileg egyaránt meggyötörte, kétségbeesett állapotban volt, amikor találkozott unokatestvérével, Lakatos Gabriellával, aki meghívta a bibliaórára: „És akkor jártam olyan öt-hat-hét alkalomra. Mindig jókedve volt Gabinak. Mondom: hogy csinálja ezt, hogy mindig jókedvű, kacag, mosolyog, én meg örökké sírok, meg véresen szaladok a rokonaimhoz, mert a [párom] üt-ver? Mindig szinte irigykedtem is, hogy neki mindig olyan jó kedve van. Nekem miért nincs kedvem?” Nem egyik napról a másikra, de néhány hét elteltével Mária Isten és a gyülekezet mellett határozott. A megtérés az ő életét is

két részre bontja: az Isten megismerése előtti bűnös és az Isten megismerése utáni tiszta életre. Ő is változásokat tapasztalt az életében, azon nyomban a döntése után. „Utána hazamentem, olyan boldogság volt a szívemben, örültem nagyon, megkönnyebbültem. És úgy képzeld el, hogy három-négy napra meg akart verni megint. És én halkan ugye... Mert akkor is részeg volt, és úgy aludtunk, akkor is egymás mellett. [...] És akkor, amikor akart közeledni hozzám, hogy meg akart verni, akkor halkan mondtam magamban, hogy »jaj, Istenem, ne engedd, hogy már megint megverjen, hát az nekem úgy fáj!«. Hát akkor hittem el valóban, hogy van élő Úr Jézus Krisztus, hogy [a párom] jött közelebb, mert ugye meg akart verni. És ahogy emelte a kezét, körülbelül harminc-negyven centire, a keze fönt maradt. És megállt. És akkor kértem az Istent, hogy »jaj, Uram, fektesd már le, és altasd el!«. Úgy képzeld el, hogy lenyugodott, és odament az ágyához, és lefeküdt és elaludt...”

Mária szavaiból kiderül, hogy a hit reményt hozott az életébe, ami megkönnyíti számára a mindennapi gondok elviselését.

Cigányság, magyarság

„Fajgyűlölet van – mondják egymásnak távozáskor a csoport tagjai –, rémes, hogy nem hagyják dolgozni a fiataljainkat.” Vagy: „Telefonon még van munka, odamegyek, már nincs.” A csoporttagok sokat panaszkodnak egymásnak, de kiderül az is, hogy nem minden magyarról állítják, hogy diszkriminál, akad ilyen is, olyan is. Ugyanezt elmondják a cigányságról is. Egyesek panaszkodnak, hogy primitív, kulturálatlan, Szabolcsból érkezett cigány szomszédjaik megkeserítik a mindennapjaikat. A cigányság nehéz helyzetére megoldásnak látják, hogy keresztényként mindenki ugyanazt az isteni erkölcsöt kövesse. Nem karizmatikus gyülekezetről van szó, a hit továbbadását beszélgetés formájában gondolják, és fontos feladatuknak érzik. Büszkék a cigányságukra, de áldozatként is tekintenek magukra.

3. Szent Ferenc Kisnővéreinek arlói missziója

Előzmények

Az arlói csoporttagok nem friss megtérők, és elsősorban nem vallási szertartások vagy gyülekezeti alkalmak céljából jönnek össze. Arlót azért figyeltem meg, hogy képet kapjak arról, mi történik abban az esetben, ha az egyház részéről nem a hit átadása, hanem a karitatív szolgálat a cigányok felé fordulás elsődleges formája. Arlóban a katolikus egyház keretében Szent Ferenc Kisnővérei végeznek többszintű karitatív szolgálatot a helyiek körében.

Arló Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, Ózdtól tíz kilométerre, 4224 lakosából 2010 roma. Az összlakosság 40 százaléka munkanélküli, 20 százaléknak jár munkanélküli-segély. Mindkét csoport 90 százaléka roma, 670 személy részesül szociális segélyben. A házak jelentős részében nincs vezetékes víz és gáz, és a két-, két és fél szobás, komfort nélküli lakások sok esetben 10–12 személynek adnak helyet. A közel 50 százalékos romaarány a gyerekek körében 80 százalékra, az általános iskolában pedig közel 100 százalékra ugrik, mert az esetek többségében a magyar családok elviszik a gyerekeiket a falun kívül lévő másik iskolába. Sorra állnak le a környékbeli gyárak, a munkanélküliség egyre nő. A közbiztonságot két helyi cigány család egymás elleni háborúja veszélyezteti a leginkább.

Szent Ferenc Kisnővéreinek 1990 óta van közösségük Magyarországon, és 1994-től élnek Arlóban. Öten kezdték el szolgálatukat a lakosság körében: idősek és családok látogatása, gyerekekkel való foglalkozás (színes, zenés gyermekprogramok, hittanórák), hitméllyítő szemináriumok tartása jellemezte/jellemzi leginkább a tevékenységüket. Eddig kilenc alkalommal tartottak tizenegy hetes hitméllyítő szemináriumot, melynek végén 8–10 fős imacsoportok alakultak, de nem váltak egyetlen nagy közösséggé. Az más úton született meg.

Ahogy a nővérek figyelme egyre inkább a gyerekek patronálása felé fordult, az idősebb testvéreknek is megtetszett a szerzetesnők „stílusa”. Ennek köszönhető, hogy 1997 és 2002 között körülbelül harminc helyi és környékbeli fiatal csatlakozott a K. Tamás (magyar fiatal) és

B. József (roma fiatalember) által megálmodott Szent Filoména Ifjúsági Szeretetközösséghez. Történetük szorosan összefonódott a nővérek tevékenységével, mégsem mondható, hogy az ő vezetésük alatt működtek. A szerzetesek támogató, biztató háttérként segítették a fiatal közösséget.

Ahogy elkezdtek foglalkozni a gyerekekkel, a nyári táborok, kirándulások, beszélgetések alatt világossá vált a nővérek számára, hogy védenek bizony komoly hiányosságokkal küszködnek a tanulmányaikban, felzárkóztatásra lenne szükségük. Ezért 1997-ben felkeresték a helyi általános iskolát azzal a felajánlással, hogy tanodát nyitnának a helyi gyerekek korrepetálása céljából. Ebből az elképzelésből született aztán a Befogad-lak ötlete, egy közösségi házé, amely mind a felzárkóztató délutáni foglalkozásoknak, mind a Szent Filoména Ifjúsági Szeretetközösség alkalmainak otthont adott. (A ház három részre tagolható: középen van az iskola által használt tornaterem, ettől jobbra a Befogad-lak, balra pedig a Vár-lak, amely egy pályázat segítségével játszóházaként működik 2–4 éves gyermekek számára. Mindkét lakot az Elfogadlak Alapítvány működteti, melyet 2003. július 31-én jegyezték be.)

A Szent Filoména közösség létrejötte

A Szent Filoména Ifjúsági Szeretetközösség 1997-ben született, amikor a fentebb említett két kezdeményező fiatal Szent Ferenc Kisnővérei segítségével a Befogad-lakban helyet talált közösségi együttlétek számára. A csoport elsődleges célja az együtt imádkozás, egy hitközösség megteremtése volt. Elsősorban olyan helybeli fiatalok csatlakoztak hozzájuk, akiknek a testvéreivel a nővérek foglalkoztak. A létszám lassanként elérte a harminc főt, és környékbeli falvakból is jöttek újabb tagok. A helyszín mellett a nővérek hangszereket is biztosítottak, valamint jelenlétükkel is támogatták a fiatalokat a közösségi alkalmak során.

A közösségi alkalom

Ágoston: „Volt, amikor már napi szinten találkoztunk, mert nem volt elég az az egy szombat. Mindennap háromtól hétig, nyolcig, vagy amikor a szentgyörgyieknek ment a busza. Onnan is voltak, Ózdról is. Még Sajónémetiből is járt be egy mozgáskorlátozott lány az anyukájával. [...]

Sokan voltak, nagyon színes volt.” A kezdet kezdetén szombat esténként tartott alkalmak tehát olyan közel hozták őket egymáshoz, hogy mindennapos társaság lettek. Igyekeztek kamatoztatni a közösség számára a tagok értékeit. Vezetőket választottak: az terelgette a beszélgetéseket, aki jól tudott beszélni az őket érintő témákról; aki tudott zenélni, az irányította a dicsőítést; akinek arra volt adottsága, az az imát vezette, aki pedig ötletes játékokat tudott kitalálni, ezért volt felelős. Kezdetől a cigány fiatalok voltak többen a közösségi alkalmakon. Az a néhány magyar, aki szintén eljárt, az alapítót leszámítva, elég hamar lemorzsolódott. Interjúalanyaim szerint az áll ennek a hátterében, hogy szüleik nyomására inkább olyan társaságot akartak keresni maguknak, amelynek tagjai tanultabbak, és végzettségüknel fogva is közelebb állnak hozzájuk.

A közösség

Ez a közösség számos tekintetben különbözik az eddig bemutatottaktól. Nem missziós tevékenység révén jött létre, hanem a helyi igényekből nőtt ki, egy vallásos háttérrel biztosítani tudó, karitatív tevékenységével a helyieket szolgáló szerzetesrend támogatásával. Vallásos cigány közösség ez is, ugyanúgy, mint a többi, de a köteléke nem olyan szoros és a vallásos vonulata nem olyan erős, mint azoké. Ez abból is látszik, hogy a közösséggel kapcsolatos kérdéseimre elmaradtak a megszokott válaszok. Nem egyszerre éltek át egy intenzív megtérést, a közösségi alkalomnak pedig inkább része, mint célja Isten közös imádása. A lazább kötelékek okaként feltételezhetjük azt is, hogy nem elsősorban családtagokból áll a közösség. Rendkívül érdekes viszont, hogy noha nem egy karizmatikus mozgalom hitlejesztő munkája során született ez a közösség, és nem is kizárólag Isten dicsőítése céljából, a zenés dicsőítés az, ami sokaknak a legjobban hiányzik a csoport felbomlása óta. Ágoston: „Valahányszor kijövök ide a Befogad-lakba, egy nagy fájdalom van bennem, hogy mennyi mindent csinálhattunk volna még... A dicsőítés még mindig megvan bennem. És arra mondják a többiek is, családostok is, hogy benne lennének, hiába család meg minden...”

Nem zárkóztak el az evangelizáció elől, de a hitük továbbadásának vágya szelídebben jelentkezett náluk. Ágoston: „Na, nem is ez volt nekünk

a lényeg, hogy megfogiuk az embereket, hanem hogy megismerjük egymást. Mi is meghívtunk közösségeket, minket is meghívtak közösségbe.”

Ebben a csoportban nem találkozunk hirtelen, látványos életmód-változásokkal. A tagok közül egyesek felhagytak a kocsmázással, mások nem. Ágoston: „Voltak megpróbáló dolgok. Voltak, akik bejöttek részegen, és akkor mit kezdjünk vele, nem dobtuk ki, hanem megpróbáltuk megoldani valahogyan.” Az alkoholtilalom nem tartozott a csoportnormák közé, kocsmába általában nem járó tagok is lerészegedtek olykor.

Néhány fiatal esetében történt jelentős előrelépés. Illyés Gabriella Márta nővér, az Elfogadlak Alapítvány kuratóriumának elnöke: „Hát akkor, ha nemcsak a hit van, hanem olyan emberek is, akik segítenek. Mert akik elkerültek, akár a Józsi, akár az Aranka, akár a Niko, akik most nincsenek a faluban, nekik csak úgy sikerült, a hittel együtt... Ketten házasságban élnek, a két lány. [...] De tény, hogy az Arankánál az anyós a tanulásban segített, egészen komolyan korrepetálta az Arankát. Nikolt meg, hát őt kevésbé a család, de a férje segítette abban, hogy tanuljon, hogy leérettségizzen. És ők is oda kerültek, ahová a Józsi, és aki a Józsinál is segített, az egy pap volt, a Dúl Géza, aki szintén pártolta, és munkát adott, és beiskolázta őket, satöbbi. [...] Mindenképpen van egy olyan szerepünk, hogy összekötni olyan emberekkel, olyan ismeretségekkel, akik tovább tudják őket segíteni. Mert mi leginkább csak egy ilyen indítóbázis vagyunk. De messzebbre akkor jut, ha kap komoly segítséget.”

A közösség felbomlása

A felbomlásnak leginkább az volt az egyszerű oka, hogy tagjai felnőttek, családot alapítottak, és már nem szántak időt a közösségi programokra. Néhány vezető ember elkerült a faluból, és a fokozatos lemorzsolódás végül a közösség feloszlását idézte elő.

A faluban élő vallásos cigányokkal készített interjúimból egyértelműen kiderül, hogy a munkanélküliséget tartják a morális problémák és a szegénység egyetlen okának, és a munkát tekintik a helyzet egyedüli megoldásának. A kocsmázás és a garázdálkodás következménye az unalomnak, amely a munkanélküliség velejárója. A nyomor és a két-

ségbeesés okozói a faluban – a munkanélküliség mellett – a „kamatos pénz” behajtói. A normakövető többség egyre reménytelenebbé válik a kisebbség miatt. A mélyszegénység miatt a hit nem tud sorsokat megváltoztatni, vagy legalábbis nagyon ritka esetben.

Cigányság, magyarság

Arlón a család és a gyermek szeretetében látták roma interjúalanyaim a cigányság legnagyobb értékeit, és azt is idesorolták, hogy a romák jó munkaerők. Két szokást tartanak még: a virrasztást, és azt, hogy a temetéskor beteszik a koporsóba az elhunyt legkedvesebb tárgyait, esetleg a sír mellé helyeznek cigarettát vagy enni-inni valót.

Cigány–magyar ellentétről mind beszéltek általánosságban, de saját rossz tapasztalatáról nem igazán számoltak be. A cigányok közti ellentét szerintük egyenrangú a cigány–magyar feszültségekkel.

Az a hely, ahol erőteljesen megkülönböztetve érzik magukat, éppenséggel a templom. A helyi nem cigány vallásos közösség nem befogadó. Nem mindenki előítéletes, de többen vannak olyanok, akik nem nézik jó szemmel a cigányokat a templomban. Nehéz igazságot tenni. Ágoston: „Néha én azt mondom, a cigányok okot adnak rá, hogy kinézzék őket. A templomban is, a közéletben is. A templomban, akár ha a saját öcsémből indulok ki, elkezdtek a padok közül mindenféle hangokat kiadni.” Ahogy az egyik nővér hangsúlyozta, egy kicsi faluban minden új betérőt megnéznak, mert nem ismerik, ez a tekintet nem feltétlenül „kinézés”, és nem biztos, hogy egy személy „cigányságának” szól.

Az arlói templomban, ahol idős magyarokat és fiatal cigányokat vagy éppen cigány gyerekeket találunk a padokban, nagyon nehéz létrehozni azt az egységet, amely által a tagok Isten egyenlő értékű gyermekeinek tudják érezni magukat. Azok viszont, akik hasonló módon élik meg a hitüket, közösséget alkotnak, és elfogadják egymást. A munkanélküliség, az ingerszegény környezet, a lehetőségek hiánya miatt viszont szinte elképzelhetetlen, hogy hitre épülő, rendezett életmóddal a falun belül maradva ki tudjanak lépni abból a helyzetből, amelyben vannak.

4. Az Autonóm Gyülekezet ózdi cigánymissziója

A közösség vezetőjének története

Lakatos Béla, az Autonóm Gyülekezet vezetőjének története példa arra – ahogy azt eddig leginkább a katolikus karizmatikus közösségnél tapasztalhattuk –, hogy a hittel való találkozás egyik napról a másikra hogyan változtatja át egy ember magatartását deviánsból normakövetővé. Lakatos Béla egy Eger környéki kisfaluból származik, zenész cigány családból. Hat testvérével együtt katolikusnak keresztelték, de néhány évi hittantanulást leszámítva semmilyen módon nem gyakorolták a hitüket, templomba nem jártak.

Béla a rendszerváltozás tájékán vette el frissen érettségizett feleségét. Még vidéken ismerkedtek meg, de nemsokára felköltöztek Budapestre. A fővárosban az éjszakai zenélés biztosította számára a megélhetést, s ez elég hamar magával hozta a rossz társaságot is. Őket Béla mindig is elítélte, de ahogy ő fogalmaz, „valamiből meg kellett élni”. A zenéléssel tehát együtt jártak a törvényellenes pénzkeresési tevékenységek, az üzérkedés, az „okoskodás, egy kis ez, egy kis az”, és egy hírhedt ismeretségi kör Béla életének részévé vált. Felesége – aki közben óvodapedagógusi végzettséget szerzett, és ezzel az első diplomás roma nők közé tartozik – nehezen viselte férje életmódját, elmérgesedett a viszonyuk, a váláson gondolkodtak, és külön lakásba költöztek.

Béla megtérése egy üzlettársa megtérésével kezdődött, aki korábban kemény bűnözésből tartotta fenn magát. Béla elmondása szerint kábítószerekkel és nőkkel is kereskedett. (Béla sosem volt drogfüggő.) Néhány hónapig nem találkoztak, majd egy nap ez az ismerős az öccsével együtt felcsöngetett Bélához, és elkezdett neki Jézusról beszélni. Az órákon át tartó beszélgetésnek megtérés lett a vége. Az élet egyik pillanatról a másikra új értelmet nyert Béla számára: „Hirtelen mintha beléptem volna egy másik dimenzióba.” Feleségével elkezdtek járni a Hit Gyülekeazete csepeli közösségének összejöveteleire. 1996-ban keresztelkedtek meg. Amellett, hogy Béla családjában egyik megtérés követte a másikat, a felesége családjában botránynak számított az esemény, a szülők kitagadták őket. Béla és felesége viszont mindent megtettek azért,

hogy a hívő úton maradjanak. Két héttel a megtérésük után Béla az utolsó kétes üzletéből is kiszállt. Régi társasága két részre oszlott: vagy hívők lettek, vagy börtönbe kerültek, jellemzően drogfüggőként.

Felesége a megtérés után az erősen ellenző szülői légkör hatására elbizonytalanodott, ezért Béla úgy határozott, jobb, ha elköltözik. „Én akkor is követni fogom Istent, ha te elhagysz engem” – mondta ekkor feleségének, aki a kemény szavak hatására ismét erősödni kezdett hitében. A döntést követően hihetetlenül gyorsan és egyszerűen tudtak új lakást venni egy távoli területen. Lakásproblémájuk megoldódását – budapesti katolikus interjúalanyaimhoz hasonlóan – a megtérést követő legjelentősebb csodák közé sorolja Béla.

Bibliaiskolák elvégzése után Béla lelkész lett, a Hit Gyülekezetéből 1998-ban kivált Autonóm Gyülekezetben. Közösséget szervezett Jászládányban és Rudabányán, majd Ózdon folytatta lelkipásztori tevékenységét.

A közösség létrejötté

Ózdon nem az Autonóm Gyülekezet az első közösség, amely pünkösdi-karizmatikus missziót végez. Az Ózdon működő pünkösdi gyülekezetben szakadás támadt, és azok a tagok, akik inkább a romák között szerettek volna szolgálni, új közösségbe kezdtek szerveződni. Ennek az új csoportnak az egyik vezető egyénisége hívta meg Lakatos Bélát, hogy karolja fel a missziót. Béla vállalta az ózdi gyülekezet vezetését. Előfordul, hogy a pünkösdi gyülekezetet, amellyel egyébként jó kapcsolatot ápolnak, csak „nagyapa-gyülekezetként” emlegetik.

A közösségi alkalmak

A rendszeres alkalmak három fő részre oszthatók. Minden vasárnap istentisztelet tartanak, mely zenés dicsőítésből, prédikációból és havonta egyszer úrvacsorából áll. Ezenkívül szerdánként a lelkész eljár Ózdra bibliaiskolát tartani. Nem utolsósorban pedig házi imacsoportok is működnek, valamint ifjúsági csoport, melyek szintén segítik a hit megélését a tagok számára.

Az összejövetel, amelyen részt vettem, rendhagyó alkalom volt, ugyanis bemerítő szertartást végeztek. Heten érkeztünk Budapestről Ózdra, két autóval, amelyek főtt ételekkel, salátákkal és süteményekkel voltak megrakva. A közösségi alkalom délután négy óra tájban kezdődött, az ózdi pünkösdi gyülekezet többszintes közösségi házában. Csak itt található keresztelőmedence, ezért tartották a szertartást ezen a helyszínen. (Náluk csak fürdőkádban tudnak keresztelni.) A gyülekező tömeg fokozatosan 60-70 főre duzzadt, de sokan panaszkodtak, hogy kevesen vannak. „Isten áldjon! Áldjon az Úr!” köszöntéssel üdvözlük egymást, majd élénk társalgás kezdődik, ameddig a zenekar próbál. Rengeteg a gyerek, számukra általában gyerekszolgálatot szerveznek egy elkülönített helyen. Erre előre készülnek az aktuális felelősök, különféle játékokat szerveznek. Minden alkalommal olvasnak a kicsiknek a Bibliából, amit sokszor bibliai kvíz követ. A nyertes gazdagodhat egy matricával vagy más kisebb ajándékkal.

A különleges közösségi alkalomra vendég dicsőítőket és zenekart hívtak a balassagyarmati „autonóm” keresztény cigány gyülekezetből. Elektromos és basszusgitárral, szintetizátorral kísérték énekesüket és a két vokálózó lányt, és erősítők gondoskodtak arról, hogy a zene betöltse az egész teret. A dicsőítő zenekar próbája alatt lassan elrendeződött a közösség a nagy gyülekezeti teremben. A közösség tagjai nagyon ápoltak voltak, többségük ünnepi öltözetben jelent meg. A férfiak öltönyben, a nők is ünnepi ruhában, sminkben. Barátságos, vidám hangulat uralkodott az alkalom alatt, de az idegenekkel szemben tartózkodók voltak. Ránézésre a cigányok és magyarok aránya 80-20 százalék volt.

Negyed öt tájékán a helyi vezető konferálta fel a balassagyarmati dicsőítő szolgálatot és ezzel az istentiszteleti alkalmat is. A dicsőítés alatt a katolikus karizmatikusokéhoz hasonló imádkozási módot tapasztalhattunk meg. Egyesek tapssal, táncoló mozdulatokkal kísérték a zenét, mások az „Uram, Uram; Jézus, Jézus, Jézus” megszólítások hosszan tartó ismételtetésébe merültek. Nem hallottam, hogy nyelveken beszéltek volna, de az egyik interjúalany elmondásából tudom, hogy néha az is előfordul. Érdekes megfigyelni a dicsőítő zenében a cigányos dal-
lamokat. Ezeket a zenéket, melyekre általában néhány soros, könnyen

követhető verssorokat énekelnek, maguk írják (nagy zenekarok, mint a Lakatos Projekt vagy maguk a helyi kisközösségek zenészei).

A dicsőítés és a prédikáció között a balassagyarmati gyülekezet vezetője, Baranyi Gábor mondta el üzenetét az ózdiaknak. Beszéde csupa lelkesítés volt, élénk tapssal és ujjongással kísérte a hallgatóság: „Hiszem azt, hogy Isten a cigányságba ébredést fog adni. [...] Isten tüze árad ki a cigányokon keresztül, mindenki ünnepelni fog, énekelni, dicsőíteni. Ezáltal ébrednek majd föl az alvó gyülekezetek. [...] Tűzbe fogjuk borítani Magyarországot, fel fogjuk ébreszteni, fel fogjuk az egész egyházat ébreszteni!” Bátorító szavait rendkívüli tetszéssel ismételték a szertartás után, és valamennyi interjúalanyom idézte nekem is, mint saját hivatását.

A helyi közösség egyik vezető személyisége, Seres Ádám folytatta a szertartást a prédikációval. Tanításának egyik fő témája a békés együttélés fontossága volt: „Odaállít eléd az ördög egy embert, aki megtévedt, rossz dolgot csinál, és azt mondja az ördög, na, ő, na, ő az ellenséged, őt vádold, ő a hibásabb. És elhiszi az ember, és nekimegy az ellenségének, és az ördög rászedett minket. Nekünk nem az emberek az ellenségeink. Hanem nekünk az ördög az ellenségünk.”

A prédikációt követte a bemerítés: hét jelölt várt új, keresztény életének a kezdetére. Lakatos Béla elmondásából tudjuk, hogy a keresztelésnek mindössze az a feltétele, hogy a jelölt higgyen Krisztusban. A keresztségnek nincs „előkövetelménye”, mert ahhoz, hogy az ember elhagyhassa bűnös életmódját, előbb szüksége van a szentség kegyelmére. A bemerítés előtt azonban, különösen a bibliaiskolában, beszélgetnek a keresztelestről. Négy nő és három férfi várt bemerítésre látogatásom napján, közülük a legfiatalabb egy tizenhárom éves lány volt. Fehér ruhában (nadrágban és pólóban) várakoztak a keresztelezőmedence előtt. A rövid bemutatkozás után imát mondtak felettük, majd a keresztelendő belépett a medencébe, ahol – Krisztusban való hitének megvallása után – háttal a vízbe merítette két vezető. Nagy tapssal köszöntötték a gyülekezet új tagját.

A bemerítések alatt és után végig kísérte az eseményeket a dicsőítő zene. Az istentisztelet végén mindazokért imádkoztak, akik imát, erősítést

vagy gyógyulást kértek, és tanúságot tehetett, aki erre érzett hívást. A különleges istentiszteleti alkalom fél hét, hét óra tájban ért véget, és hatalmas lakoma követte. Erre rengeteget készültek a háziasszonyok (az italokon kívül semmi sem volt bolti). A lakoma nem minden istentiszteleti alkalomnak kísérője, de nagyobb ünnepek alkalmával sort kerítenek rá. A maradékot becsomagolják, és a gyülekezet szegényebb tagjainak adják.

Élet a megtérés után

Ahogy a korábban ismertetett csoportok esetében, úgy itt is inkább a férfiakat jellemezte deviáns életmód a megtérésük előtt. Az a vezető, aki prédikált, beszámolt arról, hogy elhagyta a dohányzást, a drogot és a paráznaságot, amikor találkozott Istennel. A nők a legtöbbször családjuk egészségi állapotában látták a legnagyobb változást a megtérés óta. Erzsébet: „Sokat voltak a gyerekek betegek. Amióta megtértünk, már nem betegek, csak ritkán kell az orvoshoz hordani őket. Más lett az életünk. Több szeretetet tudunk adni a családnak, egymásnak is.”

A közösség

„Itt valami nagy dolog készül” – sejteti Lakatos Béla, amikor először beszél körülbelül száztagú ózdi gyülekezetéről, amelyhez a környező falvakból még nagyjából harmincan csatlakoztak. A pásztor, aki romaként különös érzékenységgel és felelősséggel viseltetik közössége iránt, egy szűk mondatban foglalja össze programját: „Szocializálni kell őket.” Szerinte a cigányságot belenevelik a reménytelenségbe, így ők az elkeseredés és a passzivitás útját ismerik csak. Az egyik legnagyobb probléma Lakatos Béla szerint, hogy már maguk a cigányok sem tudják, kik ők. A család, az összetartozás becsülete kihalóban van, a cigány uzsorások pedig leginkább a saját népüket használják ki. Marad a gyengeségük, a hedonizmus, a mérték nélküli mulatás, ebben őrzik identitásukat. Mivel nincsenek tisztában az értékeikkel, sok cigány a megtérése után már nem akar cigány lenni, mert a cigányságot a mulatozással, a hedonizmussal azonosítja.

A hit egyik legszembetűnőbb hatása szerinte, hogy az embernek visszatér az életkedve, és tenni akarás alakul ki benne, amely leküzdi a reménytelenséget és a passzivitást. Ez az erő, ez a lendület az, amelynek hatására meg tudják változtatni életmódjukat, és tevékeny, kreatív tagjaivá válnak a társadalomnak. A változás természetesen nem egyik napról a másikra történik: „Béla, ha nem megyek ki az erdőbe fát lopni, nem tudok a gyerekemnek kenyeret adni.» Mit mondjak erre? Nyilván nem mondom, hogy menjen lopni. Megpróbálok adni neki kenyeret. Tudom, hogy mit él át.” Annyi anyagi támogatást igyekeznek nyújtani a helyieknek, amennyit csak lehet. Lakatos Béla szerint szociális segítség nélkül nem lehetséges az emberek hatékony segítése, szocializálása: „Jézus is, amikor éhes volt a nép, kenyeret adott nekik.”

A közösség pásztorja úgy tapasztalja, hogy a cigányok könnyebben válnak hívővé, mint a magyarok, viszont nehezebben maradnak meg a közösségben. „A romáknál nagy probléma, hogy nem akarat, hanem érzelmi irányítottságú emberek. Ez előny és hátrány is egyben.” Éppen ezért az a célja, hogy segítse őket érzelmeik kezelésében és az érzelmektől függetlenedni képes akarati kultúra kialakításában.

Cigányság, magyarság

Mindazok, akikkel beszélgettem, magyar cigányok voltak, hagyományokat egyikük sem őriz. „Csak a Krisztust kell követni, és minden hagyományt félre kell tenni” – mondja Erika. Erős félelemmel és indulattal beszélnek a Magyar Gárdáról. Egyébként a magyarokról – a gárdát leszámítva – sokszor pozitívan nyilatkoznak. Hívő identitásuk miatt küldetésként élik meg azokat a helyzeteket, amelyekben a gyülekezetet vagy a hívőket képviselik nem hívő közegben. Erika: „Persze, hogy vannak nem hívő barátaim! Ki felé szolgálnék, ha nem lennének?”

A pásztor nem értékeli barátságosnak cigányok és nem cigányok viszonyát: „Az egyházon kívül katasztrofális a kép a magyarokról, oda nem akarnak szocializálódni.” A legérdekesebb viszont, hogy az egyházon belül is nagy különbségeket lát a pásztor. Erősen megkülönböztetik magukat mindenkitől, aki nem karizmatikus úton gyakorolja a hitét. Az ózdi hívőkre ugyanúgy életmódváltás, normakövetés jellemző, mint a

korábban említett közösségek esetében, de vezetőikben erős feszültség él a történelmi egyházakkal szemben. Ugyanis szerintük a történelmi egyházak jelentős cigánymissziós pénzhez jutnak, eredményeket azonban nem tudnak felmutatni. Mintha a cigány–magyar feszültség áttevődött volna a szabadkeresztyén és a történelmi egyházak közé.

A közösségek együttes elemzése

Kutatásom során négy romungró vallási közösséget vizsgáltam, interjúk és a részt vevő megfigyelés módszerével. A szakirodalmi tájékozódás mellett két interjú segített tágabb kontextusba helyezni a cigánymissziókat, az egyiket a Református Missziói Központ igazgatójával, Magyaréné Balogh Erzsébettel, a másikat a katolikus cigánypasztoráció egyik legjelentősebb személyiségeivel, Hofher Józseffel készítettem.

A közösségeket három fő válaszvonal mentén különíthetjük el: 1. budapestiek vagy vidékiek-e; 2. történelmi vagy pünkösdi egyházhoz tartoznak-e; 3. karizmatikus jellegűek-e vagy sem. Vizsgálódásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a fő különbségek a „vidék vagy főváros”, illetve a „történelmi vagy pünkösdi” válaszvonal mentén alakulnak ki.

A *vidéki mélyszegénység* közegében hiába alakul ki a vágy az életmód-változtatásra, nincs munkalehetőség és esély normális életviszonyok kialakítására. Ez nem jelenti azt, hogy szükségképpen bűnöző életmód alakulna ki, sőt: káros szenvedélyeiket elhagyják. A kéregető életvitelben azonban sokszor benne maradnak. A vidéki cigányság esetében a történelmi egyházak számára még egy nehézség fellép: az öregedő falvak híveinek összetétele egyre inkább az idősekre korlátozódik, akik hosszú évekkel ezelőtt teljesen másképpen szocializálódtak az egyházban, mint amilyen stílusra, hangra a cigányok fogékonyak lennének a templomban, az egyházban. Így a régi közösség nehezen vagy egyáltalán nem nyit a romák felé. Ilyen probléma az új kisegyházak esetében nincs, mert az, ahogyan szocializálják tagjaikat, hasonló ahhoz, ami a

cigányság számára is vonzó. Ezekben a fiatal gyülekezetekben az egyik legfontosabb érték az egyenlőség.

Budapecsten más világba lépünk. A tradíciók a történelmi egyházon belül is rugalmasabbak, az új egyházak pedig ugyanolyan vonzóak a cigányság számára, mint vidéken, de itt az életmódváltás sokkal nagyobb sikerrel zajlik, mert a hajlandóság mellé a fővárosban sokkal több lehetőség társul. Isten szeretetét megtapasztalva elköteleződnek a felelősségteljes életre, és munkát találva a gazdasági növekedés útján is el tudnak indulni.

Az alábbiakban Péterfi–Szűcs tanulmányának⁴⁰ vázát használva jelölöm meg az összehasonlítás szempontjait. *Iskolai végzettség* tekintetében egyértelmű a kép: a budapesti csoportok tagjai legalább, a vidéki közösségek tagjai legfeljebb nyolcosztályos általános iskolai végzettséggel rendelkeztek általában. Kivételt képeznek azok a vidéki romák, főleg férfiak, akik még a rendszerváltás előtt végezték tanulmányaikat, közülük többnek van szakmunkásképzettsége.

A közösségükben *intenzív vallási élményt* éltek meg mindegyik csoport tagjai. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy két esetben – a történelmi egyházak nem karizmatikus jellegű közösségeinél: Arlón és a budapesti reformátusoknál – a tágabb templomi vagy gyülekezeti, nem cigány közösségbe való beolvadás nem igazán sikerült. Az új egyházaknál ez nem volt probléma, a budapesti katolikus karizmatikus cigány közösség pedig megtalálta helyét a Katolikus Karizmatikus Megújulás nagy közösségében.

Erős családi kötelékekkel mindenhol találkozunk, ez teszi lehetővé az új cigány gyülekezetek gyors kialakulását. Ha egy családtag megtér, előbb-utóbb általában az egész család követi. A közösségi alkalmakat gyakran tartják saját otthonaikban, és ha programokra járnak, családostul teszik. Az erős családi kötelékeknek is köszönhető, hogy megmaradnak a

⁴⁰ PÉTERFI RITA – SZÜCS HAJNALKA: A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszkai cigányság találkozási a kereszténységgel. In NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA (szerk.): *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a könyvtár.* OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

hit útján, hiszen egymást tudják erősíteni, hogy hűek maradjanak választott útjukhoz. E szempontból Arló kivétel, mert az itt létrejött közösség korosztályhoz volt kötve, de itt is látható, hogy a patronált kisgyerekek nagyobb testvérei hozták létre a gyülekezetet, tehát ahol aktívan bekerült a családba a hit vagy a vallás, ott a családtagokat is megérintette.

Bizonyos lelki problémák és a szenvedélybetegségek mára már nem részei a megtért emberek életének, gyorsan és szinte minden esetben visszaesések nélkül léptek túl a kábítószeren vagy a depresszión. A munkanélküliséget is megpróbálják türelemmel viselni a hívő romák. Munkát nem találnak, sorra mennek tönkre a még működő munkahelyek. A létbizonytalanságban a *hit feszültségoldó hatása* mindegyik közösségben megjelenik, de a vidéki csoportoknál, ahol a mélyszegénység és a munkanélküliség miatt nagyobb a feszültség, sokkal erősebb és kitartóbb lelkesítésre szorulnak az egyes egyházak hívei. Ez felekezeti különbségek nélkül, általánosan tapasztalható volt a vidéki gyülekezetekben.

Cselekvő attitűd mindazon személyekben kialakult, akik hívő életre tértek. A legsikeresebb példa erre, ahogy a budapesti karizmatikus közösség férfi tagjai egytől egyig munkába álltak, a női tagok pedig tanulni kezdtek.

A vallási közösségekhez való csatlakozás legszembetűnőbb hatása a tanulmányomban megjelenő cigány közösségekben a teljes *életmód-változás*. Megtérés előtti életüket értéktelennek és bűnösnek tartják, a keresztelest vagy a bemezítkezést pedig újjászületésnek tekintik, és csak az az utáni életmódjukkal azonosulnak. Elhagyják az alkoholt, a drogot, de a legtöbb esetben a cigarettát is, rendezik családi kapcsolataikat, kibékülnek haragosaikkal, és saját egzisztenciára törekszenek. A múltban esetleg elkövetett kisebb bűncselekmények nem fordulnak elő többet. E közösségek nagyon különböző múltú személyeket integrálnak: egyesek a megtérésükig is normakövető módon éltek, mások megélhetésük érdekében követtek el kisebb bűncselekményeket, normaszegéseket, megint mások szenvedélybetegség miatt keveredtek bűncselekményekbe, de előfordult olyan is, hogy kemény bűnözéssel, uzsorásmúltjával hagyott fel egy-egy személy. A karizmatikus jelleg e téren erős meghatározó

erő lehet: az ilyen közösségek tagjai hirtelen, gyors életmódváltáson mentek át.

A hit átadására való törekvés nem kizárólagos módon, de erőteljesebben jelenik meg a karizmatikus közösségekben. Az egymás iránt érzett felelősség határozottan megmutatkozik mindegyik csoportban. A magyar–cigány viszonyulásról interjúim során összetett képet kaptam. A legtöbb vallomásban felszínre került, hogy interjúalanyaim elnyomottnak érzik Magyarországon a cigány népet. Amikor azonban néhány perc elteltével úgy tettem fel a kérdést, hogy saját életében volt-e rossz tapasztalata magyar emberekkel kapcsolatban, az eseteknek csak a kisebb részében kaptam igenlő választ.

A hipotéziseimen végigtekintve úgy vélem, egyesek beigazolódtak, mások viszont nem. A vallás azáltal, hogy hívei normakövetővé válnak, valóban segítheti a beilleszkedést a többségi társadalomba. Az egymásért való felelősségvállalás, az oktatás szorgalmazása, a cselekvő attitűd mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az érintettek érett tagjai lehessenek a társadalomnak (első hipotézis).

Az már nehezebb kérdés, hogy a cigányság számára a karizmatikus jelleg döntőbb-e, mint a felekezet megválasztása. Első ránézésre igenlő a válasz, de kivételt jelentenek azok az arlói interjúk, amelyekben a hívők épp a csendesebb, személyesebb istentiszteleti forma igényéről számoltak be, vagy a református gyülekezet, amely egyáltalán nem karizmatikus jellegű, mégis életmód-változtató hatása volt tagjai életében, ahogy azt a karizmatikus jellegű egyházaknál láttuk. Annyi bizonyos, hogy a cigányság vallási szocializációjában a karizmatikus gyülekezetek gyors és látványos sikereket érnek el (második hipotézis).

A vallás segít a cigányságnak saját identitása elmélyítésében, ami könnyebbé teszi az alkalmazkodást (harmadik hipotézis). A romungró cigányok általában már nem rendelkeznek azokkal a tradíciókkal, amelyeket a többségi társadalom cigány hagyományoknak szokott tartani. Tapasztalataim szerint a cigány identitás és a hagyományok ápolására való igény nem annyira a hittel, inkább a képzettségi szinttel függ össze. A vallás segíti a megtért roma embereket identitásuk elmélyítésében,

de az esetek többségében nem lesznek büszkébbek cigányságukra a megtérésük után.

A negyedik hipotézis azonban mindegyik csoport esetében beigazolódott: A vallás erősíti (vagy kialakítja) a társadalmi felelősségérzetet a cigányságban. Nemcsak egymásért, egymás anyagi jólétéért, hanem az egész társadalom üdvéért is felelősséget éreznek. Fontosnak tartják, hogy hirdessék az evangéliumot, a karizmatikus jellegű csoportok hangosan, bármikor, bárkinek; a történelmi egyházak nem karizmatikus jellegű csoportjai nyugodt, békés környezetben, beszélgetés során.

Az utolsó hipotézis így hangzott: A vallás közel hozza egymáshoz a cigány és nem cigány normarendszert, így könnyebbé válik a cigányság részvétele az oktatásban, s ezáltal javulnak a beilleszkedés esélyei. Ezt a hipotézist részben tartom beigazolódottnak. A vallásos cigány szülőknél ugyan erős vágy mutatkozik arra, hogy gyermekeiket és magukat is minél tovább képezzék, a tanulási vágy azonban önmagában nem elég, rengeteg segítségre, támogatásra, a vallási közösség erős kapcsolati hálójára van szükségük, hogy bent tudjanak maradni az oktatási rendszerben. Vidéki lakosok esetében ez különösen nagy összefogást, erőfeszítést igényel.⁴¹

A bemutatott közösségek tagjai mind *romungrók* voltak. Így nyitva maradt (s további kutatásokra vár) az a kérdés is, hogy a cigány kulturális hagyományt, szokásokat és nyelvjáráásokat jobban őrző oláh-cigány és beás közösségek integrációjában milyen szerepet kaphat a vallásosság, s hogy ezt hogyan, esetleg a cigány kulturális elemek markánsabb érvényesítésével tölti-e be.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a hit olyan döntéseket eredményezett az általam megismert cigány sorsokban, amelyek következtében normakövető, rendezett életet élő, felelős személyekké váltak az

⁴¹ Nagy Attila és Péterfi Rita *Hidszerepek* című tanulmánykötete ilyen sikeres összefogásokról szóló gyűjtemény. A könyv egyik legnagyobb újdonsága, hogy bemutat három olyan keresztény oktatási intézményt, ahol sikeresen zajlik/zajlott a roma fiatalok felzárkóztatása. NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA: *Hidszerepek. Cigány integrációs kérdések*. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. A kötet tanulságainak részletes ismertetése kötetünkben is szerepel (lásd a 343–348. oldalon). – *A szerk.*

azelőtt depressziós, szenvedélybeteg, esetleg normaszegő, kisebbségekben szenvedő cigány férfiak és nők. *Azokban a közösségekben, ahol a magyar és a cigány tagok nagyjából egy időben részesültek a vallási szocializációban, a cigányság és a magyarság egymásra találását figyelhettük meg.* Még abban az esetben is, ha a munkanélküliség problémájával továbbra is együtt kell élniük, értelmet találtak életükben a hívővé vált romák. Ez az eredmény arra utal, hogy a romák vallási szocializációja olyan fontos feladat, amelynek a lelkigondozási szempontok mellett társadalompolitikai – beilleszkedést elősegítő – vonatkozásai is vannak. Vizsgálódásom során három pontot találtam, amelyek nehezítik ezt a vallási szocializációt, illetve a romákért való összefogást:

– A történelmi egyházak közösségein belül nehezen valósul meg egység cigányság és magyarság között, legfőképpen azért, mert a többségi társadalomra jellemző és a cigány imádkozási, istendicsőítési forma nagyon különbözik egymástól. Különösen igaz ez azokra a vidéki településekre, ahol a templomokat főleg az idős népesség látogatja. A misszió végzése tehát a meglévő többségi közösségekben ugyanolyan fontos, mint a cigány közösségekben.

– Egyes püünkösdi jellegű egyházak erős kritikával illetik a történelmi egyházakat. A cigány megtérők ezért sokszor nem érzik közel magukhoz a történelmi egyházak híveit, értelmiségi rétegét, amely pedig kapcsolati hálójával sokat tudna segíteni rajtuk.

– Amíg a média a tragikus és negatív esetek kiragadására és előnyben részesítésére hajlik, addig azok a cigány személyek is elnyomásról és diszkriminációról fognak beszámolni, akik saját életükben kevésbé tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést. Számos kezdeményezés, próbálkozás és áldozatos munka figyelhető meg az országban, melyek annak érdekében zajlanak, hogy segítsék a romák felemelkedését, és sok cigány személy igyekszik saját életével, jóra törekvésével is bemutatni, hogy a cigányság tele van értékekkel.⁴² Ameddig csak a konfliktusok vannak jelen a köztudatban, nagyon nehezen fog kialakulni

⁴² Uo.

olyan mértékű kölcsönös nyitottság, amely elősegítheti a magyarországi cigányság társadalmi-gazdasági felemelkedését.

Zárszó

Kutatásommal arra törekedtem, hogy közelebbről megismerjek a vallás által az integráció útjára lépő cigány csoportokat, összehasonlítsam őket, megnézzem, melyek ennek az útnak a nehézségei, milyen körülmények között sikeresek e csoportok, hogyan változik a vallásos cigány közösség tagjaiban a társadalomról és az önmagukról alkotott kép, miképpen tekint rájuk a környezetük, és miként változik az identitásuk. Végkövetkeztetésem írásom címében található: a vallásosság és *a vallási közösség a cigányság integrációjának lehetséges útja*. Az út hosszú, de a magyarországi egyházak, gyülekezetek már elindultak rajta. A születő új gyülekezetek és a történelmi egyházak megújuló közösségei olyan lehetőséget nyújthatnak a cigányságnak, amelyhez nem hátránnyal érkeznek, hanem többségi társaikkal egyszerre ismerkedhetnek a hit útjaival. Ha a mély vallásos élményeket cigány és nem cigány emberek egyszerre élhetik át ezekben a közösségekben, van rá esély, hogy *az egyházban valóban hazatalálnak a cigányok is*.⁴³

⁴³ Vö. JOÓ ISTVÁN: Cigány pap, aki „vállalta”. *Magyar Nemzet*, 2009. február 17.

A tuzséri Kegyelem cigány baptista gyülekezet példája*

LUKÁCS ÁGNES

*„Most kezdem igazán megérteni,
hogy nem személyválogató az Isten,
hanem minden nép között kedves előtte,
aki féli őt, és igazságot cselekszik.”
(Apostolok cselekedetei 10,34–35)*

Vegyes érzelmekkel telten indultunk el néhány évvel ezelőtt, egy novemberi szombat reggelen Tuzséra barátnőmmel, Juhász Mariettával, aki hozzám hasonlóan szociológia szakos hallgató volt. Az öt és fél órás vonatút után Vas Ferenc baptista lekipásztor és egy kisebb csapatnyi gyerek várt minket a meglehetősen elhanyagolt állomáson.

Egy nyolcgyermekes családnál kaptunk szállást, mint később kiderült, azért, mert nekik volt fürdőszobájuk, és a fűtés is megoldott volt – ellentétben a telep többi háztartásával. A lakás művirágokkal díszített és színes volt, a cigány hagyományoknak megfelelően. A legidősebb lánynak, a húsz év körüli Anettnek már férje és gyermeke van. Judit, a korban következő lány azon a nyáron ballagott az általános iskolából, egy telepen élő fiúval szökött meg, azóta együtt élnek. Józsika és Anna, aztán Jancsika, Ronaldo általános iskolába járnak, és mindegyikük konkrét továbbtanulási tervvel rendelkezik. A legfiatalabbak ikrek, Nándika és Babi, akkor két és fél évesek voltak.

* A tanulmány a szerző 2008-ban írt, a *Kapu* című folyóiratban A vallásosság szerepe a cigányság integrálásában címmel megjelent cikkének (2008/6–7., pp. 147–151.) címében és tartalmában némileg módosított változata.

Anna, az édesanya elmeséli, hogy a múltban egyszer már otthagytta a gyülekezetet. Nyáron azonban súlyos beteg lett, kórházba került. A közösség és a család mindennap imádkozott érte, és bár az orvosok nem láttak reményt a felépülésére, több mint egy hónapos kórházi kezelés után gyógyultan tért haza. „Az Úr gyógyított meg, neki köszönhetem az új életem” – mondta bizonyságul. Azóta egyetlen gyülekezeti alkalmat sem hagy ki.

Soha olyan vendégszeretetben nem volt részünk, mint a tuzséri cigánytelepen! Pörkölttel és Pepsivel vártak minket, és bőségesebbnél bőségesebb ételekkel kínáltak mindenhol. Reggelire töltött káposztát, levest és úgynevezett cigánypogácsát kaptunk, amely só, liszt, szódabikarbóna és víz keveréke, olajban vagy zsírban sütik ki, esetleg a sparchelten – állítólag úgy a legfinomabb.

Részt vettünk a szombat esti istentiszteleten, a vasárnap délelőtti bemelegítésen és a délutáni istentiszteleten. Négy ember keresztkelgett meg a novemberi Tiszában, ott tartottak egy rövid, énekléssel egybekötött prédikációt. A faluból is sokan eljöttek. Magukkal ragadók voltak a közösségi együttlétek: a vég nélküli éneklés, a vasárnapi közös ebéd, az őszinte megnyilatkozások. A közösség tagjai egymás szavába vágva mesélték megtérésüket, bizonyágtételeiket.

A Tuzséron töltött hosszú hétvégén részt vevő megfigyelőként voltunk jelen ezeken az eseményeken, és a spontán beszélgetések mellett nyolc interjú készítettünk. Az alábbi beszámolóban tapasztalatainkat összegzem.

Szociológiai tereptanulmányának szánt kirándulásunkat Péterfi Rita és Szűcs Hajnalka tanulmánya¹ ihlette, amelyben az uszkai szabadkeresztyén misszió szerepét vizsgálták a településen élő romák integrációjában. A fő kérdés az uszkai és a tuzséri esetben is az volt, milyen hatással van a megtérés momentuma a cigányok társadalmi beilleszke-

¹ PÉTERFI RITA – SZÜCS HAJNALKA: A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszkai cigányság találkozása a keresztyéniséggel. In NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA (szerk.): *A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár*. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

désére. Milyen életmódbeli változásokat indukál és hogyan befolyásolja az identitás felépítését a vallási konverzió?

Tuzsér

Tuzsér 350 kilométerre fekszik a fővárostól. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti határán vagyunk, a következő megálló már Záhony, aztán Kárpátalja. Baloldalt a Tisza, jobboldalt a 4-es főút fut.

A községet háromezer-ötszáz lakják, 50 százalék a cigány népesség aránya. Tuzsér sorsa a rendszerváltással pecsételődött meg, amikor is a keletről érkező import jelentőségét veszítette, így az orosz tehervonatok átrakása és az ezzel járó munkalehetőség megszűnt. A kilencvenes években az országos átlaghoz képest is tömegesen váltak munkanélkülivé a környéken élők.

A faluban működik óvoda, általános iskola, háziorvosi, fogorvosi rendelés. Az infrastruktúra átlagosan fejlett. A falu közepét díszíti a Lónyay-kastély, melynek renoválását nemrég kezdték meg.

A települést többségében reformátusok lakják, de római katolikusok, görögkatolikusok, baptisták és Jehova tanúi is színesítik a felekezeti palettát.

A településen három cigánytelep található, ebből a legnépesebb egy mintegy ezeröttszáz fős romungró közösség. Azt mondják, az egész telep tulajdonképpen három családból eredeztethető. Munkalehetőség nemigen akad, néhányan alkalmi munkákat vállalnak – leginkább az építőiparban – az ország különböző területein. Marad a családi pótlék, a munkanélküli-segély, illetve a feketegazdaság. A gyermekek az általános iskolát mind elvégzik, egyre többen tanulnak tovább. A legtöbb ház már téglából épült, de sokban még mindig nem megoldott a csatornázás, kevés helyen van fürdőszoba.

A közösség létrejötte

A Kegyelem cigány baptista gyülekezet története az 1990-es évek elején indult. Lakatos Viktor gyülekezetvezető 1989-ben kezdett járni a kékcei baptista gyülekezetbe. Először egyik magyar munkatársa hatására ment el az istentiszteletre, aki „hívó énekeket” dudorászott a napszámban. A kezdeti ellenszenvből és csúfolódásból lassanként érdeklődés lett. A gyülekezetben szeretettel fogadták, és az első alkalmon eldöntötte, hogy szeretne megváltozni, szeretne „a teremő Isten közelségében élni”. Családja eleinte elutasítóan fogadta elhatározását, de később ők is csatlakoztak hozzá. Legelőször nővére és a sógora, velük indult el Tuzséron a romamisszió.

Kezdetben a kékcei gyülekezet segítette őket, gyermekfoglalkozásokat és különböző programokat szerveztek. 1995-re már harmincan lettek – csaknem meghaladva a magyar gyülekezet létszámát. Szép lassan külön közösség alapítását kezdték fontolgatni. A Magyarországi Baptista Egyház részéről először Révész Albert és Révész Dezső kezdett foglalkozni a tuzséri cigánypasztorációval; Frei Antal lett az első lelkipásztoruk, később pedig Papp Dániel. 2003. szeptember 20-án volt az első „bemerítés”,² ekkor húsz embert kereszteltek meg, Oláh József és Csuha József végezte a szolgálatot. 2004 májusában ötvenhárom taggal bővült a gyülekezet, mára százharminckét bemerített tag van, és körülbelül nyolcvan fő, akik ugyan nincsenek bemerítve, de rendszeresen látogatják az istentiszteleteket.

A gyülekezetet Lakatos Viktor, Szikora Béla és Szőke Ignác vezeti. Az ő feladatuk a szervezés, a tagok látogatása, a pénzügyi vonatkozású ügyek intézése. Minde ezért természetesen semmilyen anyagi juttatást nem kapnak. „Gyermelem, családom a gyülekezet: akarva-akaratlanul – fogalmazott Viktor. – Ismerem őket gyermekkoruktól kezdve.

² A baptistákat alapvetően az különbözteti meg a többi protestáns felekezettől, hogy a bibliai hitvalló felnőttkereszttséghez ragaszkodnak, és azt – Jézus példáját követve – vízbe való alámerítéssel gyakorolják.

A megtérésüket, a problémáikat, anyagi helyzetüket. Velük együtt élek, és ha adni nem is, de imádkozni tudok értük.”

A közösségi alkalmak

Eleinte az egyik cigány „testvér” házánál tartották az istentiszteleteket, de azt a helyet hamar kinőtték. Imaházát három éve vettek az angol baptisták és a Magyarországi Baptista Egyház támogatásával, de most már bővítésre lenne szükség.

Szerda esténként, szombat délután és vasárnap délután tartanak gyülekezeti alkalmakat, amelyek általában kétórásak. Énekléssel kezdenek, amelyet maga az igehirdetés követ, majd szintén énekléssel zárnak.

Az énekek, amelyeket gitárral, hegedűvel, olykor tapssal kísérnek, ritmusosak, elevenek, fellelhetők bennük a hagyományos cigány zenei motívumok. A szöveget mindenki ismeri, énekeskönyvük nincsen.

Az alábbi ének szövegezése különösen tanulságos, kitapintható benne identitásuk hármass tagozódása. Minden cigány gyülekezetben ez a nyitó- vagy a záróének:

Cigány vagyok, nem bánom,
Jézust a szívembe bezárom.
Cigány vagyok, nem szégyellem,
mert szeret az én Istenem.
Hála, hála, halleluja, halleluja. (4x)

Magyar vagyok, nem bánom,
Jézust a szívembe bezárom.
Magyar vagyok, nem szégyellem,
mert szeret az én Istenem.
Hála, hála, halleluja, halleluja. (4x)

Hívő vagyok, nem bánom,
Jézust a szívembe bezárom.

Hívő vagyok, nem szégyellem,
mert szeret az én Istenem.
Hála, hála, halleluja, halleluja (4x)

A fenti énekre már Diósi Ágnes is utal uszkai kutatásai kapcsán.³
A dal eredeti változata, melynek szerzője az uszkai szabadkeresztyén
gyülekezet tagja, Kócé József volt, így hangzik:

Cigány vagyok, nem bánom,
Jézust a szívembe bezárom.
Cigány vagyok, nem szégyellem,
Jézus meghalt érettem. [...]

Cigány vagyok, nem bánom,
Jézus elébe vágyom.
Cigány vagyok, nem szégyellem,
Szeret az én Istenem.

A megtérés

A kutatás elején – bevallom – némi szkepticizmussal viszonyultam a
romák tömeges megtéréséhez és főleg annak tartós voltához.

A taggá válás komoly folyamatát megismerve értettem meg, hogy
életük megváltoztatásának szándéka valóban mély döntés számukra.
A baptista hagyomány szerint bemeztéssel lehet a gyülekezet hivatalos
tagjává válni. Ezt hosszú felkészítés előzi meg, a „törekvők órája”, amely
leginkább bibliatanulmányozásból áll. Ez a folyamat akár több évig is
eltarthat. Ha a „törekvő” alkalmasnak, hitben érettnak érzi magát arra,
hogy elkötelezze magát Jézus Krisztus mellett, a gyülekezet meghall-
gatja bizonyágtételét. A „vallástétel” után bárki kérdezhet tőle, majd a

³ DIÓSI ÁGNES: *Cigányút*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988, pp. 70–71.

lelkész külön elbeszélget vele, hogy bemeríthető-e, komolyan gondolja-e szándékát. Csak ezután következhet a keresztselkedés, amelyet Tuzséron rendszerint a Tisza vizében szoktak tartani. A bemerítettek hófehér ruhába öltöznek, újfent bizonytságot tesznek hitükről, és a bemerítkezés mozzanatával pecsételik meg új, hívő életüket.

Tuzséri interjúalanyaim életük legszebb, legmeghatározóbb eseményeként említik azt a momentumot, amikor döntöttek Jézus Krisztus mellett. Azelőtti életüket jellemzően sötétnek és hiábavalónak, az utána következőt viszont tisztának és céltudatosnak tartják. Erről tanúskodik egyik énekük szövege is: „Elvesztettek voltunk, a Sátán foglyai voltunk, de kihozott a mélyből, a halál völgyéből.”

Élet a megtérés után

A megtérés egyben elköteleződés a bibliai normák mellett. Az interjúalanyok többször utaltak arra, hogy döntésük pálfordulás volt, addigi életvitelüket teljesen át kellett alakítaniuk. De mit jelent az „új élet”? Miben különböznek a hívő cigányok a nem hívőktől? A gyülekezetvezető szerint az egyik legnehezebb életmódbeli átalakulás a beszédstílus megváltoztatása. „Aki káromkodások és szitkozódások között nő fel, nehezen tudja megzabolázni a nyelvét” – mondja.

A mulatás, a cigány ünneplés egy másik problémás terület. A roma kultúra része a reggelig tartó mulatozás, italozás. Nehéz ezzel felhagyni, illetve mértéket tartani benne. A tuzséri baptista cigányok vagy nem isznak, vagy mértékkel fogyasztanak alkoholt. Nem járnak táncolni, szórakozni, nem énekelnek „világi” dalokat. Mellőzik a dohányzást, a szerencsejátékot, a játékgepet, nem kártyáznak.

A házasság intézményét sokkal többre értékelik a hívő cigányok. A roma hagyományok szerint a házaspárok egymás mögött mennek az utcán, a férfi elöl, aztán a gyerekek, majd hátul a feleség. A hívő házaspárok egymás mellett, egymás kezét fogva járnak. Ez nagyon nagy dolog a romáknál, a telep nem hívő asszonyai irigykednek is érte. Az élettársi viszony nem megengedhető a közösségben, ugyanígy nem támogatják

a tizenévesek korai párválasztását. A gyermekvállalásban tudatosabbak, figyelembe veszik a családfenntartással járó anyagi szempontokat is.

Természetesen az életmódváltáshoz tartozik az állami törvények betartása is. A határmenti településen, ahol a munkanélküliség az országosnál jóval nagyobb arányú, kénytelen-kelletlen sokan csempészetrel vagy terménylopással keresik a kenyerüket. A hívő cigányok felhagytak a törvénytelen ügyletekkel, és a rögzöbbs utat választották megélhetésükkel kapcsolatban.

„De ami a legnehezebb, az a tisztességes élet. Megtanulni, hogy csak abból szabad gazdálkodni, ami van, amit kapok, nem csálhatok, nem lophatok hozzá. A nem hívők sokszor lenéznek minket emiatt. Ők sokkal jobban élnek, úgymond játszanak a pénzzel, megélnék a tengerilopásból, mi meg kenyérproblémákkal küzdünk. Ezt is nagyon nehéz elviselni. És akkor sem lopok, ha elszorul a szívem, hogy hónap végén nincs mit enni adnom a gyermekeimnek. Nagyon sokan meghátrálnak az anyagi dolgok miatt. Apám arra tanított, ha nem lopok, akkor meghalok. Én arra neveltem a gyermekeimet, hogy ha lopnak, meghalnak.” *(Lakatos Viktor gyülekezetvezető)*

A gyülekezeti tagok – a fentiek miatt is – sokkal nagyobb arányban járnak munka után, akár az ország másik végébe is. Ösztönözve érzik magukat, hogy eltartsák a családjukat.

A közösségben szigorú rend érvényesül, komolyan veszik a keresztény hitelveket. Ha valakiről kiderül, hogy valamilyen bűnt követett el, a gyülekezetvezető nyilvánosan kihirdeti a gyülekezetben, majd bizonyos időre – általában fél év – kitiltják a közösségből, nem teheti be a lábát az Isten házába. A letelt idő után meghallgatják, és ha úgy ítélik meg, visszafogadják. „Szörnyű érzés kirekesztettnek lenni, de ezt muszáj, mert ha engedünk, könnyen visszamennek a világba” – mondja a közösség vezetője.

A közösség

A baptista roma gyülekezet tagjai legalább heti háromszor vannak együtt, de ezen túl is sok programot szerveznek. Minden alkalmat megragadnak, hogy együtt lehessenek, és közösségben éljék meg hitüket. Nyáron ifjúsági hetet, gyermeknapot, hálaadó istentiszteletet, női hetet (ők maguk finanszírozták a szomszédos gyülekezetek utaztatását, étkeztetését) rendeztek, de terveznek családi hétvégéket, és karácsonyra „cipősdoboznyi” ajándékokat készítenek, amelyeket szétosztanak a gyermekek között.

Ezeken az alkalmakon nemcsak saját közösségüket élik meg és erősítik, de szolgálják a telepen élőket és a falubelieket is. A roma baptista közösség tagjai fontosnak tartják, hogy hitüket a telep nem hívő lakóival is megosszák. Minden istentiszteletet és közösségi alkalmat a bizonyágtétel lehetőségeként fognak fel.

A telep lakói szívesen fogadják az evangéliumot, nincs olyan ember Tuzséron, akihez még nem jutott el a Biblia üzenete. Felnéznek a hívőkre, „jó” embereknek tartják őket, nemcsak a cigányok, de a falu magyar lakói is. Leginkább a tisztességes életmód miatt. Legtöbben a zenét hallva térnek be a gyülekezetbe, az énekek szövegei érintik meg őket. Külön evangelizációs alkalmakat nem is nagyon szoktak tartani – maguktól jönnek a falubeliek. Viktor, a gyülekezetvezető szerint a cigányok sokkal nyitottabbak a vallásos életre, mint a magyarok:

„A cigányok lelkileg fel vannak készülve, de kell nekik az útmutatás. Mindig is érdeklődtek a vallásos dolgok iránt, de nem ismerték meg az igazi Jézus Krisztust. Egyetlenegy cigánnyal nem találkoztam, aki azt mondta volna, hogy nincs Isten. Ha három magyarból egy hisz Istenben, három cigányból mind a három. Ami nehéz, hogy úgy kell elfogadtatni, hogy az életed teljesen megváltozik, teljes fordulat kell. Nem értem a magyarokat, nekik sokkal könnyebb lenne hívőnek lenniük, nem kellene olyan gyökeresen megváltoztatni az életüket.”

A szentestét rendszerint együtt töltik éjfélig – tavaly a telep nem hívő tagjai is részt vettek az ünnepen. Sokan hívják a gyülekezet tagjait virrasztásokra is (ez a cigányoknál estétől reggelig tart), vagy hogy

egyszerűen csak imádkozzanak értük. Egyre többen viszik a gyermekeket a baptista közösségbe bemutatásra, és nem a helyi református templomba keresztele. Ezen a ponton jól látszik, hogy vonzódásuk erősebb egy karizmatikus jellegű közösséghez. A környéken már hét-nyolc gyülekezetet plántáltak, többek között Berencsen, Kékcsén, Rozsályon.

A közösség missziója, a „tenni akarás” egyik énekükben is megfogalmazódik: „Mi hirdetni fogjuk, mi hirdetni fogjuk, mi hirdetni fogjuk a foglyok szabadságát, a vak szemeknek látását, a szegényeknek a vigasztalást...”

A közösségben mindenki számíthat mindenkire. A segítségnyújtás és az egymás iránt érzett felelősség túlnyúlik a gyülekezet határain. Néhány éve hagyomány, hogy decemberben gyűjtést szerveznek – élelmiszerből, ruhából, játékokból –, és amit kapnak, szenteste odaadják a rászoruló családoknak. Őt „testvérnő” külön feladata a csomagok elosztása, a rászoruló családok kiválasztása, teljes titoktartással. A gyülekezetvezető sem tudja, hova kerülnek az adományok. Tavaly huszonötezer forint és 10-15 karton élelmiszer gyűlt össze. „A legmeghatóbb az volt, amikor egy olyan család adott át egy zsákkal teli ruhát, akiről tudom, hogy nekik sincsen. Ott álltak örömmel, és én sírva vettem át a csomagot. Ők legalább olyan szegények voltak, mint azok, akiknek küldték” – mondja a gyülekezetvezető. Akinek van, szívesen ad kölcsön annak, akinek nincs. Ahogy tudják, segítik egymást.

Identitás és integráció

Az integráció mikéntje önkéntelenül felmerült a beszélgetésekben. A gyülekezetvezető nagyon fontosnak tartja a társadalomba való beilleszkedést, a fejlődést, és erről karakteres véleménye van:

„Nem elég, hogy kirekesztett minket a világ, de úgy is élünk. Olyan »rendes« őseink voltak, akik nem foglalkoztak azzal, hogy ugyan már, hagyjunk rájuk egy országot. A gyermekeinket úgy kell nevelnünk, hogy normálisan tanuljanak, hogy próbáljanak, akarjanak valamit kezdeni az életükkel. Ne menjenek férjhez tizenhárom évesen a lányaink, és ne

nőszüljenek tizenhat évesen a fiaink. Egyesek cigány kultúrának mondják, én elmaradottságnak. Nem tudunk, soha nem tudtunk együtt fejlődni a korral. A mi generációnk az, amely már úgy akarja a gyermekeit nevelni, hogy meglegyen az alapvető higiénia, a műveltség. Sokan szeretnénk, hogy a mi gyerekeinknek már ne úgy kelljen felnőniük, ahogy nekünk. Ne olyan életük legyen, mint nekünk, az életszínvonaluk közelítse meg a magyarországi szintet. Egy faluban ezt nagyon nehéz megvalósítani. Nagyon mélyről kell indulnunk. Az, ami most elkezdődött, már a nagyapáink idejében el kellett volna, hogy kezdődjön. Hiszem azt, hogy az Úr felemeli a cigány népet!”

Saját kultúrájukból tehát csak azt őrzik meg, amit össze tudnak egyeztetni hívő életvitelükkel. Azt, ahogy ezek az emberek önmagukat értelmezik, jól tükrözi a korábban leírt énekben szereplő hármass identitás: „*Cigány vagyok, magyar vagyok, hívő vagyok.*”

Kapcsolat a faluközösséggel

A gyülekezetvezető elmondása szerint Tuzséron felnéznek a megtért cigányokra, sokkal jobban megbíznak bennük. Azelőtt sem volt különösebb probléma a cigányok és nem cigányok között, de a gyülekezet megalakulása óta még jobb a kapcsolatuk.

Milyen hatással van tehát a megtérés momentuma a cigányok társadalmi beilleszkedésére? A vallási konverzió önfogadást eredményezett a közösség tagjaiban, identitásuk – Isten gyermekeként – pozitív előjelet kapott. A tuzséri cigánytelep változott és akar változni. Lakói jelentős döntéseket hoztak életükkel, életvitelükkel kapcsolatban, amelyek révén a többségi társadalomhoz is közelebb kerültek. A társadalmi integráció itt nem egy jól megszervezett program vagy stratégia eredménye: magától értetődővé vált. Remélhetőleg tartósan...⁴

⁴ A gyülekezet 2013 januárjában is élt és működött. – *A szerk.*

III. HELYZETKÉP A CIGÁNY FIATALOK KÜLÖNBÖZŐ RÉTEGEIRŐL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Roma tanulók az általános iskolákban

Területi elkülönülés és teljesítménybeli lemaradás*

MORAUSZKI ANDRÁS

Tanulmányunkban a roma tanulók általános iskolai helyzetével foglalkozunk, nevezetesen telephelyek és földrajzi térségek közötti megoszlásukkal, ennek változásával, valamint azzal, hogy milyen szinten birtokolják az olyan alapvető készségeket, mint az olvasás-szövegértés, valamint a matematikai kompetenciák. A téma vizsgálata különösen fontos, mivel reprezentatív adatokra építő kutatások is rámutattak arra, hogy az iskolai teljesítmény, valamint az ott elsajátított alapvető készségek és képességek kiemelkedő jelentőségűek a későbbi tanulmányok és az életpálya szempontjából.¹ Sikeres romákkal készített interjúkból látszik, hogy az érintettek is jelentős szerepet tulajdonítanak iskolai tanulmányaiknak életük alakulásában.² Ennek következtében az iskolai teljesítmény, a továbbtanulási döntések és lehetőségek függő változóként is sokszor kerültek különböző vizsgálatok fókuszába. Többen foglalkoztak azzal, mire vezethetők vissza a roma tanulók rosszabb iskolai eredményei. A feltételezett befolyásoló tényezők között az egyén és a család szintjén megjelennek kulturális és nyelvi különbségek, szocializációs eltérések és a hátrányos szociális helyzet.

* Az írás alapjául szolgáló vizsgálat az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének *A magyarországi cigányság integrációjának kérdései* című kutatása keretében zajlott. A tanulmány az MTA TK 2012. november 20-i, *Innováció és társadalmi hasznosság a társadalomtudományokban* című konferencián elhangzott, *A társadalmi integráció tényezői – oktatás* című előadás szerkesztett változata.

¹ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. *Közgazdasági Szemle*, 2012/7–8., pp. 801–803.

² BARTL ÁGNES: Sikeres cigányok Esztergomban és térségében. In BARDI NÁNDOR – TÓTH ÁGNES (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011, p. 112.

Az iskolával kapcsolatban a leggyakrabban a szegregáció jelenségét kutatják, valamint azt, hogy az iskolák fenntartói, valamint a pedagógusok hogyan viszonyulnak a cigány tanulók „másságához” vagy épp a felülről érkező integrációs normához.³

Ennek a témának a kutatásához rendkívül nagy segítséget jelentenek az évente megrendezett országos kompetenciamérések. E tanulmány is az ezek során gyűjtött adatokra támaszkodik, amikor a roma tanulók oktatási rendszeren belüli helyét, megoszlását, valamint annak az elmúlt évek során tapasztalható változását, illetve a cigány tanulók által kisebb-nagyobb arányban látogatott iskolák teljesítményének különbségeit vizsgálja, és e különbségek magyarázatát keresi.⁴

Az Országos kompetenciamérésre 2001 óta – 2002 és 2005 kivételével – évente sor került. E felmérés a 6., 8. és 10. évfolyamosok körében zajlik, és két területre, a matematikai és az olvasási-szövegértési kompetenciákra terjed ki. A tanulók képességeit standard tesztekkel méri, amelyek nem kötődnek az iskolai tananyaghoz, hanem azt hivatottak felmérni, hogy a tanulók hogyan képesek felhasználni az iskolában tanultakat a mindennapi élet során felmerülő problémák megoldásában. Így az olvasás-szövegértés teszt során a diákoknak az a feladatuk, hogy információkat nyerjenek ki, értelmezzék az olvasottakat, valamint reflektáljanak rájuk. Különféle műfajú szövegeket, illetve dokumentumokat kapnak ilyenkor (például menetrendeket, kérdőíveket, nyomtatványokat stb.). A matematikai teszt során különböző valós problémákat kell formalizálni a matematika nyelvén, megoldásmódokat kell tervezni, végrehajtani őket, és a megoldást a

³ Az iskolai kudarcokról alkotott elméleteket röviden áttekinti: KENDE ÁGNES: A kudarcok okai. In ANDOR MIHÁLY (szerk.): *Romák és oktatás*. Iskolakultúra, Pécs, 2001, pp. 65–73. Az iskolák deszegregációs politikához való hozzáállásáról lásd FEISCHMIDT MARGIT – VIDRA ZSUZSANNA: Az oktatási integráció társadalmi lenyomatai. In BÁRDI NÁNDOR – TÓTH ÁGNES (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011, pp. 57–94.

⁴ Köszönet illeti az Oktatási Hivatalt, hogy a kompetenciamérés adatbázisait a rendelkezésünkre bocsátotta.

valós problémának megfelelően értelmezni. Emellett különböző grafikonok, diagramok értelmezésére kéri még a tanulókat.

A teszteken túl a kompetenciamérések részét képezik a tanulókkal – szülői segítséggel – kitöltetett, valamint az intézményigazgatókkal felvett kérdőívek, amelyek fontos háttér-információkkal látnak el minket a tanulókról, a telephelyekről és az iskolákról. A kompetenciamérésnek az alapkészségek felmérésén és az ehhez kapcsolódó adatok beszerzésén túl célja a pedagógiai mérés-értékelés módszereinek terjesztése, valamint a helyi szintű értékeléshez szükséges adatok biztosítása az iskolák számára. 2008 óta minden részt vevő tanuló a személyazonosításra alkalmas egyedi mérési azonosítót kap. Ennek birtokában az iskolák képesek nyomon követni tanulóik tudását és fejlődését.⁵

Mivel a tanulói adatok között nem lehetséges a roma tanulók elkülönítése és a velük kapcsolatos elemzés, ezért mi a telephelyi adatok elemzésére támaszkodunk. Ezekben a kérdőívekben ugyanis megkérték az intézményigazgatót, becsülje meg a roma tanulók arányát az iskolában.⁶ Az adatbázisokban szereplő becsült adat lehetővé teszi annak felmérését, hogyan oszlanak meg a cigány tanulók az ország különböző területi egységei, településtípusai, iskolatípusai között, valamint hogy milyen az arányuk az összes tanulóhoz viszonyítva. Mivel a kompetenciák felmérésére évente sor kerül, korlátozott mértékben ugyan, de lehetőség nyílik az iskolarendszerben lezajló változások, szegregációs vagy deszegregációs tendenciák idősoros elemzésére is. Dolgozatunkban a 2005/2006-os tanévtől a 2009/2010-es tanévig vizsgáljuk a roma tanulók arányában és megoszlásában mutatkozó változásokat. Vizsgálatunkhoz, amely az általános iskolák adataira szorítkozik, a kompetenciamérés 8. évfolyamosokra vonatkozó adatait használtuk fel. A roma tanulók becsült aránya ezenkívül független változóként

⁵ BALÁZSI ILDIKÓ – LAK ÁGNES ROZINA – SZABÓ VILMOS: *Országos kompetenciamérés 2010. Országos jelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest, 2011, p. 5.

⁶ A kérdés a következőképpen hangzott: „Megítélése szerint az Önök telephelyén milyen SZÁZALÉKOS ARÁNYBAN vannak az általános iskolás tanulók között olyanok, akikre érvényesek az alábbi jellemzők? [...] g) Roma származású [...]”

felhasználható a kompetenciaeredmények telephelyek közötti különbségeinek magyarázatában is, amelyre ugyancsak kísérletet teszünk.

A roma tanulók területi megoszlása

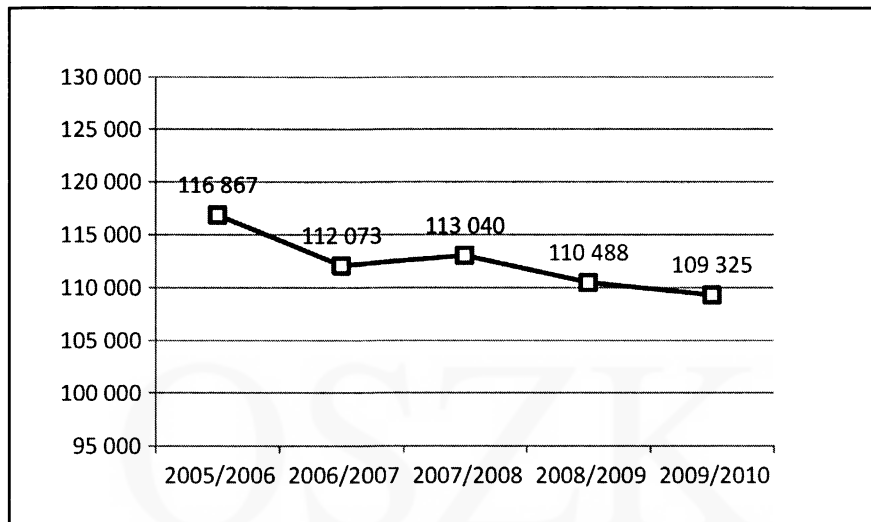
Arra vonatkozóan, hogy összesen hány roma diák tanul a magyar iskolarendszerben, az 1992/1993-as tanévig vannak hivatalos statisztikai adatok. Ezt követően nem készítettek ilyeneket, így csak a fent említett – a 2006. évi kompetenciamérés óta rendelkezésünkre álló – telephelyi szintű, intézményigazgatói becslésekre hagyatkozhatunk. Ezek kapcsán természetesen felvetődik a megbízhatóság és érvényesség kérdése. Ami az adatok megbízhatóságát illeti, némileg megnyugtató, hogy az egyes telephelyekre vonatkozó adatok évről évre nagyfokú állandóságot mutatnak, a változások nem hektikusak, így a becsült arányok valószínűleg többé-kevésbé megalapozottak. Felmerül azonban az a kérdés is, hogy kit tekinthetünk romának. Az igazgatók által cigánynak tekintettek köre minden bizonnyal nem esik egybe azokéval, akik romának vallják magukat, de az adatok véleményünk szerint jól mutatják a változásokat. Bizakodásra ad okot, hogy mint Papp Z. Attila is rámutat, ezek a becslések összhangban állnak más kutatóknak a roma népességre vonatkozó becsléseivel.⁷

A rendelkezésünkre álló becslések alapján a roma tanulók száma az általunk vizsgált időszakban alapvetően csökkenő trendet követett, csak a 2006/2007-es és a 2007/2008-as tanévek között figyelhető meg kismértékű növekedés.⁸ Ez a csökkenés azonban mérsékeltebb, mint

⁷ Papp Z. Attila e megállapításakor KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003* (Gondolat Kiadó – MTA ENKI, Budapest, 2004) becslésére hivatkozik. PAPP Z. ATTILA: A roma tanulók aránya Magyarországon és a tanulói teljesítmények az általános iskolai oktatásban. In BÁRDI NÁNDOR – TÓTH ÁGNES (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011, p. 230.

⁸ A becslés során egyrészt felhasználtuk az Országos kompetenciamérés telephelyi adatbázisaiban szereplő becsült romaarány – az általános iskolás tanulók számának megfelelően – súlyozott átlagait, valamint az *Oktatásstatisztikai évkönyv*ben szereplő hivatalos adatokat az általános iskolás tanulók számáraól.

az általános iskolások számának teljes csökkenése, így a roma tanulók becsült aránya a vizsgált időszak egészében nőtt, csak az első két év között figyelhető meg némi csökkenés – 13,6 százalékról 13,52 százalékra. A 2009/2010-es tanévre azonban arányuk 14,13 százalékra nőtt.

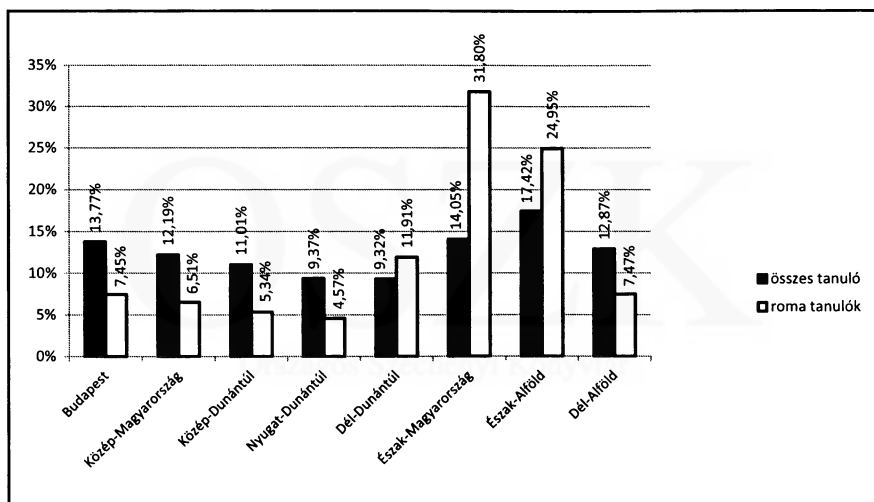
1. ábra: A roma általános iskolai tanulók számának változása a 2005/2006-os és a 2009/2010-es tanév között

(Forrás: OKM 2006–2010/8. évfolyam, Oktatásstatisztikai évkönyv, saját szerkesztés)

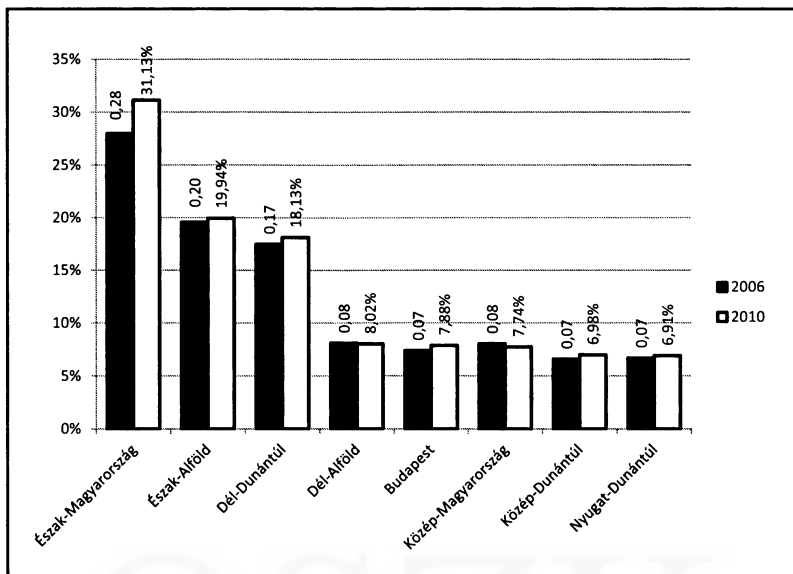
Ugyanakkor sem a roma tanulók területi megoszlása, sem arányuk az iskolarendszerben nem egyenletes. Jól megragadhatók azok a területek, ahol a cigány általános iskolai tanulók nagy része koncentrálódik. Ez természetesen rendkívül szoros kapcsolatban van a roma lakosság egészének térbeli elhelyezkedésével.

Az összes általános iskolás tanulóhoz képest a roma diákoknak jelentősen nagyobb csoportja tanul Észak-Magyarország és az Észak-Alföld iskoláiban, valamint a Dél-Dunántúlon. A többi régióban lényegesen kisebb százalékban jelennek meg a roma tanulók. Így Észak-Magyarországon csaknem minden harmadik, a Dunántúl nyugati és

középső részén viszont mindössze 7 százaléknyi tanuló tekinthető cigánynak. A növekedés dinamikája is eltérő az egyes régiókban. A legnagyobb növekedés Észak-Magyarországon volt megfigyelhető, ahol 2006 és 2010 között 3,15 százalékponttal emelkedett a roma tanulók becsült aránya. Ezzel szemben a többi régióban 0,23 és 0,65 százalékpontnyi növekedés zajlott, kivéve a Dél-Alföldet és Közép-Magyarországot, ahol a romák aránya csökkent – előbbiben mindössze 0,08 százalékponttal, utóbbiban pedig 0,3 százalékponttal.

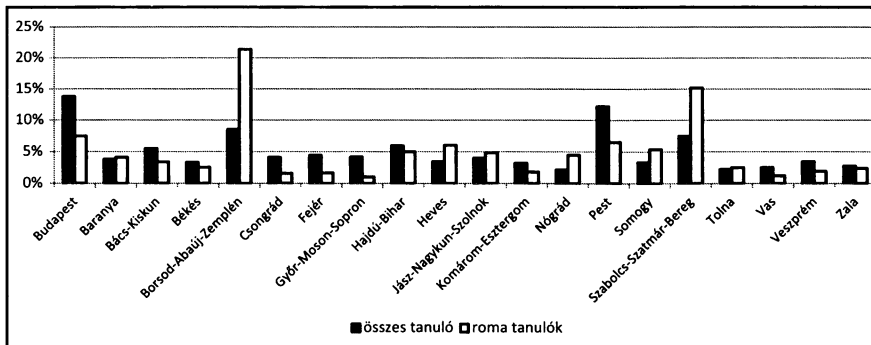

2. ábra: Az összes tanuló és a roma tanulók regionális megoszlása
(Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

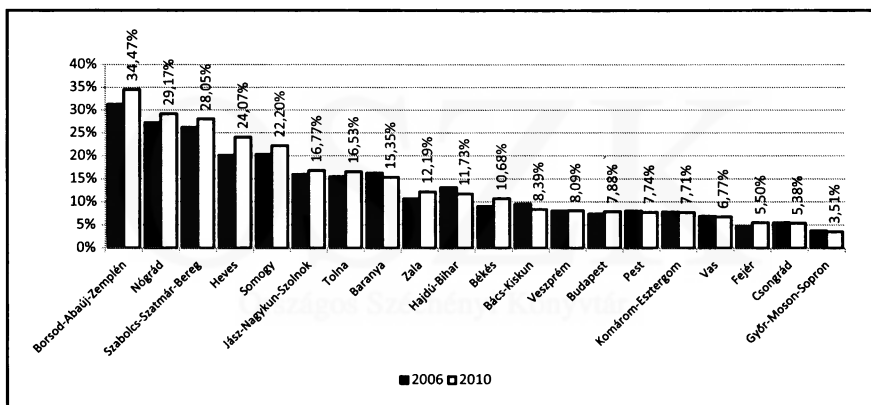

3. ábra: A roma tanulók aránya az egyes régiókban
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

A finomabb területi beosztás felé haladva ez a térbeli elkülönülés még szembetűnőbbé válik. A roma tanulók relatívan a legnagyobb arányban Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében járnak általános iskolába, több mint harmaduk e két megyében koncentrálódik, míg az összes diáknak körülbelül csak a 16 százaléka tanul itt. Ezzel összhangban a cigány tanulók aránya e két megyében, valamint Nógrád-ban a legmagasabb: 28 és 34,5 százalék közötti, Győr-Moson-Sopron, Csongrád és Fejér megyékben pedig a legalacsonyabb: 3,5–5,5 százalék. A legnagyobb növekedés Heves megyében volt (3,95 százalékpontnyi), ezt követte a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei növekedés (3,21 százalékpont), de számottevően nőtt a romák aránya Nógrádban, Szabolcs-Szatmár-Bereg, valamint Somogy megyében is. A rangsor másik végén található mindenekelőtt Hajdú-Bihar (–1,36 százalékpont), Bács-Kiskun (–1,1 százalékpont) és Baranya (–0,91 százalékpont).

4. ábra: Az összes tanuló és a roma tanulók megyei megoszlása
(Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

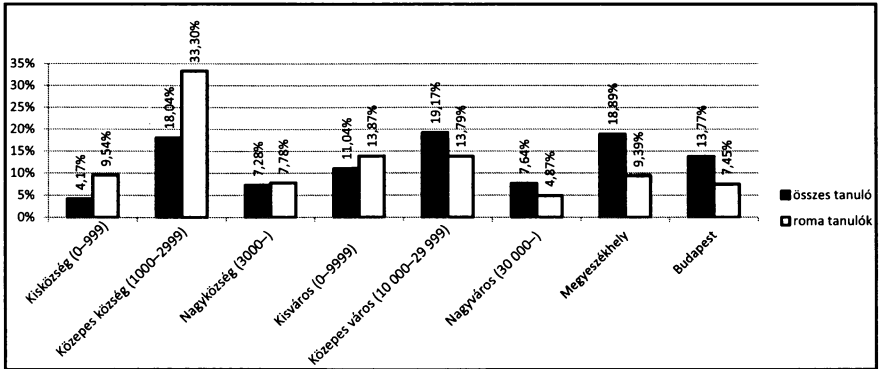
5. ábra: A roma tanulók megyei aránya
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

Kistérségi szinten vizsgálva a roma tanulók arányát azt látjuk, hogy az az egyes években a kistérségek körülbelül 40 százalékában 10 százalék vagy annál kevesebb. Ezzel szemben vannak olyan kistérségek, ahol a cigány tanulók adják az általános iskolásoknak több mint a felét. A 2006-os kompetenciaméréskor a súlyozott átlagok alapján két olyan kistérség volt – az Ózdi és az Edelényi –, ahol többségbe kerültek a roma tanulók. 2010-ben ezek száma hétre emelkedett. A fentiek mellett az Abaúj-Hegyközi, Encsi, Bodrogi, Hevesi és Szécsényi kistérségben haladta meg a roma tanulók aránya az 50 százalékot.

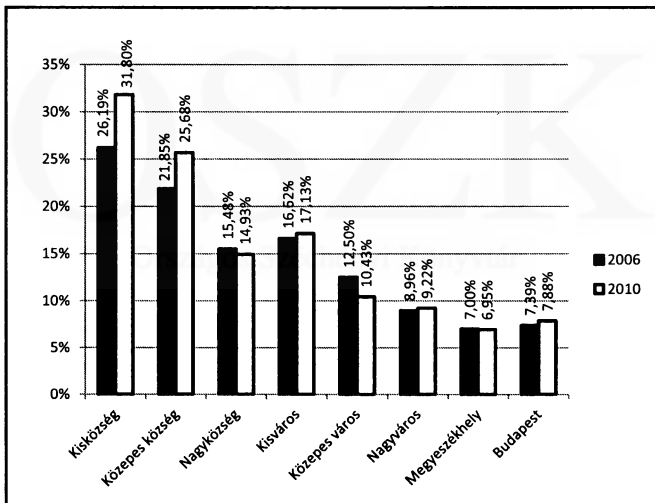
1. táblázat: A legmagasabb (becsült) általános iskolai
romaaránnyal rendelkező kistérségek
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

	2006		2010	
	Kistérség neve	A romák becsült aránya (százalék)	Kistérség neve	A romák becsült aránya (százalék)
1	Ózdi	54,26	Edelényi	57,88
2	Edelényi	51,44	Abaúj–Hegyközi	53,84
3	Szikszoói	49,27	Encsi	53,51
4	Encsi	47,23	Bodroghközi	53,32
5	Bodroghközi	44,05	Hevesi	53,02
6	Pétervásárai	43,01	Ózdi	51,90
7	Szécsényi	40,11	Szécsényi	51,33
8	Abaúj–Hegyközi	39,96	Pétervásárai	45,36
9	Vásárosnaményi	37,53	Mezőcsáti	44,77
10	Tiszaújvárosi	37,39	Sásdi	43,96

Jelentős különbség mutatkozik a romák és a többség között a tekintetben is, hogy a roma tanulók sokkal nagyobb mértékben látogatják a kisebb és közepes méretű községek, valamint a kisvárosok iskoláit, és a nem romákhoz képest jelentősen kisebb körökben azoknak az aránya, akik közepes vagy nagyobb városban, megyeszékhelyeken vagy pedig a fővárosban járnak iskolába. A romák iskolai aránya átlagosan a megyeszékhelyeken a legalacsonyabb, 6,95 százalék, a kisközségekben ezzel szemben 31,8 százalék. 2006-hoz viszonyítva a kisközségekben 5,62 százalékponttal, a közepes községekben pedig 3,84 százalékponttal nőtt a roma tanulók becsült aránya. A legnagyobb csökkenést a közepes városok mutatták, ahol 2010-ben 2,07 százalékponttal volt alacsonyabb a cigány tanulók aránya az általános iskolákban, mint 2006-ban.

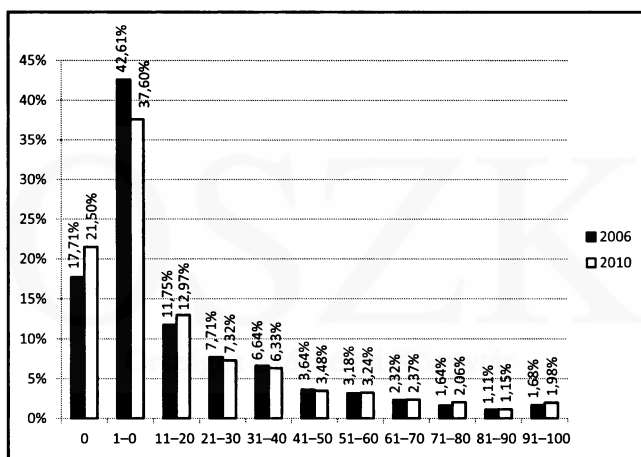
6. ábra: Az összes tanuló és a roma tanulók megoszlása a település mérete szerint
(Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés.)

7. ábra: A roma tanulók aránya a különböző méretű települések általános iskoláiban
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés.)

Telephelyi szinten is jelentős átrendeződés következett be, 2006 és 2010 között körülbelül 270 telephely szűnt meg. Ez az adatok alapján elsősorban az 1–10 százalékos romaarányt mutató telephelyeket érintette, ezek száma 243-mal csökkent. Ugyanakkor 48-cal nőtt a nem

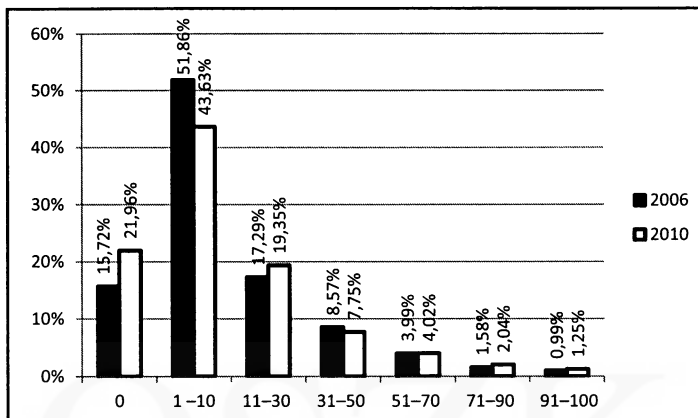
roma telephelyek száma. A számbeli változások a telephelyek roma-arány szerinti megoszlásában is megmutatkoznak: körülbelül 5 százalékponttal, 42,61 százalékról 35,5 százalékra csökkent az 1–10 százalékból roma telephelyek aránya, nőtt azonban egyrészt a nem roma telephelyek, másrészt a 11–20 százalékból roma telephelyek aránya. A növekedés az előbbieket esetében volt magasabb – 3,79 százalékpont az 1,22 százalékponttal szemben. Ugyancsak nőtt az 50 százaléktól feljebb romaarányt felmutató telephelyek aránya: a legnagyobb mértékben a 71–80, valamint a 91–100 százalékból roma telephelyeké.

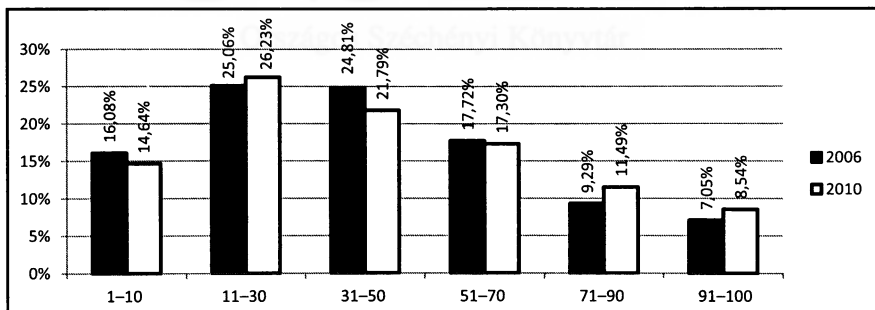
8. ábra: A telephelyek megoszlása a roma tanulók becsült aránya szerint
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

A tanulók megoszlása is a fent bemutatott trendeket követi. A legtöbb tanuló olyan iskolában tanul, ahol a cigányok becsült aránya 1–10 százalék közé esik. Ugyanakkor az elmúlt években a tanulók megoszlását tekintve is megfigyelhető az elmozdulás egyrészt a nem roma iskolák, másrészt a 10–30 százalékból roma iskolák irányába. Fontos továbbá felhívni a figyelmet arra, hogy míg az összes tanulónak mindössze 7,31 százaléka

tanul gettóiskolában,⁹ addig a roma tanulóknak 37,33 százaléka. A 2006 óta bekövetkezett változás – 3,28 százalékponttal nőtt a gettóiskolába járó roma gyerekek aránya – azt valószínűsíti, hogy ez a kategória a jövőben tovább növekszik.

9. ábra: A nem roma tanulók megoszlása a különböző romaarányú telephelyek között
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

10. ábra: A roma tanulók megoszlása a különböző romaarányú telephelyek között
(Forrás: OKM 2006 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

⁹ Gettóiskolának nevezzük azokat az iskolákat (vagy telephelyeket), ahol a roma tanulók aránya meghaladja az 50 százalékot. HAVAS GÁBOR: Esélyegyenlőség, deszegregáció. In FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS – VARGA JÚLIA (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest, 2008, p. 124.

Látható tehát, hogy a roma diákok aránya – a nem roma tanulók számának gyorsabb ütemű csökkenése következtében – nőtt az elmúlt időszakban, és ez a növekedés valószínűleg folytatódik. Ugyanakkor területi megoszlásuk nem követi az összes tanuló területi megoszlását, és a növekedés sem egyenletesen zajlott az ország egész területén. A magyar oktatási rendszerben inkább szegregációs tendenciákról lehet beszélni. Az adatok azt mutatják, hogy a cigány tanulók aránya elsősorban azokban a térségekben nőtt az elmúlt években, ahol ez az arány már korábban is magas volt. Telephelyi szinten pedig megfigyelhető, hogy csökken azoknak a tanulóknak az aránya, akik 1–10 százalékbán roma iskolákba járnak, és nő azoké, akik nem roma iskolába. A cigány tanulók körében szintén csökken azoknak az aránya, akik az 1–10 százalékos romaarányú iskolákat látogatják, és elsősorban a 71–90 százalékos, valamint a 90 százaléknál nagyobb romaarányú iskolákba járók aránya nő.

Több tényező áll a fent bemutatott helyzet hátterében. Az egyik a roma lakosság már említett lakóhelyi koncentrációja, amely megteremti az iskolai szegregáció lehetőségeit.¹⁰ Ebbe az irányba hat a szabad iskola-választás által lehetővé tett tanulói mobilitás is, amely nagyobb mértékben jellemző az iskolázottabb szülők gyermekeire,¹¹ valamint az iskolák szelektáló felvételi gyakorlata, esetleg a szegregatív helyi iskolapolitika.¹² Kutatási eredmények azt mutatják, hogy a szegregációban a lakóhely, a társadalmi háttér és a képességek alapján zajló szelekció a jelentősebb, de az etnikai alapú szegregáció sem elhanyagolható tényező.¹³

¹⁰ Uo. p. 123.

¹¹ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: Általános iskolai szegregáció II. *Közgazdasági Szemle*, 2005/5., p. 468.; HAVAS GÁBOR: Esélyegyenlőség, deszegregáció. In FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS – VARGA JÚLIA (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest, 2008, p. 132.

¹² KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: A roma és nem roma tanulók teszteredményei közötti különbségekről és e különbségek okairól. *Közgazdasági Szemle*, 2012/7–8., p. 822.

¹³ Uo. pp. 835–836.

A hátrányos helyzetű (és ehhez kapcsolódóan a roma) diákok szegregált oktatásának számos negatív következménye lehet mind a tanulók csoportközi kapcsolatait, mind az iskolai teljesítményüket tekintve, ez pedig az egész társadalom szempontjából negatív hatással járhat. Szegregált körülmények között a tanulóknak kevesebb lehetőségük nyílik kapcsolatba lépni más társadalmi csoportokhoz tartozó diákokkal, nem szereznek személyes tapasztalatokat, ami gyengítheti a társadalmi integrációt, a hátrányos helyzetűekkel való szolidaritást, a „kiilleszkedett” csoportok számára pedig nem teszi lehetővé olyan „gyenge kötések” kialakítását, amelyeken keresztül fontos erőforrásokat mozgósíthatnának későbbi életük, például az álláskeresés során. E helyzet iskolai teljesítményekre kifejtett hatása azáltal érvényesül, hogy a tanulási nehézségekkel küzdő tanulók koncentrációjuk kedvezőtlen szubkultúra kialakulásához, a tanárok részéről pedig csökkentett követelményekhez, valamint „a tanári állomány kontraszelektív cserélődéséhez” vezethet.¹⁴

Iskolai romaarány és sikeresség

Mint láthattuk, a cigány tanulók aránya az iskolarendszer egészében és mindenekelőtt néhány földrajzi térségben folyamatosan nő. Egyre több olyan iskolával – gettóiskolával – találkozunk, ahol a cigány tanulók többségbe kerülnek. Az Országos kompetenciamérés lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy milyen eredményeket tudnak elérni ezek a telephelyek, vannak-e olyanok közöttük, amelyek mérhető – akár országos viszonylatban is jelentős – sikereket tudnak felmutatni. A sikert jelen esetben két módon vizsgáltuk: egyrészt a nyers kompetenciaeredményeket értettük rajta, másrészt az adott iskola diákjai továbbtanulásának mintázatát, azaz hogy hányan tanultak tovább gimnáziumban, szakközépiskolában, szakiskolában, vagy épp hagyták abba tanulmányaikat a 8. évfolyam elvégzését követően. Az adatok elemzése azt mutatta,

¹⁴ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 2009/11., pp. 960–963.

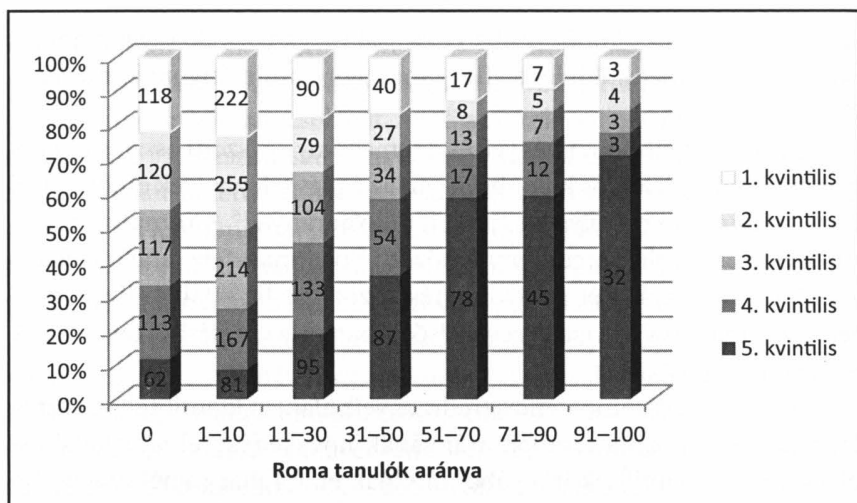
hogy elsősorban a gimnáziumban és a szakiskolában való továbbtanulás alakulása érdemel különleges figyelmet, így tanulmányunkban ezekre összpontosítunk.

A kompetenciaeredmények és a romaarány egyszerű összevetéséből az látszik, hogy jelentős különbség van az egyes telephelyek eredményei közt aszerint, hogy milyen a roma tanulók aránya.¹⁵ A romaarány és a matematikában elért eredmények közötti Spearman-féle rangkorreláció $-0,286$, a romaarány és a szövegértés közötti pedig $-0,431$. Ez alapján tehát a romaarány növekedésével elsősorban szövegértésből teljesítenek rosszabbul az iskolák.

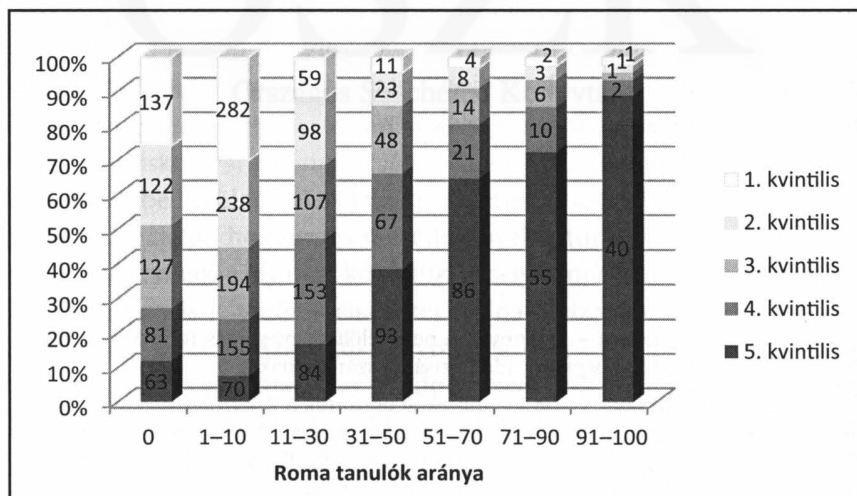
Az iskolákat kompetenciaeredményeik alapján kvintilisekbe osztva látszik, hogy a roma tanulók arányának növekedésével az iskolák az alacsonyabb kvintilisek irányába tolódnak el.¹⁶ Tehát minél magasabb a cigány tanulók becsült aránya egy iskolában, annál kisebb a valószínűsége, hogy országos viszonylatban is jól teljesítő iskoláról van szó. Meg kell azonban említeni, hogy még azon iskolák között is találunk az ország élmezőnyébe tartozókat, ahol a roma tanulók aránya rendkívül magas! Emellett további említésre méltó eredmény, hogy az 1–10 százaléknyi roma tanulóval működő iskolák körében nagyobb azoknak a mértéke, amelyek a felső kvintilisekbe tartoznak, mint a kizárólag nem roma tanulókkal rendelkező iskolák között.

¹⁵ Az alábbi eredmények – amennyiben nem jelölünk meg más forrást – az OKM 2010. évi 8. évfolyamos telephelyi adatbázisából származnak.

¹⁶ Az egyes telephelyeket külön kvintilisekbe osztottuk a 8. évfolyamos matematikai és szövegértési kompetenciaeredmények nagysága szerint. A két besorolás természetesen összefügg (rangkorreláció értéke: $0,669$), de nem feleltethető meg egymásnak. A beosztás 2605 telephely esetében értelmezhető, így az egyes kvintilisekbe pontosan a telephelyek 20–20 százaléka (521 telephely) került. Az 5. kvintilisbe mindkét esetben azok a telephelyek tartoznak, ahol a mért kompetenciaeredmények a vonatkozó területen a legalacsonyabbak voltak, az 1. kvintilisbe pedig az adott kompetenciaterületen a legjobb átlagos eredményt elérő telephelyeket soroltuk.

11. ábra: Az általános iskolai telephelyek száma a roma tanulók aránya és a matematikai kompetenciaeredmények szerint (kvintilisek; Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

12. ábra: Az általános iskolai telephelyek száma a roma tanulók aránya és a szövegértési kompetenciaeredmények szerint (kvintilisek; Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

Bár látható, hogy van statisztikai összefüggés a roma tanulók aránya és a kompetenciaeredmények között, ezt téves lenne úgy értelmezni, hogy a cigány tanulók roma létükből adódóan rendelkeznek olyan sajátos tulajdonságokkal, amelyek iskolai hátrányokat eredményeznek. Mint számos kutató rámutatott, a cigány tanulók gyengébb eredményei elsősorban a társadalmi helyzetükre, az életkörülményeikre vezethetők vissza.¹⁷ Ennek az összefüggésnek a tesztelésére – korlátozott mértékben – az OKM telephelyi adatbázisai is lehetőséget adnak. Ezekben ugyanis több változó is mérni hivatott a tanulók családi háttérét és életkörülményeit. Az egyik ilyen az úgynevezett *családi háttér index*, amely a szülők és a család társadalmi helyzetét, valamint a nevelési környezet bizonyos aspektusait sűríti egy összetett változóba.¹⁸ Ez az index önmagában szintén nagymértékben korrelál a kompetenciaeredményekkel: a matematikai eredményekkel 0,468, a szövegértési eredményekkel 0,674 a korreláció. E befolyás kiszűrése jelentősen gyengíti a romaarány hatását: a szövegértési eredmények ezt követően már csak –0,077-es szinten korrelálnak a romaaránnal, a matematikai eredmények esetében pedig gyakorlatilag meg is szűnik a korreláció. Ugyanakkor az eredmény értelmezésében problémát okoz, hogy a családi háttér index esetében 2010-ben rendkívül magas, 37,8 százalékos adathiánnyal találkozunk.

Ugyancsak a tanulók társadalmi helyzetét hivatott mérni az úgynevezett *tanulói összetétel index*, amely az iskolaigazgató becsléseire támaszkodik, és elsősorban olyan ismérvekre épít, mint a kedvezményes étkezés vagy az ingyenes tankönyvek használata.¹⁹ Ennek kiszűrése

¹⁷ Erre az eredményre jutott Papp Z. Attila a szövegértési kompetenciaeredmények esetében: PAPP Z. ATTILA: Idősoros roma tanulói arányok és kihatásuk a kompetenciaeredményekre. *Pro Minoritate*, 2011. ősz, p. 97. Kertesi Gábor és Kézdi Gábor pedig három olyan mechanizmust mutat be, amelyeken keresztül az eredmények különbségei alapképességbeli különbségeket eredményeznek: az egészségi állapotot, a családi nevelési környezet eltéréseit, valamint a minőségi oktatáshoz való hozzáférés esélyeiben mutatkozó különbségeket. KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. *Közgazdasági Szemle*, 2012/7–8., pp. 798–853.

¹⁸ Az index felépítése megtalálható a függelékben.

¹⁹ Az index felépítése megtalálható a függelékben.

szintén némileg csökkenti ($-0,144$ -re a matematika, illetve $-0,235$ -re a szövegértés esetében), de nem szünteti meg a romaarány és a kompetenciaeredmények közötti összefüggést.

Vizsgálatunk során a matematikai és szövegértési kompetenciaeredményekre többváltozós lineáris regressziós modellt is felállítottunk. Ezáltal lehetőségünk nyílt a többi változó hatásának kontrollálása mellett vizsgálni azt, hogy mely tényezőknek milyen szerep jut a kompetencia-méréseken születő telephelyi szintű eredmények magyarázatában. Független változóként a következőket vontuk be a modellbe:

Településtípus
Az iskola jellemzői:
Általános iskolás tanulók száma
Normál tanteremre eső tanulók száma
Egy pedagógusra eső tanulók száma
Számítógépek száma (0–5 év)
Pedagógusvégzettséggel nem rendelkezők száma
Továbbképzésen való részvétel indexe ²⁰
A hallgatók számára hozzáférhető könyvtár
Szelekció alkalmazása a felvétel során
Képzési programok megléte
Integrációs, képességkibontakoztató foglalkozás
SNI ²¹ gyerekek integrált oktatása
Csoportos korrepetálás tanórán kívül
Tehetséggondozás
Cigány kisebbségi program
Nemzetiségi program
Egyéni fejlesztési program
Tanulók jellemzői
Roma tanulók becsült aránya
A telephely tanulói összetételének indexe
A diákok motivációját mérő index ²²
Magatartásbeli problémák előfordulását mérő index ²³
Tanulási nehézségekkel küzdők indexe ²⁴

²⁰ Az index összetétele megtalálható a függelékben.

²¹ SNI: sajátos nevelési igényű.

²² Az index összetétele megtalálható a függelékben.

²³ Az index összetétele megtalálható a függelékben.

²⁴ Az index összetétele megtalálható a függelékben.

A regressziós becslésekben szignifikáns hatású független változókat a 2. táblázat tartalmazza. A modellekből egyrészt látszik, hogy a szövegértési kompetenciák szórásának jelentősen nagyobb részét magyarázzák a fent felsorolt tényezők: a matematikai kompetenciákat becslő modell a matematikai kompetenciák szórásának körülbelül 23 százalékát magyarázza, a szövegértési kompetenciákra felállított modell viszont a kompetenciaértékek szórásának körülbelül 44,1 százalékát. Ugyanakkor még számos olyan tényező létezhet, amely befolyással van a kompetenciamérés aktuális eredményeire. Ezt mutatja az is, hogy a felsorolt tényezők hatásának kiszűrése ellenére az eredmények alakulásában továbbra is a roma tanulói aránynak van meghatározó szerepe. Ez tehát azt jelzi, hogy a magas arányban roma iskolák további olyan tulajdonságokkal rendelkezhetnek, amelyek negatívan befolyásolják a tanulók kompetenciaméréseken elért eredményeit. Ezeknek a tényezőknek a vizsgálata azonban további, célzott kutatásokat igényel. Ezenkívül jelentős hatást gyakorol még a tanulók motiváltsága, valamint – elsősorban az olvasás-szövegértés esetében – a tanulók családjának társadalmi helyzete.²⁵ A többi tényező hatása ezekhez képest jóval kisebb. Az iskolát jellemző számos változó pedig nem is volt szignifikáns hatással: így a számítógépek száma, a tanárok továbbképzési indexe, a pedagógusvégzettség nélkül tanítók száma, az egy pedagógusra, illetve normál tanteremre jutó tanulók száma vagy épp a szelekció alkalmazása.

²⁵ Nyitott kérdés marad, milyen változást eredményezne a modellben, ha a tanulói összetétel indexe helyett a sokkal átfogóbb családi háttér indexet használnánk. Ez a nagymértékű adathiány miatt nem volt lehetséges. Papp Z. Attila útelemzéssel vizsgálta különböző tényezők szerepét a szövegértés kompetenciaeredményeinek alakulásában, és azt találta, hogy a családi háttér index bevonása minden más változó direkt hatását elnyomja. Ugyanakkor a falu-város bontás megmutatta, hogy ez csak a községekben igaz, a városokban markáns negatív hatást fejt ki a roma tanulói arány. Városokban – az ő modellje szerint – a szelekció is szerephez jut. PAPP Z. ATTILA: A roma tanulók aránya Magyarországon és a tanulói teljesítmények az általános iskolai oktatásban. In BÁRDI NÁNDOR – TÓTH ÁGNES (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011, pp. 254–256.

2. táblázat: A matematikai és szövegértési kompetenciákra szignifikáns hatást gyakorló tényezők

(Forrás: OKM 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

	Matematika ($R^2=0,230$)			Szövegértés ($R^2=0,441$)		
	B	Std. hiba	β	B	Std. hiba	β
Konstans	1555,68	14,08		1513,26	10,89	
Településtípus	8,41	2,84	0,08	6,77	2,20	0,07
Tanulók száma	nem szignifikáns			0,04	0,02	0,07
Hozzáférhető könyvtár (1: igen)	nem szignifikáns			10,01	4,69	0,04
SNI gyerekek integrált nevelése (1: igen)	-14,72	7,04	-0,04	-12,18	5,45	-0,04
Csoportos korrepetálás tanórán kívül (1: igen)	nem szignifikáns			10,18	4,78	0,04
Tehetséggondozás (1: igen)	14,65	4,73	0,06	9,63	3,66	0,04
Cigány kisebbségi program (1: igen)	nem szignifikáns			-13,14	6,20	-0,04
Nemzetiségi program (1: igen)	nem szignifikáns			10,52	4,83	0,04
Roma tanulók aránya	-0,78	0,16	-0,16	-0,93	0,12	-0,21
Tanulói összetétel index (magas érték: jobb társadalmi helyzet)	1,72	0,64	0,09	3,51	0,49	0,20
Motivációs index (magas érték: kevésbé motiváltak)	-17,11	3,34	-0,15	-17,42	2,58	-0,17
Tanulási nehézségekkel küzdők indexe (magas érték: alacsonyabb arány)	5,31	1,84	0,06	5,45	1,42	0,07

A diákok továbbtanulásának vizsgálatához a 2009. évi 8. évfolyamos telephelyi adatbázist vettük alapul, kiegészítve a 2010. évi 8. évfolyamos adatbázis továbbtanulásra vonatkozó adataival.²⁶ A romaarány és a továbbtanulási arányok egyszerű összevetése – rangkorrelációja – alapján az látszik, hogy a magas romaaránnal rendelkező telephelyeken a diákok átlagosan kevésbé tanulnak tovább gimnáziumban (a korreláció értéke $r=-0,359$), szakközépiskolában ($r=-0,191$), illetve nagyobb arányban mennek szakiskolába ($r=0,468$) vagy hagyják abba tanulmányaikat ($r=0,242$).

A családi háttér indexszel való kontrollálás jelentősen csökkentette a romaarány és a gimnáziumban ($r=0,095$), szakiskolában való továbbtanulás ($r=0,119$) és a tanulmányok abbahagyásának ($r=0,196$) összefüggését, azonban növelte a romaarány és a szakközépiskolában való továbbtanulás közötti korrelációt ($r=-0,215$). A tanulói összetétel indexszel való kontrollálásnak szintén ugyanez volt a hatása, sőt ez a gimnáziumban való továbbtanulás esetében meg is szüntette az összefüggést ($r=0,005$). Ez alapján tehát a gimnáziumban, szakiskolában való továbbtanulásról, illetve a tanulmányok megszakításáról hozott döntést legalábbis részben a tanuló és családja társadalmi helyzete befolyásolja.

A különböző tényezők relatív – és a többi tényező befolyásától megtisztított – hatásának felmérésére a regressziós modellek biztosítanak lehetőséget számunkra. Ezekbe a fent már bemutatott független változókon kívül a szövegértési kompetenciaeredményeket vontuk be.²⁷ Tanulmányunkban csak a gimnáziumban, illetve szakiskolában való továbbtanulással foglalkozunk, mivel a tanulmányok megszakítására felállított modell esetében mindössze a szórás 4,1 százalékát és a szakközépiskolában való

²⁶ A kérdés így hangzott: „Az Önök telephelyén az elmúlt tanévben a 8. évfolyamon végzett általános iskolás tanulók milyen arányban tanultak tovább az alábbi képzési formákban?”, és külön felmérték a gimnáziumban, szakközépiskolában, szakiskolában tovább tanulók arányát, valamint a tovább nem tanulókét.

²⁷ A matematikai kompetencia kihagyása mellett az szólt, hogy mindkét terület bevonása esetén multikollinearitás lépett fel, így csak egyik változót tartottuk meg, ami megszüntette ezt a problémát. A választásban annak volt szerepe, hogy mindkét változó bevonása esetén csak a szövegértési kompetencia volt szignifikáns hatással a továbbtanulás becslésére, és a modell teljes magyarázó erejéhez is nagyobb mértékben járult hozzá.

továbbtanulás szórásának is csak 11,4 százalékát tudtuk megmagyarázni. Ezzel szemben a gimnáziumban való továbbtanulásra felállított modell magyarázó ereje 0,408, a szakiskolára felállítotté pedig 0,496, tehát utóbbi esetben a telephelyek közötti különbségek csaknem felét magyarázza a modell.

A szignifikáns hatású változókat, valamint a hatás relatív erősségét a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat: A gimnáziumban és szakiskolában való továbbtanulásra szignifikáns hatást gyakorló tényezők

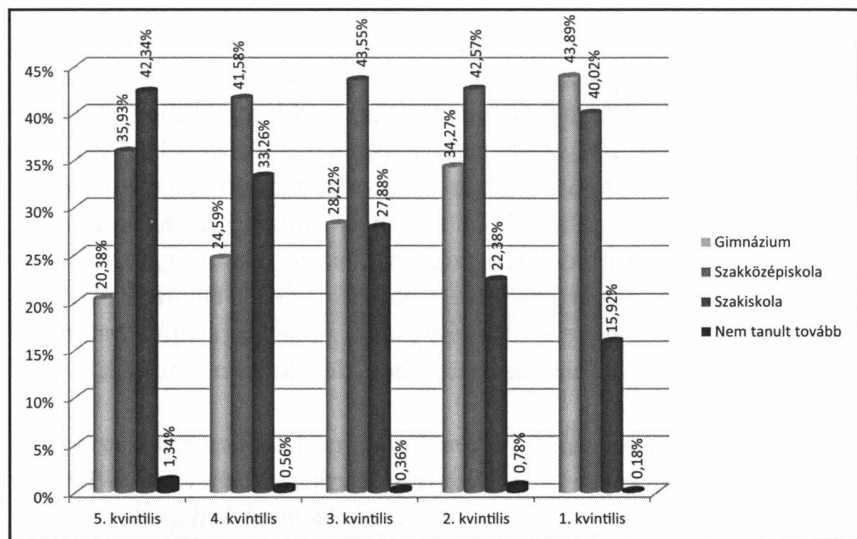
(Forrás: OKM 2009 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

	Gimnázium ($R^2=0,408$)			Szakiskola ($R^2=0,496$)		
	B	Std. hiba	β	B	Std. hiba	β
Konstans	nem szignifikáns			76,06	4,18	
Településtípus	3,20	0,46	0,16	-2,83	0,43	-0,14
Tanulók száma	0,02	0,00	0,14	-0,01	0,00	-0,09
Egy pedagógusra jutó tanulók száma	-0,69	0,15	-0,09	nem szignifikáns		
Hozzáférhető könyvtár (1: igen)	-2,27	1,01	-0,04	nem szignifikáns		
Alkalmaznak-e szelekciót? (1: igen)	-5,31	0,88	-0,11	2,72	0,82	0,06
Motivációs index (magas értékek: kevésbé motivált)	-3,92	0,54	-0,19	2,26	0,50	0,11
SNI gyerekek integrált oktatása (1: igen)	-5,75	1,00	-0,10	3,02	0,92	0,05
Csoportos korrepetálás tanórán kívül (1: igen)	-2,56	1,02	-0,04	nem szignifikáns		
Felzárkóztató, korrekciós osztály (1: igen)	-7,03	2,79	-0,04	nem szignifikáns		
Emelt szintű oktatás (1: igen)	-2,69	0,87	-0,06	nem szignifikáns		
Roma tanulók aránya	0,07	0,03	0,07	0,15	0,02	0,16
Tanulói összetétel index (magas: jobb társadalmi helyzet)	0,58	0,10	0,16	-0,33	0,09	-0,09
Tanulási nehézségekkel küzdők indexe (magas: alacsonyabb arány)	1,89	0,31	0,12	-1,90	0,29	-0,12
Tanulók átlagos képességi pontja – szövegértés	0,07	0,01	0,18	-0,10	0,01	-0,25

A két modellnek tehát megközelítőleg hasonló magyarázó ereje van. A bevont változók közül – a bétaegyütthatók elemzése alapján – a gimnáziumban való továbbtanulást a legnagyobb mértékben a tanulók motiváltsága ($\beta=-0,19$), szövegértési kompetenciáik ($\beta=0,18$), társadalmi összetételük ($\beta=0,16$) befolyásolják, valamint annak a településnek a típusa ($\beta=0,16$), ahol az iskolai telephely működik. A roma tanulók arányának ebben a modellben szignifikáns, de inkább gyenge hatást tulajdoníthatunk, amely ráadásul a várthoz képest ellentétes irányú, hiszen minden más tényező egyezése esetén a magasabb arányban roma iskolákból – jóllehet minimális mértékben, de – többen tanulnak tovább gimnáziumban.

A szakiskolában való továbbtanulás modelljében ezzel szemben a roma tanulók aránya – a szövegértési kompetenciák után ($-0,25$ -ös béta-együttható) – a második legerősebb hatást kiváltó független változó ($\beta=0,16$). Ezenkívül a településtípus hatása jelentősebb, de szerepet játszik a tanulási nehézségekkel küzdők aránya, valamint a diákok motiváltsága is.

Érdekes tanulságokkal szolgál azonban, ha visszatérünk a szövegértési kompetenciák és a továbbtanulási arányszámok összevetéséhez. A két változó rangkorrelációja mutatja a kapcsolat erősségét. Ez alapján minél magasabbak a kompetenciaeredmények, annál magasabb a gimnáziumban tovább tanulók (korreláció értéke $r=0,453$) és annál alacsonyabb a tanulmányaikat szakiskolában ($r=-0,548$) folytatók aránya.

13. ábra: Továbbtanulási arányszámok a kompetenciamérés telephelyi eredményei tükrében

(Forrás: OKM 2009 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)²⁸

Ez a korrelációs érték a legalább 50 százalékban roma tanulókat oktató gettóiskolák esetében is érvényes (gimnáziumban való továbbtanulás: $r=0,420$; szakiskolában: $r=-0,438$), ugyanakkor, ha a két változó összefüggése helyett a tényleges arányszámokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy bár a kompetenciaeredmények javulásával ténylegesen nő a gimnáziumba készülők aránya, ez a növekedés csak egy bizonyos kompetenciaértékig figyelhető meg. Ráadásul lényegesen alacsonyabb értékről indul, és az arány nem is kúszik olyan magasra. A szakiskolában való továbbtanulásról ugyancsak az mondható el, hogy bár a jobb eredményeket elérő gettóiskolákban csökken a jelentősége, ez a csökkenés lényegesen kisebb, mint a nem gettóiskolák körében, és még a kompetenciák szerinti legmagasabb kvintilisbe tartozó gettóiskolákban is ez a legjellemzőbb. Az összes iskolát figyelembe véve a szakiskola ezzel

²⁸ A kvintilisek létrehozásáról lásd a 16. számú lábjegyzetet.

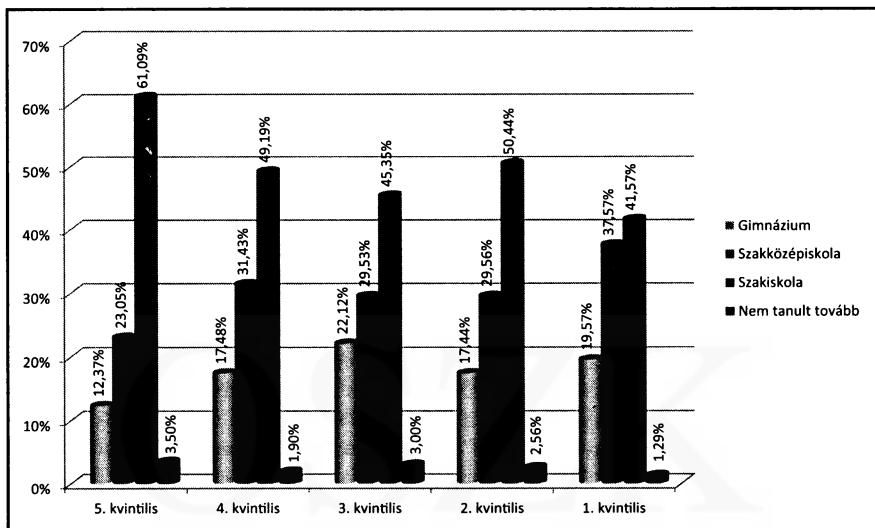
szemben csak a legalsó kvintilisben előzi meg a másik két intézménytípust. Ez azt mutatja, hogy önmagukban a jó eredmények a roma tanulók esetében nem járnak együtt a gimnázium vagy szakközépiskola – és talán később az egyetem vagy főiskola – iránti fokozottabb érdeklődéssel, a továbbtanulás szempontjából továbbra is a szakmunkásképző játssza a legfontosabb szerepet.²⁹ A roma diákok jelentős része tehát, amennyiben tovább tanul, a szakképzést adó szakiskolákat választja, vagy „jobb híján” idekerül.³⁰ Ezek pedig a többi iskolatípusnál kevésbé képesek az általános készségek fejlesztésére, magas a lemorzsolódás,³¹ a szakiskolai végzettség

²⁹ Ez némileg egybevág Kertesi Gábor és Kézdi Gábor eredményeivel a roma és nem roma tanulók továbbtanulásáról. Ők egyéni adatokon vizsgálták a kompetenciaeredmények és a továbbtanulási döntés összefüggését, és arra a következtetésre jutottak, hogy míg a nem roma tanulónál erőteljes képességszint szerinti szelekció zajlik, nevezetesen a gyengébben teljesítők szakiskolában, a közepesen teljesítők szakközépiskolában, míg a jobb eredményeket elérők jellemzően gimnáziumban tanulnak tovább, a roma tanulók esetében ez nem látszik, és még az átlagnál jobb eredményeket elérők körében is a szakiskolában való továbbtanulás marad domináns. KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. Első eredmények a TÁRKI-Educatio életpálya-felmérése alapján. In KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport 2008*. TÁRKI, Budapest, 2008, pp. 351–355. Az ő – a 2006-os kompetenciamérésből származó – eredményeikhez képest a mi – 2009. és 2010. évi mérések összekapcsolásából származó – eredményeink azt mutatják, hogy a kompetenciaeredmények javulásával mutatkozik némi csökkenés a szakiskolában való továbbtanulásban, valamint növekedés a másik két lehetőség esetében.

³⁰ A továbbtanulásra jelentkező, általános iskolát végzett tanulók 10 százalékát nem veszik fel abba a középfokú oktatási intézménybe, ahová jelentkezett, hanem átirányítják szakiskolákba. A szakiskolában tovább tanulónak csaknem a fele olyan képzésben vesz részt, ahová a normál felvételi időszakban nem nyújtott be továbbtanulási kérelmet. LISKÓ ILONA: Szakképzés és lemorzsolódás. In FAZEKAS KÁROLY – KÖLLÖ JÁNOS – VARGA JÚLIA (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest, 2008, p. 97.

³¹ Kertesi Gábor és Kézdi Gábor életpálya-vizsgálatuk alapján felhívják a figyelmet a roma tanulók lemorzsolódására, valamint iskolaváltására. A lemorzsolódás a 9. és 10. osztály között eredményeik szerint összességében nem jellemző, mégis mérhetően nagyobb mértékben érinti a roma tanulókat. Az iskolaváltás azonban viszonylag sok tanuló érintett, a roma szakközépiskolások csaknem 30 százaléka váltott szakiskolára, amit esetükben nem ellensúlyoz a szakiskolából szakközépiskolába kerülők 4 százalékos aránya. Ugyancsak a nem roma tanulóknál nagyobb lefelé irányuló mobilitás jellemezte a roma gimnáziumi tanulókat. KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR – A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. Első eredmények a TÁRKI-Educatio életpálya-felmérése alapján. In KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport 2008*.

munkaerő-piaci leértékelődésének következtében pedig a képzés hozama szintén elmarad a középiskolai és főleg a felsőfokú képzésétől.³² Ennek következtében a roma tanulók társadalmi hátrányai átörökítődnének a következő generációra.

14. ábra: Továbbtanulási arányszámok a kompetenciamérés telephelyi eredményeinek tükrében, gettóiskolák
(Forrás: OKM 2009 és 2010/8. évfolyam, saját szerkesztés)

TÁRKI, Budapest, 2008, pp. 344–363.

³² LISKÓ ILONA: Szakképzés és lemorzsolódás. In FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS – VARGA JÚLIA (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest, 2008, pp. 99–105.

Összegzés

Tanulmányunkban az Országos kompetenciamérés telephelyi adatbázisaira alapozva foglalkoztunk egyrészt a magyar iskolarendszerben lezajló etnikai vonatkozású változásokkal, másrészt a nagy arányban roma iskolák kompetenciaeredményeivel.

A roma tanulók megoszlásának vizsgálata alapján a magyar iskolarendszerben az elmúlt időszakban szegregációs tendenciák figyelhetők meg. A roma tanulók területi megoszlását nézve egyre markánsabban rajzolódnak ki azok a térségek, ahol arányuk (és arányuk növekedése) egyaránt átlagon felüli. Idetartozik mindenekelőtt az észak-magyarországi régió, és azon belül elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megye. De látható az is, hogy a roma tanulók a többségi tanulóknál nagyobb arányban látogatják a kisebb települések iskoláit. A telephelyi szintű elemzés pedig megmutatta, hogy egyrészt nőtt a nem roma telephelyek, valamint az oda járó tanulók aránya, és csökkent az 1–10 százalékos kategóriába tartozók aránya. A roma tanulók körében ezzel párhuzamosan szintén csökkent az 1–10 százalékosban roma telephelyekre járó tanulók aránya, és nőtt a magasabb – elsősorban 70–90 százalék vagy 90–100 százalékos – romaarányú iskolákba járóké.

A kompetenciaeredmények vizsgálata rámutatott, hogy a romák által nagyobb arányban látogatott iskolák relatív elmaradása legalábbis részben visszavezethető a kompetenciamérés során szintén felmért társadalmi-gazdasági, motivációs, infrastrukturális és egyéb tényezőkre. Más kutatók által végzett vizsgálatokhoz hasonlóan megmutatkozott a tanulók társadalmi háttérének hatása, valamint jelentős szerepet játszott motiváltságuk is. Ugyanakkor a felállított regressziós modellekben maradt etnikai reziduális azt mutatja, hogy a jelenség teljesebb megértéséhez további tényezők felmérése is szükséges.

A továbbtanulás magyarázatában a fent említett motiváltságon kívül jelentős szerepet játszottak a tanulók szövegértési kompetenciái is. Az is megmutatkozott, hogy a gimnáziumban vagy szakiskolában való továbbtanulásban a településtípusnak is szerepe van. Nagyobb településeken nagyobb a vonzereje a gimnáziumnak, kisebb települések

felé haladva azonban a gimnázium népszerűsége csökken, a szakiskoláé pedig nő. Végezetül láthatóvá vált, hogy bár a szövegértési kompetenciák jelentős mértékben meghatározzák a továbbtanulással kapcsolatos terveket, az úgynevezett gettóiskolákban még akkor is alacsony a gimnáziumban tovább tanulók aránya, ha a kompetenciaeredmények tekintetében országos viszonylatban is kiemelkedően teljesítenek.

Ahhoz tehát, hogy *a roma tanulók tanulmányaik révén kiemelkedhessenek, és magasabb társadalmi státusra telessenek szert, elengedhetetlen kompetenciáik – mégpedig elsősorban szövegértésük – fejlesztése*, ugyanakkor ez önmagában nem mindig elégséges. További kutatásokat igényel annak megállapítása, minek köszönhetik bizonyos gettóiskolák a jó eredményeket, illetve, hogy mi áll a cigány tanulók továbbtanulásának hátterében, mi motiválja őket a gimnáziumban való folytatásra, és mi tartja őket vissza ettől. Ezek a kérdések azonban túlmutatnak az országosan reprezentatív vagy éppen teljes körű telephelyi adatbázisok kvantitatív elemzésén, és célzott, a sikeres iskolákra és tanulókra összpontosító, a kvalitatív módszertan eredményeire támaszkodó vizsgálatokat igényelnek.

Függelék

Az elemzésben használt összetett változók felépítése

Az index neve	Az index előállításához felhasználható (2010-ben végül felhasznált) változók, kérdéscsoportok
A családi háttér indexe ³³	– a szülők iskolai végzettsége
	– a szülők munkaerő-piaci státusza
	– az otthon található könyvek száma
	– van-e a diáknak saját könyve?
	– a család anyagi, szociális helyzete – a család birtokában lévő anyagi javak – tanulást segítő eszközök otthoni megléte (található-e a család birtokában legalább egy számítógép?) – közös családi programok, kulturális tevékenységek

³³ Az index létrehozásának módszertani hátteréhez lásd: BALÁZS ILDIKÓ – LAK ÁGNES ROZINA – SZABÓ VILMOS: *Országos kompetenciamérés 2010. Országos jelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest, 2011, p. 80.

A telephely tanulói összetételének indexe ³⁴	– átlag feletti anyagi körülmények között élők
	– nagyon rossz anyagi körülmények között élők
	– rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők
	– veszélyeztetettek
	– az iskolában térítésmentesen vagy kedvezményesen étkezők
Tanulási nehézségekkel küzdők indexe ³⁵	– ingyenes tankönyvben részesülők
	– munkanélküli szülővel rendelkezők
	– diplomás szülővel rendelkezők aránya a telephelyen
	– sajátos nevelési igényűek
	– tanulási nehézségekkel küzdők
Továbbképzésen való részvétel indexe ³⁶	– évfolyamismétlők aránya a telephelyen
	– szaktárgyi továbbképzésen részt vevő tanárok aránya
	– vezetői továbbképzésen részt vevő tanárok aránya
	– személyiségfejlesztő továbbképzésen részt vevő tanárok aránya
	– a tanulók motiváltak
A diákok motivációját mérő index ³⁷	– a tanulók körében érték a tudás, az iskolai siker
	– lógnak
	– a tanulók fegyelmezetlenek
	– a szülők nem segítik, nem ösztönzik gyermekük otthoni tanulását
	– rendszeres hiányzás
Magatartásbeli problémák előfordulását mérő index ³⁸	– rendbontás a tanteremben (órán)
	– rongálás
	– fizikai bántalmazás a gyerekek között
	– verbális agresszió, ordítózás
	– agresszív magatartás az iskola dolgozóival
	– dohányzás
	– lopás

³⁴ Az index létrehozásának módszertani hátteréhez lásd uo.

³⁵ Az index létrehozásának módszertani hátteréhez lásd uo.

³⁶ Saját szerkesztésű összetett mutató: főkomponens (megőrzött variancia: 44,95 százalék)

³⁷ Saját szerkesztésű főkomponens (megőrzött variancia: 59,84 százalék)

³⁸ Saját szerkesztésű főkomponens (megőrzött variancia: 53,33 százalék)

Roma fiatalok életminősége az Ifjúság 2008 kutatás tükrében*

LUKÁCS-NÉMETH ALEXANDRA

Dolgozatom keretében a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet¹ által végzett 2008. évi ifjúságkutatási projekt másodelemzését végeztem el. A 2000 óta négyévenként lefolytatott, nagymintás kérdőíves vizsgálat alapvető célja a magyar fiatalok helyzetének ismertetése. Az elemzés a társadalmi mobilitásra, az iskolázottságra, a családi és egzisztenciális helyzetre vonatkozó kérdéseken túl magában foglalja a munkaerő-piaci jellemzők, a vallásosság, illetve a kulturális és a szabadidő eltöltésével kapcsolatos szokások témakörét is.

Fontos tehát hangsúlyozni, hogy e kutatás célja eredendően nem roma fiatalok vizsgálata, hanem az, hogy a 15 és 29 év közötti magyar ifjúságról átfogó képet kaphassunk. Azonban az, hogy a kutatás alapját képező kérdőíven szerepelt az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdés, lehetőséget adott arra, hogy másodelemzés keretében a válaszadó roma fiatalok jellemzőit is megvizsgáljam. Tehát – az SPSS statisztikai program segítségével – az említett felmérés roma almintájának elemzését végeztem el.

Dolgozatom abba nyújt bepillantást, hogy az *Ifjúság 2008* mintájába került 15–29 éves hazai cigány fiatalok az ugyanilyen korcsoportba tartozó nem cigány ifjúsághoz képest milyen társadalmi jellemzőkkel rendelkeznek. Fontos kiemelni, hogy a szakirodalomban még viszonylag kevés a romákat és nem romákat összehasonlító vizsgálat, életminőségük összevetését pedig többnyire csak lokális szinten végezték el.

* A tanulmány a szerző – még Németh Alexandra néven írt – *Roma fiatalok életminősége az ifjúságkutatások tükrében* című, a PPKE BTK Szociológiai Intézetében megvédett szakdolgozatának (Piliscsaba, 2010) rövidített, átdolgozott változata.

¹ 2011-től Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Mielőtt vizsgálódásaim eredményeit ismertetném, tisztáznom kell az *életminőség* fogalmát. Ennek definiálása többféle szempontból is lehetséges. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) meghatározása² szerint az életminőség a teljes testi, fizikai jóllét állapotát jelenti. Az életminőséget gyakorta összekeverik a hozzá hasonlatos *életszínvonallal*. Az életminőség azonban az életszínvonal összetevőin kívül az emberek közérzetét befolyásoló egyéb tényezőket is magában foglalja. A téma szakértője, Utasi Ágnes szerint két fontosabb életminőség-kutatási modellről beszélhetünk: a skandináv az erőforrások hozzáférhetőségéből és az azok feletti rendelkezésből indul ki, így inkább az objektív tényezőkre helyezi a hangsúlyt, az amerikai viszont a szubjektív érzékelést és értékelést tartja fontosabbnak.³

A kettő közötti alapvető különbség így fogalmazható meg: „Az objektív életminőség az ember életfeltételeinek együtteséből áll, míg a szubjektív oldalt az objektív életfeltételekhez fűződő érzések, az objektív feltételek személyes értékelése eredményezi.”⁴

A kutatás módszertani jellemzői

Az *Ifjúság 2008* kérdőíves vizsgálat elvégzéséhez összesen 8076 fős mintát vettek, amely országosan reprezentálta a 15–29 éves korosztályt. A minta területileg, településnagyság, korcsoportok és nemek szerint egyaránt tükrözi a vizsgált népesség arányait. Az adatfelvétel során adódó kisebb eltéréseket súlyozással korrigálták. Az így kialakított minta

² Letölthető: <http://translate.google.hu/translate?hl=hu&langpair=en|hu&u=http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

³ UTASI ÁGNES: *Az életminőség feltételei*. Politikai Tudományok Intézete, Digitális Archívum (11) 2007/1., p. 10. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/04800/04806/>

⁴ Dr. Havasi Virág: *Az életminőség objektív és szubjektív oldalának összefüggése Pilisszentlászlón*. http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/havasi_v.pdf

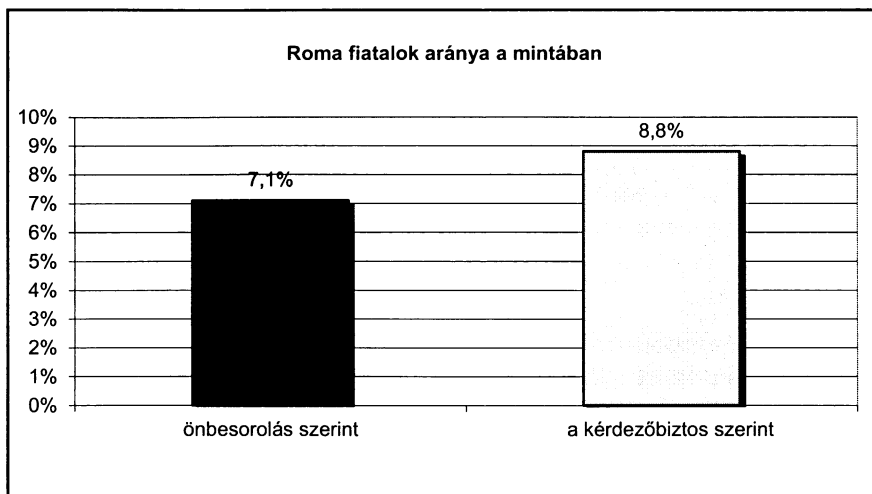
2008-ban összesen 2 031 735 főnyi 15–29 éves magyarországi lakost reprezentált.⁵

Dolgozatomban tehát a fentiek alapján készült adatbázisok roma almintáját vizsgáltam meg. A roma fiatalok kiszűrése a teljes mintából kétféle módon volt lehetséges. Egyrészt alapul vehettem az önbesorolást, amely 521 fős cigány almintát eredményezett (7,1 százalék), másrészt a kérdőív végén a kérdezőbiztos is nyilatkozhatott, hogy a megkérdezett romának tartja-e vagy sem. Az utóbbi eljárás 714 fős (8,8 százalékos) romának tekinthető csoportot eredményezett.⁶

Úgy döntöttem, az elemzésnél *azokat tekintem romának, akik annak vallják magukat*. Így ugyan elvesztettem 143 elemszámot, tehát kisebb mintával dolgoztam, de elkerültem a kérdezőbiztosok szubjektivitásának lehetséges torzításait. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a bemutatott adatok nem általában a cigány fiatalokat, hanem csak azokat jellemzik, akik cigánynak/romának mondták magukat.

⁵ BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2009, p. 13. (Az *Ifjúság 2004* és *2008* kutatás egyaránt kétlépcsős mintavételt alkalmazott. Ahol megghiúsult a lekérdezés, ott a kvótás pótlás módszerét alkalmazták.)

⁶ Érdekes lehet az a 143 fő a 2008-as mintában, akiket a kérdezőbiztos romának tartott, ők viszont magukat nem vallották annak. A vizsgálat kezdetekor feltételeztem, hogy ez talán egy asszimilálódottabb csoport lehet, amelynek tagjai más jellemzőkkel rendelkeznek, mint roma almintám többi része, ezért kíváncsi voltam ennek a csoportnak a jellemzőire. Az SPSS-program segítségével kiszűrtem azokat, akik magukat nem sorolták be romának, ám a kérdezőbiztos szubjektív megítélése alapján annak tekintette őket. Hipotézisem nem igazolódott. Nem találtam különbséget e 143 főnél az önidentifikációs alapon romának tekintettekkel szemben sem az iskolai végzettséget, sem a lakóhelyi körülményeket, sem a jövedelmi viszonyokat tekintve. A fent említett kérdés pontos elemzésére érdemes lenne egy részletesebb vizsgálatot végezni, amely azonban már egy másik tanulmány alapját képezné.

Az 521 fős roma almintá összetétele korcsoportok szerint a következő volt: a fiatalok 32 százaléka volt 15–19 éves, 37 százaléka 20 és 24 év közötti, 31 százaléka pedig 25–29 éves. Nemek szerint: a nők aránya 51 százalék volt, azaz 264 fő, a férfiak tehát 257-en voltak. A regionális, valamint a településtípusok szerinti megoszlást tekintve érdemi kérdés volt, hogy a minta arányai nagyjából megfeleljenek a jól ismert tényeknek, vagyis hogy a cigányság területileg főként az ország északkeleti és délnyugati területein koncentrálódik. Az *Ifjúság 2008* roma almintájáról elmondható, hogy az észak-magyarországi, észak-alföldi régiókból jóval több magát romának valló fiatal került bele, mint az ország északnyugati, nyugati vidékeiről.⁷

A roma fiatalokból álló almintá esetén nem lehetett minden feltett kérdést vizsgálni. Ennek oka, hogy egymástól részben eltérő kérdőíveket kérdeztek le. Bizonyos altémák elemzéséhez elegendőnek találták 2000

⁷ A minta csaknem 32 százaléka az észak-magyarországi, 23 százaléka pedig az észak-alföldi régióból került ki. A harmadik régió e tekintetben a Dél-Dunántúl (13 százalék).

fő⁸ lekérdezését is, míg más kérdéseket 4000 fős mintának⁹ tettek fel. Ezzel a módszerrel csökkenthető volt az interjú hossza, ugyanakkor több témát járhatott körül a vizsgálat, mint egyébként lehetőség lett volna rá. Így a témát, a lehetőségeket és a dolgozat terjedelmi korlátait figyelembe véve nem használtam fel a kérdőív minden részét, valamint az egyes területeken szereplő kérdéseket sem mind értékeltem ki. Elsősorban azokra koncentráltam, amelyeket a nagy mintán kérdeztek le, másrészt amelyek közvetlenül kapcsolódnak az életminőség vizsgálatához.

A cigányság körében végzett korábbi vizsgálatok (és a mindennapi tapasztalatok) alapján fel voltam készülve arra, hogy a 15–29 éves roma alminta az objektív életfeltételek (jövedelem, munkalehetőség, lakáskörülmények stb.) terén negatív eltéréseket fog mutatni a korosztályos nem roma mintához képest. A kérdés valójában az, hogy mekkora ez az eltérés, és hogy milyen mértékben „gyűrűzik át” az életminőséget meghatározó olyan egyéb területekre is, mint a kultúra, a szabadidő-eltöltés, a jövőkép stb. Ez az áttérjedés ugyanis erősen valószínűsíthető, mert az életkörülmények – mint tudjuk – a kulturális beállítódásra is rányomják a bélyegüket. Ezt a jelenséget Gereben Ferenc – kultúrszociológiai kontextusra alkalmazva – „Máté-effektusnak” nevezte, Máté apostol evangéliumának ismert részlete alapján.¹⁰ Ennek lényege: a társadalmi hátrányok (és az előnyök!) hajlamosak a halmozódásra; a már meglévő anyagi-szociális-egészségi stb. hátrányból, illetve előnyből nagy eséllyel

⁸ A 2000-es mintának feltett kérdések csoportja a nagy témákon belül az alábbi altémákra irányuló kérdéseket tartalmazott: a gyermekneveléssel, gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök, állampolgári tudat, a demokratikus intézményekbe vetett bizalom, a tanulással, illetve a hasznosítható tudással kapcsolatos attitűdök, infokommunikációs eszközökkel való ellátottság, médiafogyasztás, információs társadalom.

⁹ A 4000-es mintának feltett kérdések csoportja a nagy témákon belül az alábbi altémákra irányuló kérdéseket tartalmazott: kulturális fogyasztás, szabadidős tevékenység.

¹⁰ „Mindannak ugyanis, akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék; akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amije van” (Mt 25,29).

a kultúra (így például az olvasáskultúra) területein további hátrányok, illetve előnyök következnek.¹¹

Családi állapot, gyermekvállalás

Az ifjúságkutatások gyorsjelentései kutatásról kutatásra megerősítik azt a tényt, hogy az ifjúkor életszakaszának kitolódásával párhuzamosan egyre növekszik az *élettársi kapcsolatokban élők* aránya. A házasságkötések számának csökkenése tehát nem azt jelenti, hogy visszaesne a tartós párkapcsolatban élők száma, hanem átrendeződés történt: nő az élettársi kapcsolatok, a házasság nélküli együttélések aránya. A 2008-as gyorsjelentés szerint a 15–29 éves (országos) korosztály 13 százaléka élt házastársi és pontosan ugyanekkora része élettársi kapcsolatban.¹² Ettől eltérően a cigány származású fiatalok almintájának egyötöde (18,5 százalék) élt házasságban, és 35 százalékuk élettársi kapcsolatban. Tehát a roma fiatalok jóval nagyobb arányban élnek (főleg élettársi) párkapcsolatban, mint a nem romák.¹³

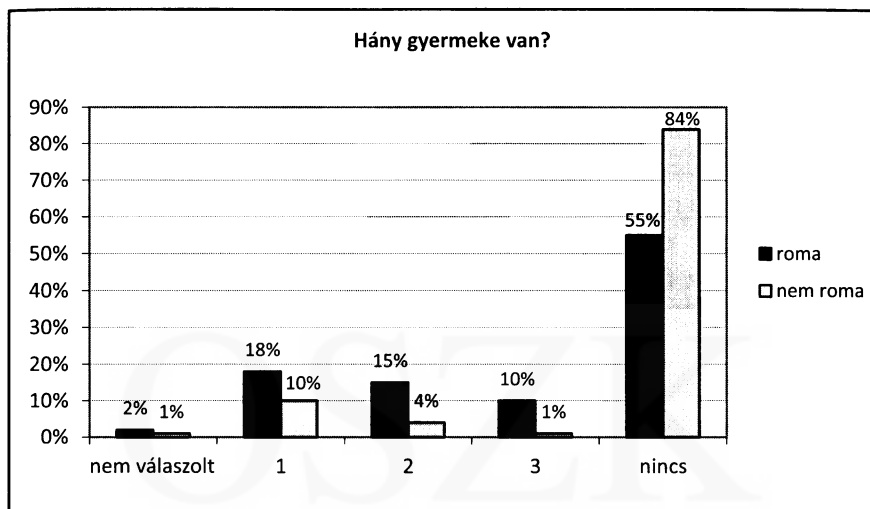
Mindez megmutatkozik a *gyermekáldás* eltérő mértékében is. Ha az összes válaszadót elkülönítjük roma és nem roma csoportra, a következő ábrán látható, hogy a roma fiatalok körében jóval többen vannak olyanok, akiknek a felmérés idején már volt gyermekük (43 százalék 15 százalékkal szemben), és a roma családokban a gyermekek száma is jóval magasabb volt. (Megnéztük azt is, hogy milyen összefüggés mutatkozik

¹¹ GERE BEN FERENC: Az úgynevezett „Máté-effektus” az olvasás- és könyvtárszociológiában. *Könyvtári Figyelő*, 1997/3. Letölthető: <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/3/gereben.html>

¹² BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2009, p. 17.

¹³ Ez a jelenség minden bizonnyal az idősebb roma korosztályokra is érvényes. Fontos megemlíteni, hogy egyes zártabb (főként oláh)cigány közösségek házasságfogalma nem fedi a többségi társadalom azonos szóval jelölt fogalmát: előfordul, hogy egy-egy „együttélést” az érintettek és a közösség is házasságként ismer el, miközben a párnak sem polgári, sem egyházi esküvője nem volt.

a roma válaszadók testvéreinek száma és a tervezett gyermekek száma között. Ez nagyon kis összefüggést mutat, a korreláció értéke 0,125. Függetlenül attól, hogy hány testvérük van, többnyire két gyermeket terveznek.)

A *háztartás* jellemzőit tekintve a roma fiatalok átlagosan ötfős háztartásokban élnek a 2008-as felmérés adatai szerint. A háztartást vizsgálva fontos kérdés az is, hogy a benne élők közül hányan számítanak eltartottnak, hiszen ez határozza meg többek között a jövedelmi helyzetet, valamint az egy főre eső jövedelem összegét. A mintába került roma fiatalok több mint egyharmada (a nem roma fiatalok családjában csak 5 százalék!) olyan háztartásban élt a felmérés idején, melynek tagjai közül egyetlenegy személy sem dolgozott. További 34 százalékuknál egy fő volt állásban, és 32 százalékuk (nem romák: 69 százalék!) esetében dolgoztak legalább ketten.

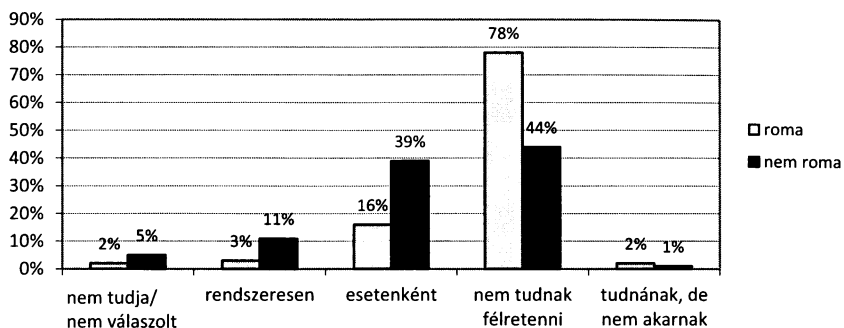
Anyagi, jövedelmi helyzet

Már a cigány családok alacsonyabb foglalkoztatottsági arányaiból is kiviláglott, hogy a cigány származású fiatalok hátrányosabb anyagi helyzetűek, mint azok a 15–29 éves fiatalok, akik nem vallották magukat romának. A rossz anyagi körülmények, az alacsony jövedelem pedig természetesen kihat az egyéb életlehetőségekre is, például a modern technikai eszközökkel való ellátottságra.

A kérdezettek háztartásuk előző havi nettó összjövedelmét kétféle módon adták meg. Előbb nyílt kérdésre válaszolva, majd aki nem akarta vagy nem tudta megbecsülni, az a kategorizált változók közül is választhatott. A kettő eredményeit összevonva megállapítható, hogy nagyjából a roma fiatalok fele – saját bevallása szerint – olyan háztartásban él, amelynek összjövedelme nem haladja meg a havi nettó 110–120 ezer forintot.

Ezek után várható volt az is, hogy a roma fiatalok nagy része a hónap végére súlyos anyagi nehézségekkel küzd: 56 százalékuk mondta, hogy az elmúlt évben gyakran megesett, hogy hónap végére teljesen elfogyott a pénzük. (Nem roma kortársaiknál ez az arány csupán 19 százalék.) Az előzőekkel szoros kapcsolatban áll az is, hogy a háztartásban, ahol élnek, a napi megélhetésen túl tudnak-e félretenni pénzt – rendszeresen vagy esetenként. Ahogy ábránk is tanúsítja, a roma fiataloknak csak közel 3 százaléka tud rendszeresen félretenni pénzt, 78 százalékuk pedig egyáltalán nem. A nem roma fiatalok megtakarítási potenciálja jelentősen nagyobb, bár körükben is meglehetősen alacsony (11 százalék) azoknak az aránya, akik rendszeresen tudnak félretenni pénzt.

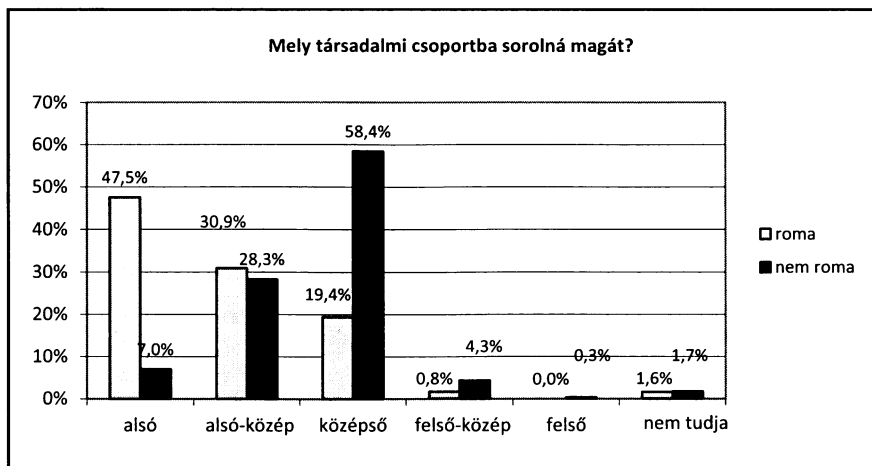
Tudnak-e a háztartásban rendszeresen félretenni pénzt?

Szubjektív anyagi és társadalmi helyzetkép

Kérdés, hogy a fiatalok hogyan vélekednek saját anyagi és társadalmi helyzetükről. Az erre adott válaszok a szubjektív életminőség fontos mutatói. A fenti kérdések elemzését követően várható volt, hogy a cigány fiatalok szubjektív anyagi helyzetképe rosszabb eredményeket mutat, mint a nem romáké. Míg az utóbbiak közel 46 százaléka *beosztással* jól kijött a hónap végéig, a roma fiatalok esetében ez az arány csak 15 százalék volt, míg 33 százalékuknak hónapról hónapra rendszeresen anyagi gondjaik voltak, 16 százalékuk pedig nélkülözések között élt.

Érdekes továbbá, hogy a fiatalok mely társadalmi csoportba sorolták magukat. A cigány és nem cigány fiatalokat összehasonlítva itt is különbségeket találhatunk. A magukat romának valló fiatalok közel fele az alsó társadalmi csoportba sorolta magát, további 31 százalék pedig az alsó-közép társadalmi csoportot jelölte meg. Ezzel szemben kevesen ítélték úgy, hogy azon középső társadalmi csoport tagjai, amelybe egyébként a nem romák több mint fele sorolta magát.

Összességében tehát elmondható, hogy a roma fiatalok anyagi helyzete és háttere nemcsak objektíve rosszabb nem roma kortársaikéhoz képest, de ők maguk is rossznak érzik. Míg a nem roma válaszadók többsége a középosztályba tartozónak érzi magát, addig a romák többségükben az alsóbb osztályokba sorolták magukat.

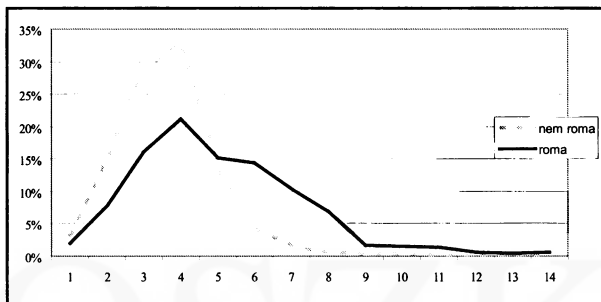
Lakáshelyzet, laksűrűség

A lakáshelyzet szintén fontos meghatározója az életminőségnek. A rossz lakáskörülmények nemcsak egészségkárosodást okozhatnak, de a túlszűfolttság az iskoláskorúak otthoni tanulását, a tananyagban való elmélyülését is megnehezíti. Ezzel tehát közvetve tovább halmozza a hátrányokat.

2008-ban a kérdezett 15–29 év közötti roma válaszadók 60 százaléka még szüleiivel élt egy lakásban, és 22 százalékuknak volt saját tulajdonú háza vagy lakása. A felvétel során az is kérdés volt, hogy azok, akik szüleikkel együtt élnek, tervezik-e, hogy egyszer elköltöznek. A roma válaszadók közel 48 százaléka szeretett volna önállósulni, azonban nem volt rá lehetősége; a nem romáknak 28 százaléka mondta ugyanezt.

A háztartások létszáma – mint már korábban is említettük – a romák esetében átlagosan öt fő. Ez választóvonalat is jelent (lásd az alábbi ábrát): ez a háztartásnagyság az, ameddig a nem roma háztartások vannak többségben, míg az ötfősnél nagyobb háztartások száma a roma fiatalok körében egyértelműen magasabb. A cigány fiatalok több mint 38 százaléka legalább ötödmagával él a lakhelyén.

Roma és nem roma fiatalok háztartásnagysága (fő/százalék)

Az *Ifjúság 2008* kutatás eredményei szerint a fiatalok átlagosan 25 négyzetméter/fő nagyságú lakásokban élnek. A roma háztartások esetében – már csak a nagyobb családok miatt is – számításaim szerint egy főre átlagosan 15 négyzetméter jutott. Lakáskörülményeivel a roma válaszadók csaknem 41 százaléka volt elégedetlen (szemben a nem romák 15 százalékával).

A kérdezőbiztos a kérdőív végén maga is értékelte a lakáskörülményeket az általa tapasztaltak alapján. Ezeket az értékeléseket elemezve azt láttuk, hogy a lakások állapotát a kérdezőbiztosok nagyobb mértékben találták rossznak, mint a bennük lakó roma válaszadók. Az esetek közel 40 százalékában jeleztek jelentősebb vakolatomlást az épület külsején, az épületen belül pedig 26 százalékban. Ez az arány önmagában is nagyon kedvezőtlen, de ha összevetjük a nem roma fiatalok lakhelyeinek jellemzőivel, még rosszabbnak tűnik. Utóbbiak esetében ugyanis 6 százalék (kívül), illetve 3 százalék (belső) azon épületek aránya, ahol vakolatomlást vagy más erős rongálódást tapasztaltak.

Mindezen túl az ingatlan értékét növelő és a benne lakók közérzetére is ható olyan tényezők, mint a lakás tágassága-szűkössége,

világossága-sötétsége, elhanyagolt, illetve ápoltság is kedvezőtlen arányokat mutatnak. A roma lét és a negatív lakáskörülmények a megbízhatósági tesztek alapján kapcsolatban vannak. A fontosabb magyarázó oknak azonban nem az etnikumhoz tartozás, hanem a szegénység mutatkozik: sokkal erősebb összefüggést találtunk a fiatalok rossz lakásállapota és a rossz anyagi körülmények között. A roma fiatalok kedvezőtlenebb mutatói tehát nem etnikai mivoltukból, hanem – bizonyos szociokulturális hátrányok mellett – rossz anyagi-jövedelmi helyzetükből adódnak.

A lakásoknak nemcsak az állaga, de a településeken belüli elhelyezkedése is sokat jelent. A roma válaszadók nagy része az olcsó lakáspiaci övezetekre összpontosul, míg a helyi viszonyok közt magasabbra értékelt lakáspiaci övezetben elhelyezkedő lakások aránya a körökben nagyon csekély – mindössze hozzávetőleg 3 százalék (a nem roma fiatalok 21 százalékával szemben).

A lakás elhelyezkedése a kérdezőbiztos megítélése szerint
(százalékban)

	Olcsó lakáspiaci övezet	Közepes, átlagos lakáspiaci övezet	Helyileg magasabbra értékelt lakáspiaci övezet	Helyileg a legmagasabbra értékelt lakáspiaci övezet
Nem roma	13,7	62,3	18,5	2,2
Roma	64,9	28,0	2,5	0,4

Összességében kiderült, hogy jóllehet a roma származású fiataloknak valamivel több mint a fele elégedett lakáskörülményeivel, nem roma kortársaikkal összevetve ez a helyzet rossznak mondható. A kérdezőbiztosok tapasztalatai szintén kedvezőtlenek. Hangsúlyozandó, hogy a lakások állapota, elhelyezkedése főleg a jövedelmi helyzet függvénye.

Oktatási helyzetkép

A vizsgálatba bekerült roma fiataloknak összesen 16 százaléka nem hagyta abba az általános iskolát 15 éves koráig. Ez az arány különösen annak fényében rossz, hogy jelen esetben 15–29 éves korosztályról van szó. Akik kimaradtak az iskolából, többnyire azért tették ezt, mert rosszul tanultak, vagy mert az iskolaköteles kor végéig nem sikerült befejezniük a nyolc osztályt. Az 521 fős roma almintából a vizsgálat idején csak 118 fő tanult valamilyen fokú közoktatási intézményben. Közülük a legtöbben szakiskolába (47 fő), valamint szakközépiskolába (25 fő) jártak, illetve még általános iskolába (22 fő). Nagyon csekély volt viszont a gimnáziumban és felsőfokú képzésben tanulók, illetve az ott végzettek aránya.

A cigány fiataloknál mért rosszabb anyagi körülményekből is adódik, hogy alacsony arányban vannak olyanok a mintában, akik megtehetnék, hogy iskolai tanulmányaikon kívül *magánórákat* is vegyenek. A nem roma fiataloknak összesen 38 százaléka vett általános és/vagy középiskolai tanulmányai idején magánórákat, míg a cigány fiataloknak csak 13 százalékról mondható el ugyanez.

Összességében tehát kijelenthető, hogy a nem romákhoz képest rendkívül alacsony az általános iskolánál magasabb szintű, főleg a felsőoktatásban részt vevő cigány fiatalok száma, ami pedig az egyik kitörési pont lehetne a roma fiatalok számára. Ebből kifolyólag a nem romákhoz képest nagyobb elhelyezkedési gondjaik adódhatnak a munkaerőpiacon, különösen annak fényében, hogy a cigányság főleg az ország legelmaradottabb térségeiben él. Ezzel pedig bezárul az „ördögi kör”, amely a fiatalabb korosztályok felfelé irányuló mobilitását akadályozza.

A munka világa

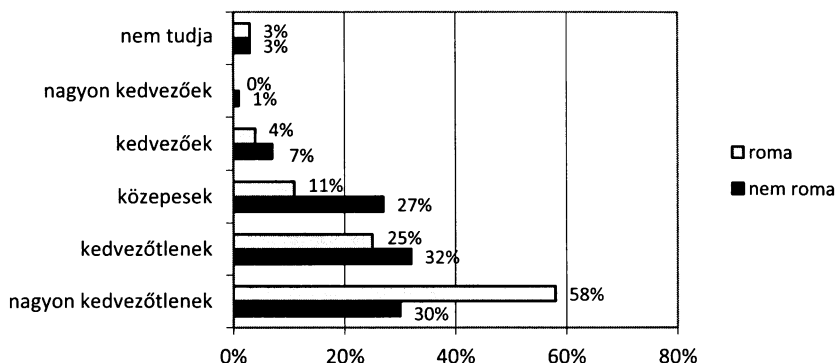
Almintánk cigány fiataljai, akik a felmérés idején munkában álltak, foglalkozásuk szerint többnyire alacsonyabb iskolai végzettséget kívánó munkakörökben dolgoztak. A roma fiatalok 36 százaléka volt segédmunkás,

közel 31 százaléka betanított munkás, 17 százaléka pedig szakmunkás. A diplomához nem kötött szellemi munkakörben dolgozók aránya 5 százalék, a diplomásoké pedig alig valamivel több, mint 1 százalék volt. A munkaviszony a legnagyobb arányban határozatlan idejű, bejelentett munkát jelentett, azonban bevallottan 19 százalékuk élt feketemunkából, így ezek az évek a nyugdíjnál sem számítanak majd szolgálati jogviszonynak.

Ha a teljes mintán belül a roma és nem roma válaszadókat külön vizsgáljuk, elmondható, hogy míg a nem romák közel 6 százaléka, addig a cigány fiataloknak sokkal nagyobb hányada: 21 százaléka munkanélküli. Azok, akik valaha már dolgoztak, de jelenleg nem, munkaviszonyuk megszűnésének okaként legtöbbször a gyermekvállalást említették, továbbá azt, hogy felmondtak nekik, illetve hogy lejárt a szerződésük, amelyet aztán nem hosszabbítottak meg. A roma fiatalok negyede a kérdés idején is éppen munkát keresett. (Itt nemcsak a fő tevékenységként munkát keresőkről van szó, hanem azokról is, akik tanulás mellett szeretnének dolgozni.)

A fiatalok elhelyezkedése nehezebbé válásának tényét támasztják alá a Központi Statisztikai Hivatal rendszeresen közzétett mutatói a pályakezdő munkanélküliek számának növekedéséről. A fiatalok ezt maguk is érzékelik, hiszen az *Ifjúság 2008* kutatás adatainak tanúsága szerint csak nagyon kevesen vannak olyanok, akik kedvezőnek találják elhelyezkedési lehetőségeiket. A roma fiatalok – amint már említettük – a minta szerint is főleg az ország szegényebb, gazdasági nehézségekkel küszködő, nagyarányú munkanélküliséggel sújtott régióiban élnek, ehhez társul még rosszabb képzettségi mutatójuk is. Ebből adódhat (az előítéleteken kívül), hogy a cigány fiatalok – amint azt ábránk is tanúsítja – a nem romákhoz képest magasabb arányban tapasztalják, hogy lakóhelyükön és környékén nagyon kedvezőtlenek az elhelyezkedési lehetőségek.

A kérdezettek végzettségének megfelelő elhelyezkedés lehetőségei lakóhelyén és annak környékén

Információs társadalom és médiafogyasztás

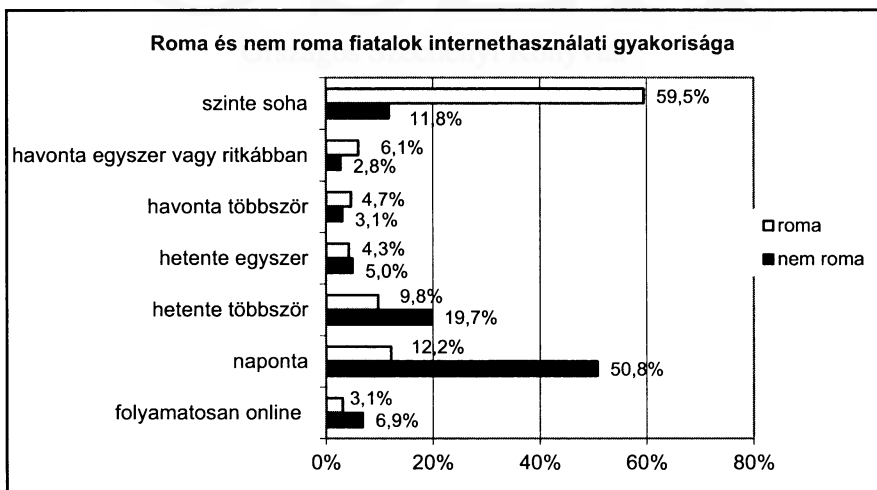
Az ifjúságkutatások tapasztalatai szerint az elmúlt években már csak lassú fejlődést mutatott az információs társadalom hazai állapota. Ez annak okán történt így, hogy mára elértünk egy bizonyos telítődési pontot: azokban a háztartásokban, amelyekben az anyagi feltételek és az egyéni motivációk egyaránt biztosítva voltak, már megjelent a számítógép és az internet. A technikai fejlődéssel párhuzamosan így egyre nő a digitális szakadék, hiszen azok, akiknek nincs meg a lehetőségük arra, hogy használják ezeket az új eszközöket, mindig nagyobb hátrányban lesznek. A kutatás arra is rávilágított, hogy a digitális írástudatlanság lejtője – más kutatások tapasztalataival egybehangzóan – két irányba bizonyul különösen meredeknek: az életkor növekedése és az iskolai végzettség csökkenése mentén.¹⁴

Ezek után feltételezhető volt, hogy a roma fiatalok esetében viszonylag alacsony internet- és számítógép-használati arányokat fogok

¹⁴ BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2009, p. 83.

találni: az adatok szerint 38 százalékuk nem használt *számítógépet, laptopot*, szemben a nem roma fiatalok 12 százalékával. (Közepes erősségű szignifikáns összefüggést találtam az etnikai hovatartozás és a számítógép-használat változója között, bár nyilvánvalóan ebben az esetben is elsősorban szociális meghatározottságú az összefüggés.) A felhasználók egy része csupán az iskolában, esetleg más helyen fér hozzá számítógéphez, nem rendelkezik saját eszközzel. A cigány fiatalok csupán 31 százalékának az otthonában van asztali számítógép vagy laptop, a nem romák esetében viszont 83 százalék ez az arány.

Az *internethasználat* a számítógépéhez hasonlóan alakult. Az adatok alapján megállapítható, hogy – amint azt az alábbi ábra is szemlélteti – jelentős különbség van a roma és nem roma fiatalok internethasználatának gyakorisága között. Különösen az az adatkár mellbevágó, mely szerint a megkérdezett cigány fiatalok mintegy 60 százaléka szinte soha nem internetezett 2008-ban, szemben a nem roma fiatalok 12 százalékával; továbbá az internetet használó roma fiatalok sokkal ritkábban élnek ezzel a lehetőséggel, mint a nem romák.

Napjainkban a postai levelezésről áttevődött a hangsúly a digitális, virtuális úton való levelezésre. Ez a fiatal korosztályok esetében különösen igaz. Az ügyintézésben mindennapossá vált az e-mail és az internet használata, sőt gyakran – például a felsőoktatás területén – elengedhetetlen. A roma fiataloknak azonban csak a 26 százaléka rendelkezett 2008-ban saját e-mail címmel, a nem roma fiatalok 80 százalékos arányával szemben. Jellemző továbbá, hogy azok a fiatalok, akiknek van e-mail címük, általában tagjai valamilyen internetes közösségi portálnak is, függetlenül attól, hogy roma származásúak-e vagy sem.

A fentebb bemutatott eredmények arra engednek következtetni, hogy hatalmas digitális szakadék van a fiatalok egyes csoportjai között. Az utóbbi években megsokszorozódott az internetet és számítógépet használó fiatalok száma, de ez a növekedés a roma fiatalok esetében korántsem volt olyan ugrásszerű. Az ő életükből hiányzik az, ami kortársaik többsége számára már a mindennapok szerves része. Ez pedig hátrányt jelent a munkahelykeresés, ügyeik intézése és az információ-áramlásba való bekapcsolódás terén is. Fontos azonban kiemelni, hogy ha egy cigány fiatal nem használ internetet, az nem a roma létből, hanem a jövedelmi helyzetéből fakad. Azok a nem roma fiatalok, akik saját megítélésük szerint rossz anyagi körülmények között élnek, alacsony százalékban számítanak rendszeres internetezőnek, míg a tehetősebb roma fiatalok általában internettel és számítógéppel is rendelkeznek.

Rádió, televízió, napi- és hetilapok

Az internet térhódítása következtében az utóbbi években csökkent a *televíziónézésre* fordított idő, mind a hétköznapiakat, mind a hétvégéket tekintve. Mindez a 2004-es és 2008-as ifjúságkutatás eredményeit összehasonlítva is érzékelhető. A legnagyobb arányú csökkenés a legfiatalabb korcsoport esetében történt – azaz a 15–19 évesek körében –, ahol a 2004-ben mért napi 143 percről 107 percre esett vissza a tévézés átlagos mértéke. Erre a korcsoportra már egyértelműen jellemző, hogy televíziózás helyett inkább az internetet választja szabadidejében.

A teljes mintában – kerekítve – naponta átlagosan 105 perc a hétköznapi és 174 perc a hétvégi tévénézésre fordított idő. Feltételezhető volt, hogy mivel a mintában szereplő roma fiatalok között kevesebb az internetező, körükben magasabb lesz a tévénézésre fordított idő. Ez így is történt: esetükben – számításaim szerint – 2008-ban hétköznapi átlagosan 148 perc volt a tévénézésre fordított idő, amely hétvégén 227 percre növekedett.

A *rádiózási* szokásokat vizsgálva más a helyzet. A rádiózásnak továbbra is fontos szerepe van a fiatalok életében, ez azonban főleg háttérrádiózást jelent. A nem romák 43 százaléka naponta, további 22 százalékuk pedig hetente több alkalommal hallgat rádiót; a roma fiataloknak viszont csak 29 százaléka napi, és mindössze 14 százaléka heti rádióhallgató. (A nem romákat és romákat összevetve 15 és 31 százalék volt a soha nem rádiózók aránya.) Vagyis a rádiózás a cigány fiatalok időtöltésében kisebb szerepet játszik, mint a nem roma csoportban.

A fiatalok *információszerzését* tekintve napjainkban a papír alapú újságok helyett már sokkal fontosabbak az internetes portálok, az online híradások. Ezt az ifjúságkutatások eredményei is bizonyítani látszanak. Míg az *Ifjúság 2004* vizsgálat szerint az újságot egyáltalán nem olvasók aránya még csak 11 százalék volt,¹⁵ addig 2008-ra 26 százalékra nőtt. Tehát a 15–29 éves magyar fiatalok negyede már semmilyen újságot nem olvas.

A roma fiatalok esetében ez a következőképpen alakult: ők a 2008. évi mintában a nem roma fiataloknál messze magasabb arányban (45 százalék) mellőzték teljesen a napilapokat, és csak mintegy egy-negyedüket találtuk rendszeresnek mondható újságolvasónak. Tehát – ahogy azt az alábbi táblázat részletesen is szemlélteti – a roma fiatalok az újságolvasás terén is jelentősen elmaradnak a nem romáktól. (Ez a tendencia a heti- és havilapok esetében is érvényesült.)

¹⁵ BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Ifjúságkutatás 2004*. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, Budapest, 2005, p. 72.

Milyen gyakran olvas napilapot?
(százalékban)

	Nem tudja	Naponta	Hetente többször	Hetente egyszer	Havonta	Ritkábban	Soha
Roma	0,8	11,5	12,9	9,2	4,8	16,2	44,6
Nem roma	0,2	26,4	20,7	11,4	5,3	12,1	23,9

Érdekes megnézni táblázatunk segítségével, hogy a *teljes mintában* hogyan függ össze a saját anyagi helyzet megítélése a napilapolvasás gyakoriságával.

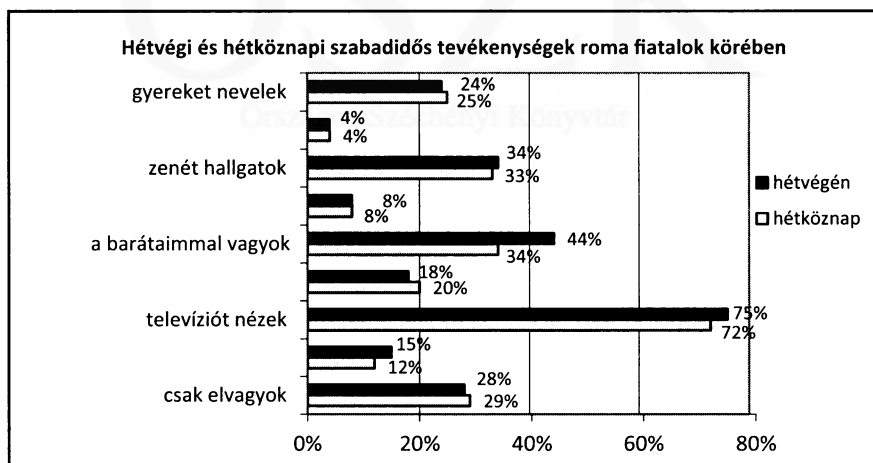
Milyen gyakran olvas napilapot?
(A teljes mintában, az anyagi helyzet szubjektív megítélése szerint – százalékban)

	Nem tudja	Naponta	Hetente többször	Hetente egyszer	Havonta	Ritkábban	Szinte soha	Összesen
Nem tudja	0	9	15	21	5	16	33	100
Gondok nélkül élnek	1	31	16	10	8	11	24	100
Beosztással jól kijönnek	0	28	22	11	5	11	22	100
Éppen hogy kijönnek a jövedelmükből	0	24	21	11	5	13	26	100
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	0	17	15	9	5	16	38	100
Nélkülözések között élnek	0	7	10	10	4	15	53	100

Látható, hogy az anyagi körülmények minősége és a napilapok olvasásának aktivitása között – etnikai hovatartozástól függetlenül – lineáris összefüggés van: jó anyagi körülmények között magas az aktivitás, erős nélkülözés esetén pedig nagyon alacsony. (Vagyis itt is felismerhető a „Máté-effektus”.)

A szabadidő felhasználása

Az *Ifjúság 2008* gyorsjelentésének az egész mintára vonatkozó megállapítása értelmében¹⁶ a hétfélig és hétköznapi szabadidő eltérő mennyiségén túl annak felhasználási módját tekintve is jelentős különbségek mutatkoznak a gazdasági aktivitás, valamint korcsoportok szerint. A szabadidő eltöltésének jellemző helyszínei – infrastrukturális okokból – településtípusok szerint jelentősen eltérnek, így a nagy bevásárlóközpontokba értelemszerűen főleg a fővárosiak és a megyei jogú városokban lakók látogatnak magasabb arányban. Ugyancsak a gyorsjelentés szerint hétköznapi a fiatalok többsége alapvetően otthon, a kollégiumban-albérletben vagy a barátainál tartózkodik. Nagyon elenyésző azoknak az aránya, akik kulturális intézményekben is megfordulnak. Érdekes továbbá, hogy annak ellenére, hogy hétféligre a fiatalok szabadidejének mennyisége megnő, eltöltésének módja nem tér el annyira a hétköznapioktól, mint azt előzetesen feltételezték és feltételeztem magam is.

¹⁶ BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2009, p. 96.

A roma fiatalokat vizsgálva a következő sajátosságokat találtam: egy átlagos hétköznapi felhasználható szabadidő mennyisége a roma fiatalok közel 29 százaléka esetében átlagosan napi 1-2 óra, további 32 százalékuknál napi 3-4 óra, 18 százalékuknál 5-6 óra, és 7 vagy annál több óra 12 százalékuk esetében.¹⁷ A hétvégére megnő a szabad órák száma. Ezt az időt hétköznapi és hétvégén egyaránt többnyire otthon, rokonoknál vagy barátoknál töltik el. Nagyon kevesen vannak, akik művelődési házban, klubban vagy színházban töltik a szabadidejüket.

A kutatás során a szabadidő eltöltésének nemcsak az idejére és helyére, hanem a módjára is irányult kérdés. A hétvégi és hétköznapi *szabadidő-felhasználás módját* nézve roma fiatalok esetében sem találtam nagy különbséget. A legtöbben hétvégén és hétköznapi is televíziót néznek szabadidejükben, valamint barátaikkal vannak, gyereket nevelnek, zenét hallgatnak.

Összegezve tehát: függetlenül attól, hogy romának vallja-e magát az illető, vagy sem, a fiatalok többnyire ugyanazt teszik szabadidejükben hétvégén és hétköznapi is. A nem roma fiatalokkal való összehasonlítás során azt az összefüggést találtam, hogy a cigány fiatalok között – a nem romákhoz képest – többen vannak azok, akik tévéznek, gyermeket nevelnek, és kevesebben azok, akik olvasnak vagy számítógépeznek. Ez minden bizonnyal a korábbi fejezetekben¹⁸ már kimutatott különbségekből adódik.

Kulturális intézmények látogatása

Az ifjúságkutatások rendre felhívják a figyelmet a „kulturális olló” nyílására, amely még tovább erősíti a fiatalok közti esélyegyenlőtlenségeket. Különösen iskolai végzettség szerint, valamint a falusi és városi fiatalokat

¹⁷ A maradék 9 százalék nem válaszolt, vagy nem tudta megmondani, hogy átlagosan hány óra szabadidővel rendelkezik egy átlagos hétköznapon.

¹⁸ Lásd fentebb a családi, anyagi, jövedelmi helyzetet és az információs társadalmat tárgyaló fejezeteket.

összehasonlítva találtak nagy különbséget. Ez utóbbi betudható az intézményi ellátottság különbségének is. A megkérdezett fiatalok körében nagy arányban találtak olyanokat, akik soha nem látogatnak meg egyes kulturális intézményeket.

Miután a mintában szereplő roma fiatalok közül sokan élnek kisebb településeken, illetve rendelkeznek alacsony iskolai végzettséggel és jövedelemmel, feltételezhető volt, hogy közöttük nagyobb arányban lesznek olyanok, akik szinte soha nem látogatják meg az „elitkultúra” egyes intézményeit.¹⁹ Az alábbi táblázatban a roma és nem roma fiatalokon belül külön összefoglaltam a különböző kulturális és közösségi helyszíneken saját bevallásuk szerint szinte soha nem járók arányát.

Látható, hogy a fiatalok nagy többsége nemcsak operában és hangversenyen nem járt még életében, de az ismeretek bővítéséhez hozzájáruló kiállításokat, könyvtárakat is kevésbé látogatja. Roma és nem roma fiatalok között azonban minden helyszín esetén aránybeli eltérések tapasztalhatók, a cigány fiatalok hátrányára. A roma fiatalok még az olyan tömegszórakoztatási és viszonylag olcsóbb helyszínekre is, mint a mozi, számarányukat tekintve lényegesen kevesebben jutnak el.

Szinte soha nem látogatott kulturális intézmények
és egyéb közösségi helyszínek roma és nem roma fiatalok esetében
(az adott intézményt soha nem látogatók százalékos aránya)

	Roma	Nem roma
Színház	81	44
Art mozi	87	68
Mozi	67	27
Könyvtár	76	40
Hangverseny	94	79
Könyvesbolt	76	34
Kiállítás	80	45
Opera	95	89

¹⁹ Az elitkultúra színterei: art mozi, színház, opera, múzeum, kiállítások, hangversenyek.

Az élet különböző dimenzióival való elégedettség – társadalmi közérzet

Az *Ifjúság 2008* kutatás keretében az élet különböző dimenzióival való elégedettséget is mérték. Ennek alapján a roma fiatalokat vizsgálva azt tapasztaltam, hogy leginkább a partnerkapcsolataikkal és a barátaikkal elégedettek. A nem roma fiatalokkal összehasonlítva e téren nem található különbség. A többi tényezőnél azonban már nagyobb eltéréseket lehet tapasztalni: a roma fiatalok sokkal elégedetlenebbek az anyagi helyzetükkel (nagyon elégedetlen a romák 57 százaléka, a nem romáknak csak 29 százaléka), és munkavállalási lehetőségeikkel (a romák 64 százaléka, a nem romák 34 százaléka). A cigány fiatalok elégedetlenebbek tanulási lehetőségeikkel, de már megszerzett tudásuk mennyiségével is, nem utolsósorban pedig közel fele részük nagyon elégedetlen a jelenlegi életszínvonalával. *Mindent összevetve a romák közt magasabb arányban voltak olyanok, akik egész életüket tekintve elégedetlenebbek.*

Összegzés

Írásom célja az volt, hogy bemutassam, milyen tényezők határozzák meg az *Ifjúság 2008* kutatás mintájába került, magukat romának valló 15–29 éves fiatalok életminőségét, és ők maguk hogyan vélekednek erről. Összességében elmondható, hogy nagy részük hajadon/nőtlen, azonban nem roma kortársaikhoz képest közülük már *többen élnek házasságban, illetve élettársi viszonyban*; 43 százalékuknak már van *legalább egy gyermeke*, míg nem roma kortársaiknak csupán 15 százalékáról mondható el ugyanez. Harmadrészük olyan háztartásban él, ahol egyetlen személy sem dolgozik, így érthető, hogy sokaknak nemhogy megtakarításuk nincs, de hónap végére már egyáltalán nem marad pénzük. Többnyire még szüleikkel együtt élnek. A kérdezőbiztosok megítélését alapul véve elmondható, hogy *lakásaik a települések olcsó lakáspiaci övezeteire koncentrálódnak.*

Súlyos probléma, hogy míg a nem roma fiataloknak közel a fele vesz részt valamilyen oktatásban, képzésben, addig a cigány fiataloknak csupán a negyedéről mondható el ugyanez. Ezzel szemben *ötödrésziük munkanélküli*, amiben annak is szerepe lehet, hogy a tanulmányok befejezése és az első munkába állás időpontja között átlagosan egy év és két hónap telik el. Akiknek van állásuk, többnyire olyan munkakörökben dolgoznak, amelyeknek betöltéséhez alacsonyabb iskolai végzettség is elegendő. A jelenleg a felsőoktatásban tanulók és a már végzettek aránya rendkívül alacsony mértékű a roma fiatalok körében. Az *internetet* és *számítógépet* használók, valamint a különböző *sajtótermékek* olvasóinak aránya jelentősen elmarad a mintába került nem roma fiatalokétól, s a cigány fiatalok átlagosan többet néznek televíziót szabadidejükben. Sok fiatal szinte soha nem jár színházba vagy koncertekre, de a roma fiatalok még az olyan tömegszórakoztatási és viszonylag olcsóbb helyszínekre is kevésbé jutnak el, mint a mozi.

Az objektív tényezőkön túl fontos megállapítani, hogy *maguk is rosszabbnak érzik helyzetüket* nem roma kortársaikhoz képest. Többségük kedvezőtlennek tartja a lakóhelyén vagy annak környékén való elhelyezkedés lehetőségét, s 40 százalékuk elégedetlen jelenlegi lakáskörülményeivel, míg a nem roma fiataloknak csupán 15 százaléka vélekedett ugyanígy. A romák közel felének hónapról hónapra anyagi gondjai adódnak, vagy egyenesen nélkülözések között élnek. Ami igazán sokatmondó, hogy *közel 80 százalékuk az alsó, illetve az alsó középosztályba tartozónak érzi magát*. Leginkább munkavállalási lehetőségeikkel és anyagi helyzetükkel elégedetlenek, amely tényezők nyilvánvalóan szorosan összefüggnek. A mai Magyarországon a fiatalokra nézve a munkanélküliséget, a szegénységet és a kilátástalan jövőt tartják a leg-súlyosabb problémának, hasonlóan a nem romákhoz.

Láthattuk továbbá, hogy a rosszabb anyagi körülmények között élő társadalmi csoportok *az élet számos területén*, így például a kultúrában, az információáramlásba való bekapcsolódásban is *hátrányban vannak*. Az olyan tényezők, mint az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség, a kedvezőtlen lakhatási és lakáskörülmények ördögi kört képeznek, amely a fiatalok későbbi életét is „előre kijelölt” pályára állítja. Azt is lát-

hattuk ugyanakkor, hogy a rossz életminőségi mutatók nem kizárólag a roma fiatalok sajátjai, hisz a mintában nagyon sok olyan nem roma fiatal is volt, akire ugyancsak ezek jellemzők. Elmondható azonban, hogy ha a roma és nem roma fiatalokat külön csoportokként vizsgáljuk, *a roma származásúaknak nagyobb valószínűséggel rosszabb az életminőségük.*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Romaversitas szerepvállalása a roma értelmiség kialakulásában*

TAKÁCS VERONIKA

*„Nekiünk nem volt Shakespeare a polcon!”
(Huszonhét éves oláh cigány interjúalany)*

A Romaversitas Alapítvány a felsőoktatásban lévő tehetséges roma fiatalok támogatására és a munkaerőpiachoz alkalmazkodó megfelelő tudás közvetítésére vállalkozik. Kutatásom tárgya az 1996 óta működő Romaversitas-program hatásának vizsgálata volt a támogatott hallgatók véleményei alapján. Feltételeztem, hogy az alapítványnak másfél évtized alatt megvolt az esélye arra, hogy a roma fiatalok attitűdjeiről, motivációiról, felkészültségéről alapos benyomásokat szerezzen.

Témaválasztásomnak személyes vonatkozása is volt, mert az utóbbi években ismertem meg olyan roma fiatalokat, akik részesei voltak a programnak, és az ő történeteik ösztönöztek a mélyebb megismerésre. Érdekes volt látni, hogy a Romaversitasban eltöltött év (évek) alatt miben változott a szemléletmódjuk, mennyiben segítettek nekik a szabadegyetemen elsajátított készségek, milyen továbbtanulási vagy munkalehetőségek nyíltak számukra, és hogy mit jelentett az ott kialakult közösségi érzés, amelyet minden interjúalanyom elsődleges fontosságúnak tartott.

Kutatásom során lehetőségem nyílt azoknak a Romaversitas által lekérdezett kérdőíveknek az elemzésére, feldolgozására, amelyekre a program évei alatt a hallgatók adtak válaszokat. Alapvető célom volt,

* A tanulmány a szerző Roma értelmiség – A Romaversitas szerepvállalása a roma értelmiség kialakulásában című, a PPKE BTK Szociológiai Intézetében megvédett szakdolgozatának (Piliscsaba, 2010) rövidített, átdolgozott változata.

hogyan ne csak a száraz tényeket, statisztikai adatokat mutassam be, hanem megszólaltassam a volt hallgatókat is, és olyan kérdéseket tegyek fel nekik, amelyek túlterjednek egy kérdőív lehetőségein. A személyes életútinterjúk lehetővé tették, hogy mélyebben is megismerjem a programnak az egyénre és a csoportra kifejtett hatását.

Szeretném bemutatni azokat a jellegzetes vonásokat, amelyek a mai fiatal magyar roma értelmiségi réteget jellemzik, és bepillantást nyújtani a folyamatba, hogy honnan indultak és hova jutottak.

Néhány fogalom tisztázása

Nem új keletű megállapítás, hogy Magyarországon a cigányság iskolázottsági szintje jelentősen elmarad a többségi társadalomhoz képest. Ez összetett probléma, amely számos más negatív jelenség oka és következménye. A romák óvodai, általános iskolai, középiskolai helyzetével évtizedekre visszamenően sok szakirodalmi forrás foglalkozik. A kutatások más-más szempontokra fókuszáltak, különböző módszertanokat részesítettek előnyben, ezért az adatok összehasonlítása nehézkesnek bizonyult.¹

A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok helyzetének kutatása izgalmas, de kevésbé feldolgozott szakmai terület, pedig e fiatalok száma, még ha lassan is, de évről évre növekszik. Céлом volt feltárni azokat a kulcstényezőket, amelyek kiutat jelenthetnek, és talán hozzásegíthetnek az iskolai sikertelenségek csökkentéséhez, illetve megszüntetéséhez.

Megkísérlem bemutatni, hogy milyen speciális projektekkal, illetve támogató rendszerrel képes egy program elősegíteni a tehetséges roma diákok értelmiségivé válását. Mielőtt jelezném kutatásom eredményeit, célszerűnek tartom tisztázni a dolgozatban használt fogalmak jelentését.

Abba a vitás kérdésbe, hogy ki számít romának, nem mennék bele részletesebben, hiszen a programba bekerült diákok csak roma származásúak lehettek. Azzal, hogy jelentkeztek, egyfajta önbesorolást hajtottak

¹ Nyitott Társadalmi Intézet, 2007: www.osi.hu

végre, tehát kutatásomban azokat a fiatalokat tekintettem cigány származásúnak, akik romának tartották magukat.

Az *értelmiségi* fogalmi meghatározásának számos lehetősége van. Széchenyi *Világ* című kötetében nevezte először *intelligenciának*, majd később használatossá vált az *intellektuel* kifejezés, illetve a szocializmusban a *diplomás, szellemi munkás* kategóriák. Szociológiai szempontból értelmiséginek számít az, aki vezető beosztású, és/vagy felsőfokú végzettsége van. Ebből a megközelítésből kiindulva a beosztás és az iskolai végzettség az értelmiségi lét szociológiai feltétele. A szocializmusban a beosztás szerepe volt a lényegesebb, a mai világban viszont az iskolai végzettség a döntő szempont.

Mannheim Károly „lebegő értelmiségre” vonatkozó definíciója szerint a társadalom rétegei konfliktusban állnak egymással, és ezt a vitát csak az értelmiség tudja megoldani. „Kívülről, felülről figyelje a társadalmi harcokat, ugyanakkor arra is képes, hogy ráhangolódjon a különböző érdekcsoportokra, és azonosulni tudjon céljaikkal, küzdelmeikkel.”² Funkcióját tekintve az értelmiségi réteg szakembereket jelent, akikben erős a késztetés a társadalmi felelősségvállalásra.

A fentebb említett ismérveket összevetve értelmezésemben a roma értelmiség a cigányságért felelősséget vállaló, megbecsült szakmai tudással rendelkező, diplomás réteget jelent.

A magyarországi rendszerváltás utáni társadalmi folyamatokat többek között Ladányi János, Szelényi Iván, Kemény István, Janky Béla, Ferge Zsuzsa és Spéder Zsolt elemezték, s megállapították, hogy Magyarországon körülbelül 700 ezren élnek kirekesztettségben és mélyszegénységben; ezen belül a romák aránya 40–70 százalékra tehető. A pontatlan becslés oka, hogy a mai napig eltérő vélemények vannak arról, hogy ki számít romának. 2003-as becslések szerint akkor 550–600 ezer roma élt az országban, ami a teljes népesség 6 százaléka.³ Ebből

² BÓHM ANTAL: *A huszadik századi magyar társadalom. Értelmiségi utak és választások*. Korona Kiadó, Budapest, 1999.

³ KEMÉNY ISTVÁN – JÁNKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.

kiindulva a fiatalabb romák aránya 8–12 százalék lehet, hiszen a cigányság körében több gyerek születik, viszont kevesebb időskorú van köztük a teljes népességhez képest.⁴ 2011-ben a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia már a magyarországi cigányság 650–750 ezres létszámával számolt.

Cigány gyerekek az óvodában és az iskolában

A roma, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikertelenségének számos oka van. E gyerekek családja, rokonai sokszor teljes elszigeteltségben élnek. A hátrányos helyzetű diákok sajnos erősen motiválatlanok. Nincsenek előttük olyan pozitív példák, akikre felnézhetnének (sikeres iskolai pályafutással, magasabb iskolai végzettséggel), pedig húzóerőt jelentenének a többi gyerek számára, változtatva helyzetükön.⁵

Az átlagtól eltérően a roma családok gyerekei vagy egyáltalán nem, vagy 5-6 éves korukban válnak óvodássá,⁶ ami a későbbi iskolai pályafutás sikertelenségét eredményezheti.⁷ A Havas Gábor és Liskó Ilona által 2004-ben végzett szegregációkutatás szerint a roma tanulók iskolai problémáinak okai elsősorban a nem megfelelő családi környezet, a család és az iskola rossz kapcsolata, illetve az óvodáztatás hiánya voltak. További súlyos hátrány, hogy a roma családok többségénél nincsenek meg az alapvető tárgyi feltételek (például füzet, papír, zsírkréta) a tanu-

⁴ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: Roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In FAZEKAS KÁROLY (szerk): *Oktatás és foglalkoztatás*. MTA, Budapest, 2009, pp. 122–139. Letölthető: http://www.econ.core.hu/file/download/ktik/ktik12_13_tovabbtanulas.pdf

⁵ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

⁶ HAVAS GÁBOR: Halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek – és az óvoda. *Iskolakultúra*, 2004/4.

⁷ KOVÁCS LÁSZLÓ: *Cigány gyerekek – óvoda – család*. In KÁLLAI ERNŐ – KOVÁCS LÁSZLÓ: *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009, pp. 112–119.

lášhoz, a készségek elsajátításához, és az otthon, családi körben használt nyelvezetük is más, mint az intézményi közösségben. Már a szülők nagy része sem járt óvodába, és féltik gyermeküket az új közösségben megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetéstől. Az oktatási intézmények munkatársai, pedagógusai pedig attól tartanak, hogy a roma gyerekek olyan speciális problémákkal rendelkeznek, amelyekkel ők nem tudnak majd mit kezdeni.⁸

Havas 1999–2000-es vizsgálata szerint a roma szülők többsége 6–7 éves korban beiratja általános iskolába a gyermekét, de a megkérdezett tanárok véleménye szerint vannak olyan roma gyerekek, akik túlkorosan kerülnek az iskolapadba. A beiratkozás késése többnyire olyan családokat érint, amelyek gyakran váltanak lakóhelyet, piacoznak, vagy ahol a családi körben nincsen olyan szülő, aki erre a kérdésre odafigyelne. „A beiratkozás késése kimondottan nagyvárosi probléma. Az átlagosnál ritkábban fordul elő kisebb településeken, ahol a pedagógusok személyesen ismerik a családokat.”⁹ A roma tanulók iskolai felzárkóztatása nagyon lényeges szempont, hiszen sokan erős szociális hátrányokkal kerülnek az iskolapadba. A kevésbé iskolázott szülő nem tud segíteni az otthoni tanulásban, és nehezen veszi észre, ha gyerekének tanulási problémái vannak.¹⁰

A hátrányos helyzetű családok gyerekei esetében már az általános iskolától megfigyelhető a szegregálás. A késői óvodáztatás következtében iskolakezdésük időpontja is kitolódik az átlaghoz képest,¹¹ nagyobb mértékben kerülnek gyógypedagógiai iskolákba, és hátrányt jelent az általános iskolákban lévő nagymértékű szegregáció is.¹² E problémákhoz

⁸ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

⁹ HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN – LISKÓ ILONA: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2002, p. 53.

¹⁰ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

¹¹ HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN – LISKÓ ILONA: *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2002.

¹² HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

járul az is, hogy a roma gyerekek egyébként is nehézkesen illeszkednek be a tőlük sok tekintetben különböző iskolai csoportokba.¹³

Az érettségi megszerzésének fontossága a rendszerváltást követően alakult ki, ebben az időszakban vált egyre elterjedtebbé a középfokú végzettség, megnyitva az utat a felsőfokú intézmények felé. Az új trendbe a roma fiatalok nem tudtak bekapcsolódni. „Ha a helyzet nem változik, akkor a roma kisebbség munkaerő-piaci problémái a jövőben sem enyhülnek. Középiskolai vagy szakiskolai végzettség nélkül a mai Magyarországon gyakorlatilag lehetetlen stabil munkát találni. Valódi munkaerő-piaci értéke csak az érettséginek és az arra épülő felsőfokú végzettségnek van.”¹⁴ Középiskolában tűnnek ki leginkább azok az egyenlőtlenségek és lemaradások, amelyekkel kapcsolatban fokozott a veszélye annak, hogy további generációkra is átszármaznak. (Ez nem csak a roma rétegre vonatkozik!) Romák esetében az évvessztések miatt a középfokú továbbtanulási esélyek is bizonytalanok.

A Kertesiék által végzett kutatás összevetette az 1990-es évektől meglévő roma adatokat, s kitűnt, hogy a romák középfokú továbbtanulása is nagyban függ a szülők iskolai végzettségétől. További hátráltató tényezők a rossz anyagi körülmények, illetve a szülők munkanélkülisége. Az adatokból világosan látszik, hogy minél fiatalabb korban vált munkanélkülivé a szülő, annál kevésbé tanult tovább a gyermeke, tehát kijelenthető, hogy az éveken át tartó szegénység erősen csökkenti a roma gyerekek továbbtanulási esélyeit.¹⁵

¹³ MENDI RÓZSA: *A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok pályaszocializációs és személyiségvizsgálata*, 1999. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/02000/02034/html/index.htm>

¹⁴ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: Roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In FAZEKAS KÁROLY (szerk): *Oktatás és foglalkoztatás*. MTA, Budapest, 2009, p. 124. Letölthető: http://www.econ.core.hu/file/download/ktik/ktik12_13_tovabbtanulas.pdf

¹⁵ KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: *A foglalkoztatottsági válság gyermekei. Roma fiatalok középiskolai továbbtanulása az elhúzódó foglalkoztatási válság idején*. Budapesti Corvinus Egyetem – MTA, Budapest, 2005.

Roma hallgatók a felsőoktatásban

A szakirodalom szerint a felsőoktatásban részt vevő roma fiatalok aránya 2003-ig 0,2 és 0,3 százalék között volt.¹⁶ Az 1998/1999-es tanévben háromszor több roma fiataalt vettek fel egyetemre vagy főiskolára, mint a korábbi években. Több szerző a kormány- és önkormányzati váltással magyarázza ezt a jelenséget. Forray R. Katalin szerint ez a szociálpolitikai intézkedések eredménye volt. A 2003-ban végzett felmérés szerint a nappali tagozaton tanuló 200 ezer fő 1,2 százaléka volt roma származású. Esti és levelező tagozaton ez az arány 2,5 százalék volt.¹⁷ Azért magasabb az esti, illetve levelező képzésre járók száma, mert a kedvezőtlen anyagi háttér és családi körülmények miatt e roma fiatalok kénytelenek munkát vállalni az iskola mellett. Sokan haza is adnak a fizetésükből. A felsőoktatásba jelentkező romák számának lassú emelkedése a mai napig tart: a roma diákok között nyolcszor több elsőéves, mint ötödéves van.¹⁸

Több szakirodalmi forrás is említi,¹⁹ hogy a roma hallgatók az átlagnál idősebb korban kezdik el felsőoktatási tanulmányaikat. (A nem roma átlag 21–23 éves korára szerez diplomát.²⁰) Nem ritka, hogy családalapítás után kezdenek tovább tanulni, ami újabb anyagi megfontolásokat jelent.²¹

¹⁶ ZSUPPÁN ANDRÁS: Cigányok a felsőoktatásban. Első generáció. *Magyar Narancs*, 2003/20. Letölthető: http://tablet.magynarancs.hu/konyv/ciganyok_a_felsooktatasban_elso_generacio-59440

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Többek közt HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007; FORRAY R. KATALIN: *Értelmiségképzés – cigány diákok a felsőoktatásban*, 2003. Letölthető: <http://www.forrayrkatalin.hu/doski/Bara2008.pdf>

²⁰ SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *A magyarországi cigány értelmiség helyzete, mentális állapota*, 2004. Letölthető: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/1021

²¹ Többek közt HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007; FORRAY R. KATALIN: *Értelmiségképzés – cigány diákok a felsőoktatásban*, 2003. Letölthető: <http://www.forrayrkatalin.hu/doski/Bara2008.pdf>

A hátrányos helyzetben lévő fiatalok általában alacsonyabb presztízsű szakokat és intézményeket választanak, olyanokat, ahova eleve kisebb számban jelentkeznek, és ahol kevesebb tanulással lehet diplomát szerezni.²² Az egyetemi, főiskolai szakok közül a társadalomtudományi irányok a legnépszerűbbek.²³

Kende, Szász, Havas és Forray kutatásai, illetve Kende publikációi alapján kimondható, hogy a felsőoktatásba kerülő roma fiatalok nagyobb számban érkeznek községekből. Akik városból indultak, azokra is jellemző egyfajta „szociokulturális másság” a többségi városiakhoz képest.²⁴

Korábban azoknál a roma fiataloknál, akik diplomát szereztek, a roma létből és az ezzel együtt járó előítéletek közül való kiszakadás lehetősége volt a húzóerő. Sokan el is zárkoztak attól, hogy értelmiségiként vállalják származásukat, félve a súlyos diszkriminációtól.²⁵ Ez volt az egyik jellemző irányvonal. A többségi társadalomban való felzárkózás hátránya a mai napig érezhető, hiszen ezek az emberek nem képviselték hátrányosabb helyzetben lévő társaikat. A másik tendencia a politikai nyitottság és szerepvállalás, amelyet a „roma értelmiség” definíció jelöl.²⁶

²² HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

²³ Többek között MENDI RÓZSA: *A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok pályaszocializációs és személyiségvizsgálata*, 1999. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/02000/02034/html/index.htm>; HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007; Uő: *Utak a felsőoktatásba. Roma mobilitási pályák és támogató intézmények. Kutatási beszámoló*. Erasmus Kollégium Egyesület, Budapest, 2007; ZSUPPÁN ANDRÁS: *Cigányok a felsőoktatásban. Első generáció. Magyar Narancs*, 2003/20. Letölthető: http://tablet.magyarnarancs.hu/konyv/ciganyok_a_felsooktatásban_első_generáció-59440; SZÁSZ ANNA: *Romaversitas. Esély*, 2003/6.

²⁴ KENDE ANNA: *Értelmiségiként leszek roma, romaként leszek értelmiség*, 2004. Letölthető: http://www.romaweb.hu/doc/konyvtar/egyeb/kendeanna_vizsgalat_romaegyetemistak_eletutjarol.pdf

²⁵ BÁRSONY JÁNOS – DARÓCZI ÁGNES: *A roma identitás tervezése. Élet és Irodalom*, 2001. január 12.

²⁶ KENDE ANNA: *Értelmiségiként leszek roma, romaként leszek értelmiség*, 2004, p. 1. Letölthető: http://www.romaweb.hu/doc/konyvtar/egyeb/kendeanna_vizsgalat_romaegyetemistak_eletutjarol.pdf

A felsőoktatásban tanuló cigány fiatalok között az utóbbi időben új tendencia figyelhető meg a nemek megoszlásában: minden tagozaton magasabb a nők aránya. A források megerősítik, hogy több roma lány van egyetemeken, főiskolákon, mint fiú. Ez azért érdekes, mert a roma lányok alapvetően tradicionálisabb, családcentrikusabb beállítottságúak. Sokan járnak óvó- és tanítóképzőbe, illetve szociális tevékenységre készülnek, a hátrányos helyzetűek segítésére.²⁷

Azok a fiatalok, akiknek van felsőfokú végzettségű szülőjük, feltételezhetően több információval rendelkeznek a továbbtanulási lehetőségekről, és már a jelentkezéstől könnyebben szervezik az életüket. Diplomás szülői háttérrel nagyobb az esélye annak, hogy a szakmájukban elismertté válnak, és a munkaerőpiacon is jobb feltételekkel indulnak. A roma hallgatók túlnyomórészt sajnos nem ilyen családi háttérrel rendelkeznek. A családi háttér vizsgálatánál szembevetendő az állami gondozottak magas száma. Esetükben az erős diszkrimináció is súlyosbító tényező, mely által egy roma fiatal már az állami oktatási vagy egyéb intézményekben is megtanulja, hová tartozik – már csak külső jegyei miatt is.²⁸

A roma hallgatók nagy része nem kap anyagi támogatást otthonról, ezért kénytelen munkát vállalni, ami a tanulástól veszi el az időt. További hátráltató tényező adódik a már felvett hallgatók elhelyezése kapcsán, sok esetben ugyanis kevés a felsőfokú intézmények által biztosított kollégiumi férőhely, és a roma fiatalok az albérletkeresésnél is gyakran előítéletekkel találkozhatnak.²⁹

Szabóné Kármán Judit hatvan pécsi roma értelmiségit érintő 2004-es pszichológiai kutatásában a vizsgált személyek közel felénél – a Beck-féle depressziós skála értékei szerint – közép súlyos depresszió volt megfigyelhető. A mentálisan egészséges romák nagy része tagja volt valamilyen egyesületnek vagy más civilszervezetnek, ami egyfajta énvédő mechanizmust is biztosított számára. Azok, akik a kutatás

²⁷ FORRAY R. KATALIN: *Értelmiségképzés – cigány diákok a felsőoktatásban*, 2003. Letölthető <http://www.forrayrkatalin.hu/doski/Bara2008.pdf>

²⁸ Uo.

²⁹ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

során elégedettnek, boldognak mondták magukat, majdnem mind roma alapítványnál vagy civilszervezetnél dolgoztak.³⁰

Sajnos sokszor az tapasztalható, hogy a roma hallgatók nem tudnak idegen nyelven, amikor felsőoktatási intézménybe jelentkeznek.³¹ Ez jelentős hátrányt jelent, főleg, ha a diplomázás idején is így marad, mert nyelvvizsga hiányában nem vehető át az oklevél. (Ez számos nem cigány fiatalra is jellemző.)

A munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségeit nagymértékben befolyásolja az iskolai végzettség. A munkaadók részéről azok a jelentkezők a legideálisabbak, akik már rendelkeznek valamilyen tudástőkével, vagy gyorsan képesek ismereteket elsajátítani. Ezeknek a munkavállalóknak mind magas iskolai végzettségük van, és pénzbeli juttatásuk ehhez igazodik. Egy egyetemi, főiskolai hallgató esetében az évekig tartó tanulás csak a jövőben válik gyümölcsözővé. A diplomáig vezető út viszont igen nehéz a szülők számára, hiszen a kollégium vagy albérlet, a könyvek, a tandíj mind jókora kiadást jelentenek. A roma családoknál ez még súlyosabb probléma, hiszen szerény anyagi körülményeik miatt kénytelenek alacsonyabb szintű végzettséget választani. Pedig egyértelmű, hogy a magasabb iskolai végzettség nagyobb esélyt jelentene a roma fiatalok számára a munkakeresésben.³²

További speciális jelenség, hogy akkor is várható a munkahelyi pályázatokkal kapcsolatos diszkrimináció, ha megfelelő tudással vagy végzettséggel rendelkezik a roma pályázó. (Név vagy fotó alapján is történhet hátrányos megkülönböztetés.)

³⁰ SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT: *A magyarországi cigány értelmiség helyzete, mentális állapota*, 2004. Letölthető: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomssor/1021

³¹ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

³² BÁNLAKY PÁL: *Alapismeretek a cigányokról (romákról) szociális munkásoknak*. Wesley János Kiadó, Budapest, 2007.

Támogató programok és intézmények

A felsőoktatásban tanuló romákat támogató első programot a Magyar Soros Alapítvány hozta létre, majd átvette a MACIKA (Magyarországi Cigányokért Alapítvány). A program hatásossága az utóbbi években kérdőjelessé vált, hiszen pályázatain nem romák is indultak. Csak nap-pali tagozatos diákok jelentkezhetnek az OSI–HESP Roma Felsőoktatási Emlékosztöndíj Programra (Holocaust Memorial), ahol számos kitételnek kell megfelelni. Figyelembe veszik a családi hátteret, a szociális helyzetet, és a felsőoktatási szakok közül a társadalomtudományiakat részesítik előnyben. Vannak helyi támogató intézmények is: Budapesten a Romano Kher (Cigány Ház), vidéken pedig a megyei közgyűlések.

Vannak nem etnikumhoz, hanem a hátrányos szociális helyzethez kapcsolódó programok is (Bursa Hungarica, Esélyt a Tanulásra Közalapítvány), amelyekre természetesen romák is pályázhatnak, és pályáznak is.

A Romaversitas több szinten is csatlakozik ezekhez az intézményekhez, hiszen közös céljuk az oktatási esélyek és lehetőségek egyenlővé válása. Hazai partnerek a Budapesti Erasmus Kollégium és a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK), valamint a Hallgatókért Alapítvány. Együttműködnek az ENSZ Fejlesztési Programjának (UNDP) pozsonyi regionális irodájával. Azt tervezik, hogy a legsikeresebb hallgató lehetőséget kap, hogy regionális roma programok kidolgozásában és végrehajtásában vegyen részt. Az UNDP szakemberei az egyik nyári egyetemen intenzív tanfolyamot is tartottak a hátrányos helyzetű szociális csoportok felzárkóztatásával foglalkozó ENSZ-programokról.³³

2011-ben a Roma Oktatási Alap (Roma Educations Fund) százhatvanhét fiatal roma értelmiségi számára biztosított ösztöndíjat. Céljuk a romák és nem romák közötti oktatásbeli hátrányok csökkentése, melynek érdekében a különórát és a felnőttoktatást támogatják.

Ugyancsak 2011-ben minden történelmi felekezet nyitott egy-egy roma egyetemi szakkollégiumot. Budapesten a jezsuita rend, Miskolcon

³³ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

a görögkatolikus, Debrecenben a református, Nyíregyházán pedig az evangélikus egyház. Összesen kétszáz fő felvétele és tanulmányi ösztöndíjban részesítése a cél, valamint „a társadalmi, nemzeti és szociális kérdések iránti érzékenység növelése, a magyar–roma identitás megerősítése, a szakkollégiumok roma diákjai tanulmányi előmenetelének, nevelésének és személyiségfejlődésének támogatása, valamint a közösségi felelősségvállalás iránt elkötelezett, keresztény szellemiségű roma értelmiség megerősítésének elősegítése”.³⁴

2012-ben a ROMASTER³⁵ *Esélyprogram a jövő roma vezetőiért* elnevezésű támogatásának keretein belül olyan hátrányos helyzetű roma középiskolásokat segítenek, akik az érettségi után gazdasági vagy műszaki szakon tervezik a diploma megszerzését. Romáknak meghirdetett tanulmányi ösztöndíjat biztosít még a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ (FROKK), illetve az Emberi Erőforrások Minisztériuma is.

A Romaversitas-program

A Romaversitas Alapítvány 1998-ban kezdte meg működését, és 2001-ben lett önálló szervezet. Célul tűzte ki a felsőoktatásban tanuló tehetséges roma fiatalok piacképes tudáshoz juttatását, a halmozottan hátrányos helyzetű roma fiatalok felsőoktatási tanulmányainak anyagi támogatását, illetve a szakmailag megbecsült, döntéshozói helyzetbe jutó romák számának növelését. Csökkenteni szeretnék a romák és a társadalom többi tagja közötti kulturális, szociális, foglalkoztatási és jövedelemszerzési különbségeket, valamint hozzá akarnak járulni a roma értelmiségiek mobilitásának javításához. Kezdetben a Magyar Soros Alapítvány volt a projekt fő támogatója, majd a Nyitott Társadalom Intézet (OSI) Higher Education Support (HESP) vette át.

³⁴ Balog Zoltán romaügyi államtitkár nyilatkozata 2011-ből. Letölthető: <http://www.magyarurir.hu/hirek/roma-szakkollégiumokat-inditanak-az-egyhazak>

³⁵ A Hungarian Business Leaders Forum (HBLF) 2007 óta működő programja, illetve 2009 óta önálló alapítványa.

Ami a gyakorlati működést illeti: évente írnak ki pályázatot a felsőoktatásban tanuló, nappali tagozatos, első főiskolai-egyetemi évüket befejezett diákok részére. Minden évben tanulmányi szerződést kötnek az összes érintett diákkal, amely tartalmazza az anyagi támogatáshoz szükséges feltételeket (tanulmányi előmenetel, a képzéseken való részvétel igazolása). Programjukat folyamatosan fejlesztik, és bővítik a felvett tanulók létszámát. Az anyagi támogatásnak négy alapeleme van: tíz hónapig tartó tanulmányi ösztöndíj, lakhatási támogatás, évenkénti könyvvásárlás, budapesti képzési programokhoz tartozó utazási költség biztosítása.

Módszerük a tehetséggondozás, az egyéni szükségletek, képességek figyelembevételével. A projekt részét képezik a tanulás hatékonyságát erősítő, készségfejlesztő speciális képzési és közösségi alprogramok is. Olyan kis csoportokat hoztak létre, amelyek tagjai hasonló tanulási problémákkal vagy érdeklődési körrel rendelkeznek, ami a közösséggé válást is elősegíti, s ez a roma fiatalok számára nagy vonzerőt jelent. A Romaversitas több intézményhez, civil szerveződéshez kapcsolódik, az oktatás alsóbb szintjén is. A roma gyerekek iskolai felzárkóztatásáért is dolgoznak, ezzel is elősegítve az integrációt.

A programban szem előtt tartják, hogy minden hallgató más tudással, motiváltsággal, családi háttérrel rendelkezik, s a tanulmányi szerződéseket ehhez igazítják. Tanulmányaik sikeres elvégzéséhez a fiatalok többféle szakmai segítséget kaphatnak. Például igényelhetnek egy vagy több felkészítő tanárt. Érdeklődésüknek, felsőoktatási szakjuknak megfelelően szemináriumokra járhatnak, és tutori képzésre pályázhatnak. Biztosítják számukra a nyelvtanulás lehetőségét és a nyelvvizsga költségét. A program szervezői előnyben részesítik az angol nyelv elsajátítását, de a fiatalok más nyugati nyelvet vagy cigányt (lovári, beás) is tanulhatnak. A nyelvtanulási folyamatot felügyelik, és rendszeresen tesztelik a programban részt vevők tudásszintjét. Szociális ösztöndíjjal támogatják a nyári szünetben végzett intenzív nyelvtanfolyamokat, és az erre szánt keretösszeget – ha már elérték az adott szintet – az érintettek külföldi nyelvtanulásra is fordíthatják.

A diákok informatikai képzésének célja, hogy minden hallgató egy-egy európai számítógép-használói jogosítvánnyal, azaz ECDL-vizs-

gával rendelkezzen, de a különböző szakoknak megfelelő speciális számítástechnikai programokat is megismerhetnek. Tízfős önismereti tréningeket tartanak számukra, hogy közös élményeket szerezzenek, kialakuljon bennük a közösségi érzés, és mindez elősegítse identitásuk megerősödését. Az alapítvány a munkahelykeresésében is segítséget nyújt. Lényeges számukra, hogy a fiatalok milyen arányban kerülnek olyan munkahelyekre, munkakörökbe, ahol meghatározó szereplői lehetnek a romák helyzetének felmérését, javítását célzó kutatások, programok megvalósításának.³⁶

Egy 2003-ban megjelent, Szász Anna által készített interjúbán Havas Gábor, a Romaversitas akkori vezetője kutatásom számára is lényeges kijelentést tett: arról beszélt, hogy a Romaversitas hallgatóinak kisebb hányada a roma középosztályból származik. Abból a vállalkozói középrétegből, amely az utóbbi években alakult ki. Számarányuk a roma népesség mintegy 13 százaléka.

A roma identitás vállalása a Romaversitas programjának lényegi eleme. Ezért a pályázóknak ajánlólevélről kell gondoskodniuk, amelyet a helyi cigány kisebbségi önkormányzat állíthat ki. Havas Gábor elmondása szerint a Romaversitas Alapítvány volt vagy jelenlegi támogatóitjai közül sem mindenki vállalja a közélet iránti nyitottságot. „A cigányoknál sok esetben pont az az illúzió adja a felhajtóerőt a továbbtanuláshoz, hogy megszabadulhatnak attól a közegtől, amelybe beleszülettek, és ezzel együtt az előítéletektől is.”³⁷

A Romaversitasba járó hallgatóknak kétféle identitással kell megbirkózniuk. Az egyik a kisebbségi-etnikai, amelyhez sajnos negatív tapasztalatok társulnak, illetve az értelmiségi identitás, amelyet a társadalom maximálisan pozitívan ítél meg.³⁸ A Romaversitas afelé tereli a

³⁶ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

³⁷ ZSUPPÁN ANDRÁS: Cigányok a felsőoktatásban. Első generáció. *Magyar Narancs*, 2003/20. Letölthető: http://tablet.magynarancs.hu/konyv/ciganyok_a_felsőoktatásban_első_generáció-59440

³⁸ KENDE ANNA: *Értelmiségiként leszek roma, romaként leszek értelmiségi*, 2004. Letölthető: http://www.romaweb.hu/doc/konyvtar/egyeb/kendeanna_vizsgalat_roma-egyetemistak_eletutjarol.pdf

fiatalokat, hogy legyenek büszkéek arra, hogy roma származásúak, ennek ellenére többségük nincs tisztában identitásával, és nehezen kapcsolódik az értelmiségi normákhoz.³⁹ Nagy részük erős kisebbségi érzéssel és túlkompenzálásra való hajlammal rendelkezik. Nemcsak a roma értelmiségiek csoportjára, hanem általánosságban a romák nagy többségére is jellemző, hogy identitásukat a külső, sokszor előítéletes környezethez mérten szemlélik. Úgy gondolnak identitásukra mint sok-sok létező elem összességére, amelyek közt találhatók negatív és pozitív jelzők vagy tulajdonságok is.⁴⁰

Az 1980-as évek végén a legtöbben azon romák közül, akik diplomát szereztek, inkább beolvadtak a többségi társadalomba, s nem vállalták a roma társadalom képviselését. Voltak olyanok is, akik vállalták, de nem voltak megfelelően felkészülve rá, nem volt meg hozzá a kellő ismereti háttérük.

A Romaversitas alapcélkitűzése, hogy olyan roma szakembereket képezzenek, akik a kormányzati munka és a közigazgatás e célra létesített posztjain a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos feladatokat megfelelő szakmai színvonalon, nemzetközi együttműködésre készen, a romák ügye iránti elkötelezettséggel tudják ellátni.⁴¹

Országos Könyvtári Könyvtár

Az alapítvány hallgatóinak bemutatása kérdőívek tükrében

Kutatásom célja volt bemutatni a Romaversitas-programban részt vevő fiatal roma értelmiségi réteg sajátosságait és összefüggéseit. A lekérdezett kérdőívek adatai alapján számos jellegzetesség körvonalazódott, ezeket különböző fejezetekre bontva tárgyalom, és összevetem a korábbi szakirodalmi adatokkal.

³⁹ BÁRSONY JÁNOS – DARÓCZI ÁGNES: A roma identitás tervezése. *Élet és Irodalom*, 2001. január 12.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ HAVAS GÁBOR: *Romaversitas*. Kézirat, 2007.

Módszerét tekintve a kutatás *online kérdőíves felmérés* volt. A kérdőív a hallgatók demográfiai változóira és az alapítvány programjainak eredményességére kérdezett rá. *A 145 új és régi hallgatónak kiküldött kérdőív*ből 75 érkezett vissza. A visszaérkezési arány gyenge, 52 százalékos volt, és ezt a tény a következtetéseink levonásánál is figyelembe kell venni. A torzulás mindjárt az életkori megoszlásban is jelentkezik: a visszaérkezett kérdőíveket inkább a 2009/2010-es programban részt vevők vagy a néhány évvel korábban részt vettek töltötték ki.

A Romaversitas működésének ideje alatt a felvett hallgatóknak mindössze az egyharmada volt férfi. A felsőoktatásban lévő hallgatók esetében az egész népességet tekintve is megnőtt a nők aránya, főleg a felnőttképzésben emelkedett a számuk. A nappali képzésben részt vevők több mint 55 százaléka nő, míg felnőttképzésben ez az arány még magasabb.⁴²

A programban részt vevő hallgatók átlagéletkora az érettségi megszerzésénél 18,9 év volt. A lekérdezett adatok szerint a Romaversitasba felvételizett hallgatók az átlagnál fiatalabb életkorban döntöttek a továbbtanulás mellett, de hozzá kell tennem, hogy ennél a kérdésnél a fent említett okok miatt torzult a kutatás mintája.

A Romaversitas hallgatóinak egyharmada a dél-dunántúli régióból érkezett a programba. Konkrétan Baranya megyéből 16 százalék. Ez az eredmény nem véletlen, hiszen a pécsi kezdeményezések elég erős bástyáját jelentik a tehetséges roma fiatalok támogatásának. Sokan e hallgatók közül – mielőtt az intézménybe jelentkeztek volna – a Gandhi Gimnáziumba jártak, vagy részt vettek a mánfai Collegium Martineum cigány középiskolásokat támogató programjában.

A nagyvárosok közül a fővárosból jelentkeztek a legtöbben (23 százalék), ami annak is betudható, hogy a budapestiek jobban kihasználják a támogatási lehetőségeket, mint a vidéken élő tanulók, hisz utóbbiak esetében a felvételre való felutazás költsége is jelentős teher lehet. (A közel egynegyedes arány azt is jelenti, hogy a Romaversitas által támogatott, felsőoktatásba kerülő hallgatók körében a fővárosiak enyhén

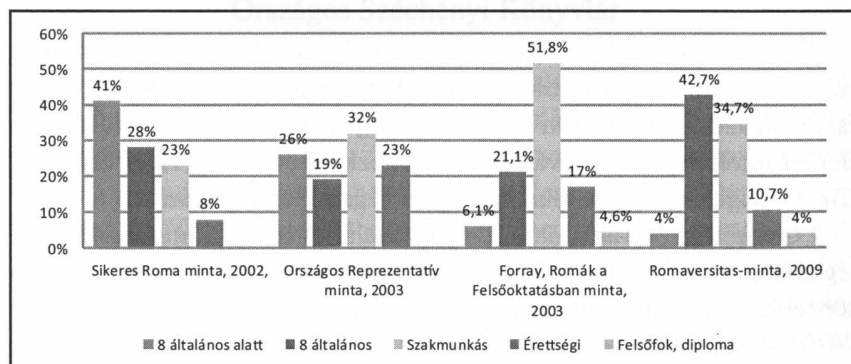
⁴² POLÓNYI ISTVÁN: *A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2004.

felülreprezentáltak a vidékiekkel szemben, mert Budapesten a teljes népesség 19,5 százaléka lakik a romák 9,5 százalékához képest.)⁴³

Szülők iskolai végzettsége

Forray R. Katalin 2003-as kutatása szerint a felsőoktatásban lévő roma fiatalok családi háttere a következőképpen alakult: az apák iskolai végzettsége nagyobb részben szakmunkás (51,8 százalék) vagy nyolc általános (21,1 százalék); a legtöbb anyja nyolc általánost végzett (40,8 százalék). Érdekes eredmény, hogy a romaversitasos hallgatók körében kérdeztek válasza az anya iskolai végzettségét célzó kérdésre majdnem teljesen megegyeznek Forray kutatási adataival, ami a minta hasonlóságán alapul; ellentétben az Országos Reprezentatív vizsgálattal vagy a Sikeres Roma⁴⁴ mintával, ahol a felsőfokú végzettségre rá sem kérdeztek. Országos szinten a szakmunkásvégzettség a kiugró az apáknál, míg a Sikeres Roma mintában mind az apák, mind az anyák részéről nyolc általános alatti végzettség figyelhető meg, ami akár regionális különbségekre is utalhat.

1. ábra: Apák iskolai végzettsége

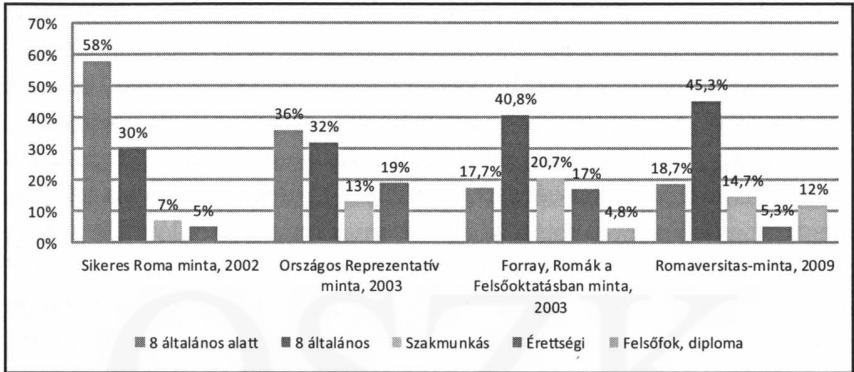

⁴³ HAVAS GÁBOR: A kistelepülések és a romák. In GLATZ FERENC (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. MTA, Budapest, 1999.

⁴⁴ SZÉKELYI MÁRIA – ÖRKÉNY ANTAL – CSEPELI GYÖRGY – BARNA ILDIKÓ: *A siker fénytörései*. Sik Kiadó, Budapest, 2005.

A romaversitasos ábra százalékarányai azt mutatják, hogy az apák iskolai végzettsége nagyrészt nyolc általános (42,7 százalék). Ugyanez a leggyakoribb iskolai végzettség az édesanyák esetében is, 45,3 százalékban.

2. ábra: Anyák iskolai végzettsége

Forrás: Székelyi Mária – Örkény Antal – Csepeli György – Barna Ildikó (2005)
Romaversitas-adatgyűjtés, 2009 (n=75)

Szakmunkásképzőt végzett az apák 35 százaléka, az anyáknál ez az arány jóval alacsonyabb, 15 százalék; a nyolc általánost végzettek esetében azonban fordított a helyzet. (Figyelemre méltó, de az alacsony elemszámok miatt csak óvatosan értelmezhető az a tény, hogy az anyák között magasabb a főiskolai, egyetemi végzettségűek aránya.)

Összességében az apáknál a nyolc általános és a szakmunkásvégzettség a legjellemzőbb, hasonló arányban, mint Forraynál, de több a szak-képzetlen, ami valamivel hátrányosabb helyzetű csoportról tanúskodik.

Tagság, kimaradás

A Romaversitas által támogatott fiatal romák 86,7 százalékának folyamatos volt a tagsága, és csak 5,3 százaléknak nem. Azok, akiknek nem volt folyamatos a tagságuk, azt mind (külföldi vagy itthoni) munkavállalás miatt szakították meg.

A Romaversitas-programban részt vevők *24 százaléka nem szerezte meg a diplomáját*. E negatív következménynek számos oka van, ezekre a kérdőív is kitért: 13 százalékuknak nincs meg az oklevélhez szükséges nyelvvizsgálója, 7 százalékuk túlfutónak minősítette magát, 3 százalékuk pedig külföldi gyakorlat miatt nem kapta kézhez a diplomáját, vagy még diák. A roma fiatalok többsége nem rendelkezik biztos anyagi háttérrel, így a nyelvtanulást a legtöbbször nem tudják finanszírozni. Mindezt felismerve az alapítvány már támogatja idegen nyelvek tanulását, és biztosítja a nyelvvizsgálóhoz szükséges anyagi keretet.

Milyen felsőoktatási intézményt, tudományágat, illetve munkaterületet választottak?

A legnagyobb arányban a Pécsi Tudományegyetemről kerültek hallgatók a Romaversitas-programba (33,3 százalék), miont már említettem köszönhetően a Gandhi Gimnáziumnak és a mánfai Collegium Martineum támogató programjainak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemre 15 százalékuk jelentkezett, s 8 százalék a Szegedi Tudományegyetemet választotta. Természetesen befolyásolja a program által támogatott diákok intézményválasztását, hogy melyik egyetem van közel a lakhelyükhöz. További okként a romológia szak meglétét emelném ki, ami döntő tényező lehet, hiszen többen e területen tanultak/tanulnának tovább.

A *tudományágak* közül a társadalomtudományi karok iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés: a válaszadó támogatottak 32 százaléka jár vagy járt ezekre, ezt követik 11 százalékkal a jogi karok, 9 százalékkal a romológia, 8 százalékuk jár idegen nyelvi vagy gazdálkodási karra,

7 százalék tanul pedagógiát, 5 százalék kommunikációt, és 4 százalékuk folytat zenei tanulmányokat.

Az általános szociális munkás a legnépszerűbb szak a Romaversitas hallgatói körében (19 százalékuk jelentkezik ide), majd a jogász (11 százalék), a szociológia (5 százalék) és a szociálpolitika szak (4 százalék) következik.

A zenei szakokat tekintve egy-egy fiatal végezte el a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hegedű és jazz-zongora szakát. Más művészeti képzések terén is hasonló az arány, a válaszadók közül egy fiatal tanult a Magyar Képzőművészeti Egyetemen szobrász szakon, tehát a művészeti ágak választói közül kevesen jelentkeztek a programba.

Az egészségügyi területnek is alacsony a képviselete: orvosi pályára mindössze két hallgató jelentkezett, egy pedig diplomás ápoló végzettséget szerzett.

Azok körében, akiknek volt *nyelvvizsgájuk* (36 százalék), a legtöbben az angol középfokot jelölték meg (15 százalék), majd az angol alapfok és a német középfok következik (5-5 százalék). Arra a kérdésre, hogy volt-e nyelvvizsgálója a Romaversitasba való jelentkezéskor, a diákok 24 százaléka válaszolt igennel.

A végzettek 25 százaléka dolgozik romákkal kapcsolatos munkahelyen, nonprofit szervezetnél, alapítványnál. Több régi hallgató az Oktatási Minisztérium roma és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrációjáért felelős miniszteri biztosának hivatalában, illetve az Országos Iskolai Integrációs Hálózatnál dolgozott. Mások roma gyerekek iskolai pályafutását elősegítő civilszervezeteknél helyezkedtek el (Baranyában a Faág Baráti Kör Egyesületnél és az Amrita Egyesületnél; Budapesten a Józsefvárosi Tanodánál, Borsodban a Bhim Rao Egyesületnél).

Összességében elmondható, hogy a program felvételi eljárásában a vállalt roma származás és az erre épülő szabadegyetemi képzések nagy szerepet játszottak a jövőendő munkahely jellegének kiválasztásában, összhangban a Romaversitas fentebb már említett alapelvével, miszerint olyan roma szakembereket akarnak képezni, akik a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos feladatokat megfelelő színvonalon, a romák ügye iránti elkötelezettséggel tudják ellátni.

A program volt hallgatóival készített interjúk

A Romaversitas kérdőíveinek feldolgozását követően mélyinterjúkat készítettem a program volt diákjaival. Interjúalanyaim 25 és 29 év közötti, diplomás és dolgozó fiatal roma értelmiségiek voltak.

Mindegyik beszélgetőpartner esetében érzékelhető volt a *roma értelmiségi* identitásának nehézkes definiálása, hiszen még ők maguk is bizonytalanul fogalmazzák meg az ezzel kapcsolatos véleményüket. Azzal tisztában vannak, hogy mások már, mint diplomájuk megszerzése előtt, és máshogy is tekintenek rájuk kortársaik vagy akár a szüleik, amikor hazautaznak szülőhelyükre. Furcsa már visszamenniük származásuk gyökereihez, nehezebben kapcsolódnak a régi ismerősökhöz, ugyanakkor a diplomás munkahelyi hierarchiában is nehezen találják a helyüket. Azt gondolom, az egyik interjúalanyom édesapja fogalmazta meg a legtalálébban e jelenséget, amikor fiához fordulva azt mondta: „*Hát, fiam, te már uniós cigány vagy!*”

„Fontosnak tartom, hogy sokat beszéljünk magunkról!”

Első interjúalanyom egy huszonöt éves oláh-cigány értelmiségi nő volt. Először a családi háttéréről és a gyerekkoráról kérdeztem. Kiderült, hogy hatan vannak testvérek, ő a második. Szülei nyolc általánost végeztek. A gyerekek hároméves koruktól bölcsődébe jártak, ahol 2-3 százalék volt a roma gyerekek aránya. Ő volt az egyedüli roma származású az oviban, az általános iskolában, a középiskolában és a főiskolán is. Gyerekkorára úgy emlékszik vissza, hogy többször költöztek, három általános iskolába járt. Mindenhol jó tanuló volt, négyes-ötös jegyekkel. Érdeklődésének fő iránya inkább a humán vonal volt, de a matematikához is volt érzéke. Abban az általános iskolában, ahová kezdetben járt, úgy helyezték el a diákokat az osztályteremben, hogy előre ültették a jó tanulókat, a rosszakat pedig hátra. Őt valamiért hátraültette az osztályfőnöke, pedig jó jegyei voltak, a mai napig sem tudja, mi lehetett ennek az oka. Véleménye szerint tanár- és iskolafüggő, hogy hogyan kezelik a roma gyerekeket.

Fél év kellett, mire beilleszkedett egy-egy általános iskolai közösségbe. Elmondása szerint ez a távolságtartás a mai napig jellemző rá, számára ismeretlen társaságban nehezen oldódik fel.

Amikor általános iskola végén elérkezett a továbbtanulás kérdése, a tanárai képzőművészeti szakiskolát javasoltak neki, mert szépen rajzolt. Ő úgy gondolta, hogy egészségügyi szakközépben tanul tovább, mert megtetszett neki ez a pálya, és mindig is céltudatos volt. Felvették, de a család közben elköltözött Pest megyébe. Nagybátyja javaslatára – aki úgy gondolta, hogy unokahúga többre képes – gimnáziumba iratkozott át, ahol végig jól tanult. A matematikatanár kedvence volt, aki vele büszkélkedett a tanáriban. Fél év alatt itt is beilleszkedett kortársai közé. Lányokkal barátkozott, fiúkkal egyáltalán nem. Ebben az iskolában is egyedül ő volt roma. Visszaemlékezve úgy érzi, hogy az első időkben többet feleltették, tőle sűrűbben kérték számon a tananyagot, mint osztálytársaitól. Volt, hogy egy héten háromszor felelt különböző tantárgyakból, ugyanannál a tanárnál. Úgy érzi, a pedagógus tesztelte a tudását, kíváncsi volt, mennyire készül az órákra. Humán és reál tantárgyi tanulmányi versenyekre egyaránt járt, az Országos Tudományos Diákköri Konferencián is indult.

Szerinte sokan mondják, hogy a cigány szülők nem foglalkoznak a gyerekek oktatásával, de saját élményeiből kiindulva azt állítja, hogy a romák gondoljai ennél jóval összetettebbek. Számos családi és mindennapos problémájuk van, általában sok gyereket nevelnek. „Azért nem elsődleges dolog, hogy jársz-e iskolába, mert emellett sok gond van, ami elveszi a szülők energiáit. Sokkal alapvetőbb problémák vannak, amikre oda kell figyelni egy szülőnek. Mellette ez eltörpül. Nekem is örültek, de soha nem ez volt a hangsúlyos. Büszkék voltak rám, és nagyon örültek, amikor jöttem az érettségimre is.”

Érettségi után főiskolára nyert felvételt. A kollégiumban két lánnyal lakott egy szobában. Egyik szobatársa, amikor beköltözéskor meglátta, áthurcolkodott egy másik szobába. Mint kiderült, azt gondolta, hogy „ez a cigány lány majd kipakolja a kollégiumot, elviszi a személyes dolgait, bemegy a spanjaival, és szétveri a kollégiumot”. Interjúalanyom véleménye szerint jobb is, hogy elköltözött, mert úgyse jöttek volna ki

egymással. „De sajnos neki ez volt a fő indok, amikor engem meglátott, pedig éppen hogy csak kezét fogtunk.”

Aztán kezdődött a félév. Megint csak lényegében egyedül volt roma, bár volt egy másik lány, akiről később kiderült, hogy félig cigány származású, de nem vallotta be. „Én közeledtem volna hozzá, de éreztem, hogy távolságtartó. Nem akarta felvállalni teljesen a származását. Anynyira nem is tetszett, nem köszönt, meg ilyenek... Űltünk az előadáson, és kérdezték rólam a csoporttársak, hogy ki ez a lány... Hallottam a hátam mögött, hogy kérdezik egymástól, hogy honnan van ez, ki ez. Találgattak, azt hitték, külföldi vagyok. Mondta egyik a másiknak, hogy cigány, nem látod rajta?”

Ezek a visszajelzések nagyon rosszul estek neki. Az egyik főiskolai előadáson, szociálpszichológia-órán a tanár, meglátva őt a hallgatók között, megváltoztatta az óra témáját, és elkezdett beszélni a cigányokról. „Szerintem volt benne egy kis cigány vér, a karakteréből látszott. Előadáson, amikor meglátott engem, végig engem nézett. Úgy láttam, mintha tanítani akarná a cigánysággal szembeni elfogadásra az évfolyamot, és közben nézett rám. Ez a tanár soha nem beszélt velem külön, nem volt soha személyes kontaktus.”

A szociálpszichológiai szemináriumi tanegységet egy másik tanár tanította, aki úgyszintén beszélni kezdett a romatémáról. Felvetette, hogy a cigányok miért nem tanulnak, és hogy a társadalomban ez hogyan jelenik meg. Elindított egy vitát, hogy ki mit gondol erről. „A diákok felálltak, és én ott ültem, és mindenki mondta a maga véleményét. Az egyik lány, akivel jóban voltam, barátok voltunk, azt mondta, hogy náluk a cigányok lopnak, csálnak, hazudnak, piszkosak, és nem járnak iskolába. Erre felálltam én is, reagálni rá. Ő pedig ugyanúgy visszaszólt a saját rasszista szövegével. Nem ő volt az egyetlen, felálltak legalább hárman, és mondták. Ők csak a saját véleményüket mondták, engem meg sem hallgattak.”

A diákok közt volt egy fiúismerőse, aki „jobboldali beállítottságú” volt, de jóban voltak, együtt jártak szórakozni. Nem haragudott rá a politikai nézetei miatt, mert jó volt a viszonyuk. Az egyik beszélgetés alkalmával a fiú azt mondta, hogy a romáknak asszimilálódniuk kellene,

hogy jobb lenne, ha elfogadnák, hogy ők Magyarországon vannak. Interjúalanyom azt válaszolta, hogy a cigányok nem akarnak asszimilálódni, hiszen szeretnék megőrizni a saját nyelvüket, kultúrájukat, szeretnének azok lenni, akik, nem akarnak megváltozni, mert attól még élhetnek romaként Magyarországon. Beszélgetőpartnere nem tudta, hogy a romák ennyire ragaszkodnak a tradíciókhoz, ez számára teljesen új információ volt. Ehhez interjúalanyom csak annyit fűzött hozzá: „Miért, te megtagadnád, hogy ki vagy?”

A Romaversitas Alapítványra véletlenül talált rá. Az interjún megkérdezték, hogy honnan származik, az ország melyik részéből, és milyen cigány csoportba tartozik. Véleménye szerint ezzel azt próbálták tesztelni, hogy mennyire ismeri a saját közösségét. Elég sok személyes dolgot is kérdeztek tőle, például, hogy hány testvére van, milyen a szociális helyzete, mivel foglalkozik, milyen tantárgyak érdekelték a főiskolán, mivel szeretne foglalkozni a jövőben. Rákérdeztek akkori romapolitikai kérdésekre is. Összességében jól elbeszélgettek a felvételin.

Egy évig járt a Romaversitasba. Felvételi után nem tudta, hogy ösztöndíjat is kapnak, akkor derült ki számára, amikor kérdezték, hogy mire fogja költeni a kapott összeget. „Mondtam, hogy abból fizetném az albérleti díjat. Valójában én csak az angol nyelvtanulás miatt jelentkeztem a programba. Az alapítványi ösztöndíjam harmincezer forint volt, de mellette kaptam a sulitól is, mert végig jó átlagom volt.”

Folyamatosan járt a főiskolai és a romaversitasos órákra, előadásokra, angolra is. Felvette a kisebbségi és emberjogi szemináriumot, ahol összeismerkedett egy elismert jogásznővel, aki önkéntes munkában vállalta a tanítást, miután pedig interjúalanyom lediplomázott, segített neki a munkakeresésben is.

„A Romaversitas az OKTV-s helyezésemnek is nagyon örült, mert fontosnak találták, hogy minél több versenyen vegyünk részt, pont azért, hogy észrevegyenek minket, feltűnjünk.” A program révén sikerült megszereznie az angol nyelvvizsgát is. Szeretett a Romaversitasba járni, elsősorban a közösséget emelte ki. Két-három hónap találkozás után olyan barátai lettek, akik a mai napig mellette vannak. Nyíltan tudtak beszélgetni, mindenkinek ugyanaz volt a problémája. Sokszor csak bólo-

gattak egymásra egy-egy történetet hallva, mert mindegyik ismerős volt nekik. Szerette a diákokat, és az intézmény vezetőit is. „Nekem személy szerint nagyon sokat jelentett ez a program, magabiztosabb lettem.”

A diploma megszerzése után elég nehezen ment neki a munkakeresés, de az alapítvány munkatársai felhívták a figyelmét gyakornoki és másoddiplomás lehetőségekre, amelyeket aztán ki is használt.

A program szerint leginkább abban segített a résztvevőknek, hogy elmondhatták a problémáikat, nyíltan tudtak beszélni őket érdeklő dolgokról, és közben meghallgatták őket, odafigyeltek rájuk. Véleménye szerint ugyan több romákat támogató program is van, de ezt a személyes légkört, kapcsolatot egyik sem biztosítja. „Pedig ha lélekben megerősítenek, akkor ha kimész a világba, erős vagy, jobban ki tudod magad fejezni. Segít abban, hogy megfogalmazódjanak benned az igényeid, a problémáid. Fontosnak tartom, hogy sokat beszéljünk magunkról!”

**„Annyi volt a lényeg, hogy lássák az emberen,
hogyan tanulni akar!”**

Második interjúalanyom egy huszonnyolc éves romungró értelmiségi férfi. Hárman vannak testvérek, egy bátyja és egy húga van. Egy Nógrád megyei községbe járt óvodába, de ezekre az időkre kicsit nehéz visszaemlékeznie. Szülei szakmunkásképzőt végeztek. Abban az óvodában, ahova járt, a romák aránya körülbelül 50 százalék volt. Az általános iskolában az óvodában megismert gyerekekkel járt egy osztályba. Az első négy osztályt is Nógrádban járta. Amikor tízéves volt, az egyik szünetben osztályfőnöke elmondta néhány diáknak, hogy egy közeli város általános iskolájában matematika és számítástechnika tagozat indul. A tanár szerette volna, ha ezek a tanulók oda jelentkeznek. Ő mindezt fél füllel hallotta, megtetszett neki az ötlet, és el is indult felvételizni úgy, hogy sem a tanár, sem a szülei nem tudtak róla. Egy roma származású gyerek ment még rajta kívül, s fel is vették őket.

Az új helyen sokkal magasabb tanulmányi követelmények voltak. Először nem szeretett oda járni, mert sokat kellett utaznia, de később

elfogadta ezt a helyzetet. Az osztályközösség jó volt, ketten voltak roma származásúak.

Középiskolában a Soros Alapítvány ösztöndíjasa volt, ami annyit jelentett, hogy őt és mentorát is támogatták. Ez az alapítvány számos táborot szervezett romák számára, ahol sok olyan emberrel ismerkedett meg, akik romákat támogató programokat szerveztek, vagy zenészek, újságírók voltak. Barátságukra és segítőkészségükre a mai napig számíthat. „A Soros Alapítvány jóvoltából találkozhattam cigány emberekkel. Ugyanolyan helyzetből jövő fiatalokkal, mint én, akik az ország másik részén élnek és tanulnak. Ők tudják, hogy miről beszélek. Például mondjuk az ő anyjuk is egyszerű varrónő, vagy az apukájuk szerszámkészítő, vagy lehet, hogy éppen írni sem tudnak a szüleik, mert ilyen is volt. Sokat változtatott az ember gondolkodásán, jövőképén.”

A némettanárát nem szerette, mert az órán megjegyzéseket tett a romákra. Próbálta megbeszélni vele, hogy ez az ő és az osztály számára is kellemetlen. „Mindig is hosszú hajam volt, mert akkoriban kezdtem el gitározni, ezért néha gumival hátrafogtam a hajamat, és azt mondta nekem, hogy »ez jellemző rátok, te is így fogod végezni«. Előrevetítette a jövőképét rólam, hogy én milyen ember leszek.” Az angoltanárai viszont nagyon jók voltak, amit ma tud angolul, azt tőlük tanulta. Az osztályfőnök azt mondta a szüleinek, hogy sosem fog leérettségizni. Mindezt a szülei el is hitték, és arra kérték, tanuljon többet. A vizsga előtt néhány héttel kezdett el tanulni, és végül eredményesen, négyesre leérettségizett. „Az osztályfőnök nem nézte ki belőlem, hogy én tovább fogok tanulni!”

Beadta a jelentkezését a Gábor Dénes Főiskolára, ahova fel is vették, de költségtérítéses képzésre, ezért nem kezdte el a tanulmányait. Budapesten, egy OKJ-s tanfolyamon tanult tovább, egy roma barátjával. Együtt költöztek fel a fővárosba. Az, hogy milyen szakmát választott, nem volt tudatos, egyszerűen csak kinyitották barátjával a továbbtanulási tájékoztatót, és megtetszett nekik a külkereskedelmi üzletkötői képzés. Nem is bánja, mert ezáltal sikerült továbbfejlesztenie az angoltudását. Elmondása szerint más vonalon kellett volna tovább tanulnia, gépész- vagy villamosmérnöknek. Egy kollégiumban ismerkedett meg azokkal

a barátaival, akik a főiskola felé terelték. Ők akkor a Szent István Egyetemre jártak, agrármenedzser szakra, és rávették, hogy jelentkezzen ő is, mert „könnyen elvégezhető”.

Másoddiplomáját a Keleti Károly Gazdasági Főiskolán szerezte, a vállalkozásfejlesztői szak mesterképzésén, amelyet 2009-ben kezdett el.

„Az egyik nyáron a Romaversitas régi igazgatója, Havas Gábor kutatást végzett abban a faluban, ahol laktam, mert annak idején, az ötvenes években az én dédnagyapámék alapítottak egy KTSZ-üzemet,⁴⁵ ahol szöget, kovácsoltvasat készítettek, ami elég jó üzlet volt, mert Németországba is exportáltak. A cigány közösségek összefogtak, és alapítottak egy üzemet. Havas Gábor ezt kezdte el figyelemmel kísérni, és kíváncsi volt, hogy mi lehet ezekkel az emberekkel. Átjött hozzánk, találkozott édesapámmal, és valahogy szóba került a Romaversitas...” Az intézmény akkori igazgatója mesélt neki erről a programról, így jelentkezett rá, és fel is vették 2003-ban. Két évig volt tag. „Ő nagyon sokat segített nekem. Volt olyan, hogy nem volt kollégiumom, és segített szerezni albérletet, vagy amikor éppen nem volt munkám, akkor abban is segített. Nyáron, főiskolai szünetben például az Egészségügyi Minisztériumban dolgoztam.”

Kéthetente járt szabadegyetemre, ahol tervekkel, gondolatokkal s hasonló körülmények közül jövő fiatalokkal találkozott, akik szinte ugyanolyanok voltak, mint ő. Olyan barátságokat kötött, amelyek azóta is kitartanak. Együtt szerveznek különböző programokat, és együtt dolgoznak ki pályázatokat. „A szombatonkénti szabadegyetem végén nem mentünk haza. Vagy ott maradtunk még együtt, vagy beültünk valahová, és beszélgettünk. Szóval ez egy nagyon jó közösség volt, teljes volt a bizalom egymás felé. Összességében nagyon szép emlékeim vannak a Romaversitasról!”

Folyamatosan motiválták, odafigyeltek rá, hogy még többet fejlődjön. Nem elégedtek meg egy bizonyos szinttel, az akkori vezetők mindig új célokat tűztek ki elé, és bátorították ezek elérésében. Az anyagi támogatás, amelyet az alapítványtól havonta kapott, nagy segítség

⁴⁵ Kisipari termelőségvetkezet.

volt számára, főleg, hogy emellett idegen nyelvet is tanulhatott, ECDL-tanfolyamra járhatott, amit maximálisan ki is használt. „Annyi volt a lényeg, hogy lássák az emberen, hogy tanulni akar. Ők biztosították az anyagi feltételeket.”

Diploma után rögtön el is tudott helyezkedni, ami ugyancsak a Romaversitasnak volt köszönhető, mert egy budapesti cégvezető azzal kereste meg az alapítványt, hogy roma fiatalokat foglalkoztatna. „Segíteni akart ilyen embereknek, lehetőséget akart adni nekik.” Éppen agrármenedzsért kerestek, ezért behívták állásinterjúra, és övé is lett ez a poszt.

A programból kiemelte a szellemiséget, azt, hogy hasonló problémákkal, gondolatokkal rendelkező fiatalokkal találkozott, és ezáltal egy nagy közösség tagjává vált.

„Nekünk nem volt Shakespeare a polcon!”

Harmadik interjúalanyom egy huszonhét éves, félig oláh cigány férfi, aki gyerekkorából arra emlékszik vissza, hogy szülei nyolc általánost végeztek, és vásárokbá, piacokra jártak árulni. Az otthoni állapotokat a következőképpen jellemezte: „Nekünk nem volt Shakespeare a polcon!”

Kiskorában elköltöztek abból a faluból, ahol addig laktak, és már az új helyen kezdett el oviba járni, ahol rajta kívül mindössze három roma gyerek volt. „Alsó csoportba nem jártam, nálunk nem szokás, illetve régen nem volt az. Most már rendesen járnak a gyerekek óvodába. Otthon voltam édesanyámmal.”

Négyévesen került be az óvodába, ami nem tetszett neki, mert „nálunk másfajta beállítottság van. Fiúk, lányok más pozíciót töltenek be a családban, én ezt kiskoromban már elég erősen éreztem. Nem tetszett, hogy az óvó nénik azt mondták, hogy le kell feküdni, aludni, meg ilyenek.” Azt látta, hogy édesapjának van vezető szerepe a családban, ezért úgy gondolta, hogy ezt az elvet követi ő is. Az óvónők nem akarták iskolába engedni, mert azt mondták, nem elég értelmes hozzá. Az általános iskolai osztályban csak két roma diák volt rajta kívül. Nehezen tudta elviselni a kötöttségeket, főleg a tanítónők részéről, de szerették, mert

végig kitűnő tanuló volt. Az iskolai közösség nagyon jó volt, könnyen megértették egymást.

Tudatosan választotta a Gépészeti és Számítástechnikai Szakközépiskolát, de ott nem nagyon tanult, bár a jegyei jók voltak. Egyedüli roma volt az egész iskolában, és itt adódtak az első konfliktusai a származása miatt. „Az egyik osztálytársamnak ellopták a cipőjét, telefonját, és mindenki azt gondolta, hogy én voltam. Aztán kiderült persze, hogy nem. Akik nem mondták ki, hogy engem gyanúsítanak, azok is így gondolták. Ez nagyon rosszulesett...”

A középiskolai némettanáráról kiderült, hogy utálja a romákat, amit hangoztatott is: „Meg is mondta nekem, hogy utál, és meg fog buktatni.” Ezért nem szívesen járt be az óráira, inkább ellógott, ami miatt majdnem el is tanácsolták.

Tizennégy évesen jogász vagy mérnök szeretett volna lenni, végül mérnök lett. „Amikor kint vagyok az építkezésen, ahol építésvezető vagyok, viccesen azt szoktam mondani a munkásoknak, hogy anyukám megmondta, hogy a jogot válasszam, ne ide jöjjenek, közéték.” Első helyen az Államigazgatási Főiskolát jelölte meg a felvételi adatlapon, majd egy jogi egyetemet, egy épületgépészeti főiskolát és egy szociálpedagógiai szakirányú főiskolát. Tizennyolc évesen került a felsőoktatásba. Gépészmérnöknek vették fel. Nagyon szerette az iskolát, mert nem volt kötelező bejárni az órákra, de végül mindegyiken ott volt, mert maga állította össze a saját órarendjét.

„Amikor én azt mondom, hogy cigány vagyok, az egy erős vonal az életemben, és az, hogy hívő katolikus is vagyok. Egyiket sem szeretem takargatni. Amikor sztereotipizálnak az emberek a romákról, akkor azt hiszik, hogy vagy egy dúsgazdag playboy, vagy egy nagyon szegény telepi cigány gyerek. Én egyik sem vagyok.”

A két legjobb dolog az életében a főiskolán történt vele. Az egyik, hogy Németországba ment egy félévre tanulni, a másik pedig a Romaversitas volt. A testvére ajánlotta neki ezt a programot, előtte nem is ismerte. Nem értette, hogy került be, miért éppen őt vették fel. Amikor megkérdezte az intézet akkori igazgatóját, az a következőt válaszolta: „Benned is ott van, ami kell!” Véleménye szerint ezt az ember sokáig nem látja magában,

nem tudja objektívan felmérni, hogy ki is ő valójában, és hogy mire képes. Szerinte olyan emberek kerültek ki a Romaversitas-programból, akik összetartanak, és nagyon jó szakemberek. Szerinte az intézmény sokat segített a munkakeresésben is. Amit leginkább kiemel: a társaság, az ott szerzett barátok. Az a miliő, ami ott volt, „az emberek gondolkodásmódját változtatta meg”.

Egyéni szinten abban látott pozitív változást, hogy az egyik barátja, akit a Romaversitas által ismert meg, átalakította a romungrókról alkotott felfogását. Addig ugyanis volt benne egy negatív értéktétele velük szemben, bár azt nem tudta megfogalmazni, miért. A legjobb dolog, amit a programtól kapott, hogy mindezt le tudta vetkőzni, illetve a közösség élménye: nem ismerték volna meg egymást a barátaival, ha nincs a Romaversitas.

Összegzés

Vizsgálódásaim során célom volt feltárni azokat az okokat, amelyek szükségessé tették a Romaversitashoz hasonló programok létrejöttét. A romáknak a mai magyar társadalomban elfoglalt egyenlőtlen helyzetét többek között az oktatás alsóbb szintjein jelentkező hátrányok alakítják ki. A késői óvodáztatás, az általános és középiskolai lemorzsolódás, a nagymértékű szegregáció mind negatívan hat a roma gyerekek későbbi tanulmányi eredményeire, pályafutására. Mindenképpen figyelmet kell fordítani azokra a tehetséges roma fiatalokra, akik göröngyös úton, óriási akaraterővel eljutnak a felsőoktatásba, hiszen pozitív példájukkal, a roma értelmiségi réteg gyarapításával elősegíthetik Magyarországon a romaintegrációt.

Kutatásom során feltártam azokat a vonásokat, amelyek a mai fiatal magyar roma értelmiségi réteget jellemzik. Ezek közül a leglényegesebb, hogy túlnyomó többségük elsőgenerációs értelmiségi, vagyis a családjukban nincs értelmiségi minta. Interjúalanyaim válaszaiból kitűnik, hogy mérsékelt szülői és tanári motiváció mellett jórészt saját megfontolásból, esetleg barátok unszolására (sőt az egyik interjúalany esetében

feltehetően a vallásos hit által is ösztökélve) döntöttek úgy, hogy tovább tanulnak és diplomát szereznek. Azt gondolom, ez nem mindennapi céltudatosságot feltételez. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy e diákok többsége vidékről jelentkezett a programba s onnan sokkal nehezebb beilleszkedni a nagyvárosok intellektuális életébe.

Vizsgálódásom során kiderült, hogy e fiatalok körében magas a szociális munkás, illetve szociológus végzettségű diplomások aránya. Ez egyrészt abból adódik, hogy felelősséget éreznek a romák sorsáért, segíteni szeretnének nekik a boldogulásban. További lehetséges kutatási téma lehetne e szakirányválasztás okainak mélyebb megismerése. Vajon mennyire számít ez kényszerpályának? Mert bizonyos értelemben szociális karanténnak is felfogható ez a helyzet: ezek a fiatalok nyilván más pályákra is képesek lennének. Miért nincs például több roma orvostanhallgató?

Az interjúk elemzése nyomán egyértelművé vált, hogy a Romaversitas-program legnagyobb eredménye a *roma közösségi tudat erősítése* olyan cigány fiatalok körében, akik nagyjából olyan középiskolákban tanultak, ahol a romák aránya elenyésző volt. A program segített nekik abban, hogy elfogadják és vállalják származásukat, kigyógyuljanak a diszkrimináció okozta lelki sérülésekből, s képesek legyenek levetni az erős kisebbségi érzést és esetenkénti túlkompenzálását. Azt gondolom, ez jórészt sikerült is nekik, hiszen beszélgetőpartnereim elmondása szerint magabiztosabbak és sikeresebbek lettek azáltal, hogy részt vettek ebben a programban.

„Most rajtunk a világ szeme, mi most mindent jobba tehetünk”

**Szemelvények a Jezsuita Roma Szakkollégium hallgatóival
folytatott beszélgetésekből**

LUKÁCS ÁGNES

A Fiatal Vallás- és Értékszociológusok Köre 2011 őszén bekapcsolódott a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének kutatásába, amelynek keretében az akkor alakult Jezsuita Roma Szakkollégium lakóival készítettek interjúkat.¹ A felmérésben részt vevő cigány fiatalok a Budapesti Corvinus Egyetem, a Budapesti Gazdasági Főiskola, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, valamint a Semmelweis Egyetem hallgatói voltak.

**„...az édesanyám, aki a legnagyobb hatást tette rám.
Pedig köze nincs az értelmiségi dolgokhoz.”**

Kezdetől fontos volt az, hogy jól tanuljatok?

Igen, igen. Ez igazából anyunak volt fontos, mert ő nem tudott tovább tanulni, mert ők is sokan voltak testvérek, és őt nem nagyon tudták támogatni otthonról. És mindig mondta nekünk, hogy tanulni kell, mert majd úgy tudunk csak saját magunktól olyan munkát választani, amelyet szeretnénk. *(Huszonegy éves lány)*

Fontos volt már az elejétől fogva, hogy tanulj?

Hát ez is nagyon érdekes, mert mind a két szülőm mondta mindig, hogy tanuljak, már általános iskolában. Anyukám mindig leült velem, és első-

¹ Az interjúkat a FIVÉSZ részéről Bodacz-Nagy Boróka, Lukács Ágnes, Luxné Prehoda Anna és Szalay-Hodován Anna készítették.

ben-másodikban is mindig tanított engem olvasni, írni meg számolgatni, megtanította nekem a verseket, hogy ha már magamtól nem ment, és nem szerettem volna tanulni, akkor mindig leültetett, és megtanította. Apu is ugyanúgy, ha kellett, leült velem, és foglalkozott velem, hogy akkor most kislányom, tanulni kell, meg ilyesmi, és így mindig arra tanítottak, hogy tanuljak, mert magamért tanulok, nem őértük tanulok. [...] Apukám meg mindig mondta, hogy menjek tanulni, legyen valaki, hogyha szeretnék... Mindig mondták, hogy menjek! *(Huszonhárom éves lány)*

Mit gondolsz, vállaltak-e valamilyen áldozatot a családtagjaid a kiemelkedésed érdekében?

Hát anyu igen, szerintem. Ő sokat, mert az, hogy ő el tudott jönni onnan [a cigánytelepről], nagy erőfeszítésbe telt, mert ott a család is, akik ott... igen, nagymamámék testvérei meg az ő rokonaik, ők is kicsit így rossz szemmel néztek rá, mi az, hogy ő el akar menni, hogy taníttatni szeretné a gyerekeit, ő munkát vállal, meg nincs férje, ilyenek... Szerintem jól vette az akadályokat, és eljött. *(Huszonegy éves lány)*

Tudsz-e konkrét személyeket említeni a környezetedből, akik a továbbtanulásodat befolyásolták?

Több embernek köszönhetem azt, hogy bennem megérett ez a gondolat. Egy konkrét ember az édesanyám, aki a legnagyobb hatást tette rám. Pedig köze nincs az értelmiségi dolgokhoz.

Hogy fogalmaznád meg, édesanyád pontosan miben hatott rád?
Neki örömet jelentett az, hogy ő, aki nem is érdeklődött soha a tanulás iránt, nem is volt lehetősége rá, ahogy kikerült az intézetből... talán hogy a fia érdeklődik egy ilyen dolog iránt. Nekem is jó volt. Ösztönzött, hogy otthon, a családban megtisztel az élet, hogy mennyire látom rajtuk azt, hogy ez értéket képvisel: a családunkban egy értelmiségi! Jólesett és ösztönzött végig, volt egy kis bizonyítási vágy bennem. *(Huszonkét éves fiú)*

Mi az, ami erősít abban, hogy roma értelmiségivé válj?

Ami támogat, hogy előrefelé haladjak? Hát a kollégium. Egyértelműen az. A főiskola, hogy értelmiségi legyek, a kollégium, hogy roma értelmiségi legyek. Így áll össze a kettő. És az, hogy akarom vinni valamire. És hogy nincs igazuk azoknak, akik azt mondják, hogy nem lesz belőlem semmi, vagy hogy béna vagyok, akármilyen. *(Húszéves lány)*

Tudsz említeni olyan személyeket a környezetedből, akik szerepet játszottak a továbbtanulásodban?

Már említettem, hogy édesanyám, édesapám részéről a rokonokkal nem tartottuk annyira a kapcsolatot. De voltak családi barátaink, akik közül a mai napig fennállnak ezek a barátságok. Voltak olyan emberek, akik rám mint kisgyerekekre hatást gyakoroltak.

Ők milyen értékeket, miket közvetítettek feléd, amik megmaradtak?

Alapvető emberi értékeket tudtam tőlük ellesni. Volt, aki a szakmájából kifolyólag gyakorolt rám hatást. Volt, akinek a beszédstílusa tetszett meg nekem. Rokonságot véltem felfedezni. Nem gondolkoztam ezen, csak ahogy megkérdezted. Talán ők játszottak szerepet fiatalkoromban, szüleimen kívül. Az irányvonalat ők adták nekem... *(Húszonkét éves fiú)*

Miért akartál tovább tanulni?

Hát hogy bizonyítsam annak a lánynak a gimiben, hogy nem vagyok hülye!

Melyik lánynak?

Aki utálta a cigányokat. Mindig azt mondta, hogy mi nem tudunk tanulni, még olvasni sem tudunk. *(Húszéves lány)*

Mi motivált a tanulásban?

Hát például láttam, hogy anyuék nem tanultak annyira, és nem tudom, például nem tehetnek szert egy kétszázezer forintos fizetésre. És láttam azt, hogy egy kétszázezer forint fizetésű szülő gyerekeinek mije van, és nekünk mink van. Vagy láttam azt, hogy nagynéném [aki diplomás] hova került. És én is ugyanolyan „nagy” szeretnék lenni, mint ő! Tehát hogy

engem nagyon vonzanak ezek a dolgok, hogy mindenki megismerje a nevemet, és tegyek valamit. Tegyek azokért a cigány gyerekekért, hogy... nem is az, hogy tegyek, hanem hogy legyen nekik példa, még több példa, mindig, minden generációra legyen nekik példa, hogy igenis: ez tanult, és meg tudta csinálni, akkor ők is meg tudják csinálni! Mert én is így indultam el, hogy ha ő megcsinálta, akkor én is meg tudom csinálni. *(Huszonhárom éves lány)*

Vannak-e példaképeid?

Édesapámnak két éves korában meghalt az apukája. Az édesanyja nagyon mély szegénységben élt, olyan körülmények között, vidéken. Debrecen mellett, egy nagyon kis településen. Édesapám tizenöt-tizenhat évesen úgy gondolta, hogy ahhoz, hogy érvényesülni tudjon, el kell jönnie otthonról. Vidéken nincs kitörési lehetősége. Sokáig – ő mesélt nekem róla – hajléktalanként is élt. Elment katonának, ment haza eltávozásra. Valahol a szabad ég alatt töltötte a hétvégét, azt a kimenőt, amit kapott. Igen nehéz körülmények között élt. De most már van egy-két dolog, amit elért életében. Édesanyám állami gondozott volt. Édesapámmal megismerkedett tizenhét éves korában. Azóta együtt vannak. Az ő életútja összefonódik édesapám életútjával. Együtt kezdték, együtt vannak. Büszke vagyok rájuk! Jó példát mutattak. Nekem közel nem volt olyan nehéz életem, mint a szüleimnek. Ha nekem azt kéne végigcsinálnom, amit ők végigcsináltak, lehet, hogy én nem is bírnám ki. Nekem ezért ők a példaképeim. *(Huszonkét éves fiú)*

„Hát én szeptember óta vagyok roma...”

Mit jelent számodra, hogy roma vagy?

Hát én szeptember óta vagyok roma *[mosolyog]*. Most még túl sokat nem. Előtte én húsz évig magyar voltam. Senki nem tudta.

Nem akartál ezzel azonosulni?

Annyira azonosultam vele, ha valaki a fülem hallatára szidta a cigányokat, akkor nem bírtam azt hallgatni. Abba beleszóltam – mondtam, hogy

ne általánosítson. Aki olyan, és megérdemli, azt szidja, de aki nem, azt ne vegye a szájára! Szóval ezért mindig kiálltam. Tudtam magamról, hogy roma vagyok. Elfogadtam, nem volt vele semmi bajom. És ez nem is olyan, hogy szégyelltem. Mert ha valaki szeret, az akkor is fog, ha ezt tudja. De ez úgy sose jött fel témában. Ha rákérdeztek volna, akkor nem tagadtam volna le. *(Húszéves lány)*

Mit jelent neked a cigányságod és a magyarságod – ezeknek a kapcsolatában volt valamilyen változás?

Ezek folyamatosan alakultak bennem az életem során. A tanáraimmal, ahogy megismerkedtem a magyar költőkkel – most már nem foglalkozom velük sajnós. De nekem ez jelenti a magyarságot: egy Ady, Petőfi, Berzsenyi vagy akár egy Deák Ferenc. Nekem ezek az értékek a magyarságnál – a dicső múltra gondolok. Minden nemzetnek van... Ezért vagyok magyar – a szürkemarha, hogy csirkéket tartunk otthon (nem a pestiekre gondolok), hogy kolbászt töltünk, disznót vágunk, gulyást eszünk, a magyar konyha, az ízek – nekem ez jelenti a magyarságot. És hasonló dolgokat találok a cigányságon belül: cigány kultúra, cigány szokások... Ezek a tradíciók.

Van valami, amit ebben a folyamatban még hiányosságodnak érzel?

Ha nem is hiányosságom, de én szívesen megtanulnék valami hangszeren játszani. Cigány zenét, azt szeretem. A romáknak, cigányoknak jó érzékük van a zenéhez, a hangszerekhez. Kipróbálnám magam, hogy vajon bennem is megvan-e ez az adottság. *(Huszonkét éves fiú)*

Mit tartasz a legfontosabb problémának a cigány–magyar kapcsolatban országos szinten?

Azt, hogy egyáltalán ezt is külön kell venni. Ez már elég nagy probléma, mert... én nem tudom... Én ugyanúgy cigánynak tartom magam – jó, ez egy kicsit skizofrénül fog hangzani –, de magyarnak is. És szerintem a cigány ugyanúgy magyar. Vagy más. Ember, inkább ezt mondom. Ember-ember. Ez jobb szó rá. Mind a kettő ember, és szerintem nem

szabadna ezt kettébontani. Igen, van az a fajta ember, akit nem bírok, és az a fajta, akit én bírok. *(Huszonegy éves lány)*

Hogy érzed, változott a magyar–roma identitáshoz való viszonyod az életed során?

Hát, most szeptember óta, abból a szempontból, hogy közelebb kerültem a cigányokhoz meg ezekhez a dolgokhoz. Most így jobban előjön ez az identitásom. Mert tényleg, eddig magyar voltam, százszázalékosan. Most meg nyitottam errefelé. És ez jó, mert igen, én roma is vagyok. És ezt a kultúrát is meg kell ismernem, hogy ha már így otthonról ez nem tudott átjönni. Jó tudni, jó ismerni ezeket a dolgokat. Jó ilyen közösségekben együtt lenni az emberekkel. *(Húszéves lány)*

Számodra mit jelent identitás szempontjából, hogy magyar vagy és cigány? A te életedben mit jelent?

Az én életemben azt jelenti, hogy én magyar ember vagyok. Ugyanúgy egy nyelvet beszélünk. Ugyanúgy tudom, mi az, hogy betyár, Hortobágy, Alföld, Petőfi. Nekem ezek ugyanolyan értékeket jelentenek, mint neked. De én ezenfelül rendelkezem egy másik kultúrával is, ami ugyanúgy én vagyok. Én a kultúrák közti különbséget..., nem is az, hogy különbséget, hanem az, hogy én rendelkezem egy ilyennel is, te meg nem. Én tudom, mi az, hogy... Tudok cigányul táncolni! A cigányságról vannak mélyebb információim, a kulturális dolgokra gondolok. *(Huszonkét éves fiú)*

Mire vagy büszke a cigányságoddal kapcsolatban?

Arra vagyok büszke, hogy azt, hogy roma vagyok, soha nem használtam fel. Még az érettségim se, hogy pluszpontokat szerezzek. Hanem csak büszke vagyok arra, hogy romának születtem. Soha nem volt bennem, hogy most „hú, de rossz, hogy romának születtem”, vagy hogy szégyelltem volna, mindig bátran felvállaltam, mert szerintem ez ugyanolyan népcsoport, mint a magyarság, és szerintem egy befogadó népcsoport vagyunk, szerintem változni fog a roma–magyar helyzet. *(Tizenkilenc éves fiú)*

Mi az, amire büszke vagy, és mi az, amire nem vagy büszke a magyarságoddal és cigányságoddal kapcsolatban?

Ezt is csak általánosságban lehet mondani, mert nem érvényes minden egyes cigányra. Például a családfogalom nálunk erősebb köteléket jelent. Vagy például a szülő-gyerek kapcsolat vagy a testvérek közötti kapcsolat érezhetően fontosabb, erősebb, kézzelfoghatóbb. Például a családok közti, rokonok közti kapcsolat nehezebben szakad meg, mint a nem cigányok között. A cigányok között ez a testvériesség sokszor még nagyon érvényesül. *(Huszonkét éves fiú)*

Volt olyan fiatal, aki kifejtette, hogy őt ez az egész kutatás rosszul érinti. Akkor semmi problémája nem lenne vele, ha magyarokkal is interjúznánk, de ő nem szeretne „kísérleti nyúl” lenni. Ezen azt értette, hogy megalázó számára, amikor mindenféle vizsgálódás alá vetik, mint valami furcsaságot, valami nem normális dolgot. Úgy érzi, hogy ő rengeteget küzdött azért, hogy egyetemre járhasson. Az egyik legjobb egyetemre került be, keményen tanult azért, hogy sikereket érjen el, és egyszerűen csak ugyanolyan normális ember szeretne lenni, mint bárki más. Többször elmondta, hogy nagyon keményen kellett küzdenie azért, hogy eljusson idáig, és nagyon büszke arra, hogy diplomát fog szerezni, mindezért pedig kizárólag az édesanyjának hálás. Őt és testvérét úgy nevelte fel, hogy a tanulás szerepelt az első helyen az életükben. Megtanította őket, hogy csak akkor érhetnek el valamit az életben, ha tanulnak. Úgy érzi, sikerült kitörnie egy „mintából”, viszont ő erre úgy gondol, hogy ez a folyamat csakis a családból indulhat el. Vannak rokonai, akik gyökeresen máshogyan gondolkodnak, és segélyekből élnek. Ő nem akart ilyen lenni, és büszke arra, hogy ez sikerült.

„...a cigányoknak túl magyar, a magyaroknak túl cigány...”

Tartasz-e attól, hogy kirekesztődsz a cigány társadalomból?

Nem, szerintem nem. Mondjuk van az a veszély, hogy a cigányoknak túl magyar, a magyaroknak túl cigány, de szerintem nem... Mert én ugyanúgy szeretném megtartani a roma identitásomat, és akkor így a romák közül

nem. De úgy tartom, hogy az emberek között nincs sok különbség, hogy a magyarok is szerintem ugyanúgy elfogadnak. *(Tizenkilenc éves fiú)*

Hogy tekint rád a környezeted, a roma ismerőseid, mint egy olyan emberre, aki felsőfokú intézménybe jelentkezett, és el is jutott oda?
Hát van olyan, aki azt mondja, hogy nem is vagyok roma *[nevet]*. Például bementem a helyi cigány önkormányzathoz, és ott mondták, hogy magyar *[mosolyog]*. Ők is az első hónapban adtak pénzt, hogy fel tudjak jönni Pestre.

És hogy tekint rád a környezeted, a magyar ismerőseid, mint egy olyan emberre, aki eljutott egy felsőfokú intézménybe?

Hát a szomszédok is örülnek, hogy tanulok. Pont a múltkor volt egy ilyen utcabálszerűség, és azon a hétvégén mondták, hogy „jó, hogy már végre valaki az utcánkából megy egyetemre tanulni” *[mosolyog]*. *(Tizenkilenc éves lány)*

A párod milyen származású?

Magyar.

Fontos számodra, hogy a párod milyen származású?

Nem.

Tudja rólad, hogy te cigány származású vagy?

Igen.

Beszéltetek erről?

Igen.

És mit?

Ő nem nagyon fogadja el a cigányokat, és szerintem én sem vagyok az. Így neki könnyebb. *(Húszéves lány)*

Az otthoni baráti társaságból nem kerültél ki amiatt, hogy feljöttél Pestre, és jogot tanulsz?

Nem. Attól, hogy én feljöttem Pestre, ha hazamegyek, én ugyanolyan cigány lány vagyok, mint anno. Tehát ha hazamegyek, ugyanolyan szabolcsi tájszólásban beszélek, de akár itt is, Pesten is úgy beszélek, attól függ, hogy milyen társaságban meg környezetben vagyok. Például ha

azt mondom, hogy „pulya”, akkor észreveszem, de Pesten például mindenki inkább azt mondja, hogy „hozzánk jöttök”, én meg azt mondom: „nálunk jöttök”. Tehát ezt én nem mindig veszem észre. Szerintem lehet, hogy annyiban kinéznek, hogy irigyek, mert ez nagyon jellegzetes, főleg kis falvakban, hogy irigy az egyik ember a másakra. Tehát esetleg így, de én ezzel sem szoktam foglalkozni, mert ez engem nem érdekel. *(Huszonhárom éves lány)*

És mit szól a magyar környezeted ahhoz, hogy te cigányként egyetemre jársz?

Meglepődnek. Igazából már azon a tényen meglepődnek, hogy egyáltalán cigány vagyok. Egy olyat tudnék mondani ezzel kapcsolatban, hogy egyszer voltunk egy szórakozóhelyen, és akkor többen voltunk a szakkollégiumból. Minket, a lányokat előre beengedtek a biztonsági őrök, és akkor a fiúkkal kötözködtek, hogy ez diákbuli. És akkor a srácok elővették a diákigazolványukat, hogy de hát igen, mi suliba járunk. És akkor a biztonsági őrök teljesen ledöbbentek, hogy egyik a Semmelweisre jár, a másik az ELTE-re, a harmadik jogásznak tanul, és teljesen... Láttuk rajtuk a sokkot! Úgyhogy ez nagyon vicces volt egyébként. Kicsit úgy jólesett nekünk! De oda többet nem is megyünk, ha ilyen fajta megkülönböztetés van. Annyira gáz, hihetetlen... *(Huszonegy éves lány)*

„Előítéletek mindig lesznek, de azt mondom, hogy ismerjük meg egymást, és utána mondjuk azt, hogy te szimpatikus vagy nekem, vagy nem vagy szimpatikus.”

A gyerekek miket csináltak, mondtak? Hogy volt ez?

Nem is gondolkoztam. Most csak beugrott: volt olyan, hogy bementem a mosdóba, ott állt egy iskolatársam. és azt mondta nekem, hogy „nigger, cigány”. Birkóztunk, de még gyerekek voltunk. *(Huszonkét éves fiú)*

Volt olyan barátság, ami azóta megmaradt?

Nem. Viszont volt egy barátság, aminek azért lett vége, mert roma vagyok.

Mesélsz erről egy kicsit?

Anyu és ennek a lánynak az apukája ugyanonnan származott. Egy iskolába jártak. És az apa – most amúgy polgármester, ezt hozzá kell tenni, de akkor még „csak” – kórházigazgató volt. Szóval elég gazdagok. Mi meg olyan „átlag”... Tehát éppen olyan átlag. De ez még nem is lett volna olyan nagy baj nekik, de amikor leesett a csávnak, hogy ki az én anyukám...

Ez a lány tudatosan leépítette emiatt a barátságokat?

Nem tudom. Nem tudom, ennek a lánynak otthon mit mondtak, hogy elmondták-e, vagy hogy csak „nem barátkozhattok” – nem tudom. De megromlott... Meg az is hozzájárult, hogy nálunk olyan a gimnázium, hogy hatodik után át lehet menni, és ő átment. Én meg nem. Én nyolcadikig jártam általánosba. Ez is valamennyire hozzájárulhatott, de egyértelműen, mikor ez kiderült, már nem barátkozott velem.

Ez téged hogyan érintett?

Hát nagyon rosszul. Azóta nem is volt olyan jó barátnőm. Igazából nem kell olyan nagy dolgokra gondolni, mert kicsik voltunk még, de eljártunk egymáshoz.

Mekkorák voltatok?

Négy-öt-hatodikosok. Eljártunk egymáshoz, mindent együtt csináltunk – tényleg jóban voltunk.

Azt mesélted, hogy anyukád volt az, akinek mindent elmondtál.

Ezt is megbeszéltétek?

Igen. De igazából nem csináltam belőle nagy ügyet. Rosszulesett nagyon. Mérges voltam. Ennyi. Anyu mondta, hogy felismerte a csávó, és biztos amiatt, mert más nem nagyon volt, ami miatt... Nem tudok róla, hogy miért csinálhatta volna még ezt. *(Húszéves lány)*

Ért-e életed során hátrányos megkülönböztetés?

Van egy barátnőm, akit a gimnáziumban ismertem meg. Hat évet együtt voltunk. Az ő családjában volt olyan, hogy a szülei megtudták, hogy én cigány vagyok, meglátták. Ebből sokáig volt probléma. Sokáig tiltották tőlem. Voltak nekik előítéleteik velünk, cigányokkal szemben. Aztán a barátnőm a szülei nyomása ellenére is kitartott mellettem. Ugyanúgy

csinálta a dolgait. Nem látták, hogy én bármilyen rossz hatással lettem volna rá. Így elfogadtak engem. Én most már úgy vagyok a szüleivel, köszönök, megadom a kellő tiszteletet, de nem járok hozzájuk. Az édesapjának mondta, hogy ez és ez – pedig akkor már sikeres sportoló voltam. Leültem vele beszélgetni. Szerintem meg tudok szólalni. Az sem volt elég. Az sem volt elég, hogy a Belügyminisztériumtól megkaptam a Papp László-díjat a sporteredményeimért. Ugyanabba a gimnáziumba jártam, ahova az ő lánya. Semmi. Akkor is, hogy cigány vagyok. Hogy velem bemegy egy étterembe... Egy intelligens ember szerintem nem így gondolkozik. Egy intelligens ember megismeri a másikat. Előítéletek mindig lesznek, de azt mondom, hogy ismerjük meg egymást, és utána mondjuk azt, hogy te szimpatikus vagy nekem, vagy nem vagy szimpatikus. És nem azért, mert te kreol bőré vagy vagy cigány vagy vagy néger vagy. *(Huszonkét éves fiú)*

Ért-e életed során hátrányos megkülönböztetés?

Hát mióta felkerültem Budapestre, azóta igen.

Mik történtek?

Hát ha nem úgy voltam felöltözve, vagy ha nagyon levágták rólam, hogy roma származású vagyok, akkor nem tudom... Kikerültek a 4-es, 6-os villamoson, vagy mondjuk, ha meglátták, hogy kijövök a Jezsuita Roma Szakkollégiumból, akkor nagyot néztek, hogy mi ez...

Hogy érintettek ezek téged?

Hát nagyon rosszulesett. Hogy most pont ezért? Annyira primitív emberek, hogy most bőrszín alapján és nem semleges dolgok alapján döntenek.

Mit tudsz csinálni ilyen szituációkban?

Hát semmit. Lenyelem. Más nem tudok csinálni. *(Tizenkilenc éves fiú)*

Ért-e bármilyen hátrányos megkülönböztetés?

Igen. Az emberi kapcsolatok szintjén. Voltak emberek, akik emiatt zárkóztak el előlem. A többség hál’ Istennek megismert, és utána megváltozott valamennyire a szemlélete. Olyan is volt, akinél emiatt nem alakult ki semmi köztünk. Az egyetemen is volt ilyen. Volt egy srác, akinek szimpatikus

voltam. Nem tudom, hogy miért, nem látta rajtam, nem gondolta, hogy én cigány vagyok. Utána megtudta valahonnan. Azóta amikor találkozunk, mindig úgy kerül... Szeretném megkérdezni tőle: „Komolyan csinálod?” Nem érdekel. Ilyen dolgok egy kicsit rosszulesnek, de nem különösebben foglalkozom vele. *(Huszonkét éves fiú)*

„...nagy hidakat építenénk az emberek között.”

Szerinted milyen elvárások vannak a környezet részéről egy roma értelmiségyvel kapcsolatban?

Szerintem nagyon sok mindent elvárnak, mert tőlünk, a roma értelmiségtől várják azt, hogy megváltjuk a romákat. Most rajtunk a világ szeme, mi most mindent jobbra tehetünk. Megfordíthatjuk a dolgokat. **Ezt jónak vagy rossznak tartod?**

Ki hogy fogja föl. Én nem foglalkozom a politikával, illetve ezekkel a dolgokkal. Én úgy gondolom, hogy én egymagam kevés vagyok ezekhez. *(Húszéves lány)*

Ahhoz képest, ahogy a nagyszüleid megélték az ő romaságukat, te hogyan éled meg ma?

Hát ők úgy élték meg végül is a romaságukat, hogy hiába beszéltek a nyelvet, vagy hiába éltek úgy, cigány szokások szerint, ők a romákért végül is nem tudtak tenni semmit, mint egyszerű emberek. Csak egy szám voltak, hogy mennyi roma származású ember él Magyarországon. Mi pedig úgy tudnánk megélni a romaságunkat, mivel értelmiségi réteg lehetnénk, hogy mi már a romaságért tehetünk valamit. De végül is csak úgy tudnánk tenni, ha nagy hidakat építenénk az emberek között, és a cigány kultúrát és identitást megőrizzük. Azt vettem észre, hogy Magyarországon cigány múzeum sincsen. Ezért kell például egy cigány közösségi fórum, vagy például olyan dolog, ami ezt erősíti, az identitásunkat... A szakkollégiumban fedeztem ezt fel, ami most elkezdte a cigány népművelést, a cigány nyelv tanulásával... *(Tizenkilenc éves fiú)*

Szerinted a többségi társadalomnak milyen elvárásai vannak egy roma értelmiséggel kapcsolatban?

Hát az, hogy majd a többi cigányon segítsen. Menjen vissza, ahonnan jött, és segítsen rajtuk. Meg hogy nekik is mondja el, hogy nekik is tanulniuk kell, meg dolgozni. *(Tizenkilenc éves lány)*

És te mit tartasz fontosnak egy roma értelmiséggel kapcsolatban? Milyen értékeket kell képviselnie, vagy milyennek kell lennie?

Szerintem nem feltétlen az az értelmiségi jelző, hogy diplomája legyen az embernek.

Hanem?

Szerintem az, hogy diplomája van, az már csak másodlagos dolog ebben az egészben. Az, hogy tudja azokat az értékeket, amiket otthonról hozott, azokat tudja valahogy érvényesíteni, és mégis valahol diplomatikus a többi emberrel szemben – valahogy így tudnám megfogalmazni. *(Húsznegy éves lány)*

Szerinted mi a feladata ma a cigány értelmiségnek?

Nagyon nem létezik ilyen réteg, hogy cigány értelmiség. Ha talán innen kikerülök, vannak terveim, hogy ezt hogyan lehetne megvalósítani, hogy létrejöjjön egy cigány értelmiség. Beszélgettünk a többiekkel. Gondolkoztunk, egy éjszaka beszélgettünk. Kipattant a fejemből egy olyan szó, hogy FÉSZ – Fiatalkorú Értelmiségiek Szövetsége. A beszélgetésen kívül ez irányba semmilyen lépést nem tettünk. De jó lenne ezt megvalósítani. Ezen belül, mint egy akármilyen ifjúsági, politikai szervezet vagy bármi – hogy az előrejutásunkat..., tudnánk értéket teremteni... Egy ilyen gondolatunk van. Előbb kérdezted, hogy mit kaptam a szakkollégiumtól – ezt kaptam, hogy életemben elsőször elkezdtem közösségben működni, közösségben gondolkodni. Egyéni sportoltam, magammal foglalkoztam. Itt egy kicsit megtanultam, tanulgatok csapatban, közösségben dolgozni. [...] Találkoztam már olyan főiskolásokkal, itt is találkoztam olyan cigányokkal – nem sok olyan cigány gyereket ismerek, aki értelmiségi pályát választott. Ezt is kaptam a kollégiumtól, hogy megismertem olyan embereket, akik cigány létükre hasonlóan

gondolkodnak, hasonló dolgokat tartanak fontosnak, mint amit én is fontosnak tartok. Rossz körülmények, és mégis tanul. [...] Ezt is kaptam a kollégiumtól. Azt, hogy én e téma iránt soha nem érdeklődtem, hogy cigányság... Érdeklődtem, de nem foglalkoztam vele. Más dolgokkal foglalkoztam, globálisabbakkal, mindenkit érintőkkel. Állandóan ezt hal-lom, így jobban elkezdtem vele foglalkozni. Elővettem a felzárkóztatási törvényt, megismerkedtem vele, elgondolkoztam rajta, és így elkezdtem vele jobban foglalkozni. Szívesen részt vennék valahol... De már vettem is részt ilyenben. Voltam egy belvárosi, elitnek mondott gimnáziumban, ahol cigányként tartottam egy előadást középiskolásoknak. Tettek fel kér-déseket, elmondtam a véleményemet. De nem úgy, mint egy szakember, hanem úgy, mint egy magánember. Részt vettem, és részt is vennék... Jó volt! Több szélsőjobboldali fiú volt. Úgy éreztem, hogy mikor az elején bementem, lenéztek. Aztán beszélgettünk, és a végén jól sült el. Ez így jó volt. Éreztem, hogy egy kicsit tudtam egy-két emberre hatást gyakorolni. *(Huszonkét éves fiú)*

Érzel felelősséget a roma közösség iránt? Hogy segítsd őket?

Nem. Hát felelősséget nem érzek, de persze szeretném...

Szerinted miben lehetsz a segítségükre?

Hát én személy szerint nem nagyon. Talán annyiban, hogy... hát én tanító szeretnék lenni. Ha lesz egy cigány kisgyerek nálam, én azt ugyanúgy fogom kezelni, mint a többit. És szerintem ennyi az teljesen jó. Nehéz kérdés, mert szerintem a pozitív és negatív diszkrimináció is diszkri-mináció, és... nem tudom. Nálam ez nem így dől el, hogy cigány-nem cigány, hanem akinek segítség kell, és akinek nem kell segítség. *(Hu-szonegy éves lány)*

Mit vársz a szakkollégiumtól?

Igazából nem vagyok az az ember, aki kiáll a tömeg elé, és buzdít, be-szél... És az olyan embereket keresik, akikben ez megvan, ez a vezér-egyéniesség meg a tenni akarás.

Ezt mondták?

Nem mondták, de ez egyértelmű, meg látszik is meg minden... Szóval ők itt roma értelmiségieket akarnak képezni, akik előreviszik az ügyet. Nekem is vannak ötleteim, nekem is vannak elképzeléseim, nekem is van egy álmom, amit szeretnék megvalósítani ezen a cigányügyön belül, de... nem tudom... *(Húszéves lány)*

„...generációról generációra öröklődik ez a szemlélet. Ebből nagyon nehéz kitörni. Ehhez kell segítség.”

Véleményed szerint lehetséges kitörni a mai Magyarországon egy szegény sorsú romának? Ha igen, hogyan?

Szerintem lehetséges, mindenféleképpen. Szerintem a tanulással, olyan szinten, hogy... Tehát nem azt mondom, hogy csak a főiskola által lehet kitörni, hanem az alapintelligencia és a műveltség megszerzése kell. Hogyha hozzá tud szólni, van egy nézete a világról, akkor már el tud indulni bármerre. És ha emellett vannak céljai és tervei egy adott szakkal vagy ágazattal kapcsolatban, akkor tanuljon és csinálja. Azzal szerintem nem kell foglalkozni, hogy roma vagy nem roma. Ember és tanulni akar és vannak tervei! Szerintem nem szabad, hogy fölvegyük ezeket a dolgokat – ha valakit emiatt akarnak meggátolni abban, hogy tanulhasson, tehát hogy előretörhessen, mert ő roma... Ezt meg kell próbálni kizárni, mert ugyanolyan esélye van nagyot alkotni vagy álmait megvalósítani, mint akárki másnak. *(Húszéves lány)*

Szerinted lehetséges kitörni a mai Magyarországon egy szegény sorsú romának?

Hát szerintem lehetséges, mert nem egy példa van rá.

Mi kell ehhez szerinted?

Hát mindenféleképpen, hogy ugye jól jár a cigány származású diák vagy ember, aki ugye kapja az ösztöndíjakat. Már nem annyira kell neki dolgozni, nem kell a szüleinek a segítsége. Fontos az, hogy a szülei

melléálljanak, és ne ítéljék el ebben, hogy tanul. Szerintem egy cigány fiatal sincs, akit elítélnének a szülei azért, mert tanul. Mert szerintem a mai világban már inkább nyomják tanulni a gyerekeket, mint hogy ne tanuljanak. És ennyi. Támogatás kell neki, hogy igenis meg tudod csinálni, szerintem más nem... *(Huszonhárom éves lány)*

Véleményed szerint lehetséges kitörni a mai Magyarországon egy szegény sorsú romának?

Hát most azt kell mondanom, hogy lehet. Mióta ez a szakkollégium van, főleg most, hogy a szakkollégiumi hálózatot létrehozták, egyébként már tavaly. Elérte azt a felsőoktatás, hogy nagyon sok ismerős, rokon el is végezte már. Szerintem eddig nagyon nehéz volt, de tényleg, most a szakkollégiumban hét jogász, hat orvostanhallgató, hat közgazdász... ilyen szakokat álmodni sem mertek volna öt évvel ezelőtt a roma értelmiségiek. Most itt van ez a szakkollégium, az országban, azt hiszem, hogy még négy, a szakkollégiumi hálózat, így most már sokkal könnyebb kitörni, tényleg csak tanulni kell, mert az alapot azt megadják. *(Tizenkilenc éves fiú)*

Mit tartasz a legnagyobb problémának a mai cigányügyben?

Engem nagyon irritál az, hogy a szegény sorsú cigányok nagyon tanulatlanok. És ebbe sodorják bele a gyerekeiket. Aki egy olyan anyuka, hogy tizenhat évesen megszüli a gyereket úgy, hogy közben iszik meg cigizik... A gyerekkel nem foglalkozik, hanem húzza maga után az utcán... És én ezt látom, és rosszul vagyok, mert tudom, hogy a gyereke se fogja sokkal többre vinni, mert ezt látja. És én oda akarok menni, és elvenni a gyereket, és én felnevelni, vagy odaadni valakinek, akinek nem lehet gyereke. Mert az jobb embert tudna belőle csinálni. Mert egy egyéves gyerek nem tehet arról, hogy a cumisüvegére ráhamuznak, és úgy kell lennie, hogy az anyja így húzza maga után. [...] Ha nem volt előtte példa, akkor nem tud mit követni! Ha nincs, aki motiválja, nincs, akitől szeretetet kapjon, akkor ő miért szeressen embereket? Akkor miért ne verje meg azokat, akik csúnyán néznek rá? Ezt látta megoldásnak! Főleg, ha még otthon az apja is verte. Ha ő nagyon rossz körülmények között

van, akkor nem tudja magát megerőszakolni, hogy ő más legyen. És én az ilyen gyerekeket akarom segíteni, meg igazából megmenteni, hogy ne kelljen ugyanebben részt venniük, és hogy ez ne folytatódjon! Csak félek a csalódástól. Meg igazából nem vagyok egy kitartó ember. Ez nem jelenti azt, hogy lemondtam erről, mert ez még mindig érdekel, csak... Arra is gondoltam, hogy egy másik szakmát kellett volna választanom, hogy ezzel így szakmailag tudjak foglalkozni. Így meg, magánemberként nem tudom, mit tudnék az ügyhöz hozzátenni... *(Húszéves lány)*

A mai Magyarországon egy szegény sorsú romának van lehetősége a kitörésre?

Van, igen, csak nehezebb sokkal. Mert a családi körülmények, ahol élnek, ahogyan él, ahogyan a szülei élnek, ez nagyban tudja befolyásolni – amit otthon lát – az embert, a gyereket. Nekem szerencsés helyzetem volt, mert a szüleim tudtak közvetíteni valami értéket. De vannak olyan gyermekek, akik nem tehetnek semmiről, belesüllyednek egy olyan közegbe, ahol mélyszegénység van. A legszegényebb emberek bűnöznek. Náluk megjelenik egy olyan értékítélet, ami erősen eltorzíthatja a gyerekeknek a fejlődését. Végül is így generációról generációra öröklődik ez a szemlélet. Ebből nagyon nehéz kitörni. Ehhez kell segítség. Ez a tehetséggondozási program, ami van. A felzárkóztatási törvényt is próbáltam véleményezni, volt egy ilyen lehetőségem. A tehetséggondozás és ezen belül az oktatási reform nagyon sok mindent... Meg tudja teremteni a romák egy jövőbeni generációját, akik képesek lesznek példát mutatni. Ha ezt egészen gyerekkorban kezdik el. Fel kell ismerni a tanároknak, hogy a hátrányos helyzetből nagyon nehéz... A hátrányos helyzetűeken nem feltétlenül értem a cigányokat. Vannak hátrányos helyzetű családok, nem csak cigányok. Vannak magyarok is, akik ugyanolyan életformát folytatnak, mint a cigányok, akik ott élnek. Azoknak nehéz. A gyerekeken kéne segíteni. Ezt kéne felismerni, hogy ha vannak tehetségek, akkor nem szabad ezt hagyni kárba veszni.

Úgy látod, hogy ez inkább a tanárok feladata?

Például a pedagógusképzés nem készíti fel a pedagógusokat. Van olyan óvónő, aki nem akar olyan óvodába menni, ahol cigányok vannak. Erre

fel kellene készíteni! Jó a pedagógusképzés Magyarországon. Hallottam meg statisztikákat néztem. De ezt ki kéne szélesíteni egy kicsit ilyen dolgokkal. *(Huszonkét éves fiú)*

Mit jelent számodra az integráció?

Szerintem mindenféleképpen fontos a két alap: hogy tudjanak együtt élni a magyarokkal, és tudják megtartani a hagyományaikat. Ne akarjanak teljesen magyarok lenni és beolvadni, tartsák meg a hagyományaikat, mert ők azért cigányok, mert cigányok. Ezt tartsák meg és vigyék tovább. De tudjanak együtt is élni! És ne tegyenek különbséget se a magyarok, se a cigányok, hogy „te magyar vagy, fúj”, „te cigány vagy, fúj”, hanem ember-ember – együtt kell élni. Ő nem jobb, nem rosszabb, mint én. A magyar tanulja a magyar néptáncot, a cigány a cigány néptáncot. A magyar az akármilyen magyar szokásokat... De most nem azt mondom, hogy legyen ilyen különbség, hanem a kettőt össze kell passzítani. *(Húszéves lány)*

„...mindig segített nekünk az, hogy mélyebben vallásosak vagyunk...”

Mesélj a gyerekkorodról!

Hát elmondanám, hogy egy nagyon szegény, katolikus és hát roma családba születtem. [...] Elég nehéz gyerekkorom volt, de mindig segített nekünk az, hogy mélyebben vallásosak vagyunk, és ez segített nekünk abban, hogy ne legyünk bűnözők, mint a romáknak, a mélyszegénységben élő romáknak nagyon sok százaléka, hanem tanuljunk, és mindig azon legyünk, hogy előrébb, előrébb haladjunk! *(Tizenkilenc éves fiú)*

A szüleid mégis valahogy fontosnak tartották a vallást...

Szerintem igen. Ezt nem beszéltem meg velük, tehát hogy fontosnak tartják, anyukám is, ő már régóta, tehát gyerekkorom óta, már azelőtt is megismerte ezeket a szabadkeresztyén meg pünkösdi meg stb. gyülekezeteket, és járt folyamatosan, és gondolom, hogy onnan is... Alapból

szerintem ez a keresztyén emberekben megvan, hogy a gyereket le kell konfirmáltatni, meg kell keresztelni, szerintem ezért. Most más indokot nem tudok rá mondani, fogalmam sincs...

Édesanyád tanított imádkozni kiskorodban?

Persze, este, amikor lefekszünk, megtanított arra, hogy „Én Istenem, jó Istenem”, meg a miatyánkra, meg így tanított minket, meg mondta, hogy imádkozzunk este, meg hívó énekeket tanított nekünk, amiket még mindig szeretek és szoktam énekelni. *(Huszonhárom éves lány)*

Hogyan van jelen a hit az életedben?

Változóan. Volt, amikor lekonfirmáltam, akkor indítottak ilyen ificsoportot, akkor oda eljártam. Jártunk programokra, kirándulásokra. Aztán az abbamaradt. Akkor úgy nem jártam, nem foglalkoztam vele annyira. Amikor nehezebb időszak jött az életemben, akkor eljártam anyával, akkor így megint közelebb kerültem hozzá. Akkor többet is foglalkoztam vele, de aztán megint eltávolodtam. Nagyon ingadozik...

Mit hozol ebből a szempontból otthonról?

Jártunk rendszeresen templomba, ezt, igen... *(Húszéves lány)*

Milyen jellegű támogatásokat tartanál még jónak?

Például az is támogatás, hogy itt van az atya.² Valamelyik nap is felfedezte – talán igaza is volt –, hogy kicsit szomorúbb voltam, mint amilyen szoktam lenni. Behívott a szobába, és beszélgettünk. Kérdezett a szüleimről, hogy hogy vagyok, mi a baj. Jó volt, hogy meg tudtam vele osztani. Ez is támogat. *(Huszonkét éves fiú)*

Hogyan van jelen a hit az életedben?

Ezt így nehéz elmondani, nem is tudom... Imádkozni nem szoktam rendszeresen, ha ez a kérdés mögöttes tartalma. Néha, mikor úgy érzem, hogy most szükségem van egy kis lelki békére, akkor bevonulok egy kis sarokba, és elmondom magamban... Nem ezt a dogmaszerű imádságot,

² Hofher József jezsuita szerzetesaprról van szó. – *A szerk.*

hanem valami közvetlenebbet. De ez tényleg ilyen időszakos dolog, nem mindennap. *(Huszonegy éves lány)*

Hogyan van jelen ez a hit az életedben?

Hát úgy van jelen, hogy ha bármit elérek, akkor a Jóistennek köszönöm meg. Bármilyen gondom van, akkor imádkozom, és végül is ezt is szeretném továbbadni. Szóval eléggé jelen van... *(Tizenkilenc éves fiú)*

Mit tud adni a szakkollégium jezsuita mivolta?

Például az is jó volt, hogy amikor érzelmileg egy kicsit „kis nyomi” voltam, beültem Hofi atya³ miséjére. Nem nagyon ismerkedtem a Bibliával közelebbről, ő idézett a Bibliából. Nem maga az idézet, hanem amit utána levont következtetéseket, és átültette a hétköznapi életbe... Azokból én tudtam meríteni is. Ez így jó volt. *(Huszonkét éves fiú)*

Szerinted tud adni a szakkollégium valami pluszt a jezsuita mivolta miatt?

Igen. Igazából én szeretek eljárni Hofi atyának, hát ilyen közös... nem is tudom, hogy hívja ezt, de ilyen relaxáció vagy valami ilyesmi. Mert így vasárnap esténként szokott lenni, meg így hétköznapi kedden. És nem tudom, ez ilyen lelkiezt ad a hétre, nem tudom, így feltölt minket energiaszinten, legalábbis engem, a magam nevében tudok beszélni. Mindig elkapok valami mondatot, hogy „Hú, ez de jó!”, és ez éltet engem egész héten, hogy kitartsak a suliban. Mindig visszagondolok rá, hogy Hofi atya mit mondott. *(Huszonegy éves lány)*

³ Hofher József jezsuita szerzetesapráról van szó. – *A szerk.*

IV. KIEMELKEDŐK – INTERJÚK TÜKRÉBEN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

**„Én az életemet arra tettem föl,
hogy a gyermekeimnek megadjam azt,
amit én nem kaphattam!”***

INTERJÚ EGY CIGÁNY ÉDESANYÁVAL

Interjúalanyom S. Teréz, harmincöt éves, nyolc általánost végzett romungró asszony. Öt gyermekével él egy dunántúli vidékies kisvárosban. Gyermekei: Gabi, Sziszi, az ikrek: Tivadar és Isti, valamint Anna. Öt és gyermekeit egy hátrányos helyzetű gyerekeknek szervezett nyári táborban ismertem meg, ahol segítő voltam. Amikor időpontot kértem tőle, meglepődött: nem gondolta, hogy az ő sorsa érdekel valakit.

Lakása nagyon tiszta, a cipőt le kell venni a bejáratnál, vendégpapucsot ad. Rengeteg virága van, a lakáson belül és az udvaron is. A gyermekek több rajza, képe kint van a falakon. Sok játéku van, többségüket a családsegítőől kapták. Tart állatokat: a kutya mellett disznót, baromfit is; gazdálkodik a kertben.

Szívesen mesél. Miközben hallgatom, az a gondolat jár a fejemben, hogy ez az asszony tudja, hogy soha nem szabadulhat az emlékeitől, ezért megtanult szembenézni velük.

Kérem, először meséljen az életéről, egészen a kisgyermekkorától kezdve!

Zalaegerszeg környékéről származom. Ott töltöttem a gyerekkorom nagy részét. Hát nekem nagyon szomorú kiskorom volt, mert soha nem volt semmim, nem úgy, hogy játékom, babám, szobám, hanem semmim. Se egy cipőm, sokszor semmim sem volt. A szüleimmel és a testvéreimmel Zalaegerszeg határában laktunk, egy ilyen mezőféleségen, az erdő szélén. Hogy is mondjam hát, jurtában, vagyis ilyen sátorban.

* Az interjú 2010-ben készült, egyetemi feladatként.

Nemcsak mi voltunk ott, hanem anyámék testvérei meg az ő családjuk, nagyanyámék, unokatestvéreim, úgy negyvenen. Apám, ha úgy volt, dolgozott, de csak feketézett vagy földön dolgozott vagy betakarításokon volt. Anyám nem dolgozott, ő mezítlábas koldus volt. Sokszor minket a testvéreimmel, a gyerekeket is vitte kéregetni, volt, hogy iskola helyett. Mindketten ittak elég jól, de főleg anyám, ő kevésbé bírta az alkoholt, de szerette. Olyanokat megcsinált velünk, hogy nem volt cipőnk, és rongycipőt adott ránk. De ne úgy vedd, hogy egy lyukas cipőt, hanem fogott egy elnyűtt ruhát, rátekerte a lábunkra, és úgy kellett járnunk az iskolába, több kilométert naponta. Még télen is. Meg volt, hogy egy alsót nem vett, a tanító nénimtől kaptam bugyit, mert hát volt, hogy nem volt rajtam, és nyáron a fiúk csúfoltak, hát megláttak...

Egyszer, olyan öt éves forma lehettem, amikor jöttek a rendőrök. Voltak már máskor is megnézni minket, hogy minden rendben van-e, mit csinálunk, vagy ha szóltak, hogy ott szúrjuk valakinek a szemét... Emlékszem, vasárnap volt, apám valahol kocsmában volt a férfiakkal, anyám meg ment koldulni. Vasárnap szeretett járni koldulni, mert a templomnál jobban adtak. És akkor jött két rendőr, hogy mit csinálunk itt egyedül, hol van az anyukánk, mi meg mondtuk, hogy hol van. Ott cukkoltak minket, hogy nincs cipőnk, koszosak vagyunk, és mondták, hogy menjünk csak velük, kapunk új cipőt. Aztán az egyik rendőr, az vissza szokott menni azokhoz a házakhoz, ahol voltak, és mire anyukám visszajött, addigra mi már nem voltunk ott, abban a sátorszerűségben. Hanem mondták, hogy megyünk, és veszünk új cipőt, és voltunk öten testvérek, és benyomorítottak bennünket a kocsiba, és úgy elvittek minket intézetbe. Ott voltunk az intézetben egy jó pár évig, és akkor anyu nem is keresett bennünket...

Egy olyan három-négy év múlva fölkeresett bennünket, hogy mégis hol vagyunk, miképp... És akkor még Zalaegerszegen voltunk először ilyen gyűjtőben, és akkor onnan vittek minket, ugye az iskolásokat Balatonberénybe, Kehidakustányra az óvodásokat, és így szanaszét voltunk. Nekünk ez egy nagy fájdalom volt, ugye, a nagyobbik nővérem, az dajkált bennünket, az volt mindig mellettünk, az szeretett bennünket, az fésülte a hajunkat, mindent. És hát szétválasztottak bennünket, és

nekünk ez nagyon rosszulesett! Meg ez nekem ráment a tanulásra is, úgyhogy nem érdekelt a tanulás...

És akkor levittek engem Letenyére. Levittek, és az meg még nagyobb fájdalom volt, hogy nem láttam őket. Voltak nevelőszülők, ugye kijöttek, és akkor kiválasztották, hogy kit szeretnének elvinni, meg kit nem. Az egyik intézetis hölgy, ahogy emlékszem rá, az nagyon bután is izélt, mert hogy „te cigány vagy, és téged azért nem visznek ki”... Akkor ott volt egy igen aranyos kis gondozónő, és mondta, „nem kell sírni, meg nem kell semmit, hanem majd én hazaviszlek”. És ő szokott mindig hétvégén hazavinni engem akkor. Aztán egy idő után anyukánk eljött, és kérdezte cigányul tőlem, hogy mi van velem. Hát ugye felét cigányul, felét magyarul, és mondom neki, hogy hát nem nagyon értek cigányul, ne mondjon már olyan szavakat, és akkor megráncigált, megpofozott. És ugye ezt a nevelőm látta, és mondta neki, hogy nem, ezt nem szabad, vagy normálisan, vagy kidobják, ilyen itt nincsen!

Azalatt, hogy mi a testvéreimmel az intézetben voltunk, a szüleim lovas kocsis vándorcigány életmódot éltek, és kocsin jöttek fel G.-pusztára is, itt éltek a messzi rokonaink. Később jött, hogy vettek házat akkor a nagymamámmal, mert akkor anyukám nagymamámmal Tamásin lakott, és ledőlt a háza. És akkor idejöttünk, G.-pusztán volt egy ilyen major. És akkor ott apu talált munkát, és mondták, hogy ha találunk vagy találnak egy normális lakást, ahova kihozhatja mind a hat gyereket, akkor oda kiengednek bennünket. De ugye erre egy pár évet kellett várni, két évet, és két év alatt engem anyu egyszer hozott haza az intézetből, Letenyéről. Végül a hatból négyen jöttünk G.-pusztára. Így telt a gyermekkorom...

Mi történt a két testvérével, akik nem mentek a pusztára az intézetből?

Amennyit én hallottam: a két nővérem akkor már felnőtt volt, volt családjuk, gyerekük is, nem akartak velünk jönni, hát minek jöttek volna...

Meséljen a gyermekeiről, a családjáról!

Aztán ugye sokáig ott éltünk, aztán beköltöztünk a városba. Nekem aztán tizenhét éves koromban megszületett a kislányom. Hát ő most dolgozik, de nem itt, hanem Tatabányán lakik. Ott jár iskolába, és összejött egy baráttal, hát ő is cigány gyerek. Félcigány, és hát mondták, hogy szeretné, ha a Gabival együtt lehetnének, járhatnának, mondtam neki, jó, semmi akadálya, meg mondtam, hogy de az iskola az menjen, mert nekem ugye lehetőségem sem volt tovább tanulni. Nem volt semmi lehetőségem, mert az én szüleim ezt nem tudták állni. Ő elköltözött, most ott van Tatabányán. Tegnap beszéltem vele négy hónap után. Felhívott telefonon, mert ugye kapja az árvaellátást, mert az ő apukája meghalt, és az én nevemre jött, és illő neki felküldeni, hogy legyen neki pénze. Mert én így vagyok vele...

Az ő apukájától azért kellett elválni – mert hát nem élettársam volt, hanem férjem –, mert egy nagy alkoholista volt ő is. Amíg elmentem a boltba, addig ütötte-verte a kisleányt, és ennek most én iszom a levét, mert a nagyobbik leányom, a Gabi most azt mondta, hogy én őt nem szerettem. Hogy én őt utáltam, fojtogattam kicsi korában, pedig ez nem igaz. Mivel ugye fiatal voltam, mikor szültem, gyámom volt... Az M.-né a hivatalban, meg a Borika néni, a védőnő mondták, hogy nem adják ki a kisleányt, mivel én fiatal vagyok, és nem tudom ellátni. És ezért ilyen gyámom volt egy nőszemély, az M.-né. És én nem kaptam gyest, nem kaptam családit akkor, '92-ben, mikor megszületett a leányom. A családi pótlékomat, azt úgy, hogy az M.-né, az én gyámom tartozott az OTP-nek, és abból a pár forintból vonták le, és akkor kifizették neki a tartozását. Akkor a leányom apja elkezdett velük kiabálni, hogy milyen dolog ez, és akkor én – ugye anyuék nem messze laktak tőlünk – fogtam magam, összepakoltam a kislány cuccát, lementem anyuékhoz. Akkor kimeszeltem egy szobát, rendbe rakattam, saját magam megcsináltam, tisztára fertőtleníteni mindent. És akkor ott laktam anyuéknál a kisleánnyal. Közben meg egyik nap elmegyek reggel a boltba, hozok a kisleánynak reggelit, és amikor mentem haza, ordított a kisleány, már hallottam a ház sarkánál. És akkor mondtam neki, hogy hát mi történt,

és ott állt [a férjem] részegen a szoba közepén, és verte meg bántalmazta a kislányt, de anyám se szólt egy szót se.

Akkor betelt a pohár, mondtam, hogy nem vagyok hajlandó egy alkoholista bandába' felnevelni a kislányt. Én is fel tudom nevelni, meg tudok venni neki mindent. Nőtt a leányom, aztán egyévesen [!] beadtam az óvodába, elhelyezkedtem dolgozni, és azóta én úgy éreztem, hogy őneki megvettem mindent. A mai napig, ha úgy volt, ha az utolsó pénzemből, de akkor is, neki bármi kellett, megvettem neki. Hát igaz, hogy ő volt az első!

Aztán szétjött ez a kapcsolatom, akkor összejöttem a Szilárd apukájával, és felköltöztem hozzá meg az anyjához. Ők egyedül laktak egy nagy házba' ketten. Ott is, kétéves sem volt a fiam, visszamentem dolgozni a baromfifeldolgozóhoz. '96-ban, igen, augusztus 20-án összeházasodtunk a Sziszi apukájával. Akkor utána volt az a balhé, hogy leállt a húgommal, és az én drága húgocskám, én mentem le dolgozni, ő meg járt le a páromhoz. Járt le, úgyhogy így zajlott az életem. A munkahelyen tudtam meg. Szállítás volt nyáron, éjjel szállítottunk, végeztünk, és hát igen, ott voltak az ágyban mind a ketten. Hát leültem a konyhába', és egyszerűen nem tudtam megszólalni. És akkor még én voltam a szemét, a mocskok! Egy bankszámlánk volt, aztán ugye én vittem haza a száztízet, százhuszat, ugye szállítás, éjjeli pótlék... Minden ráment, és egyszerűen egy alsóneműt nem tudtam magamnak venni! Nem magamnak, még a gyerekeknek se. Úgyhogy az én életem az teljesen tönkrement, az nagyon... Úgyhogy aztán akkor ugye onnan elköltöztem...

Egy hétig kellett könyörögni anyumnak, hogy engedjen vissza. Visszamentem anyuhoz egy hét után, összepakoltam, talicskával felhordtam a ruhámat meg a kisgyerekét. És ott elmondtam, hogy nem tudok így munka nélkül meglegni, mert mit mondanak, mert itt a kislány, meglegyen neki mindene, elhelyezkedtem dolgozni maszeknál. Jártam dolgozni, jártam... Ugye meglett a Szilárd is, a nagyobbik leány nagynak érezte magát, segített, rendezte a kisgyereket, oviba elvitte, mindent...

Aztán lett nekem ez az új párom, az Emil. Amikor nekünk az ikrek meglettek, pont egyszerre születtek meg, mint a drága húgomnak meg a Sziszi apjának a gyereke. Egyszerre jártak óvodába, és ez nekem nagyon

rossz volt, úgyhogy iskolába már nem oda jártak, nem volt nekem jó ezzel mindig szembesülni... Az ikrek apukájával sokszor összevesztünk, és mondtam neki, amikor egyszer elkapott, mondtam, hogy amit én kapok a gyerekekre, azt ne igya meg! Mert a gyerekeknek jobban kell, mint neki az ital. És akkor mondtam neki, hogy hát jó lenne, hogyha dolgozna. Akkor dolgozott egy évet biztonsági őrként. És egy év után azt mondta, hogy na, most vége, akkor ő már lemondja az italt. Le is mondta, hála Istennek, abszolút nem iszik most. De viszont nem jó a kapcsolatunk, úgy sem, hogy itt lakik velünk egy háztartásban, de viszont teljesen külön. Ez az én életem sajnos ennyire elromlott. Én mondtam, ha újból kezdeném, biztos, hogy nem ezt tenném.

Mit tenne?

Nekem minden vágyam az, hogy ugye már lakásom van, így félig az enyém, ezt szépen bebútoroztatni, szépen megcsinálni mindent, felújítani. A virágokat imádom, a virágokat... Rengeteg, a folyosóm tele van virágokkal, a gyerekeimnek meg van ilyen állat, teknős, hal, minden... Nem így kezdeném, az biztos... Nekem ez lett volna minden vágyam, csak igen, elkapkodtam a dolgot...

A társai milyen származásúak voltak?

Mármint a párom?

Igen.

Magyarok voltak. Igen.

Volt esetleg ebben valami szándékosság? Így hozta a sors, vagy valami menekülési lehetőség volt, talán az emlékek elől?

Végül is így hozta a sors. Emlékeket így meg úgy sem lehet elfelejteni. Az mindig bennünk marad. De ugyanakkor udvarolt nekem cigány férfi, de nem kellett. Mert tudom, hogy apám milyen volt... Én az apámból meg a cigányságból is sokszor csak a szegénységet meg a nyomort láttam, és én ezt nem akartam hagyni, hogy az én gyerekeim is így nőjenek fel!

Mert tanulni kell, és ha én nem is tanulhattam, azt akarom, hogy nekik legyen lehetőség.

Nem lett volna itt se semmi gond, ha az én húgocskám nem jár le... Jó, ő is ivott, igaz, hogy ivott, de utána én voltam a szemét, én voltam a mocsok! És valahogy beleuntam. És mondtam, hogy inkább kezdek egy új életet, nem tudom, milyen lesz. De hát mondjuk így már jobb, hogy külön lakásban vagyok, igaz, hogy Emil velünk lakik, de teljesen külön. Meg tudtam azt oldani egyedül, meg tudtam venni a lakást, meg tudok venni mindent a gyerekeknek, amire jut.

Milyen út vezetett idáig, hogy tudott önállóan lakást venni, függetlenedni másoktól, új életet kezdeni?

Úgy mondom most, hogy a párom, őneki meghalt az apukája. Ugye anyukája B.-n lakik. Mondta, hogy ő egyedül van abban a nagy házban, költözzünk fel a két gyerekemmel meg az ikrekkel, mert akkor az Emiltől megszülettek már az ikrek. És mi az én anyukámtól felköltöztünk vissza oda... Egy hónapot se bírt ki a saját unokáival... Kidőlt a liszt: a saját unokái előtt le akart szűrni engemet késsel! Pedig hetvenvalahány éves. Én akkor mondtam, hogy nem. Bementem a polgármesteri hivatalba, és mondtam nekik, hogy be szeretnék jönni a CSÁO-ba,¹ az otthonba, a gyerekekkel együtt, mert mondtam, hogy én ezt nem bírom, ami ott volt. [...] És akkor volt nálunk egy nagyon rendes kis nő, aki nekem mindig segített, családgondozó volt B.-n meg a másik faluban is, és ő akkor elintézte, hogy még aznap kaptunk helyet a CSÁO-ban. Először csak a mozgássérülthelyet kaptuk meg, mert csak ott volt hely, de aztán rá pár napra kaptunk egy szobát, öten a gyerekekkel. Az Emil meg mindig jött, mert hogy látogatta a gyerekeket, jött az ikrekhez, de hát szerette a Gabit meg a Sziszit is, még ha nem is a sajátjai voltak. Mert ez ugye érdekes, mert nekem az öt gyerekem négy néven van, a Gabi T. a Sziszi F., az ikrek először F.-ek voltak, mert akkor még nem váltunk el a Sziszi apjával, aztán nekik az én nevemet adtam, az S.-t, utána az Anna az meg az Emil nevét viseli, ő K. [...]

¹ Családok átmeneti otthona.

Aztán a gyēs után nekem nem volt munkám, mert az üzembe nem mehettem vissza, és a munkaügyi hivatal közvetített ki engemet takarító-nőnek. Először csak négy órába’, de akkor nekem az is nagy pénz volt, és én abból a gyerekeimnek mindent meg akartam adni, amit lehetett. De nagyon akartam saját lakásba költözni, mert a CSÁO-ba’ nekem minden pénzemnek a felét oda kellett adnom. Volt ugye az árvaellátás a Gabira meg a négy gyerek után, meg ugye dolgoztam is. És nekem ennek mindnek a felét oda kellett adnom, és úgy gondoltam, hogy ebből én már inkább próbálok saját házat...

Aztán a polgármester ott [B.-n] a kastélynál egy szobát alakított ki, akkor ott laktunk egy évig. Kifestették, bevezették nekünk a villanyt meg a vizet, mert az nem volt, aztán az egész ház szép lassan fel lett újítva, és ott szépen lakhattunk akkor a párommal, meg a gyerekekkel, akkor lett meg az ötödik gyerekem is, az Anna, a CSÁO után...

És egy év után sikerült megvennem ezt a lakást. Egyedül intéztem a lakást meg a hitelt. Jól van, ezen is kéne mit... Kívülről meg kellene csináltatnom, de miből? Gyakorlatilag egyedül, egy keresetből nevelem a gyerekeimet. Jó, hogy itt az Emil, még ha nem is vagyunk úgy együtt, azért segít, de így is nehéz. Csak a lakástörlesztés olyan hatvanezer forint! Amit itt keresek négyórásban, az harmincezer forint. Ezt a pénzt be kell osztanom, meg kell vennem a tüzelőt, tavaly kandallót kellett vennem. A gáztól félttem. Éjjelente úgy volt, hogy mindig felkeltem, megnéztem a gyerekeket, hogy nincs-e velük gond. De most, ha úgy alakul, már a gyerekek sem olyan kicsik, és ha talán egy kicsit nekem megkegyelmez az élet, most majd mehetek nyolc órában is dolgozni. És akkor talán kicsit könnyebb lesz a törlesztéssel, és a gyerekeimnek is mindent megadhatok. Nekem a legfontosabb, hogy őnekik meglegyen, ami kell, és hogy tanuljanak. Mert anélkül nem megy. Én tudom, nekem a szüleim nem adtak az égvilágon semmit, amikor gyerek voltam, egy szakadt babát se... Én az életemet arra tettem föl, hogy a gyermekeimnek megadjam azt, amit én nem kaphattam. Én azt megadom a gyerekeimnek, ez éltet, nekem ez az élet!

Találkozott-e valaha azzal, hogy a származása miatt negatívan ítélték meg vagy elutasították?

Néha... Hát sokszor előfordul. Van olyan persze, például próbálkoztam már más munkahelyen is, nem megyünk messzire, a k.-i pékségbe... Ott is próbálkoztam, és rám néztek, és azt mondták, hogy mivel nekem van egy hátterem, hogy az én húgom, a J. familia, a Móni, hogy ők ott dolgoztak... És ugye luxusautóval mentek dolgozni, és az autó hátulja be volt pakolva mindig, tele a pékségből... És ugye mondtam a nevemet, és rögtön azt mondták, hogy köszönöm szépen, de már volt egy ilyen személy. Úgyhogy vannak, vannak ilyen dolgok...

Egyébként mi a véleménye a cigányokról?

Van, akinek jobb az élete, van, akinek rosszabb. Én azt nem értem, itt is vannak olyanok, akik nem dolgoznak, és luxusautó van a fenekük alatt. Bemennek az önkormányzathoz, megkapják a tízezer forintot, én beadom a segílyt, hogy egyszeri segílyt kapjak, és megkapom a kétezer forintot. Itt is pofára megy minden. Attól függ, hogy cigány... Nekem nem a kocsmára kell a pénz, hanem nekem a gyerekeimre. Ha kérek, én a gyerekeimre kérek, én órájuk költöm. Én bármit megveszek nekik! Ha tudom, hogy ennyi van, ennyit kell beosztani, mindegyik megkapja azt, ami kell neki. Épp mondtam nekik, hogy tanuljanak, tudom, hogy nagyon nehéz lesz a tanulás nekik, de tanuljanak tovább, mert én nem kaptam meg ezt a lehetőséget, hogy én tovább tudjak tanulni, senkitől! Az én szüleim nem mondták azt nekem, hogy „gyere, leányom, veszek neked egy új cipőt”, és „járj iskolába”... Nem! Az én apukám elköltötte itálra... Volt olyan, hogy karácsonyra kaptunk földimogyorót, és aztán semmit... Lehet, hogy a gyerekeimet én rontottam el, de nekem az fáj, hogy én nem kaptam meg semmit. És én mondtam, hogy akárkivel leszek, vagy ha egyedül is leszek, én a gyerekeimnek mindent megadok. Mert én nem kaptam meg soha, soha...

Mi az álma, hogy a gyermekeiből felnőttként mi legyen, mivel foglalkozzanak?

Én nagyon imádtam a gyerekeimet, amikor táncolt, a Szilárd. Énnekem az volt a vágyam, örültem, újságot gyűjtöttem, mert ugye benne volt néha, hogy táncol a kisfiam. Én ugye nem erőszakolhatom rá. Nekem ez volt minden vágyam, mondtam is neki, ha majd meghalok, hozod a brigádod, és majd ott táncoltok a fejem fölött. Mondta is, hogy „anya, te hülyeséget mondasz.” Nekem ez lett volna a nagy vágyam, hogy tanuljon, menjen táncolni, imádtam, szerette... De Győrbe szeretne elmenni szerszámkészítőnek, mondtam neki: „Menjél, azt a sulit válaszd, amit szeretsz és elvégzel!” A Tivadar, az ikrek közül, ő meg lovász szeretne lenni. Imádja az állatokat, kilencéves. A másik fiam az meg focista akar lenni. Leányom ötéves, kis drágám, járunk néptáncra... Olyan ügyes! Nincs vele gond, hála Istennek...

Tart valamilyen szokást a cigány hagyományokból?

Nem. Minket nem úgy neveltek. A nyelvet sem beszélem, csak néhány szót, amit még régen anyámtól hallottam: kenyér, só, víz. A gyerekekkel nem beszéltem soha, nem is akarom, hogy tanulják. A mai napig mondja a nagyobbik fiam, ugye, amikor mondta a mama a nevét cigányul, hogy Szilárd. De ugye én nem tudtam, mert nem beszélünk... Néha mondja a fiam, hogy „kiírjuk a táblára, hogy cigányok ide nem jöhetnek be”. És akkor mondja a Szilárd, hogy „jaj, hát te is az vagy, de én nem vagyok az”, azt mondja.

Szeretném megkérdezni a véleményét: Ön szerint van olyan, hogy cigánybűnözés?

Van. Biztos, hogy van. Van ám! Vannak nagyon szemét cigányok, akik mocskos dolgokat művelnek.

Ön szerint van annak valami oka, hogy a cigányok és a magyarok sokszor nem férnek meg egymás mellett?

Hát, igazság szerint vannak, akik tisztességesek, vannak, akik nem. Mindkét fajtából. Van cigányból is normális, de van magyarból is szemét.

Mondjuk én, mikor ideköltöztem, mondták, hogy mennyien vannak, mennyi cigány meg satöbbi... Én őszintén megmondom, egy kicsit féltem. De aztán így, hogy elvagyunk, beszélgetünk, így nem. Van közöttük normális. De ugye aki úgy viszonyul hozzám, hogy na, most meg tudunk beszélni vele mindent, azzal elvagyok. De én őszintén megmondom, nem nagyon szeretem őket beengedni. Beszélgetünk a kapuba' pár szót... Sokszor el akartak már jönni, de mondtam nekik, hogy ne haragudjatok, nincs rá időm. Én szeretem azt, ha a gyerekek elmennek suliba, megetetek, rendet rakok, összetakarítok, felmosok. Mert ugye tartok állatot is, hát ott a nagy hűtőláda, minek álljon télen üresen? Gyorsan nekiállok főzni valamit, amit szeretnek. Megcsinálok mindent, hazamegyek, van időm a gyerekekre...

Jelent valamit az Ön számára cigánynak lenni?

Én nem is tudom... Nem. Ugyanolyan vagyok, mint mások, nincs ebben különbség. Én igaz, hogy cigány vagyok, de megcsinálok mindent, ugyanúgy, mint a magyarok. Én cigány vagyok, de nekem ez nem jelent semmit. Néha a gyerekek viccből nyúlkálnak, merthogy „anya, te az vagy”, és mondom neki, hogy „te is az vagy, mert az anyukád cigány, te is félig cigány vagy”. És én igen, az vagyok, mondom is nekik, ezen nincs mit letagadnom, hát nem is tudnám, nem is akarom. Ugyanúgy meg kell csinálni, ugyanúgy főzünk, mosunk, takarítunk. Jó, idézőjelben, nem mindenhol van ez így: merthogy most mit foglalkozzon vele, elvan... Én ezt, mondjuk, nem tudom megcsinálni. Nekem olyan mániám van, ha van egy koszos pohár, megyek és elmosogatom. Én a gyerekeknek is szólok, „takarítsatok magatok után, legyen rend, mert nem tudjátok, hogy ki jön”. Bárki beállíthat: mi, bejön a disznóólba!? És akkor iskola előtt reggel rendet raknak, ágyakat megcsinálják, szennyest összerakják, ha úgy van... Én így nevelem őket, így szeretem őket. Néha van olyan, hogy elborul az agyam, megiszok egy kávé, rágyújtok, aztán kész! De így bántani nem... Kaptam én eleget! Az élettől meg mindentől!

Összességében mondhatni azt, hogy boldog, elégedett?

Még nem teljesen. Majd ha kívülről megcsináltatom a lakást. De miből, könyörgöm, miből?...

* * *

Az interjúm célja az volt, hogy egy élettörténet értelmezése közben választ kapjak arra, hogy valaki miként birkózik meg a leplezhetetlen „mássággal”. Miképpen tudja értelmezni és újraértelmezni identitását, amikor tartoznia kellene valahová, de ez az azonosulás folytonosan akadályokba ütközik? És hogy milyen erők és szándékok – és milyen eséllyel – mozgósulnak ezeknek az akadályoknak a legyőzésére, a társadalmi beilleszkedésre, és hogy ezeknek az erőfeszítéseknek milyen hatásuk van az identitás alakulására?

Az interjú során kibontakozott egy ellentmondás, amely megnehezítette a kérdésem megválaszolását, és egyre mélyebben elgondolkodtatott. Az első reakciók alapján Teréz nem tartja a cigány hagyományokat és a nyelvet, élete során partnereit – tudattalanul és tudatosan – úgy válogatta meg, hogy egyik sem volt roma származású. Ugyanakkor mondhatni öntudatosan vállalja cigányságát; hangsúlyozza, hogy ő ugyanolyan, mint mások: származás szerint nem lehet különbséget tenni ember és ember között, és a gyermek- és felnőttkori diszkriminatív történéseket is fájó emlékként őrzi. Amikor véleményét részletesebben kifejtette, kiderült, hogy bár vállalja származását, az őt körülvevő cigány közösségtől, rokonságától és a cigánysággal összefüggésbe hozott egyes életmódbeli, kulturális sajátosságoktól élesen elhatárolódik. A múlt rejlik az ellentmondás mögött. Döntést kellett hoznia, hogy továbbviszi-e a „családi hagyományt”: az alkoholista, kolduló szülők nyomdokaiba lép-e, és gyermekeinek mintegy átörökíti ugyanazt a fájdalmat és szenvedést, az állami gondozottságból eredő kiszolgáltatottságot, amit ő kénytelen volt gyermekként átélni, vagy mindezzel határozottan szembefordul.

Ő – szinte gyermekfejjel – az utóbbi mellett döntött, és ez motiválja már-már mániákusan hangoztatott életcélját, hogy minden erejéből gyermekei tanulását, boldogulását, az övénél jobb életét akarja elősegíteni. Mondhatni gyermekkorának tagadása és ennek jegyében gyermekei kiemelkedésének szolgálata vált identitásának fő elemévé. (A kiemelkedés „célállomása” nem

magasra törő: lényegében egy becsületes szakmát és rendezett, nélkülözésektől mentes életet jelent.) Mindeközben saját élete – beleértve párkapcsolatait – meglehetősen zaklatott és konfliktusos volt; a kiemelkedés sikerélményei (az iskolázottság és a foglalkozások terén) sajnálatosan elkerülték. (És tegyük hozzá: a siker gyermekei vonatkozásában is még a jövő kérdése.) Az egyetlen jól érzékelhető pozitívum: a gyermekkorában őt körülvevő értékrend és életvitel megváltoztatásának eltökélt szándéka.

A változási és változtatási szándék – mint láttuk – az azonosságtudatra is hat. Az interjún végighúzódik (még Teréz szűkebb családjában is feszültséget okoz) a hovatartozás kérdése: hogy ki (és milyen) a „cigány”, illetve a „magyar”. Ő azonosulni szeretne a dolgozós magyarral, a szorgos cigánnyal, igyekszik megtagadni ez előítéletes magyart és a pusztán segélyre hagyatkozó, deviáns romát. Az, aki valamilyen identitást vállal, valóban vállalja a többitől való elhatárolódást is? Ha határozottan kiállunk valamilyen identitás mellett, csakugyan választjuk vele a konfliktust is? Illetve ha kerülni szeretnénk a konfliktust, megtagadjuk magunktól identitásunk határozott vállalását? A társadalom mintha kettétört volna e kérdés mentén, és a határmezsgyén egyensúlyozók – mint Teréz is – kénytelenek megbarátkozni a „senki földjével”...

Szeretném azt hinni, hogy az identitások – egy közös értékrend erőterében – a jövőben egyre inkább összeegyeztethetők lesznek, anélkül, hogy bármelyiket fel kellene adni.

Teklovics Boglárka

„Tulajdonképpen két csoport közé szorulva élünk...”*

INTERJÚ EGY ROMA EGYETEMI HALLGATÓVAL

Interjúalanyom huszonegy éves férfi. Budapesten él, jogásznak készül, és jól tanul. Ezenfelül cigány, ezt ő is bárkinek megmondja, nem szégyelli, de ha lehetne, inkább magyar lenne. Egy ismerősöm mutatott be neki, és egy belvárosi kávézóban beszélgettünk. Pontosan érkezett, és rögtön kezdeni szeretette volna az interjút. Ahogyan ő mondta: még soha senki nem kérdezte arról, hogy milyen cigánynak lenni, és mit gondol ő erről.

Kérlek, mesélj az életedről!

Az életemről... Nem is tudom, hogy hol kezdjem. 1987-ben születtem Budapesten, egy cigány család egyedüli gyerekeként. Azért tartom fontosnak kihangsúlyozni, hogy egyke vagyok, mert szerintem mindenki úgy gondolja, hogy a cigányoknak rengeteg gyerekük van, de ez ránk például nem igaz. Ez pedig azért van, mert édesanyámnak nem lehetett több gyereke egy betegség miatt, de ha lehetett volna sem biztos, hogy vállalta volna, az anyagi helyzetünk miatt. Az édesapám kamionsofőr egy nemzetközi teherszállító cégnél, az anyukám pedig nővérként dolgozik egy kórházban. A mi családunk eredetileg Borsod megyei, onnan származtunk el. Apukám a hadseregben tanult meg teherautókat vezetni, és egy darabig volt hivatásos katona, aztán a rendszerváltáskor egy barátja elhívta sofőrnek egy céghez, ami később megszűnt. Viszont a gyakorlata miatt el tudott helyezkedni ennél a már említett nemzetközi cégnél. Anyukám gyerekkora óta ismerte az apámat, és mivel mindig is szeretett volna elköltözni faluról, így nem volt gond azzal, hogy a hadsereg után

* Az interjú – azonos címen, de rövidített formában – először a *Valóság* című folyóiratban jelent meg (2010/5., pp. 73–81.).

apukám nem akart hazaköltözni. Ő feljött hozzá Pestre, és először mint takarítónő talált munkát. Később tudott elhelyezkedni egy kórházban, bár már akkor is megvolt a képesítése, amikor Pestre költöztek. Sokáig albérletben laktak, aztán önkormányzati bérlakásban, és amikor én már tízéves voltam, tudtak venni egy lakást hitelre, egy lakótelepen. Azóta is ott lakunk, és szeretjük a lakást. Kicsi, de anyukámék nagyon büszkéek rá, hogy meg tudták teremteni – és nem segíyből – az önállóságukat. Engem is arra neveltek és nevelnek mind a mai napig, hogy próbáljak meg egyedül érvényesülni, és ne támaszkodjak másokra. Mert vannak, akiknek nagyobb szükségük lehet segílyre és támogatásra, mint nekünk. Nem tudom, azt hiszem, hirtelen ennyi, amit elmondanék...

A rokonokkal tartjátok a kapcsolatot?

Nem nagyon... A szüleim nem jó szájjal jöttek el otthonról, ahonnan nem is kaptak semmiféle segítséget, és... nem tudom másképpen mondani, mindenki segílyből „tartja el” magát, ami nem túl nagy élet-színvonalat ad, ráadásul ezen nem is akarnak változtatni. Ott nekem már valószínűleg házasodnom kellett volna, meg gyerekeket nevelnem ahhoz, hogy ne szóljanak meg a faluban. Apukám a hadsereg miatt el tudott jönni otthonról, és azt mondja, talán ez volt a legjobb dolog, ami történhetett vele. Ezért ő nagyon hálás is a Kádár-rendszernek, meg hogy tanulhatott, és gyakorlatilag szakmát szerezhetett a hadseregben. Az otthoni rokonok szurkoltak ellenük, hogy ne sikerüljön nekik semmi, és hazaköltözzenek, hogy úgy érezzék, nekik van igazuk, és nem kell dolgozni... Szomorú, de ez van. Viszont állandóan tudnak telefonálni, ha segílyre van szükségük. A szüleim egy darabig küldtek is haza pénzt, de aztán megunták, és inkább gyümölcsöt meg csokit, esetleg ruhákat küldenek, mert azt nem tudják másra költeni.

Mire gondolsz?

Hát főleg az alkoholra és a cigarettára, valamiért erre a két dologra mindig költenek, de nemcsak ők, hanem a szegény magyarok is. Engem például a nagyapám a mai napig lenéz, mert még mindig tanulok, és nincsen még feleségem meg gyereke. De én szeretnék egyszer jogász

lenni, mert ez az álomom, és a szüleim eddig mindenben támogattak és kiálltak mellettem. De azért a nagyszüleimet is meg lehet érteni, ők teljesen más viszonyok között élnek. Nem könnyű helyzet, mert ott, Borsodban alig van munka, de ha van, akkor az alacsony bérért nem is vállalják. A szüleimet meg lenézik, hogy dolgoznak, engem meg, hogy tanulok... Mindig azt mondják, hogy úgysem leszünk se királyok, se miniszterek, a cigány az cigány marad diplomával, szép ruhában is... Vannak olyan egyetemi csoporttársaim, akik ugyanezt vallják. Én a szüleimnek meg magamnak is bizonyítani szeretnék. És persze mindenkinek, aki kételkedik benne, hogy egy diplomás cigány nem lehet rendes ember, vagy bármi ilyesmi. Már kiskoromtól kezdve szembesültem vele, hogy az osztálytársaim meg a szüleik vagy akár a lakótelepiek is furcsán méregetnek, inkább elhúzódnak, nem kérnek tőlem segítséget vagy szívesseget. Nehéz dolog az ellen küzdeni, amit a nagy átlagról gondolnak. Egyszer apukámat látták kamionnal a lakótelep környékén, és volt, aki hetekig figyelte, mert azt hitték, hogy ellopott valami szállítmányt. Apukám meg csak legyintett, hogy higgyenek csak, amit akarnak, őt nem érdekli. De anyukámtól is elhúzódnak a betegek a kórházban, és ha lehet, akkor inkább a magyar ápolónőt hívják oda. Ez elég zavaró neki, és szokott is miatta szomorkodni, mert nem azért járt iskolába évekig és küzdött, hogy aztán lenézzék és elhúzódjának tőle. Én is jó sokáig ültem az iskolában egyedül, a leghátsó padban. De általában pár hónap után már a többi gyerek is látta, hogy nem vagyok se tolvaj, se más, mint ők. A bőröm színe se olyan erőteljesen barna, hogy ez rögtön szemet szúrjon, de ha rákérdeznek, akkor bevallom, hogy cigány vagyok, és nem szégyellem ezt. Bár ha lehetne, akkor inkább magyar lennék, ahogyan a szüleim is szerintem ezt mondanák.

Beszéled valamelyik cigány nyelvjárást?

Igen, tudok lováriul vagy beásul is, de nem iskolában vagy tanfolyamon tanultam, hanem egyrészt a szüleim mondogattak szavakat nekem, meg nagy néha, amikor a nagyszülőknél voltunk, akkor ott is hallottam, de végül vettem egy könyvet, és abból tanultam meg. Egyébként furcsa ez a dolog is, mert ha mészbármerre is Pesten vagy akár az országban,

akkor tisztán lovárit, tisztán beást beszélőkkel nehezen találkozol, mivel keverednek a cigányok és keverednek a nyelvek is. Ahogyan a zene vagy a tánc is áthidalja a különbségeket. Sokszor hallok úgy beszélni romákat a 4-es, 6-os villamoson, hogy az egyik fele a mondatnak ilyen, a másik olyan, és ha nem tudnak egy szót, akkor általában magyarral helyettesítik. Én letettem a lováriból egy középfolkút, de mellette azért még megtanultam angolul és franciául, mert nem akartam, hogy amiatt is lenézzenek, hogy csak a cigányt tudom. Egyébként sokat gondolkodtam mostanában a román nyelv tanulásán is, mert hasonlít egy kicsit a cigányra és a franciára, még nem tudom, akarom-e, majd elválik...

Tehát a szüleid is beszélnek nyelvjárásokat?

Igen, ezt mind a ketten fontosnak érezték és érzik ma is, mert ők sem tagadják le, hogy cigányok, csak nem szeretik hangoztatni. Anyukám például próbált cigány meséket keresni nekem, amikor még kicsi voltam. Talált is párat, azt mondta: fontos, hogy megismerjem a kultúránkat és a gyökereinket. De táncolni vagy zenélni nem tudnak se ők, se én. Ezen a magyar barátaim mindig csodálkoznak, hogy én egyiket se tudom, de nekem olyan botfülem van a zenéhez, hogy néha szégyellem is magam miatta. Az én életemnek ez sosem volt a része, és nem is hiszem, hogy valaha is lesz. Persze szoktam cigány zenét hallgatni, de dúdolni csak otthon, mert nem akarom, hogy bárki is megszóljon érte. Erre ugyancsak ott van negatív példának a 4-es, 6-os villamos, amikor ordítva hallgatják vagy éneklik a dalokat a cigányok. A magyarokon látszik, mennyire zavarja őket, de nem szólnak inkább, csöndben ülnek, majd végül leszállnak, és gondolom, otthon mi mindennek elhordják a cigányokat. Meg azt is el bírom képzelni, miket gondolhatnak rólunk, vagy hát róluk. Furcsa, de attól, hogy cigány vagyok, még nem tudok teljesen azonosulni a többi cigánnyal, ez talán azért is van, mert úgy érzem, mások vagyunk mi a szüleimmel, és mások ők, legalábbis a nagy többség.

Szerinted miért hallgatják vagy éneklük a dalokat hangosan nyilvános helyen? Van ennek valami külön oka?

Ez nem más, mint egyszerű keménykedés. Ők ezzel próbálnak kitűnni a tömegből, ezzel akarják felhívni magukra a figyelmet, úgy érzik, hogy ezzel erőt sugároznak, és hogy inkább elfordítják a fejüket tőlük az emberek, mert ők annyira félelmetesek. Szerintem nagyon nagy marhaság így viselkedni, és semmit nem érnek el vele, csak azt, hogy az emberek naponta elképednek rajta, hogy mennyire kulturálatlanok. A múltkor egy férfi beszólt egy ilyen társaságnak, ami állt körülbelül négy-öt főből, hogy miért nem otthon hallgatják a zenéjüket, ahol senkit nem zavarnak. Az egyik kölyök, lehetett vagy tizennégy éves, úgy válaszolt, mintha a kutyájával beszélne: „Hogyha nem tetszik, akkor menjen gyalog, vagy fogja be a száját”, stb. Hát nem teljesen ezekkel a szavakkal, és ezen a társai meg persze jót nevettek. Ezek miatt is roppant negatív a cigányság mindennapi megítélése, és az, hogy mindig bandában járnak, és keménykednek mindenkivel, csak még jobban hozzájárul, hogy ellen-szenveselek legyenek.

Vannak cigány barátaid?

Csak néhány, akikkel gyerekkoromban, az oviban vagy az általánosban összebarátkoztunk, de ezek a kapcsolatok mára leépültek, egyrészt mert az élet másfelé terelte őket, másrészt mert nem olyanok voltak, vagy most sem olyanok, akiket szívesen ismer az ember...

Mire gondolsz?

Nézd, én sok olyan srácot ismerek az általánosból, akik bűnöznek vagy drogoznak, esetleg mindkettő. Őnekik más volt a fontos, mint nekem. Én például nagyon szerettem olvasni, ők pedig soha nem olvastak, sőt leginkább leckét se írtak. Engem a szüleim minden este kikérdeztek, megnézték a leckémet, felmondatták velem a verseket, és ezt addig csinálták, amíg bennem is kialakult rutinszerűen, hogy meg kell írnom, meg kell tanulnom mindent. Sohasem buktam meg semmiből, csak az egyetemen kellett utóvizsgáznom párszor, de még most is szinte kötelességemnek érzem, hogy tanuljak, akár naponta. Ezek az ismerőseim

viszont késő estig lenn fociztak a téren, vagy valahol bandáztak együtt, nem volt leckéjük, de nem is érdekelte őket. Amikor egyszer-egyszer el akartam velük menni, akkor mindig azt mondták nekem otthon, hogy soha semmire sem fogom vinni, ha nem tanulok; és nézzem meg őket, mármint a szüleimet, milyen nehezen boldogulnak, pedig van munkájuk. Igazából akkor még nem tűnt fel, de a cigány ismerőseim legtöbbszörnek nem dolgoztak a szülei, mégis láttam őket iskolából jövet, amint kocsmban voltak. Amikor például erre rákérdeztem otthon, hogy egyes barátaim apukái miért vannak a kocsmban kora délután, amikor az én szüleim meg dolgoznak, apukám azt mondta, ha felnövök, megértem és rájövök. Igazság szerint ezekből a barátokból... Igen, talán akkor azok voltak, a legtöbbszörre az vitte, aki szakmunkásképzőbe került és autószerelő lett. De mindenki tudja róla, hogy bármit átvesz vagy elad, talán azt lehetne finoman szólva is mondani, hogy üzletelget ezzel-azzal, és ez néha egyáltalán nem törvényes keretek között zajlik... A többi szakma nélküli, pár osztályt végzett, és szinte biztos, hogy már legalább egy gyerekük van. Több volt már közülük büntetve. Én szakmai gyakorlaton voltam most az egyik ügyészségen, és az egyik tárgyaláson, ahová elvittek, a négy vádlottból kettőt az általánosból ismertem. Még köszöntünk is egymásnak, és... Hát szóval furcsán néztek rám, hogy én mit keresek ott az asztal túloldalán... *[Keserűen mosolyog.]* Nekem is elég furcsa érzés volt, de úgy érzem, sokat tettem érte, hogy ne egy oldalon álljunk... Ahogyan a szüleim is rengeteg erőfeszítést tettek a taníttatásomért, meg mindig ösztönöztek arra, hogy képezsem meg műveljem is magamat. Karácsonykor például mindig biztosan három-négy ismeretterjesztő könyvet kaptam ajándékba, gyakorlatilag minden témakörből. Sokáig én sem tudtam, hogy mi leszek majd, mert minden érdekelt, bár a természettudományok csak hobbiszinten, meg a műszaki dolgok, de azért rengeteget olvastam ezekről is.

A gimnáziumban tehát nem volt cigány barátod, ismerősöd?

Nem, nem volt. Egy belvárosi gimnáziumba jártam, de ott én voltam az egyetlen, amitől egy kicsit rosszul is éreztem magamat, mert szinte világitottam a folyosón a többi gyerek között *[szélesen mosolyog]*, akik

először megilletődtek tőlem. Majd látták, hogy másmilyen vagyok, mint azok a cigányok, akiket eddig ismertek vagy csak hallottak róluk. Egy-két hét alatt rengeteg barátom lett. Úgy éreztem magamat, mint valami látványosság vagy híresség; ami kicsit rossz volt, de ugyanakkor jól is esett, hogy szóba álltak velem. Meg tényleg komoly barátságaim szövődtek, és senkit sem zavart, hogy cigány vagyok, sőt még büszkék is voltak rá, hogy van egy cigány barátjuk. Volt egy budai fiú a suliban, ő vagy egy fél évig csak méregetett engem. Nem egy osztályba jártunk, hanem felettem járt két-három évvel... Na, egy fél év után már csak meguntam, hogy merően figyelt, és megkérdeztem, miért néz mindig engem. Erre ő közölte, hogy még soha nem látott cigányt iskolában, de tetszik neki ez a dolog, és hogy örül neki, hogy van közöttünk, aki el tudja végezni az általánost. Ezen én nagyon felhúztam magamat, és nagyon dühös lettem. Gondolom, ő is látta rajtam, hogy ideges vagyok, és elkezdte magyarázni, hogy nem úgy értette, meg nem biztos, hogy jól mondta, csak azt akarta, hogy tudjam, hogy milyen kellemesen csatlódott. Ezzel a sráccal utána egy nyáron keresztül laktunk egy sátorban, amikor gyerekeket táboroztattunk, és azóta is szoktunk néha találkozni meg beszélgetni; és nem hittem volna, de azóta is állítja, hogy énelőttem ő még cigányt nem látott közletről. Persze a családi háttere ezt lehetővé is teszi, mert az apja minimum két céget irányít, az anyjának meg saját étterme van, és az se Pesten, hanem Budán... Hát szóval, finoman szólva is – szóval nem csórók! A szüleit is megismertem személyesen, ők teljesen ledöbbsentek rajta, hogy a fiuk egy gimibe jár velem, aztán beszélgettem velük, és megkedveltek. De ők azt hitték, hogy engem örökbe fogadott egy magyar család, ezért vagyok más, mint amit ők gondoltak volna a cigányokról. De megértem az embereket, hogy valamennyire, ha nem is lenézik, ha nem is félnek, de tartanak a cigányoktól, meg nem szeretik őket. Megértem, mert más a bőrszínük, másképp viselkednek akár a tömegközlekedésben, akár másutt... Megértem, de engem zavar, hogy egy kalap alá vesznek velük. Mégis tudom, ha lazán is, de közénk tartozok, és nem szégyeltem ezt a dolgot, de próbálom megmutatni, hogy egy cigány is lehet rendes ember, dolgozó ember, művelt ember. De rengeteg erőmbe kerül, hogy ezt bizonyítsam mindennap. Egyszer

például el kellett mennem az egyik bíróságra jegyet beíratnom egy tanárral, és aznap volt egy másik vizsgám, szóval öltönyben, nyakkendőben voltam. Megtudtam, hogy éppen tárgyaláson van, odamentem a terem elé, és leültem, hogy megvárjam. Egyszer csak nyílt az ajtó, kijött rajta egy egyenruhás rendőr, aki közölte, hogy késtem, de mindegy is, mert rosszul áll a szénánk, és ülni fogunk jó kemény éveket, hiába is öltöztem ki. Karon fogott, és elkezdett betuszkolni a terembe. Én meg mondtam neki, hogy félreérti a helyzetet, én a bíró úrhoz jöttem, hogy jegyet írassak be: nem vádlott vagyok, hanem diák! Erre ő teljesen ledermedt, és csak hebegett-habogott, hogy ne haragudjak, meg nem úgy értette, de az egyik vádlott nincs ott, és hogy hasonlítok rá, és elnézést, meg ilyenek... [*Jóízűen kacag.*] De már az ajtóban álltunk, a bíró úr észrevette, és elkezdett hangosan nevetni a jeleneten. Aztán odaintett a bírói emelvényhez, beírta a jegyemet, és az egész terem előtt közölte, hogy jól nézzenek meg, mert egyszer én még ott is ülhetek, ahol ő. Igazából elég szomorú, hogy rögtön vádlottnak néztek, de a bíró is elnézést kért a rendőr nevében, meg miután kimentem, a rendőr ismét odajött, és még egyszer elnézést kért tőlem, ami viszont azért jólesett. De ez valószínűleg egy magyar gyerekekkel nem történt volna meg...

Most említettél pár diszkriminációs élményt. Érdekelne, hogy gyakran találkozol-e ilyenekkel.

Erre azt is mondhatnám, hogy naponta, és azt is, hogy ritkán. Az utóbbi évben, fél évben egyre gyakrabban találkozok olyannal, hogy végigmérnek, és elhúzódnak mellőlem metrón, villamoson vagy bárhol. Ugyanakkor csak ritkán teszik szóvá, hogy cigány vagyok, vagy éreztetik másképp, hogy nem kedvelnek. Abban az értelemben ritka dolog, hogy nem szoktak lecigányozni, vagy engem még például soha nem akartak megverni az utcán, még bőrfejűek se. Pedig futottam már össze velük, ráadásul este, úgy, hogy egyedül voltam, ők meg vagy öten-hatan, de csak kiabáltak utánam pár dolgot, de nem volt vészes. És nem is konkrétan engem szidtak, hanem a cigányokat nagy általánosságban. Az egyikük a lakótelepünkön lakik, valószínűleg ő mondta, hogy én más vagyok. De mit is kiabáltak? Valami olyasmit, hogy koszos naplopó,

meg hasonlókat. De mint mondtam, naponta megnyilvánul, és érzem az utóbbi időben, meg főleg, hogy tartanak a cigányoktól a magyarok. Például ha valakinek segítségre vagy felvilágosításra van szüksége egy megállóban, nem hozzám szokott odajönni, hanem valaki máshoz. Ez lehet, hogy nem azért van, mert cigány vagyok, de bennem is van valami érzékenység eziránt, ami szerintem nagyon jellemző a cigányokra, hogy hajlamosak kicsit érzékenyebben reagálni az ilyen esetekre, amikor nem őket kérik meg például segíteni egy csomagot felrakni a buszra vagy vonatra. Persze az is igaz, hogy a médiában ma csak bűnöző cigányokról lehet hallani, meg olyanokról, akik nem dolgoznak, de azért van kivétel. Én magam fel szoktam ajánlani, hogy segítsek egy csomagot leadni vagy egy gyerekkocsit leemelni valahonnan, de azt is látom azokon, akiknek ezt felajánlom, hogy jobban örülnének, ha nem kéne az én segítségemet kérni. Ugyanakkor remélem, hogy pozitívan csalódnak egy kicsit, és talán elgondolkoznak rajta, hogy talán nem minden cigány bűnöző. Ugyanakkor a múltkor volt egy – még nem parlamenti – jobboldali pártnak¹ rendezvénye, ahonnan arrafelé jött a tömeg, ahol én kávéztam és olvastam, és hallottam, ahogy tisztos középkorú nők és férfiak összesutogtak, hogy ott egy léhűtő ingyenélő... Ez már csak azért is fáj, mert egy jogi tankönyvet olvastam, de szerintem még jobb is, hogy nem látták [*gúnyosan elmosolyodik*], mert még a végén meggyanúsítottak volna, hogy biztos el akarnak ítélni, és most keresem a kikapukat... Szóval változó, de ha az ember nem lihegi túl, nem túl érzékeny, és normálisan viselkedik, akkor azért nem találkozok gyakran előítéletes magatartással. Mást nem tudok erről mondani, szerintem a magyarok egyáltalán nem rasszisták, mint ahogyan azt a cigány kisebbség önjelölt vezetői állítják.

Önjelölt vezetők?

Igen, azok. Nem tudom igazából, hogy ki hogyan jutott be bizonyos cigány szervezetekbe, egyáltalán hogyan gondolt arra, hogy ott fog tevékenykedni, de egyre inkább azt érzem, hogy a legtöbb ilyen cigány szer-

¹ Az interjú 2009 tavaszán készült. – *A szerk.*

vezet mindig rasszizmust meg nácizmust kiált, meg hogy elnyomják a romákat. Szerintem ez nem így van. Amit meg még külön gusztustalannak gondolok, az az, hogy ezeket egyes parlamenti pártok a politikai céljaikért elkezdik szajkózni, és a zászlóikra tűzik, és ezzel csak még jobban adják a lovat a cigány vezetők alá, akik ettől egyre erősebbnek érzik magukat, és egyre több mindent emlegetnek fel, ami meg újra visszahat. Ez egy ördögi, öngerjesztő körré kezd szerintem válni, és számomra furcsa, hogy olyanok beszélnek elnyomásról és üldözésről, akik hatalmon vannak. Ha ezek a pártok lennének ellenzékben, akkor érteném, hogy felkarolják azokat, akiket a hatalmon lévők elnyomnak, de pont fordítva van. Az pedig, hogy sokan utálják a cigányokat, szerintem ugyanannyira a cigányok hibája is, mint azoké, akik ezt az érzületet akarják meglovagolni a szavazatokért cserébe. De elég a történelemből megnéznünk a gazdasági világválságot a harmincas évekből, akkor is a szélsőségek erősödtek meg, és ellenségeket kerestek, akikkel szemben levezethető a feszültség. Tény, hogy ma a legtöbb cigány nem dolgozik és segélyekből él. Amikor pedig ezt közmunkához kötnék, akkor azonnal háborognak. Az iskoláztatási segély ahhoz van kötve, hogy járassák a gyerekeket iskolába, amiért tényleg adják a támogatást... Amikor ezt számon akarták kérni, ezen is felháborodtak. Pedig alulképzett, szakmátlan szülők gondolhatnák úgy, hogy a gyerekük boldogulhatna jobban, ha tanulna, később pedig dolgozna. Gondolhatnák, ha szólnának nekik, de nem ez történik, és úgy gondolják, minek tanuljanak, dolgozzanak, ha meg tudnak élni a segélyekből... Ráadásul szerintem a jelenlegi cigány vezetők még erősítik is ezt a képet. Ugyanakkor nagyon kevesen adóznak és dolgoznak az országban, ami pedig azt jelenti, hogy egyre kevesebben tartanak el olyanokat, akik még közmunkát se hajlandók végezni. Emellett bűnözésből egészítik ki a segélyüket, ami pedig önmagában is rossz dolog, hát még úgy, hogy azért rengeteg embertelen bűncselekményt követtek el cigányok. Attól, hogy valaki cigány, még nem kéne nyolcvanéves néniket ölni meg megerőszakolni! Mondjuk az is igaz, hogy munka sincsen elérhető a romák közelében, de ha van, akkor kevés érte a fizetés a segélyhez képest, vagy a cigányok nem elég képzetek hozzá. Mert ma már pár általános iskolai osztály vagy nyolc

általános tényleg elég kevésnek bizonyul, amikor a számítógépet már készségszerűen kezelik öt-hat éves gyerekek. Ezt nem mondják el a romáknak, ezt nem terjesztik közöttük. Apukámat felhívta például az anyja a választásokkor, hogy kire fog szavazni, mert náluk megígérték, szándékosan nem mondom, hogy kik, hogy nekik jó lesz, ha ők nyernek. És még ételt is osztottak, meg valami ajándékot és pénzt... Amikor apukám megkérdezte, hogy munkát adnak-e a környékre, hogy legyen mit dolgozni, akkor azt válaszolta, hogy az dolgozik, aki marha, mert meg lehet élni itt ingyen is! Erről van itt szó, megígérsz nekik mindent, és éppen csak nem hagyod őket éhen halni, és nekik ez már elég. Ha többre vágnak: bűnöznek... A vasazás is bűncselekmény, hiába nem árt senkinek, bár azért vasúti jelzőlámpákból is loptak már rezet, az meg azért ugye mégiscsak veszélyes rengeteg emberre nézve, még ha közvetetten is. Ráadásul képzelheted, apukám hogyan érezte magát, hogy az anyja lehülyézi, amikor rengeteget próbált hazaadni nekik, hogy jobb legyen... Csak ők éppen nem arra fordították, amire lett volna értelme, hanem cigire meg piára, meg ki tudja, meg mire.

Szerinted fel kellene világosítani a romákat, hogy megéri tanulni és dolgozni?

Szerintem igen, de ez egyáltalán nem könnyű feladat. Hiszen nem nagyon lehet nekik mutogatni példákat, hogy neki is sikerült, ezért neked is sikerülhet! Csak akkor látják, hogy mit kell tenni, ha a szomszédjuk vagy a családtagjuk boldogul, és abból tanulnának. Persze ha valakinek sikerül kitörni, akkor szinte rögtön elköltözik a cigányok közeléből, mert ők kinevetik, ő meg talán nyugalomra vágyik. Nem tudom, hogy jártál-e romatelepen, amikor segínyt kapnak. Én egyszer voltam, amikor egy rövid időt a nagyszüleimnél voltam egy nyáron, még régen. Hihetetlennek tűnik, de hatalmas dáridó volt! Azt hittem, hogy valami ünnepnap vagy esküvő van. De kiderült, hogy semmi nem történt, csak megjött a mindenféle havi támogatás, minden családnak. Gyakorlatilag mindent alkoholra fordítottak, és három napig tényleg nem sajnálták a pénzt a mulatozásra, utána meg a hónap végéig szinte koplaltak. Nem hiszem, hogy valaha is beosztották volna a pénzüket, vagy ezt bárki megtanította

volna nekik. Nem tudom, hogy mi lenne a megoldás, de azért szembe-tűnő, hogy a romák ma se iskoláztak, egyes cigány vezetők ellen meg eljárás folyik, mert sok millióról egyszerűen nem tudnak elszámolni. Ezt látva nyilván rengeteg magyar érezheti úgy, hogy hiába fizeti az adót, soha nem lesz több cigány munkavállaló, és feleslegesen költik a pénzét, főleg most, hogy válság van. Ez eleve kiélezi az ellentéteket, és szerintem bármikor elemi erővel törhet ki a magyarokból, hogy elég volt. Hiszen, mint már mondtam, az ő zsebükből veszik ki a pénzt...

Annyit mondtad, hogy cigány vagy roma, meg hogy magyar – te minek tartod magad?

Én magyarnak, aki cigány, és fordítva. Szerintem a kettő megférhet egymással, és az egyik nem zárja ki a másikat. Nekem mindegy, hogy lecigányoznak vagy leromáznak, bár tudom, hogy mi a különbség, de azért nehéz megállapítani ma már, hogy ki romungró, és ki nem. Legalábbis szerintem. A lováriban például a romungró, illetve a romungrica azt jelöli, hogy cigány férfi, illetve cigány nő, aki nem beszél cigányul. A társadalomkutatók meg azt mondják, hogy magyar cigány, akik muzsikuskok voltak régen. Ugyanakkor ők is megtanulhatják a cigány nyelvet, nem? Ahogyan mondjuk egy lovári meg el is felejtheti, vagy meg se tanulhatja, ha olyan környezetben él, ahol nem kell vagy nem szokás használni...

Említetted, hogy a média is rossz képet mutat a cigányságról. Ezt kifejtened bővebben?

Igen, szerintem ez így van. Mert vagy arról van szó, hogy éppen mit követtek el, vagy olyan cigányokat mutatnak, akik messze az átlagjövedelem felett élnek. Egyik sem igazán jó. Persze be kell mutatni a híradókban, hogy mi történt, de ez általánosításhoz is vezethet, ami viszont már nem jó. Ugyanakkor mondjuk nézed a Győzike műsorát a tévében, és azt látod, hogy mennyi pénzt szór el marhaságokra, meg hogy milyen állat módjára viselkedik. Na, őt tényleg kár mutogatni! Eleve nem szívesen nézik az emberek, ha valaki nagyon jól él, főleg ha gyakorlatilag nem tett érte semmit, tehát ahogy ma mondanák, egysze-

rűn csak egy celeb, aki azért híres, mert az, és kész. Ráadásul Győzike üvölt, bunkó, és nem bír normálisan beszélni, hihetetlenül sokat költ marhaságokra meg olyan utazásokra, amiket igen gazdag emberek se biztos, hogy megengedhetnének maguknak, például elment Jamaicára nyáron, vagy a kislányát elvitte Finnországba a Téalapóhoz, mert miért is ne... Eközben tényleg mindenütt csak azt mutatta, hogy parasztul viselkedik, és az egész cigányságot lejáratta, akik közül sokan ezt szerintem fel se fogták. A magyarokat meg valószínűleg idegesítette, hogy hiába dolgoznak egész nap, soha nem fognak olyan jó körülmények közt élni, mint Győzike, aki ráadásul rengeteg pénzt is kapott fizetségként a műsorért, és így még több mindenre költhetett még többet. Ráadásul, gondolom, az is zavarhatta az embereket, hogy külföldön milyen képet festett Magyarországról. Nem tudom, hogy miért kellett egyáltalán műsoridőt adni neki, amikor ezzel tényleg csak ártott a cigányságnak, mert sokan mondhatták, hogy a cigány az csak cigány marad, hiába van szép ruhája meg pénze. De sajnos ma úgy látszik, ez a divat, holott mutathattak volna néhány olyan vállalkozót is, akik direkt romákat alkalmaznak, hogy legyen munkájuk. De azok valószínűleg nem balhéztak volna a tévében eleget. Meg persze mutogatják, hogy a romák hogy balhéznak össze a rendőrökkel, amit persze be kell mutatni, de megint és megint és megint bemutatva előbb vagy utóbb tényleg általánosítani fog mindenki. Nekem is van olyan barátom, aki szokta szidni a cigányokat elég keményen, mégis barátok vagyunk, mert ő tudja, hogy én és a szüleim nem ilyenek vagyunk. Én meg azt, hogy nem kollektíven gondolja az egész cigányságra, amikor kifakad. Egyébként őt már többször kirabolták az utcán, ezért érthető is, hogy nagyon elfogult ebben a kérdésben.

Remélem, nem sértelek meg, de szerinted van olyan, hogy cigánybűnözés? Egyáltalán mit szólna ehhez a kifejezéshez?

Ez szerintem egy kriminológiai szakszó, és igen, van cigánybűnözés. Nem jó, de van. Én úgy gondolom, hogy vannak olyan bűncselekmények, amiket cigányok követnek el inkább. De ahogyan azt már mondtam, fontos látni az okokat, hogy vajon miért választják a bűnözést. Ahogyan biztos, hogy vannak olyanok, akik kenyeret lopnak a boltból,

ami megélhetési bűnözés. De mondjuk a pénzbehajtás, zsarolás, védelmi pénz szedése már nem tartozik bele ebbe a körbe. Cigánybűnözés szerintem van. Ahogyan vannak cigány bűnözők, de biztos vannak kínai bűnözők vagy magyar bűnözők is. Olvastam erről egy cikkét az egyik oktatómnak, aki szerint van ilyen kategória, ahogyan a felekezeti hovatartozásra is rákérdezhetnének, és lehet, hogy kiderülne, hogy van katolikus bűnözés vagy református is. Szerintem nem kéne ebből problémát csinálni, és sajnálatos, hogy a névvel, nem pedig a jelenség kezelésével foglalkoznak.

Mit jelent számodra cigánynak lenni?

Erre a kérdésre most így... nem tudok válaszolni... Talán az eddigi válaszaimban már kaphattál erről képet... Tényleg nem tudom, mit mondhatnék erre, inkább egy másik kérdést tegyél fel, ha lehetne...

Mik a terveid a jövődre nézve?

Még van legalább két évem a jogon, azt elvégzem, utána nem tudom még, hogy hova fogok kerülni. Nagyon érdekel a büntetőjog, de nem tudnék bűnelkövetőket védeni, inkább számon kérném őket, és persze pártatlanul. Aztán ha mégsem a büntetőjogra szakosodom, akkor szívesen lennék jogtanácsos egy cégnél. A politika viszont egyelőre egyáltalán nem vonz, én nem akarok cigány pártban szerepelni vagy a cigány képviselő lenni egyik pártban sem. A mai politikai pártok között nem is tudom, hogy van-e, amelyiket támogatnám. Esetleg a jelenleg parlamenten kívüli pártok közül a környezetvédők szimpatikusak... Csak azért hoztam fel a politikát, mert rengeteg jogászból lesz politikus. Még nem tudom, nincsen konkrét és határozott ötletem...

Ha lesz gyereked, vajon fontosnak fogod érezni, hogy legyen cigány tudata, ismerje a cigány kultúrát, a nyelvjárásokat?

Igen, ha lesz gyerekem, biztos nem fogom titkolni előle a származásomat, sőt szeretném megtanítani neki a nyelvet. A kultúrával már gondban leszek, mert hát mit sorolunk ide? Az egyik radikális honlapon láttam egy érdekes felhívást: A cigányzene hungarikum, a cigánybűnözés ne

legyen az! Hát én nagyon szívesen megtanítanám a cigány zenére, de mint mondtam, nem tudok zenélni, esetleg megmutatom neki az igényes cigány előadókat, de véletlenül sem az olyanokat, akiket a kereskedelmi rádiókban játszanak, mert egyrésztől ők nem cigányul vagy csak részben cigányul énekelnek, másrésztől pedig igénytelennek tartom a zenéjüket. De majd én is igyekszek cigány meséket, verseket találni, hogy azokat is ismerje, de szeretném, ha minél jobban integrálódna. Ezért már valószínűleg bölcsődébe is jártni fogom, és remélem, sikerül eljuttatnom addig, hogy majd ő is diplomázhasson valamiből, amit szeretne tanulni meg érdekl. Egyébként én két gyereket szeretnék majd nevelni, mivel nekem nem volt testvérem, és így sokat játszottam egyedül. Akinek meg volt a barátai között, azokat mindig irigyeltem kicsiként, hogy otthon is van kivel játszaniuk...

Végezetül: szeretnél még valamit elmondani?

Csak még annyit talán, hogy könnyű a pesti aszfalton, a plázák fényében sétálni, és a parlamentben ülve osztani az észt a szegény cigányokról, meg arról, hogy a magyarok elnyomják őket. Szerintem a képviselők nagy többsége még nem is járt cigánytelepen, nem beszélgetett még olyan cigánnyal, aki segélyből él, és nem is érti a problémájukat. Az elég jellemző, hogy aki egyszer onnan kitört, az soha nem akar oda visszakerülni, és ha tudja, még le is tagadja azt, hogy honnan jött. Ahhoz, hogy valaki megértse a problémáikat, oda kell menni, és szembesülni kell velük! És meg kéne tanítani a cigányokat arra, hogy gondoskodjanak magukról, de ne úgy, hogy bűnöznek meg tengődnek a segélyen, hanem úgy, hogy taníttassák a gyerekeiket, hogy próbáljanak meg munkát szerezni, és próbáljanak úgy élni, ahogyan a magyarok, ahogyan a többség. Ha ők is próbálnának úgy bizonyítani, mint a szüleim, mint én vagy még azért elég sok roma, akkor talán nem lenne ellenségeskedés feléjük. A cigány szervezetek élére pedig olyan vezetők kellenének, akik tenni és nem pénzt elcsalni szeretnék, és nemcsak a saját hasznukat lesik, hanem tényleg tesznek a cigányokért! Ugyanakkor pedig a társadalom részéről kéne egy nagyobb fokú tolerancia... Ami persze nem lehet parttalan, és számon kell kérni a cigányságon, hogy mit tett meg saját

magáért, amikor a lehetőségeket biztosították számára. Szerintem a szűk családom és én jó példák lehetnénk, hogy lehet boldogulni cigányként, és lehet boldogulni, ha az ember hajlandó érte tenni is valamit, s nem csak várja, hogy jobb legyen. Persze ehhez az kell, hogy az ember elszánja magát, és tegyen a célért. Erre pedig ugyanúgy fel kellene készíteni a cigányokat, mint arra, hogy osszák be a pénzüket vagy taníttassák a gyerekeiket. Nem vagyok rá büszke, hogy cigánynak születtem, de elfogadom. Bárkinek bevallom, de jobb szeretnék magyar lenni, főleg azért, mert bármit tesz is az ember egy kis elismerésért, az általánosításokból összeálló képen nehezen tud változtatni. Ez pedig szerintem ma az igyekvő cigányokat sújtja a leginkább Magyarországon, akik már talán nem is akarnak cigányok lenni, de magyarok sem lehetnek. Tulajdonképpen a két csoport közé szorulva élnek – és élünk mi is, én meg a szüleim. Azt hiszem, talán ennyi lett volna... Más már nem hiszem, hogy eszembe jut...

* * *

Az interjút itt fejeztük be 2009. május 23-án. Kikapcsoltam a diktafont, és még egy jó órát beszélgettünk mindenről, ami interjúalanyom eszébe vagy az én eszembe jutott. Nagyon örültem neki, hogy ilyen őszintén feltárta, hogy ő hogyan gondolkodik a helyzetéről. Ezt neki is megmondtam. Ő pedig köszönte, hogy részt vehetett ebben az interjúban.

A beszélgetés nyomán sok kérdés felötlött bennem, és azóta is sokat gondolkodom a hallottakon. Egyetlen ember sorsa tárult fel előttünk, de e két malomkő között őrlődő roma fiatalember és szülei vajon nem egy egész típust: a hagyományos cigány létből nagy erőfeszítéssel és sok munkával kilábalni akaró romákat képviselik-e? Vajon ők, a kiemelkedni vágyók kapnak-e elég segítséget és erkölcsi támogatást a médiától és a többségi társadalomtól (az intézményektől és a magánemberektől egyaránt)? Nem elgondolkodtató-e, hogy a romaproblematikáról a legkülönbözőbb módon gondolkodó emberek szinte mind találának a fiatalember szövegében olyan mondatokat, amelyekkel mélységesen egyetértenek, és olyanokat, amelyeket elutasítanak? Nem azt jelzi-e ez, hogy a társadalmi valóság sokkal színesebb és bonyolultabb

szöveget, mint amilyennek az egymással szembeszegülő ideologikus látásmódok képviselői látják vagy látni akarják? Ha e nyilatkozat sokféle elemből építkező, mégis koherens értékrendűvé összeálló életvilágát ütköztetjük egyrészt a többségi társadalom masszív előítéletességével, másrészt kevesek doktriner és vérszegény „PC szemléletével”, az ideológiák vezérelte válaszok rendre csőlátónak bizonyulnak, és kicsorbulnak a valóság élén...

Az identitás szempontjából is hasonló a helyzet: interjúalanyom inkább magyar akar lenni, de ápolja cigány identitását és nyelvét: két cigány nyelvjárást ismer. (És mellette két világnyelvet is!) Gyerekeit is be akarja majd vezetni a cigány kultúrába, vagyis nem hagyja el cigány identitását, mégis integrálódni akar: cigányok életmódjának a civilizációval és a becsületes munkával össze nem egyeztethető elemeit szinte a rasszizmustól kölcsönzött szófordulatokkal ostorozza. Vajon támogatnunk kellene abban, hogy még jobban magyarrá váljon, vagy „békén kellene hagyni”, hogy továbbfejlessze saját (kettős) identitását, amellyel eddig is boldogult? Van-e jó válasz ezekre – és a többi kérdésre? És ha eltökélten igent mondunk, vajon jó irányba haladunk-e a hiteles válaszok megtalálásához?

Egy dolog biztosnak látszik: a nemcsak anyagilag, hanem életvitelben és erkölcsileg is felemelkedni vágyó romák rétegére sokkal nagyobb tudományos és társadalmi figyelmet kellene fordítanunk. Ők jelenthetik a jövő zálogát, az ő példájuk válhatna a roma–magyar megbékélés és termékeny együttműködés modelljévé.

Gulyás Attila

„De azt mégse várhatja senki, hogy majd egyszer felemel minket valami varázslat!”*

INTERJÚ EGY EGYETEMI HALLGATÓVAL

Interjúalanyom húszéves fiatalember, aki Vas megyében, egy Kőrmendhez közeli kis településen él. Egyetemen tanul településfejlesztést, és eddig sikerrel vette a nem könnyű tanulmányi akadályokat. Ezenfelül cigány, amit nem leplez – bár elmondása szerint nem is tudná leplezni –, és egyáltalán nem is szegény, mert szülőfalujában sincs ebből semmilyen kára, sem neki, sem a családjának, és az egyetemi városban sincs ezzel problémája.

A 2011/12-es tanulmányi év tavaszi szemeszterében ismerkedtünk meg, ez volt az alapja annak, hogy vele készítsem ezt az interjút.

Kérlek, mesélj egy kicsit magadról!

No, ilyet sem kértek még tőlem! Hát először is 1992-ben születtem egy Kőrmendhez közeli kis faluban. Egyetlen testvérem van, a bátyám. Óvodába a szomszédos faluba jártam, aztán Kőrmendre általános iskolába és középiskolába is, és most Sz.-en tanulhatok földrajz szakon. Visszahúzódtó gyerek voltam – ha jól emlékszem –, és igazán csak a középiskolás éveim során kezdtem úgymond kinyílni. Aztán az újnak számító városi légkör megszokásához ismét egy kis időre volt szükségem. Apu és anyu is a városban dolgozik, apu a kuplunggyárban, anyu pedig egy varrodában. Bátyám ugyanott dolgozik, ahol apu, mivel szakmunkást végzett, és utána nem akart már tovább tanulni. Nekem viszonylag jó eredményeim voltak a suliban, ezért anyuék nagyon szerették volna, ha megpróbállok tovább tanulni, mert erősen hittek abban, hogy meg tudom állni a helyem a sz.-i főiskolán, ami ma már ugye egyetemi központ.

* Az interjú egyetemi szemináriumra készült 2012 őszén, és e kötetben jelenik meg először.

Családom régóta él már a szülőfalumban, mert apu és anyu szüleinek a szülei telepedtek le azon a környéken, de hogy ők honnan is jöttek pontosan, azt nem tudom, mert szüleimmel erről nem nagyon szoktunk beszélgetni.

A nagyszüleidet ismerted?

Nem. Pontosabban nem mindet. Anyai nagyszüleim még élt, amikor kicsi voltam, olyan három-öt éves korom körül. Rőla még vannak homályos emlékeim. Az apai nagyapám már rég meghalt akkoriban. Nálunk ez az egész családi vonal – főképpen apai ágon – nagyon homályos, szüleim sem nagyon meséltek rőluk...

Mivel foglalkoztak?

Mindkét ágon földmővesek voltak. Anyai nagyszüleim a hatvanas években a téesztől kaptak valamit, meg volt két hold saját földjők. Mi, gyerekek annak idején nyaranta egy-másfél hónapot voltunk ott nyaralni. Űgy hallottam, az ötvenes években volt is valami kulákság rájuk verve, vagy legalábbis annak lettek beállítva... Ha jól tudom, a nagyapám apja talán bírő vagy mondjuk inkább, tekintélyes ember volt a faluban, akitől a helybéli cigányok – főleg a rokonság – gyakran kértek tanácsot, ha vitás őgyők támadt...

Akkor jómódőak voltak...

Talán igen... De amikor én odajártam mint unoka, már szegényes volt a környezet, de azért volt ott mindig ennivaló. Előg szőkősen éltek, tehát számolgatni kellett a pénzt, de azért volt az udvarban tyők, kacsa stb. Azonban sosem panaszkodtak, megelégedtek azzal, amijők volt, sőt még talán büszkék is voltak arra, hogy sosem kellett segítségért folyamodniuk!

Ezzel arra célzol, hogy nem volt szőkségők segélyre?

Ők sem és szőleim sem folyamodtak soha segélyért! Jől tudom, hogy az országban szeretnek általánosítani, amikor cigányoznak, vagy ha egyáltalán alkalom van cigányozni. Megmondom őszintén, sokszor nem tudom hova tenni ezt a helyzetet. Ott volt az a Cozma-őgy, meg kele-

ten az a sok gyilkosság, mintha hajtóvadászat, hadjárat indult volna a fajtám ellen... És ezt átélni, megélni nehéz volt abból a szempontból, hogy bár semmi közöm nem volt ezekhez a dolgokhoz, mégis félttem picit, hogy esetleg rám is kihatással lesz ez az egész, hogy esetleg nekem is beszólogatnak hébe-hóba valami rasszista megjegyzést. Addig sosem éreztem, hogy félnem kellene, mert cigány vagyok, de akkor – őszintén mondom – megijedtem...

Éltél át életed egyéb szakaszaiban atrocitást, ami diszkriminációból vagy rasszista viselkedésből fakadt?

Az az igazság, hogy a különböző iskolákban sosem voltam én az osztály mintagyereke, akit büszkén mutogattak volna, mint valami nemzeti kincset, de azt hiszem, hálás lehetek a Jóistennek, hogy nem volt részem különösebb megaláztatásban vagy diszkriminációban. Engem eddig mindenhol elfogadtak olyannak, amilyen vagyok, mert nem is adtam okot arra, hogy olyat feltételezzenek rólam, ami nem vagyok. Persze mindig voltak, sőt most is vannak olyan poénkodások a szakomon, csoporttársaim körében, melyekre más cigány lehet, hogy bicskanyitogatással válaszolna, de én ehelyett mosolygok ezeken a hecceléseken, mert tudom, hogy nem gondolják véresen komolyan.

Mondanál egy példát erre?

Például mikor belépek reggel a terembe, óra előtt mutogatja egyik haverom a másiknak, hogy milyen szép csillivilli tollat kapott az apjától – aminek nem melleleg fémes a külseje, olyan rézszínű –, és mihelyst engem meglátnak, rögtön kezdődik a poénkodás, hogy „nem eladó ócskavas”, úgyhogy ne tegyek ajánlatot érte... No, én ezen jót röhögök, és annyit mondok neki: „Te hülye vagy!” És azért mondom ezt, mert ismerem, tudom, hogy hülyeségből mondta, mert míg nem ismerkedtünk össze a csoporton belül, addig egyáltalán nem volt ilyen, hanem inkább távolsgártartóak voltunk egymással. De hát ez ilyenkor talán normális...

Vannak cigány barátaid?

Persze, hát otthon és a környező településeken még az óvoda meg inkább az általános iskola révén jó pár olyan gyerekkel összehaverkodtam, akikkel később szoros barátság alakult ki. Ezek között éppúgy vannak cigányok is, mint nem cigányok. Együtt nőttünk fel úgy, hogy egyikünk sem végezte börtönben vagy javítóintézetben, tehát azt mondhatom, hogy szüleink által jól voltunk fogva. Ez most lehet, hogy a te fülednek furcsán hangzik, de kellő fegyelmezést és szigort kaptunk – az elemi iskolában és otthon egyaránt. Persze rosszcsontok voltunk, mert sok gyerekes csínyt kipróbáltunk, de nagy bajt sosem okoztunk senkinek...

De a város meg az egyetem már más világ, mert itt még senkit sem mondhatok a barátomnak, inkább haverjaim vannak. Én érzelmi kötődés alapján különbséget teszek barát és haver között. Viszont a különböző bulik remek alkalmak az ismerkedésre, mert a suliban mindenki csak rohan, vagy az órára, vagy az óráról... Én szeretek ismerkedni, és szerencsére nem ütközöm falakba csak azért, mert cigány vagyok.

Szerinted melyik a helyes vagy legalábbis a szimpatikusabb: ha azt mondom, hogy cigány, vagy azt mondom, hogy roma?

Jaj, ez a kérdés... Ez olyan dolog a cigányok között, hogy ahány ház, annyi szokás... Egyesek kikérik maguknak, hogy cigányok, mások meg azt, hogy romák. Nekem a roma olyan finomkodónak tűnik, tehát részemről teljesen rendben van a cigány kifejezés. De én inkább azt mondanám, hogy magyar cigány, aki nagyon szereti a muzsikát...

Mit tartasz a legfontosabbnak az életedben?

Most a tanulást. Egyértelműen. Csodálatos érzés lenne diplomát szerezni úgy, hogy manapság elvileg ugye szórják a diplomákat boldogboldogtalannak, de azért ezeknek az embereknek a nagy részét nem a cigányok alkotják. Én azt szeretném, hogy anyuék büszkéké lehessenek rám! Aztán elhelyezkedni településfejlesztőként, stabil munkát találni... Tudom, nagy dolog, és meglehetősen ritka a cigányok körében, ha valakinek diplomája, stabil, jól fizető állása és családja is van. De ezért harcolok, ez a célom!

És az életutad szempontjából?

Hát jó lenne a végén azt mondani, a kaszás érkezése előtt, hogy na, ezért érdemes volt megszületni! Persze mindenki egy szép, keretbe zárt, élhető életről álmodozik, de ez sajnos nem mindenkinek adatik meg. A cigányság hányatott sorsú kisebbsége Magyarországnak. De azt mégse várhatja senki, hogy majd egyszer felemel minket valami varázslat! Magad uram, ha szolgád nincs! Ki kell törni, és megpróbálni tisztességes életet élni, mert csak így élhetünk együtt a többséggel.

A roma kultúrát sokan nem a munkával azonosítják...

A cigány kultúra nem a bűnöző, elhanyagolt életmódot jelenti, meg az összes létező emberi negatívumot, amit a romákra kívülről sokan rá akarnak húzni. A cigány kultúra az irodalmunkat, zenénket, népdalainkat, meséinket, táncunkat, hitvilágunkat öleli fel. A nyomor szülte életmód nem a roma kultúra része, az sokkal inkább a szegénység kultúrája, mindenhol a világon hasonló...

A cigányoknak olyan közösséget kell létrehozniuk, amely az elkövetkező száz évben életképes lesz. Nekik nincs példaképük, nem tudják, honnan hová tartanak. Nem tudják meghatározni a célt, sem a cél tartalmát, míg például a zsidóknál erősek azok az alapvető vallási értékek, szokások, amelyeknek rendkívüli közösségerősítő ereje van a mai napig. Ilyen például a szombat, ami a családdal, Istennel, embertársainkkal való kapcsolatokat erősíti.

Nem vagyunk képesek közösségben gondolkodni, s e nélkül arra sem vagyunk képesek, hogy az érdekeinket képviseljük. A széthúzás, megosztottság máshol nem ilyen nagy.

Szerinted fontos vállalni a származást?

Igen, én eddig is magyar cigánynak vallottam magam. Ez kettős identitás: Magyarországon születtem, ideköt a magyar nyelv és kultúra, de a vér szerinti származásom cigány. Apámat, anyámat tagadnám meg, ha ezt letagadnám, és ez valamiféle átkot is hozna rám!

Nálatok milyen a falu összetétele, és milyen a viszony cigányok és nem cigányok között?

Több a nem cigány lakos, mint a cigány, de a különbség elenyésző. A kapcsolat pedig teljesen harmonikus, mivel már hosszú évtizedekre nyúlik vissza ez az együttélés. Egyikünk sincs a másiknak az útjában, hiszen dolgos emberek alkotják a falu lakosságát. Bizonyos szakmákat illetően a cigányok között éppúgy találhatók szakemberek, mint a nem cigányok között, bár jobbára az agrárból tartja el magát a falu. De itt újfent megemlíthetem a szüleimet, akik ugyebár városban dolgoznak, ugyanakkor háztáji kertgazdasággal is foglalkoznak, mert a szükséges zöldséget, gyümölcsöt magunk termesztjük.

Beszéled valamelyik cigány nyelvjárást?

A lovárit kissé töröm, folyékonyan nem tudom beszélni, mert csak egy-két mondat szerkezetet tanultam el a mamától még anno, de a szüleim sem nagyon beszélnek. Mindenesetre biztos nem válna káromra, ha folyékonyan tudnám beszélni, de valahogy nem érzem szükségességét.

A cigány kultúrát illetően tehát nem tartod olyan fontosnak a nyelvet?

Kétségtelen, hogy minden kultúra alapja a nyelv. Említettem, hogy cigányságomat sosem fogom letagadni vagy megtagadni, de én az elsődleges nyelvemnek a magyart tekintem. Nálunk a zenének volt nagy hagyománya, mivel családunk felmenői is imádtak muzsikálni, és ez a mi genetikai rendszerünkbe is bele lett kódolva. A különböző ünnepeken úgy mulatunk, hogy muzsikálunk az egész baráti körünkkel együtt. Névnap, születésnap, húsvét, pünkösöd stb. alkalmával mindig nagy ünnepeket rendezünk.

Ha lesz gyermeked, milyen szellemben fogod nevelni?

Olyan szellemben próbálom meg nevelni, amilyenben engem is neveltek. Természetesen a cigányságát ő sem tudja majd letagadni, mert nem is lehet, sőt nem is szabad. De azt hiszem, jobban belegondolva én már egy olyan generáció tagja vagyok, amely úgy nevelődött, hogy

inkább magyar, mintsem cigány szellemben. Erre most így a nyelvjárás miatt jöttem rá, mert én ugye nem tudok folyékonyan lováriul, sőt cigány népmeséket, verseket sem tudok nagyon. Az egyetlen dolog, amit továbbadhatnék majd neki vagy nekik, az a muzsika. Viszont a cigány kultúra meg nem csak muzsikából áll. Mindenesetre egyáltalán nem lesz könnyű elmagyarázni a gyermekemnek, hogy magyar cigányként mivel vagyunk másabbak a magyaroknál.

* * *

Itt kikapcsoltam a diktafont, és még egy kis ideig jó hangulatban elbeszélgettünk arról, hogy miként veszi a tanulmányi akadályokat. Örültem, hogy őszintén reagált a kérdéseimre, mert minden bizonnyal még hosszú ideig kényes lesz ez a téma mindenki számára, aki ebben az országban él és mozog...

Ami egy kicsit meglepett, az interjúalanyomnak a cigány kultúrához, azon belül is a nyelvhez fűződő viszonya. Azonban az általa elmondottak alapján megértettem, hogy ő már egy olyan integrációs nevelést kapott, mely inkább volt magyar, mint cigány. Így alakult ki kettős, „magyar cigány” identitása, amelyet időnként beárnyékol a diszkriminációtól való félelem. (Főllehet elmondása szerint eddig nem érte komolyabb atrocitás a cigányságért.) Viszont amikor a zenéről és az ahhoz fűződő kapcsolatáról beszélt, különleges csillogást láttam a szemében, és ezt nagyon jóleső érzés volt megtapasztalni.

Összességében elmondható, hogy interjúalanyom a közhiedelem szerves részét képező – általánosító és előítéletes – „dologtalan”, „ingyenélő” cigány karaktertől teljesen eltérő roma családból származik, ahol büszkék voltak arra, hogy önerőből boldogulnak, és ahol azt tanulta, hogy az emberi érték-mérő eszköz a munka, valamint az iskolázottság.

Sütő Dániel

„Nagyon tetszik az embereknek, hogy közvetítjük a család erejét”*

INTERJÚ EGY RENDHAGYÓ CIGÁNY ZENÉSSZEL

Interjúalanyomat, egy huszonegy éves félcigány fiatalembert egy budapesti katolikus gimnáziumból, illetve egy cigány világzenei együttesből ismerem. A telefonban elmondtam neki, hogy egyetemi feladatként mélyinterjút szeretnék készíteni vele, amit megtiszteltetésnek tartott. Az egyeztetést találkozás követte, melyen örömmel vettem tudomásul lelkes hozzáállását. Röviden válaszoltam, hogy miről szeretnék beszélgetni vele, majd megkértem, hogy meséljen az életéről. Természetesnek tartotta a cigányság iránti érdeklődésemet; zenész lévén meglehetősen rutinos interjúadóval volt dolgom. Körülbelül másfél órát beszélgettünk. Abban egyeztünk meg, hogy a nem cigányokra a „magyar” szót használjuk.

Arra szeretnék megkérni, hogy meséld el az életedet.

Budapesten születtem 1991-ben, vegyes házasságból. Édesanyám teljes mértékben cigány származású, apukám magyar. Hát ebből egy nagyon kicsi vita volt a családban, de csak apukám családja részéről... Szóval anyukám családja nagyon jól fogadta a viszonyt. Apukámnak az édesapjával nem nagyon volt jó a viszonya. Sajnos „rendesen” ivott, emiatt a családi légkör sem volt az a minta, szóval az anyukájával volt csak kapcsolata, ha lehet így mondani. Anyukám normális családban nőtt fel, apuka-anyuka együtt él a mai napig. Apukám igazából talán emiatt kezdett el érdeklődni a cigányság iránt, mert otthon nem kapta meg ezt a családi melegséget, és szerintem – meg hát tőle is ezt hallottam többször – ezt a melegséget kereste, és a cigányoknál találta meg. Elment ismerősökkel, valahogy bekerült egy cigány körbe, és megtapasztalt egy

* Az interjú egyetemi feladatként készült 2012 őszén.

olyan érzést, amit addig soha. Emiatt beleásta magát a cigány kultúrába, elkezdte megtanulni a nyelvet, a zenét, a dalokat.

Emiatt kezdett cigány táborokba is járni, és segítséget kértek tőle, hogy legyen egy ilyen (hát nem is tudom, hogy ezt hogy hívják) vigyázó. Hogy hívják a táborokban ezeket az embereket, akik vigyáznak a gyerekekre...? Hát ilyen vezető, vagy nem tudom... Tehát kapott egy kis csoportot, vigyázni kellett, programot csinálni, gitározni, tanítani stb. Elég sok tábort csináltak a Balatonon. Az utolsóban egy elég idős társaságot kapott: két év volt a korkülönbség közte és a diákok között. Anyukám pedig ott volt ebben a csoportban... A cigányok úgy kerültek be, hogy volt egy kis szervezet itt, Budapesten, és jó tanulmányi átlaggal lehetett bekerülni, hát majdhogynem ilyen pályázatszerűség volt. Kaptak anyagi támogatást, volt egy heti rendszerességgel megrendezett klub, ahova lejárhattak, beszélhettek: volt egy jó kis közösség... Így került le anyukám a Balatonra, ahol apukám volt az egyik vezető, és már ott a táborban ismerkedtek stb.... Mivel apukám vezető volt, anyukám meg diák, ott nem lehetett semmi komolyabb... Aztán amikor hazajöttek, elkezdődött egy kis kapcsolat, és ennek a gyümölcsei vagyunk én és a húgom. Hát így a szülőkről leginkább ennyit... És még mondtam az elején, hogy nem ment ez olyan könnyen. Az apukám családja még az elején úgy... Volt egy kis súrlódás, de egyébként ez pár éven belül teljesen elsimult. Csak érdekesség, hogy például az anyukám családjában semmi ilyesmi nem volt. Tehát tárt karokkal fogadták apukámat, és rögtön be tudott illeszkedni. Ezután megszületett a húgom is...

Apukámék ekkor már zenéltek. Igen, ezt még nem mondtam. Tehát apukám, amikor kezdett megismerkedni a cigány kultúrával, akkor a katonaságban összehozta a sors egy cigány zenésszel, aki akkor, hát ő is fiatal volt, csak énekelgetett, gitározgatott. Megtalálták a közös hangot édesapámmal, és akkor csináltak egy zenekart. Ez a zenekar már előbb megvolt, mint hogy én megszülettem volna, vagy mint hogy anyukámat megismerte volna. Aztán, miután megszülettünk, folytatódott a zenekar, egyre híresebb lett, egyre jobban felfutott. Mivel mi még kicsik voltunk, anyukám persze otthon maradt velünk, de a próbákra mi is jártunk, ott voltunk koncerteken, tehát lehet úgy mondani, hogy már kicsi korunk óta

benne vagyunk ebben a cigány zenében. Miután mi egy kicsit felnőttünk, tehát nem kellett ránk annyira vigyázni, akkor anyukám betársult ebbe a zenekarba, egyébként a neve R. R., nem tudom, el lehet-e mondani... Ez annyit jelent, hogy cigánykerék. Ennek több oka is van: próbálták szimbolizálni, hogy haladás stb. Fiatalok voltak, nem tudom, mit lehet még ebbe belemagyarázni, de ezt a nevet találták ki. És ebben az az érdekes, hogy például az apukám barátja, akivel megalakították ezt a zenekart, és az ő felesége is benne volt, benne volt apukám, és aztán végül anyukám is beszállt... Tehát már akkor is egy ilyen családias zenekar volt, két házaspár, és akkor valamelyik ismerős, barát, családtag még besegített. Úgyhogy ez a családias, cigányos vonal már akkor is nagyon látszódott.

Közben mi nőttünk... Anyukámék beíratlak egy budai katolikus általános iskolába, ennek talán az az oka, hogy apukámék katolikusok. Anyukám eredetileg református. Ő egyébként vidéken született, Nyíregyháza környékén. Ott nem voltak katolikusok, tehát református lett az egész község. Miután megismerkedtek, rá egy pár évre anyukám áttért a katolikus vallásra. Szóval így elég egyértelmű volt, hogy mi is egy ilyen iskolába járunk, és hogy felvegyük ezt a vallást, és kövessük. Aztán zeneiskolába is jártunk a húgommal, én kilenc évig, a húgom nyolc évig. Gitározunk. Mondtam az előbb, hogy kiskorunk óta benne vagyunk ebben a témában, mi is beszálltunk ebbe a zenekarba. Ez persze együtt járt azzal, hogy megszűnt az R. R., és létrejött a mostani együttesünk.¹ Ennek az a lényege, hogy kimondottan családi zenekar, szülők és gyerekek alkotják. Néha, hogyha szükség van rá, akkor vendégzenészekkel kiegészítjük a műsort, de az alapvető koncepció az, hogy csak négyen vagyunk a színpadon. Ezzel a zenekarral már elég színes a múltunk. Nem is tudom, körülbelül hét-nyolc éve működik, hála Istennek, és reméljük, még jó sokáig! Kaptunk sok visszajelzést mindenféle szempontból. Ami pozitív, hogy nagyon tetszik az embereknek, hogy közvetítjük a család

¹ Az együttes honlapjáról: „Cigány muzsika, határok nélkül – dallamaik forrása nem egy tájegység vagy egy roma népcsoport, hanem az európai cigány kulturális és zenei örökség. [...] A cigány zenei örökség távoli múltban rejtőző közös eredete nyomán a mai korhoz és tudáshoz igazítva egyesítik újra a különböző roma stílusokat.” – *A szerk.*

erejét. Ez is egyébként a zenekar koncepciója, hogy ezt megmutassuk a modern társadalomban, ahol már sajnos annyira nem jellemző, hogy egy család összetartson. Ennek persze sok oka van: az anyuka dolgozik, nincs idő a családot összefogni, de mi ezt próbáljuk megmutatni, hogy ez mennyire fontos. [...] Ami még tetszik az embereknek, hogy ez egy vegyes házasság, tehát az együttélést is szimbolizálja, hogy cigányok és nem cigányok mennyire jól ki tudnak jönni egymással.

Ami ezt a témát illeti, sokan kérdezik, hogy én és a húgom minek valljuk magunkat, inkább cigánynak vagy inkább magyarnak. Ez igazából nagyon bonyolult, de egyben nagyon egyszerű kérdés, mert hát egyértelműen magyarok vagyunk. Magyarországon élnek más kisebbségek is, de azonfelül ezek mind magyarok. Szóval tartják a kultúrát, akár melyik kisebbségről van is szó, de alapvetően szerintem minden cigány magyarnak érzi magát, szóval én is... Persze szeretem a kultúránkat, ami egy kiegészítés egyébként. Mi így fogjuk fel, hogy azonfelül, hogy magyarok vagyunk, van egy kis extra, és ezt szeretjük is kihasználni, ez működik a zenekarban is.

Ugyanabban az iskolában végezted el a gimnáziumot is?

[...] Az általános iskola nyolc évét sikerült ott eltöltenem, aztán amikor gimnáziumba kerültünk, hát akkoriban nem vettem túl komolyan a tanulást, úgyhogy nekem nehéznek bizonyult az ottani kilencedik, ezért iskolát váltottam. [...] A húgom, ő nagyon szorgalmas és kitartó lány volt – most is az egyébként –, ő ott is érettségizett le. Aztán érettségi után én jelentkeztem az ELTE BTK magyar szakára. Sikerült is, úgyhogy idén másodéves vagyok. Ami a jövőt illeti: igazából nem tervezem, hogy komolyabban ezzel foglalkozzak. Ez is – úgy gondolom –, hogy kapcsolódik az előző témához, szóval, hogy én magyarnak vallom magam, amellett, hogy cigány vagyok. Ez a kettő együtt jár nálam. És mivel a cigány kultúrát már elég jól ismerem, úgy logikus, hogy jobban belemenjek egy kicsit most a magyar részbe. Amellett, hogy nem szeretnék tanár lenni utána, vagy ilyesmi, mert nem vagyok az az alkat. Még nem tudom, hogy mit fogok csinálni. Valószínűleg lesz egy második szakom, még nem tudom, melyik. A zenekart, azt persze folytatjuk.

Ha a jövődre gondolsz a megélhetés szempontjából, a zenélés az első számú?

Nem. Sajnos a zenei pályát nem lehet első számúként definiálni. Nem mondom, hogy Magyarországon, mert a világon szinte sehol. Ahhoz nagyon nagy szerencse kell, hogy valaki a zenélésből tudjon élni, vagy pedig nagyon nagy kompromisszumokat kell, hogy kössön, amiket nem biztos, hogy meg akar tenni. Mi inkább úgy fogjuk fel, hogy ez a zenekar egy második dolog, egy kiegészítés, a jövedelemben, mindenben. Tehát nagyon szeretjük csinálni, de ebből nem lehet megélni.

A szüleid mivel foglalkoznak?

Anyukám háztartásbeli, apukám pedig szerkesztő-riporter [*elmondja, hogy melyik médiumban*] már nagyon régóta, 12-13 éve biztosan. Tehát ő sem tudja megengedni magának azt, hogy csak erre hagyatkozzon [*a zenélésre*]. Már volt rá egy-két kísérletük, de az volt a tapasztalat, hogy akkora kompromisszumokat kellett volna megengedni, amiket nem szerettek volna: mi ragaszkodunk a hagyományos vonalak megtartásához. Amellett persze a saját újításainkat is beleviszük a zenénkbe, de ezt mi döntjük el, és a mi ízlésünk szerint történik, nem pedig akár egy kiadó, akár egy menedzsment döntése által...

Szeretitek ezt csinálni a húgoddal? Erről mesélnél?

Persze, persze! Hát ezt másképp nem lehetne, kényszerből vagy akár családi elvárásból csinálni ezt az egészet... Muszáj, hogy meglegyen bennünk ez a saját akarát. Nagyon szeretjük csinálni, mondom, már egy nyolc-kilenc éve megy ez a zenekar, és tök jó tapasztalatokat szereztünk ez idő alatt. Meg igazából nincs semmilyen hátránya, amiről tudnék beszélni. Ez egy családi zenekar, tehát hogyha koncertre megyünk, külföldre megyünk, az egy utazás, egy nyaralás, egy szórakozás. Mivel csak négyen alkotjuk a magját a zenekarnak, ezért a próbák is otthon zajlanak, teljesen családi hangulatban. Tehát ebből semmilyen problémánk nincs, se a húgomnak, se nekem. Az iskolával is össze tudjuk egyeztetni, [...] a koncerteket is úgy vállaljuk, hogy legyen időnk mindenre: tanulásra, munkára, szabadidőre is akár. És tényleg, ezt szeretetből csináljuk.

Egy héten mennyi időt vesz igénybe a zenélés?

Hát azért ez nagyon változó. Már van egy kialakult műsorunk, egy kialakult rendszerünk, ami a műsorunknak mondjuk az erős nyolcvan százalékát teszi ki. Amellett persze folyamatosan újul és folyamatosan bővül. Nyilván ezekre kell időt szánni, hogy begyakoroljuk stb. Egy olyan heti... igazából nem is tudok pontosan mit mondani, mert ez nem így működik nálunk, mint akár egy másik zenekarnál, hogy minden szerdán vagy minden kedden stb. rendszeresen van próba, hanem amikor van ötlet, amikor van idő, amikor van hangulat, akkor... Még ha nem is kell, akkor is zenélünk, tehát úgy értem, hogyha nincsen rá szükség, akkor is...

Mit szólnak ehhez a szomszédok?

Nagyon hálásak egyébként. Eddig már sok helyen laktunk, és én is úgy gondolnám, hogy ez biztos problémát okoz, de abszolút nem! Idáig mindenhol teljesen jól fogadták ezt az egészet. Például az előző lakásunkban – ami már egy négy-öt éve volt – a próbáknál tényleg rendszeresen kiálltak a gangra, vagy lejöttek, vagy az udvaron nézték, hogy mi folyik itt, és gratuláltak. Szóval nagyon jól fogadták. Egyébként a mostani lakóközösség is teljesen jól tűri ezt az egészet. Amellett egyébként ez nem egy rockzenekar, szóval teljesen akusztikus minden. Két nejlonhúros gitárunk van, és egy *cajon*,² aminek azért hangosítás nélkül nincs akkora hangereje. Ha valaki akar, akkor figyel rá, de ha nem akar, akkor nem. Szóval abszolút nem zavaró.

Sok fellépésetek van?

Hát nyáron azért mondhatni igen, elég sok. De ez abból is adódik szerintem, hogy a fesztiválok, szabadtéri rendezvények időszaka ez. Télen annyira nem jellemző, amellett pedig mi is így irányítjuk az életünket, hogy azért év közben, tehát téli időszakban, tavasszal, ősszel már van munka, van sulis, annyira nincs időnk erre. Úgyhogy a nyár nagyon pörgős mindig, az év többi részében pedig havi egy-kettő koncert van körülbelül.

² Doboszerű ütőhangszer. – *A szerk.*

Mi az még, amit szabadidődben szeretsz csinálni?

Hú, hát igazából zenét hallgatok, tanulok, olvasgatok, de igazából ez fontos, mert a legtöbb újítás, a legtöbb ötlet, ami a zenekarba bekerül, az szabadidős tevékenységként alakul ki. A húgom is nagyon sokat gondolkodik, én is, meg apukám is. Amikor a szabadidőnket töltjük, akkor is folyamatosan jár az agyunk, hogy mit lehetne, mivel lehetne újítani, jobbra tenni az adott műsort. Persze azért szól az életünk másról is, nem csak erről: barátok, család stb.

Kikkel barátkozol inkább? Cigányokkal vagy magyarokkal?

Igazából ez elég összetett, mert az iskolák miatt leginkább magyar származású barátaim vannak. Persze vannak cigányok is, de velük ritkán találkozom, abból adódóan, hogy az iskolában töltöm az életem nyolcvan százalékát. [...]

A barátaidat hívtad már koncertre?

Persze! Minden koncerten öt-tíz ismerős, barát ott van...

Hogy érint téged, hogy cigány gyökereid is vannak?

Ennek nagyon örülök. Mondom, ezt úgy fogjuk fel a húgommal, hogy ez egy plusz. Amellett, hogy teljes mértékben magyarnak érzem magam, van egy kis plusz, hogy cigány is vagyok, ami kiegészíti a magyar kultúrát egy pluszkultúrával, ami ugyanolyan jó, sőt...

Téged mennyire zavar, hogy a magyarok sokszor előítéletesek a cigányokkal szemben?

Ez nagyon összetett kérdés. Természetesen zavar, és jó lenne, ha ez változna, de az a helyzet, hogy ezen nagyon nehéz változtatni, mert már mindkét fél részéről annyira elmérgesedett sajnos ez a kapcsolat, hogy... Nem látom annyira tisztán ennek az egésznek a megoldását... Igazából a zenekarral is ezt próbáljuk üzeni a társadalomnak, mint ahogy mondtam, hogy [...] a cigány kultúra inkább pozitív, mint negatív. Minket egyébként se a zenekarral, se a magánéletben nem ért még negatív hatás. Szóval soha. Sem az iskolában, sem a magánéletben, sem

a zenekarral, szóval erről azért nehéz beszélni, igen, mert hát úgymond a saját bőrömről nem tapasztaltam. Amellett persze nagyon zavar és elszomorít, amiket a hírekben lehet hallani, meg ismerősök által azért hallok történeteket, de valahogy se a húgommal, se velem nem volt még ilyen negatív dolog. Nem tudom, hogy miért. Talán nem forgok olyan körökben, de hát ez sem igaz, mert rengeteg embert például buszon, metrón, utcán ér ilyen hatás. Fura, hogy eddig elkerült, pedig azért szerintem rajtam és a húgomon is látszik, hogy van valami a vérünkben...

Hallottam, hogy van menyasszonyod. Róla mesélnél? Ő is cigány?
Igen. Ő is cigány, az iskolában ismertem meg, a középiskolában. Ő teljes mértékben cigány. Ő is próbált már beszélni a zenekarba, mert jó lett volna, hiszen családi zenekar, és akkor kiegészülne, de sajnos még nem sikerült annyira megtanulnia ezeket a dolgokat. Ez egy kicsit talán jó példa a pozitív sztereotípiára, hogy a cigányoknak a vérükben van akár a tánc, akár a zene. Ez nem igaz. Tehát van, akinek van veleszületett tehetsége, de azért tenni is kell érte. Szóval a cigány táncot vagy a cigány zenéket, a nyelvet azért rendesen meg kell tanulni, nem olyan egyszerű...

Miért fontos, hogy a menyasszonyod bekerüljön a zenekarba?

Mert ez egy családi zenekar, és mi... hát most úgy mondom, hogy mi vagyunk a produkció, tehát a szűk család. Mivel a menyasszonyom... Lehet, hogy ez nem világos. Inkább úgy kezdem, hogy a menyasszonyom már teljesen beilleszkedett a családba, a családjunk része. Kiegészült a családjunk négy főről öt főre, rengeteget tartózkodik nálunk. Úgymond beleolvadt az életünkbe, és emiatt is lenne jó, ha ez a zenekarban is meglátszódná, mert mi mindig azt próbáljuk adni, hogy milyen az életünk, azt próbáljuk megmutatni egy kicsit a színpadon. Ebben benne van, hogy mennyire jó a harmónia, mennyire jó, hogy együtt vagyunk, ez átjön a színpadról, és szeretnénk, hogy teljes mértékben megjelenjen. Amellett persze még annyiból is jó lenne, hogy a zenekarral elég sok a koncert, utazás, egy csomó időt elvesz. Ha nincs benne, akkor egy amerikai turnéra nem tudom elvinni úgy, mint egy plusz főt, tehát akkor addig is távol van a családtól. Ez azért problémás, mert már tényleg

annyira beleolvadt a családba, hogy családtag lett. Ennyiből jó lenne, és már dolgozunk is rajta, hogy ez megváltozzon...

Hány év után jegyezted el?

Jelenleg több mint három és fél éve vagyunk együtt, és két év után volt az eljegyzés. Tehát nem siettük el igazából, de nem is akartuk. Ez úgy jó szerintem, ha már tényleg megismeri az ember a másikat, és nem éri majd meglepetés azután, mert azért ez egy elég komoly döntés. Az én családomban teljesen idegen egy válás. Tehát ha már kiválasztja az ember, akkor legyen olyan, ami egy életre szól.

Tudjátok már, hogy mikor lesz az esküvő?

Az esküvőt illetően... igazából nincs akadálya, szeretjük egymást, de szeretném, hogy akkor legyen, hogyha én tudom finanszírozni. Tehát az egyetemet mindenképpen szeretném elvégezni előtte, még egy munkahely is jó lenne, hogy ne a családot vigyük adósságba emiatt, hanem akkor legyen, ha lesz egy ház, állás stb.

A menyasszonyod mivel foglalkozik?

Ő most tanul, mellette dolgozik diákmunkát, de leginkább tanuló. Idén fog érettségizni, és utána szeretne menni – ha jól tudom – az ELTE-re, óvónőképző szakra.

Arról beszéltek már, hogy hány gyereket szeretnétek?

Hát ezt igazából még nem tudom eldönteni. Ez már sokszor szóba került, valószínűleg kettőt. Lehet, hogy nagyon nagy hatással van rám, hogy a családomban is ez volt: csak két gyerek. De például a nagymamámnak van hét testvére, anyukám mégsem vitte tovább ezt a nagycsaládos ágot. Nekem is valahogy jobban tetszik a kétgyerekes felállás.

Anyukádnak hány testvére van?

Hárman vannak. Már ők is csökkentették, a nagymamám is csökkentette, az anyukám is megállt kettőnél.

Miért csak kettőt szeretnél?

Hát ennyiben már lehet, hogy urbanizálódtunk. Azért a nagycsalád inkább vidéken jellemző. Én nem tudom elképzelni, hogy én azt megvalósítsam. Nekem ez a kettő annyira evidens, hogy... Vagy még az egy, de azért inkább kettő.

Milyen lesz az esküvő?

A katolikus templom biztos pont, és az, hogy cigányos lesz, de annyira nem különbözik szerintem a magyartól. Talán annyi, hogy a cigány esküvő nagyobb létszámú, de más szokásbeli különbség szerintem nincsen, legalábbis én még nem hallottam ilyenről. Egyébként még manapság is így szokott lenni, hogy templomi esküvő, utána összejövetel, dínomdánom. Szerintem nincs olyan lényeges eltérés.

Mennyire gyakorlod a vallást? Mennyire érzed a magadénak?

Amióta eljöttem a Szent Gellért iskolából, azóta sajnos jelentősen visszaesett a katolikus vallás gyakorlása. Ott ez természetes volt: szinte napi rendszerességgel templomba járni, stb. Azért most már nem tudom... Nincs annyira időm erre. De persze magaménak érzem. Abszolút. A vallás gyakorlására pedig több időt kéne szánnom.

A szüleid minden héten járnak templomba?

Hát inkább minden hónapban. A családdal persze én is járok, de úgy mondom, hogy ahhoz képest nagyon visszaesett, ami például a Szent Gellért iskolában volt.

A menyasszonyod is katolikus?

Nem. Ő még nem keresztkedett meg. Megkeresztkedik, és akkor felveszi, de jelenleg még erre sem volt idő. Ez az esküvő előtt biztos, hogy meg fog történni, de még van idő az esküvőig. Majd a közeljövőben...

Van valami cigány étel, amit szoktatok csinálni?

Hát abból van egy jó pár, igen. Ebben a témában én annyira nem vagyok otthon, ezt inkább anyukámtól vagy a húgomtól kellene kérdezni.

Nagyon sok van, amit anyukám is szokott csinálni, például az egyik leg-híresebb talán az a *bodag* nevezetű kenyérféleség. Ezt minden nagyobb lakomához, például székelykáposztához, leveshez szoktuk enni. Sütni kell, pogácsaszerű kenyérféleség. Nem tudom megmondani pontosan, hogy micsoda, de nagyon finom. Az például egy tipikus cigány étel. De az az érdekes, hogy nagyon nagy a párhuzam a cigány és a magyar ételek között. [...] Össze kell egyeztetni a kettőt, abból lesz egy egész.

Élnek még a nagyszüleid?

Az apukám apukája meghalt már, egyébként a többiek igen.

Miben más, amikor a cigány nagyszülőknél vagytok?

Talán egyedül a stílusban. Az anyukám szülei vidéken élnek, négyszáz kilométerre Budapesttől, úgyhogy ha velük találkozunk, az egy kicsit érdekesebb, mivel az apukámról a nagymamámmal napi szinten találkozunk. Ő is budapesti, tehát erősen tartjuk a kapcsolatot. Az anyukámról a nagymamámmal ritkán találkozunk, a távolságból adódóan. Szabolcs megyében, M. faluban laknak.

Ott élnek még rokonaid?

Persze! Ott lakik anyukámnak az összes testvére és az összes gyerekük is. Velük ritkábban találkozunk sajnos, a távolság miatt.

Velük jó a kapcsolatokat?

Persze. Abszolút, és emiatt egy kicsit más, ha velük találkozunk. Mivel ritkábban van, ezért talán jobban élvezzük. Apukám anyukájával is teljesen jó a kapcsolatunk, csak az már olyan megszokott...

Mesélnél a vidéken élő rokonaidról?

Ők annyira nem tartják a cigány kultúrát, a nyelvet nem beszélik, meg ott sajnos nincsen annyira nagy cigány kulturális élet. Szóval egy átlagos vidéki életet élnek. Dolgoznak, a gyerekek tanulnak, és körülbelül ennyi...

Tanultak?

A nagyszüleim nem, az unokatestvéreim most érettségiztek le. Még nem tudom, hogy hová mentek tovább, de valami főiskolára...

Akkor ott is fontos, hogy tanuljanak?

Persze! Nagyon fontos! Hát igen, a szülők azért nem vették komolyan... Meg hát akkoriban nem volt annyira lehetőségük a tanulásra, de a gyerekeknél ez egyértelmű. És tanulnak is. Mindenki. Ott egyébként még jellemzőbb a nagycsalád, tehát összesen nyolc unokatestvérem van, családonként négy. Közülük az idősebbek már leérettségiztek, tovább tanulnak, szóval ez nagyon fontos ott is.

Elkülönülve élnek, vagy magyarokkal együtt?

A faluban nincs kifejezetten cigánytelep, teljesen asszimilálódtak. Együtt élnek igazából, de nem úgy, hogy egy házban, hanem pár utcányira egymástól: igazából az egész falu öt-hat utcából áll, szóval nagyon közel élnek egymáshoz.

Nincsen probléma?

Nem, nem, abszolút nincs! Mindenki ismer mindenkit, teljesen jól kijön a falu egymással. Ebből adódóan nincs cigánytelep sem. Mindenki körülbelül ugyanabban az anyagi helyzetben van, nincsenek eltérések...

Ott a szülők mivel foglalkoznak?

Közmunkák stb. Ott vidéken most annyira nincs munkalehetőség. Ha valami van, akkor azt meg kell csinálni! Egyébként a gyerekek is szoktak segíteni, ha nyáron vagy szabadidejükben el tudják végezni a közmunkákat, akkor abba mindenki besegít.

A cigány nagyszüleid mivel foglalkoztak?

Hú, hát nagyon vegyes munkahelyeik voltak. Cirkuszban is dolgoztak, a vasútnál is, nagyon sok ideig... Hát így ennyi leginkább, amire most emlékszem.

És ott mit csináltak?

A vasútnál a nagypapám, azt hiszem, mozdonyvezető volt, igen, a nagymamám pedig takarító. Mindig egy helyen dolgoztak. A nagypapám mindig egy kicsit jobb állást tudott szerezni, és a nagymamám persze ment, hogy legyenek együtt. Ő általában takarító volt, a nagypapám meg mindig az, ami éppen sikerült.

A cirkusznál mit dolgozott a nagypapád?

Arra sajnos nem emlékszem. Ott dolgozott a nagybátyám meg a nagynéném is. Az a baj, hogy akkor még kicsi voltam, és azóta nem került szóba. Ritkán találkozunk, és ebből adódóan a fontosabb dolgokat meg az aktuális témákat beszéljük meg.

A húgod is egyetemista?

Arab szakra jár, és az nagyon nehéz, sokat kell tanulni, de mint mondtam, ő nagyon szorgalmas és nagyon okos lány, úgyhogy megcsinálja.

Nem is volt kérdés, hogy egyetemre mentek?

Egyértelmű volt mindkettőnk részéről. A szüleink nagyon szerették volna ezt az utat, és ez így valahogy belénk ivódott. Tehát ezért nem volt probléma, vagy hogy akár valamelyikünk dolgozni akarjon az érettségi után.

Majd a gyerekeidet is szeretnéd a zenekarban tudni?

Igen. Ez egy nagy terv, és szerintem meg is lesz valósítva, ezért is mondom, hogy fontos lenne, hogy minél előbb bekerüljön a menyasszonyom is, és ha a húgomnak lesz egy komoly párkapcsolata, akkor persze ő is. Igen, a zenekar folyamatos bővítése tervben van, már a szüleim is mondták, hogy alig várják, hogy az unokákkal legyünk a színpadon! Persze úgy, hogy ők is hozzátesznek, nem csak úgy, hogy feljönnek, és semmi... Tehát ebbe azért sok munkát kell befektetni, de meglesz az eredménye szerintem...

Volt magyar barátnőd is a menyasszonyod előtt?

Nem. De igazából cigány sem. Nekem ő volt az első. Nekem nem volt szempont abszolút, hogy cigány legyen. Egyébként ő sem tartja annyira a cigány kultúrát, a nagyszülei beszéltek még cigányul és tartották a kultúrát, de az ő szülei már abszolút nem. Szóval a menyasszonyomnak nem volt szempont, hogy ő cigány, és hogy tartsa a kultúrát. Szerintem ez egy kapcsolatban annyira nem létszükség. Például az én esetemben, ha nekem ez nagyon fontos, akkor úgyis alkalmazkodni fog valamennyire. Az, hogy cigány vagy magyar, az meg teljesen mindegy volt igazából.

Ti beszélitek valamelyik cigány nyelvet a családban?

Hát apukám teljes mértékben, mi pedig megértjük, tudunk is beszélni, de azért ezt még finomítani kellene, és konkrétan meg kéne tanulni a nyelvet, hogy szabályosan beszéljünk. Anyukám érti, húgom is, de csak nagyon kicsit beszélünk. Az apukám, amikor elkezdett cigány körökben mozogni, akkor megtanulta. Ráadásul nem iskolában, hanem teljesen magától.

Ez a lovári?

Igen, de minden dialektust megért és beszél is valamennyire. Annyira nagy különbségek egyébként nincsenek. Igazából az anyukám családjában sem beszélt cigányul. Náluk is talán az értés megvan, de a beszéd biztos, hogy nem.

Apukád mikor beszél cigányul?

Hát leginkább külföldön. Az a fura, hogy idáig akármilyen országban jártunk – és elég sok helyen voltunk –, a cigányok mindenhol megértették az apukámat.

Otthon nem szokott?

Hát otthon nincs nagyon miértje a dolognak.

Gyerekkorotokban nem beszélt veletek cigányul?

Nem nagyon volt rá lehetősége. Mivel anyukám nem beszélt, ezért nem nagyon tudott kivel beszélni. Persze társaságban, ismerősök, barátok,

akik tudnak, beszéltek, de ott nem töltöttünk annyi időt, hogy ránk ragadjon. Hát meg mi gyerekek voltunk, a gyerekekkel voltunk, a felnőttek máshol voltak, tehát...

És tervezed, hogy megtanulsz?

Hát jó lenne. Csak most még időm nincs rá, mert azért elég bonyolult. Apukám egyébként a diplomájához – nemrég diplomázott – a cigány nyelvet választotta, és annak ellenére, hogy több tíz éve folyamatosan beszél és benne van a témában, mondta, hogy nagyon nehéz volt a nyelv.

Miből diplomázott?

Kultúra, kommunikáció – ami a munkahelyéhez kapcsolódik...

Az anyukádnak mi a végzettsége?

Ő szülőnőként végzett, de nem tanult tovább. Nálunk valahogy ez így alakult, és előre elhatározott szándékkal, hogy apukám dolgozik, anyukám pedig a gyerekekkel és a családdal foglalkozik: fenntartja a tűz melegét.

Tudod, hogy a cigányok melyik csoportjához tartoztok?

Persze. Romungrók vagyunk. [...] A romungró cigányul azt jelenti, hogy magyar cigány. Az oláh-cigány pedig azt jelenti, hát most így csúnyán mondvá, hogy teljes cigány. Az a különbség, hogy a romungrók korábban jöttek be Magyarországra. Ebből adódóan a romungrók már jobban alkalmazkodtak, és jobban beilleszkedtek a társadalomba. Általában ők zenész cigányok stb. [...] Az egyes csoportok között van is egy elég erős súrlódás, nem nagyon szeretik egymást. Persze ez is általánosítás, mert van sok ellentmondó példa, de azért elég erős az elhúzás, főleg házasságoknál ebből azért szokott probléma lenni, ha egy romungró és egy oláh-cigány össze akar házasodni.

A menyasszonyod is romungró?

Igen. Hát nem is tudom most szám alapján megmondani, hogy kik vannak többen, de talán a romungrók többen vannak azért. De egyébként

ránézésre nem mondható meg, hogy ki melyik csoportba tartozik. Ez egy bonyolult téma... Igazából erről apukám tudna többet mesélni, ő jobban benne van ebben.

Neked mint magyarnak, cigánynak és értelmiséginek mi a véleményed arról a problémáról, hogy a cigányok egy része nem tud beilleszkedni?

Igazából abszolút megértem mindkét fél nézőpontját. Amellett most már tényleg eléggé eldurvult a helyzet. Vidéken már annyira nincs munkalehetőség, például M. faluban is meg a környékén, hogy ott igazából mindegy, hogy cigány-e vagy magyar. Nehéz a megélhetés. Az a baj, hogy ez egy ördögi kör: sajnos minden helyen, ahol ebből probléma van, ott biztos, hogy van legalább egy olyan cigány család, amelyik tényleg rossz életet folytat... Viszont, amit apukám is mindig hangsúlyoz, mert ő nagyon sokat jár ilyen helyekre forgatni a tévével, ennek a többi issza meg a levét. Tehát mondjuk egy ilyen cigánytelepen is van két olyan család, amelyik tényleg bűnözéssel foglalkozik, és van nyolc, amelyik meg nem. És akkor a többi lakos szemében ez úgy jön le, hogy ez a cigánytelep teljes mértékben bűnözőkből áll, és emiatt úgy viselkednek velük, ami nem tetszik a cigányoknak. Tehát igen, ez nehéz, mert az emberek soha nem nézik meg, hogy ha most mondjuk történt egy betörés, akkor ki volt a tettes, csak azt, hogy „a cigányok”. Ez így elég durva általánosítás. Apukám rengeteg helyen volt Magyarországon, szinte mindenhol, majdhogynem minden cigánytelepen, és egyáltalán nem az a helyzet, hogy mindenki, hanem van egy pár olyan ember vagy család, aki tényleg megérdemelné a büntetést. De az a baj, hogy erre a rendőrség se fordít elég nagy energiát, hogy kivége ezeket az embereket a közegből, és akkor börtön vagy valami... Hanem egyből a cigányok, és akkor már meg is van a probléma. Úgyhogy nem tudom... Talán az a megoldás, hogy nem lenne szabad általánosítani. Ha valami probléma történt, akkor nem azt kell nézni, hogy cigány-e vagy magyar, hanem a nevét. Ha X.Y. csinálta ezt, akkor őt kell megbüntetni, és nem az egész cigányságot.

Szokták mondani, hogy a cigányok több generáció óta nem dolgoznak, és nincs munkakultúrájuk...

Igen. Ezt is apukám révén tudom, hogy például a Budapesttől háromszáz kilométerre lévő cigánytelepről a férfiak mindennap feljöttek a fővárosba, mert itt volt munkalehetőség. Betonoztak, árkot ástak stb. A mai napig egyébként! Igazából csak lehetőség kéne! Persze van olyan – és ebből is látszik, hogy nem szabad általánosítani –, hogy valaki nem szeret dolgozni. Nem is akar, és a segélyekből él, de azért nem tehető rá ez a cédula az egész cigányságra.

Úgy érzed, hogy ez nem jellemző?

Hát... Nem. Nem. Biztos vagyok benne, hogy nagy részük keresi a lehetőséget, de persze vannak, akik nem. Erre is csak azt tudom mondani, hogy nem szabad általánosítani.

Mi a véleményed arról a programról, hogy megtanítják őket gazdálkodni?

Igen. Erre is rengeteg példa van, ezt is apukám forgatta, hogy voltak egy pár faluban, ahol már nagyon bevált ez a módszer, és teljesen fenn tudják tartani magukat. Például van egy falu, ahol cigány a polgármester, és nem tudom, hány éve újraválasztják, teljesen jól irányítja a dolgokat, nincs semmilyen probléma a cigányok és nem cigányok között. Folyamatosan munkát tud biztosítani a falunak, és nincs bűnözés, tehát teljesen megoldható az öngazdálkodás. Ez példaértékű kellene, hogy legyen. Abszolút megvalósítható. Egyszerűbb ezt a problémát felnagyítani, és akkor eltereli az emberek figyelmét. Néha bedobják ezt a cigánytémát, és akkor az emberek nem figyelnek a többi problémára a társadalomban. Ahelyett, hogy félretennék, inkább nagyobbra generálják. Ez nem megoldás, de mivel nehéz megoldani, így egyszerűbbnek tűnik nekik.

Mit lehet mondani? Lehet használni a „cigány” kifejezést?

Persze. Ez a zenekarban is nagyon erős motívum, hogy mindig a cigány kifejezést használjuk. Ennek az is az oka, hogy a cigány igazából nem sértő szó. Nyilván lehet úgy mondani, de alapjában véve nem sértő.

A „roma” kifejezés igazából egy mesterségesen generált szó, ami elég erőltetett dolog. Szóval ha van erre egy szó, akkor miért kell megmástitani? És miért nem jó az eredeti, több száz éves kifejezés? Az biztos, hogy mi sokkal jobban szeretjük a cigányt. A cigányok nagy része jobban szereti, mint a romát. Ezt tapasztalatból mondom.

Milyen könyveket szeretsz olvasni?

Szeretem a modern dolgokat is, de leginkább a klasszikusokat.

Mesélnél a nő-férfi viszonyról a cigány kultúrában?

Nyilván van egy ilyen kis hierarchia, hogy mit szabad a nőnek, és mit a férfinak.

A cigányoknál inkább a férfi az úr a háznál?

Persze. Azért igen. Most már a mai magyar társadalomban elég jellemző, hogy mondjuk a nő dolgozik, és a férfi otthon van. Mondjuk azért ez cigányoknál nagyon ritka.

Nálatok hogy lesz majd?

Én nagyon ebben nőttem fel, úgyhogy nem tudom ezt nagyon másképp elképzelni. Persze lehet, hogy akár a párom is dolgozni fog, de hogy ő tartson el, vagy ő legyen a legjobban kereső, azt nehezen tudom elképzelni.

A házimunka megosztásáról mi a véleményed?

A mi életünkben azért ez úgy néz ki, hogy a házimunka az inkább a lányok feladata. És persze, ha van valami betegség vagy valamijük, akkor persze besegítünk, de ez alapvető dolog nálunk, szóval ebből nincs is probléma meg nézeteltérés. Ez evidens. Szerintem nálunk is megmarad ez a felosztás, hogy ez inkább a nők feladata.

Nálatok ez mennyire erős? Van olyan, hogy leülsz az asztalhoz, és kiszolgálják?

Persze! Hát nálunk ez alap!

Mindig, minden étkezésnél a nők szolgálnak ki titeket?

Persze! De nekem anyukám mindig otthon van. Tehát a házimunkát végzi, főz, mire hazaérünk, kitakarít, elkészíti az ebédet, és akkor persze ő szolgál ki. Vagy a húgom vagy az anyukám vagy a menyasszonyom. De szerintem azért ez régen a magyar kultúrának is része volt.

A magyar barátaid érdeklődnek? Szoktatok a cigány kultúráról beszélgetni?

Néha felmerül ez a téma, de azért nem annyira jellemző. Inkább ha új embereket ismerek meg. Például most az egyetemről azért lett egy pár új barátom, akiket úgy egy éve ismerek. Eleinte persze ez mindenhol felmerül, érdeklődnek a téma iránt, de utána megbeszéljük, és nem nagyon kerül elő többet. Szóval régi barátoknál ez már nem jellemző.

Hova szoktatok járni a cigány barátaitokkal?

Velük leginkább a koncerteken tartjuk a kapcsolatot, tehát eljönnek a koncertünkre, utána beülünk valahova, vagy akár mi megyünk el egy másik koncertre, és akkor úgy találkozunk. Hát ez vegyes, változó.

Te is szeretnéd, hogy majd a gyerekeid diplomások legyenek?

Persze! Ez egyértelmű! Hát nincs más lehetőség. Szerintem ez már alapvető dolog a mai világban, az új generációnál meg még jobban. Muszáj, muszáj tanulni!

Budapesten szeretnétek élni?

Mindenképpen. Az anyukám meg a menyasszonyom elkalandoztatnak néha a gondolattal, hogy mondjuk külföldön... De nekem ez elképzelhetetlen.

Miért?

Én nagyon szeretem Budapestet. Nem tudnám elképzelni, hogy máshol éljek. Ha hosszú koncertsorozat van külföldön, akkor egy-két nap után erős honvágyam van, még akkor is, hogyha ott van mindenki: a húgom, a szüleim, a menyasszonyom is. Például legutóbb Rómában voltunk

tíz napot, és annak ellenére, hogy mindenki ott volt, az egész család, már egy-két nap után erős honvágyam volt. Nem tudnék elszakadni Budapeستől.

Hogy kerültetek Budapestre?

Apukám Pesten született, és mindig is itt élt, anyukám pedig M. faluban nevelkedett. Benne mindig volt egy kitörési vágy és kényszer. Ő már itt tanult Pesten, és utána neki alapvető volt, hogy itt is akar élni. Aztán megismerkedett apukámmal, és akkor nem is volt kérdés.

Nekik milyen barátaik vannak?

Ez teljesen vegyes, szóval ilyen ötven-ötven százalék.

Az is célja az együttesnek, hogy a magyarokkal megismertessétek a cigány zenét?

Persze! Ez az egyik legfontosabb cél. Hála Istennek, kapunk is rá lehetőséget. Rengetegszer voltunk például motoros fesztiválon, és jól fogadták az emberek. Ennyiből jobb, hogy nem vagyunk beskatulyázva, hogy nem csak cigány helyeken vagy csak cigány rendezvényen lépünk fel. Ennek nagyon örülünk, mert így sokkal tágabb az eljuttatási körünk, tehát sok emberrel meg tudjuk ismertetni a cigányságot, illetve ezt az oldalát a cigány kultúrának.

* * *

Értékes, információkban gazdag beszélgetésben volt részem. Azért is tartom fontosnak az interjút, mert interjúalanyom a tradicionális cigány foglalkozások egyikét műveli, a muzsikálást, de rendhagyó módon: egy cigány hagyományokat ápoló világzenei együttesben. Emellett egyetemre is jár, a húgával együtt. Már a szülőknek is közép-, illetve (később szerzett) felsőfokú végzettségük van, még ha az édesanya háztartásbeliként dolgozik is. A fiatalok egyetemi ambícióját tehát már a szülők generációja megalapozta. A család együtt zenél, és fontos üzenetnek tartják, hogy ezzel „közvetítik a család erejét”. „Ars poeticájukban” ezenkívül fontos szerepet tölt be – „ve-

gyes” család lévén – a cigányok és nem cigányok közti kapcsolatteremtés, a termékeny együttműködés a kultúráközvetítésben és az értékek megőrzésében. A család – ahogy ő mondja – urbanizálódott, sőt asszimilálódott. Ő egyértelműen magyarnak tartja magát (tudatosan magyar szakot választott a bölcsészkaron, és mint mondja, nem is tudna más országban élni), ugyanakkor komoly cigány hagyományörző munkát végez a családjával együtt. Ahogy ő fogalmaz: „Azon felül, hogy magyarok vagyunk, van egy kis extra!” S ez az „extra”, a cigány gyökerek iránti erős vonzalom, ez „működteti” a családi zenekart is. És az a szándék, hogy az országos roma–nem roma feszültségeket oldani segítsék.

Sajátosnak mondható, ahogy interjúalanyom szüleinek a vegyes házassága létrejött. Magyar édesapja – mivel családias „melegségre” vágyott – a rideg és konfliktusos otthoni légkörből menekült a cigányok közé, és elmerült a cigány kultúra és nyelv tanulmányozásában. Az édesanya szülei és rokonai egy szegényes szabolcsi faluban élnek, s ha közmunkában is, de dolgoznak. Ott a népes nagycsalád szülő- és nagyszülőkorú tagjai még tanulatlanok, de a fiatalok – az interjúalany unokatestvérei – már érettségire, sőt főiskolára készülnek. A kiemelkedési törekvéseknek tehát a tágabb családban is vannak példái.

Sajátos háttérszerepe van a család életében a katolikus vallásnak, amelyet ugyan nem gyakorolnak rendszeresen, mégis hovatartozás-tudatuk magától értetődő fogódzójának tűnik. Interjúalanyom – minden urbanizáltsága és integráltsága ellenére – a nemek közötti munka- és presztízsmegosztás terén hagyományos („cigányos”) normákat követ, ahogy katolikus esküvőjét is cigányos lakodalommal tervezi. Egyéb vonatkozásokban azonban jobbra a többségi társadalom életviteléhez igazodik, például a sokgyermekes vidéki rokonokkal ellentétben ő már csak egy-két gyermek vállalására gondol.

Bede-Fazekas Kinga

V. FÜGGELÉK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Hídszerepek

KÖNYVISMERTETÉS*

2008 végén *Hídszerepek* cím alatt látott napvilágot Nagy Attila és Péterfi Rita szerkesztésében tizenhárom tanulmány. A könyv a szerkesztők korábbi, *A feladatra készülni kell!* című tanulmánykötetének folytatása.

Az új könyv alapgondolata, hogy számos ötlet, megoldás, kezdeményezés, évek alatt kipróbált stratégiák mellett megjelenítse azt az emberi hozzáállást, amely lehetővé tette, hogy egyes emberek, közösségek, programok a híd szerepét tölthessék be a cigányság és a magyarság között. A kötet célja, ahogyan azt a szerkesztők az előszóban meg is fogalmazák: jó példák egybegyűjtése és bemutatása.

Németh Judit szekszárdi könyvtáros írása nyitja a kötetet. Dolgozatában bemutatja azokat a módszereket, amelyek segítségével a könyvtárban a cigány gyermekek érdeklődését és figyelmét próbálják megnyerni, ismereteiket bővíteni, majd bevezetni őket saját kultúrájukba. „Például az úgynevezett Szivárvány általános iskola felső tagozatosai akkor jönnek szívesen a könyvtári olvasókörbe, ha ötpercenként történik valami. Ha a mondandót fűszerezve valamilyen tárgyat adunk a kézbe, találós kérdést teszünk fel, ha lehet közben a táblára rajzolni vagy gyurmázni, cigány népzenet hallgatni, esetleg filmrészletet nézni...” A könyvtár egyedülálló újítása a „beszélgetősarok”, amely a közösségképzést segíti az olvasótermen belül.

Kardos Ferenc nagykanizsai könyvtáros tanulmányának köszönhetően átfogó képet kapunk a zalai cigány közösségek olvasáskultúrájáról, olvasási szokásairól. A tanulmányban felvonultatott példák közül az egyik legnagyszerűbb annak a roma családnak a bemutatása, amelynek tagjai

* A recenzió először – Cigány integrációs kérdések címen – az *Embertárs* című folyóiratban jelent meg (2009/3., pp. 300–302.).

¹ OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

azáltal váltak könyvhasználóvá, hogy elkezdtek könyvekkel kereskedni. „Számukra azért érdekes, mert az árus családtagok bele-beleolvasnak a stand mellett egy-egy érdekesebbnek tetsző műbe, a szebb kivitelű mese-könyveket ajándékba kapják a gyermekek, egyáltalán, belekerül a könyv – s már nem csak mint eladandó termék – életük körforgásába.”

Hegedűs Péterné, a vásárosnaményi Eötvös József Általános Iskola könyvtárosa harmincöt év tapasztalatát foglalta bele tanulmányába. A Ninive nevet viselő könyvtári szakkörében eleinte a tíz-tizenöt diákból két-három volt roma, jelenleg csak egy tanuló nem cigány származású. A rengeteg munka, törődés eredménye nem maradt el: a szakkörösök gyönyörűen teljesítettek könyvtárhasználati versenyeken. Új fejlemény, hogy az iskolai könyvtár bekapcsolódott a Jonatán Első Országos Könyvmolyképző programba, mely élénk, lelkes választ váltott ki a gyerekekből. A szerző feltétlenül szükségesnek tartja az olyan jellegű foglalkozásokat, melyek kiegészítik az iskolai oktatást. Ilyenek például a művészeti, versíró és színjátszó körök, bábcsoportok, ahol a gyermekek „kibeszélik örömeiket, bánatukat”.

Abonyiné Antal Anna (Nyíregyháza) nevelőtanári, majd könyvtárosi tapasztalatait foglalja össze *Segítséget kértem a gyerekektől* című írásában. „Ha le kellene írnom 10 oldalban a módszereimet, nem tudnám. Csak azt írhatom le, ami történt, ami nekem segített. A beszélgetéseket, az odafigyelést. Minden energiámmal azon voltam, hogy jobban legyünk. Fontos volt ez a lelki békém miatt is, meg azért is, hogy tervezhető legyen az együtt töltött idő, amit tartalommal akartam megtölteni.” A tanulmány több példája mutatja, hogy a beszélgetés módszere ijesztő, extrém helyzetekben is sikeres megoldásnak bizonyult, de a szerző olyan eseteket is felvonultat, ahol a családok rettenetes körülményei gátat szabtak egy-egy gyermek fejlődésének.

Villányi Rózsa a pécsi gyermekkönyvtárból újabb ötleteket mutat arra, hogyan segítheti a könyvtáros a hátrányos helyzetűek integrációját. Tanulmányában bemutat egy olyan játékos, verseny jellegű könyvtári foglalkozást is, melyen a gyerekek családjaikkal együtt vehettek részt. „A szülők közül nem egy szerét ejtette, hogy már másnap vagy pár nap múlva újra megköszönje a délutánt és a sok szép könyvet. Igazi sikernek

azonban azt könyveltem el, hogy az egyik családból a 15 éves nagyfiú, akinek az otthon és a könyvtár közötti távolság már nem okozott nagy gondot a közlekedésben, beiratkozott hozzánk. Nem egyedül jött, hozta két barátját is.”

A könyvtárosi és pedagógusi hídszerepekről szóló írások Varjú Katalin komáromi pedagógus dolgozatával zárulnak. A szerző a „cigány lélektan” főbb jellemzőinek bemutatásával, egy kis szokástörténettel indít, kiemelve fontos pontokat, melyeken a cigány és magyar beállítódás vagy szokásvilág eltérő vonásokat hordoz. Varjú Katalin szerint a cigány írástudatlanság háttérében bizonyos nyelvi különbségek állnak: „Az írástudatlanság okainak egyikéről: hasonlítsuk össze a roma, illetve a magyar nyelv hangzóit. Rögtön kiderül, miért van sok írástudatlan cigány a mai napig...” Maga készítette játékkártyákkal úgy segíti a tanulást, hogy először a két nyelvben közös hangzókat tanítja meg, majd a különbözőket.

A tanulmányok következő csoportja olyan személyek beszámolóit tartalmazza, akik saját életükkel, sorsukkal töltenek be hídszerepet a cigányság és az értelmiség között. Értelmiségivé, művésszé válva is büszkén vállalják roma identitásukat, és tehetségüket felhasználják arra, hogy segítsék a cigányság integrációját.

Oláh Anna pedagógus *Van kiút...* című írásában azt az utat írja le, mely számára a cigánytelepről három diplomája megszerzéséig vezetett. A vele készült interjúban a hídszerep fontosságáról, de nehézségéről is olvashatunk: „Mi, tanult cigány nők hidat képeztünk a többségi társadalom és a saját közösségeink között, ami iszonyatosan nehéz. Mert a többségi társadalom még mindig nagyon előítéletes... Ha a saját közösségemet nézem, akkor meg kell mondjam, ők is kissé idegenkedve állnak hozzánk. Hiszen ez a nő beszélget a gádzsó férfiakkal. Vagy nem megy haza főzni, hanem még este 7-kor is dolgozik...”

Palya Bea énekesnő, 2007-es esélyegyenlőségi nagykövet is saját történetével kezdi írását. *Álom-álom, kitalálom* című albumához kapcsolódó turnéján különös figyelmet fordított arra, hogy segítséget nyújtson az őt hallgató fiatalságnak álmaik felfedezésében, tudatosításában. „...nem egyszerű egy vak és fogyatékos kisgyerek fejével

gondolkodni, vagy egy javítóintézetes fiú rapszövegének dühét megérteni... hát itt lett fontos az a bizonyos híd, amit a zene csinál.”

Jónás Etelka óvónő önéletírásának részletéből egy újabb értelmiségi cigány sors vonásait ismerhetjük meg. „Nagyon igaz az a megállapítás, hogy egy jó közösség segíthet felemelkedni egy alulról jött, hátrányos helyzettel küszködő tanulónak [...] és értékes felnőtté válni, megdöntve ezzel azt az elméletet, hogy a cigányok nem vagy csak kevésbé taníthatók, hogy nem valók semmire.”

A kötetben szereplő további négy tanulmány kiváltképp összetett. Közülük kettő az integrációs problémák által különösen sújtott egy-egy település helyzetét mutatja be.

A Bástori Ágnes fejlesztőpedagógus, munkaügyi szakember által vizsgált település lakosságának 80 százaléka cigány, és a helyi cigányok 60 százaléka munkanélküli. A kutató átfogóan láttatja a falut, bemutatja történetét, általánosan jellemzi a településen élő cigányságot. A közösség vezetési problémái, az életmód, a munkaerő-piaci helyzet, a helyi értelmiség hiánya, az iskoláztatás nehézségei és a súlyos erkölcsi válság (hitelezés, lányfuttatás, családanya-szöktetés) mind-mind hozzájárul ahhoz, hogy a faluban hanyatlik az életszínvonal. A szerző nem optimista, leginkább a kis lépések eredményességében hisz: „Abban viszont biztos vagyok, hogy mindig érdemes felelősen, lelkiismeretesen, kinek-kinek a saját posztján megtenni a településért azt, ami rajta múlik.”

Landauer Attila szociológus tanulmányában egy alföldi kisváros cigányságát mutatja be, amelynek az a különlegessége, hogy mind magyar, mind beás, mind oláh-cigányok élnek a településen. Szomorú és elgondolkodtató tény, hogy egyik szerző sem említette (említhette?) meg az általa vizsgált település nevét, és megtörténhet, hogy szociológiai-szociográfiai tanulmányoknak a 21. századi Magyarországon „K.” címmel kell megjeleníteniük. Landauer Attila írásának második részéből kiindulva szeretnék beszélni a kötet sajátos és értékes hozadékáról: három felekezeti oktatási intézmény munkájának ismertetéséről. Az oktatás integrációs szerepéről sokat hallani, arról viszont, hogy az oktatás hatékonyságát hogyan segítheti, növelheti a vallásos, felekezeti

légkör, nem sűrűn olvashattunk eddig a romaintegrációs irodalomban. Landauer Attila „K.” településen lett figyelmes a Józsa Móríczt Református Alapfokú Művészetoktatási Tanintézmény és Óvoda sikereire, amelyeket a környezetével folytatott harcok közepette ért el: „...tény, hogy ezek cigány tanulói egyrészt bukás, illetve bukdácsolás nélkül haladtak végig az itt töltött nyolc éven, másrészt pedig ugyanúgy főként szakközépiskolákban és gimnáziumokban tanultak tovább, mint nem cigány osztálytársaik.”

Ungvölgyi János, a gyomaendrődi Szent Gellért Katolikus Általános Iskola pedagógusa intézménye eredményeit számokkal is elének tárja. Don Bosco nevelési elveit módszerként alkalmazva a templomos lovagrend szervezte szociális segítséggel együtt eredmény született: „Az említett iskolában az integrálódás megoldódott.”

Harmat József a mátfai Collegium Martineum Középiskolai Tehetséggondozó Kollégium tíz évének alapgondolatát, céljait, küzdelmeit és eredményeit mutatja be, az intézmény több egykori lakójának (mára egyetemi hallgatók) beszámolójával együtt. A kollégium alapelvei közé tartozik a demokráciára és felelősségre nevelés, a konfliktuskezelés, az identitás ápolása és a személyesség. „Megalapítása óta több mint 170 fiatal útját egyengette, segítette tanulmányaikat, beilleszkedésüket, megalapozta jövőjüket.” Szomorú tény, hogy sikerei és jelentősége ellenére nem kapott elegendő támogatást, s a *Hidszerepek* megjelenésének idejére az intézménynek be kellett zárnia kapuit.

Nagy Attila szociológus, olvasáskutató, a kötet szerkesztője szerint azért mutatkozhatnak ennyire hatékonyak ezek az egyházi intézmények az integrációs tevékenységükben, mert itt a pedagógusok, a szülők és a diákok normarendszere nagyobb eséllyel egyezik meg, mint nem felekezeti oktatási intézményekben, illetve itt jobban érvényesül – a keresztény tanítás miatt – az egyenlőség elve is. Ezen a ponton kell visszautalnunk a *Hidszerepek* előzményének, *A feladatra készülni kell* című kötetnek az egyik tanulmányára, amelyben Péterfi Rita (a kötetek társszerkesztője) és Szűcs Hajnalka a Szabolcs megyei Uszka cigánysága körében végzett

szociológiai kutatásuk eredményeit ismerteti.² Ezek alapján igazoltnak látták, hogy az uszkai cigányság találkozása a kereszténységgel gyökeres életmód- és attitűdváltást eredményezett, mely lehetővé tette beilleszkedésüket a faluközösség életébe. A kereszténység itt is a normák közeledését hozta magával. Az integráció vallás felőli megközelítésével egy új, kevésbé ismert szociológiai nézőpontot tárnak elénk a kötetek.

A korai szocializáció, az iskolai integráció és továbbtanulásra nevelés országsszerte komoly nehézségeket okoz nevelőknek és pedagógusoknak, de nem utolsósorban a cigány gyerekeknek és családjaiknak is. A *Hidszerepek* a sok jó példa, sikertörténet, ötlet leírása mellett nem hallgatja el a nehézségeket, hiányosságokat vagy akár a kilátástalan küzdelmeket sem, amelyek részei a közös fejlődésért végzett kemény munkának. A kötet legnagyobb érdeme, hogy vágyat ébreszt arra, hogy csatlakozzunk e küzdelemhez, s minden nehézség ellenére is legyen bátorságunk bekapcsolódni a munkába.

(Nagy Attila – Péterfi Rita: *Hidszerepek. Cigány integrációs kérdések*. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest, 2008)

Országos Széchényi Könyvtár

Péceli Melinda

² PÉTERFI RITA – SZÜCS HAJNALKA: *A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszkai cigányság találkozása a kereszténységgel*. In NAGY ATTILA – PÉTERFI RITA (szerk.): *A feladatra készülni kell*. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

A kötet szerzői

BEDE-FAZEKAS KINGA (1989)

MA egyetemi hallgató (szociológia: település- és kisebbségkutatás szakirány)

PPKE-BTK

bedefkinga@gmail.com

GEREBEN FERENC (1942)

tanár, művelődésszociológus, kisebbségkutató

PPKE-BTK

gereben.ferenc@chello.hu

GULYÁS ATTILA (1985)

szociológus

gulyasatt@gmail.com

HOFHER JÓZSEF SJ (1953)

teológiai licenciátus, mentálhigiénés szakember,

a Jezsuita Roma Szakkollégium lelki vezetője

hofher.jozsef@jezsuita.hu

LANDAUER ATTILA (1972)

kisebbségkutató

a Magyarországi Református Egyház országos cigánymissziós referense

ciganymisszio@reformatus.hu

LUKÁCS ÁGNES (1987)

szociológus, kisebbségkutató, doktorandusz

Semmelweis Egyetem EKK-MI

agnes.rozi.lukacs@gmail.com

LUKÁCS-NÉMETH ALEXANDRA (1987)

szociológus, köztisztviselő

nemethszandra87@gmail.com

MORAUSZKI ANDRÁS (1986)

szociológus, kisebbségkutató, doktorandusz

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet

morauszki.andras@gmail.com

PÉCELI MELINDA (1986)

szociológus

pecelimelinda@gmail.com

SÜTŐ DÁNIEL (1988)

MA egyetemi hallgató (kommunikáció- és médiatudomány)

PPKE-BTK

suto.daniel88@gmail.com

TAKÁCS VERONIKA (1983)

szociológus, projektkoordinátor

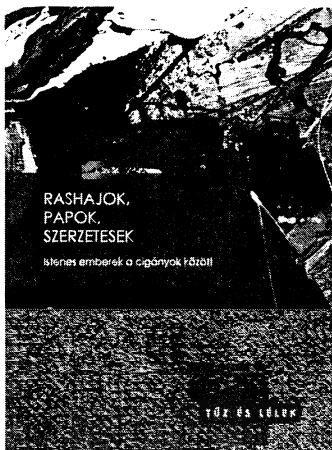
takacsverka@gmail.com

TEKLOVICS BOGLÁRKA (1988)

MA egyetemi hallgató (szociológia: település- és kisebbségkutatás szakirány)

PPKE-BTK

boglarka.teklovics@gmail.com

RASHAJOK, PAPOK, SZERZETESEK

Istenes emberek a cigányok között

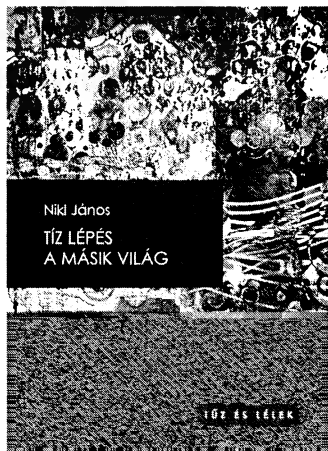
Ebben a kötetben roma és nem roma származású szerzetesek, papok vallanak életútjukról, cigányok közötti missziójukról, és arról, hogy a kicsinyeknek nemcsak egy pohár vizet lehet adni, hanem kérni is lehet tőlük.

Nikl János

TÍZ LÉPÉS A MÁSIK VILÁG

„Érzem, hogy az utcán húzódik egy láthatatlan, képzeletbeli határ a roma és a magyar telep között. Itt az egyik, ott pedig a másik. Annyira valós ez a vonal, hogy a magyarok nem jönnek erre, a romák pedig nem mennek tovább.

Ott vannak, nem érdeklí őket, hogy mi történik odaát, nem foglalkoznak velük. Ez egy külön világ. Igaz, hogy csak tízméternyire van, de nem akarnak ebbe a másik világba belépni.”

A Jezsuita Könyvek
megrendelhetők,
illetve kedvezményel megvásárolhatók:

Jezsuita Kiadó
1085 Budapest, Horánszky utca 20.
www.jezsuitakiado.hu

Olvasószerkesztő: Szigeti László

Borító: Szántó Erika
A nyomdai előkészítés Tar Éva,
a nyomdai kivitelezés
a Pharma Press Kft. munkája.
Felelős vezető: Dávid Ábel

Fiatal szociológusok cigánysággal foglalkozó tanulmányait és interjúit gyűjti egybe a kötet, amely arra törekszik, hogy kiegészítse a hazai romakutatás gazdag, de nem hiánytalan spektrumát – főleg a roma vallásosság megjelenési formáinak, a megterések életvitel-módosító hatásának, a cigányság felzárkózási motivációinak bemutatásával, de a cigány–nem cigány viszony árnyaltabb megjelenítésével is. Némi leegyszerűsítéssel úgy lehetne érzékeltetni ennek a hiánypótló szándéknak a szemléleti alapját, hogy a romakérdést nemcsak emberjogi, hanem emberbaráti, úgy is mondhatjuk: felebaráti kérdésnek tekintjük; ugyanakkor a cigányok és magyarok kapcsolatát olyan kölcsönös viszonyoknak, amelyben mindkét félnek megvan a lehetőségeihez mért felelőssége, és megvannak a kötelezettségei. A kötetben szereplő írások – objektivitásra törekvő tudományos elkötelezettségük mellett – e szemléletet és felelősségérzetet tükrözik.

Összegyűjtésüknek még egy célja volt: a Párbeszéd Házában működő Fiatal Vallás- és Értékszociológusok köre, az úgynevezett FIVÉSZ-műhely szellemi profiljának kiegészítése. Korábbi tanulmánykötetei után a FIVÉSZ szeretné hallatni jobbitó szándékú hangját a romaügyben is, amely Magyarország (és az egész közép-európai térség) egyik legfeszítőbb társadalmi problémája. A kötet összeállítása során az a remény ösztönzött minket, hogy valós élethelyzetek és új kutatási eredmények fel tárásával, pozitív példák felmutatásával valamelyest hozzájárulhatunk a cigányintegráció ügyének előmozdításához.

3200 Ft

9 789638 014498

